İBN HAZM

Güvercin Gerdanlığı

sevgiye ve sevenlere dair

insan yayınları

GÜVERCİN GERDANLIĞI

Sevgiye ve Sevenlere Dair

İnsan Yayınları: 24
Edebiyat Dizisi: 1

ISBN 975-7732-60-5

özgün adı
Le collier du pigeon ou de l'amour et des amants,
tawq al-hamama fi'l-ulfa wa'l-ullaf, 1949, Cezayir

Güvercin Gerdanlığı'nın bazı bölümleri
1979-1980 yıllarında diriliş dergisinde yayımlanmıştır.

İnsan Yayınları
Klodfarer Cd. 27/5, Türbe, İstanbul
Tel: 516 08 28 – 518 08 78

Dizgi, İç Düzen
Birim 532 51 79

Baskı-Cilt
Doğan Ofset

Kapak Düzeni
Murat Çiftkaya

Tashih
İsmail Örgen

Kapak Baskı
Paşahan Matbaası

2. Baskı
İstanbul
Ocak, 1995

GÜVERCİN GERDANLIĞI

Sevgiye ve Sevenlere Dair

İBN HAZM

Türkçesi
MAHMUT KANIK

insan yayınları

İBN HAZM

Ali İbn Ahmed İbn Said İbn Hazm İbn Galib İbn Salih Half İbn Süfyan İbn Yezid el-Farisî el-Kurtubî el-Endülüsî. Künyesi Ebu Muhammed, lakabı İbn Hazm'dır. İbn Hazm, ez-Zahirî diye ün yapmıştır. Bir azadlı kölenin torunudur.

Hukukçu, edebiyatçı, usul bilgini, muhaddis, soy ve şecere bilgini, dilbilimci, dinler tarihçisi ve şair.

M. 18 Kasım 993/H. 30 Ramazan 393'te Kurtuba'da doğdu. Yetiştiği saray Berberiler tarafından tahrib edilince Elmeriye'ye geçti. Siyasal tercihleri sonucunda iki defa hapsedildi, sonra sürgüne gönderildi. Bir savaşta esir düştü. Kısa bir süre için vezirlik yaptı, sonra tekrar tutuklandı. Bundan sonra bütünüyle kendini ilmî çalışmalara verdi. Fıkıh ve dinler tarihi alanında önemli eserler yazdı. Eserlerinin 400 cilt (80.000 sahife) olduğu rivayet edilir. İbn Hazm, Casa Mantia'da M. 1064/H. 456'da vefat etmiştir.

İÇİNDEKİLER

ENDÜLÜS EDEBİYATI VE İBN HAZM 7
önsöz 9

birinci bölüm
endülüs edebiyatı 13
fetih çağı ve kuruluş dönemi 13
endülüs şiiri 14
endülüs şairleri 23

ikinci bölüm
ibn hazm ve edebî kişiliği 31
hayatı 31
edebî kişiliği 40
aşk anlayışı ve aşkları 41
eserleri 48
ibn hazm döneminde siyasal hareketler 52
ibn hazm döneminde bilimsel ve düşünsel hareketler 53

üçüncü bölüm
güvercin gerdanlığı: genel yaklaşım 57
nüsha ve çevirileri 60
içeriği 65
eserin önemi ve edebî değeri 72
sonuç 74

GÜVERCİN GERDANLIĞI
giriş 79
bölümler 82
aşkın mahiyeti 84

aşkın belirtileri 94
düşünde sevenler 106
basit bir tasvir üzerine âşık olanlar 107
bir bakışta âşık olanlar 110
uzun görüşmeler sonucu sevenler 113
birini sevdikten sonra, başka birini sevmeyenler 117
sözle ima etme 121
göz işaretleri 123
mektuplaşma 126
sır saklama 130
sır söyleme 135
itaat 139
yardımsever dost 147
gözetleyici 151
jurnalcı 155
kavuşma 164
kaçınma 176
vefa 192
ihanet 200
ayrılık 202
kanaat 220
vücuddan düşme 232
teselli 236
ölüm 253
günahın çirkinliği 263
günahı hafife alma 284
iffet 295

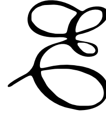
notlar ve bibliyografya 317

Mahmut Kanık

Endülüs Edebiyatı ve İbn Hazm

Önsöz

Edebiyatın da resim ve müzik gibi evrensel bir yönü vardır. Edebi ürünler çeşitli dillere çevrildiğinde, biçimsel değişikliklere uğrasalar bile, çoğunlukla orijinalliklerini özünde korumaktadırlar. Bu söylediğimiz özellikle 'klasik' eserler için geçerlidir.

Türk edebiyatı, gelişimini İslâm medeniyetinin tarihsel süreci içerisinde sürdürmüştür. Arap ve Fars edebiyatından büyük ölçüde etkilenmiştir: gerek biçim açısından –aruzun tüm bahirlerinin geçişi gibi–, gerek öz ve içerik açısından. *Leyla ve Mecnun* gibi büyük aşk hikâyeleri ana ortak temaya örnek gösterilebilir. Her üç edebiyatın etkileşimi, gene aynı medeniyetin değişik varyasyonları biçiminde süregelmiştir. Arap edebiyatının bir uzantısı Kuzey Afrika'dan İspanya'ya kadar uzanmıştır. Sonuçta Endülüs edebiyatı meydana gelmiştir. Bu edebiyat içinde orijinalitesi olan pek çok edebî ürün ortaya konmuştur.

İslâmî Türk Edebiyatı derslerini okuturken edebiyata olan ilgim giderek yoğunlaştı. Türk edebiyatı araştırmaları yanında değişik edebiyatlara ilgi duydum. Bu arada Endü-

lüs edebiyatı ilgimi çekti: İbn Hazm'ın aşk üzerine yazdığı *Tavkü'l-Hamame fi'l-ülfe ve'l-ullaf* adlı eseriyle karşılaştım. Belli başlı dünya dillerine çevrilen bu şaheser ne yazık ki Türkçe'ye henüz çevrilmemişti. Eseri çevirmeye, eser ve yazarı üzerine bir çalışma yapmaya karar verdim.

Amacım, Türkçe'ye bu eseri kazandırmaktı. Herkesi yakından ilgilendiren bir konunun nasıl yorumlandığının anlaşılmasına katkıda bulunmaktı. Ama eseri yalnız başına sunmanın eksik bir çalışma olacağı düşüncesinden yola çıkarak eser ve yazarı üzerinde daha kapsamlı bir çalışma yapılması gerektiği inancıyla bu kitabı hazırladım.

Girişin birinci bölümünde, tarihsel metodla Endülüs edebiyatı hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuş; çeşitli tarihsel dönemler belirtilmiş; Endülüs şiirinin özellikleri anlatılmış; belli başlı şair ve yazarların hayatları ve eserleri tanıtılmıştır.

İkinci bölüm İbn Hazm'a ayrılmıştır. Bu bölümde İbn Hazm'ın hayatı, edebi kişiliği, aşk anlayışı, yaşadığı aşklar ve eserleri tanıtılmıştır. Ayrıca onun dönemindeki siyasal, bilimsel ve düşünsel hareketlerin tablosu çizilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, yazarın en önemli edebi eseri olan *Güvercin Gerdanlığı* incelenmiştir. Önce esere genel bir yaklaşım yapılmış, edebi değeri tartışılmıştır. Plânı, içeriği ve biçimi üzerinde genişçe durulmuştur.

Sonuç bölümündeyse her üç bölümden çıkarılan sonuç ve hükümler yer almıştır.

Kaynaklara gelince, Arapça, Fransızca, İngilizce ve Türkçe kaynaklardan yararlanılmış; bunlar bibliyografyada gösterilmiştir. Dipnotlar eserin sonunda verilmiştir. İbn Hazm'ın kendi eserinden büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Şurası bir gerçektir ki, Endülüs tarihi ve özellikle edebiyatı Türk aydınları, okurları ve araştırıcıları için bâkir bir

alandır. Bu alanda doktora tezi çalışmaları, araştırma ve incelemeler yapılmadıkça sürekli bâkir kalacaktır.

Çağdaş dünyada, iletişim araçlarının hızla gelişmesiyle sanat ve edebiyat ürünleri de yayılmasını o ölçüde hızlandırmıştır. Dünyanın değişik uygarlıklarına, değişik toplumlarına ait orijinalitesi olan eserler üzerinde araştırma, inceleme yapmak, onları Türkçe'ye kazandırmak gerektiği inancındayız.

Bu bağlamda, elinizdeki eserin araştırıcılara yararlı olacağını umuyoruz. Eser psikoloji açısından ele alınabilirse de, biz yalnızca edebi açıdan yaklaşacağız.

MAHMUT KANIK

Birinci Bölüm

ENDÜLÜS EDEBİYATI

ETİH ÇAĞI VE KURULUŞ DÖNEMİ

Emevilerin saltanat dönemi edebiyat alanında hiçbir ürün bırakmadan geçti. Çünkü ilk dönem fetih çağıydı, sıkıntı dönemiydi. Edebî bir oluşum için zaten elverişli koşullar da yoktu. Bu dönemde Ümeyye oğulları yalnızca egemenliğin sağlanması için uğraşıyorlardı.

Arapların en belirgin edebî özelliği şiirdir. Bunun için devlet başkanları bilim ve edebiyata önem vererek şairleri kendilerine çekmeye başlamış ve onlara ödül vermeyi gelenek haline getirmişlerdi. Bu arada bizzat devlet başkanları da şiirle uğraşıyorlardı. Abbasî hükümdarlarında olduğu gibi, birçok hükümdarın şiirle uğraştığı bilinmektedir. Böylece Müslüman İspanya'da edebiyatla ilgilenenlerin sayısı artmış; şairlerin ve şiirin seviyesi yükselmişti. Emevî döneminin ünlü şairlerini belirtecek olursak, şu isimleri saymak gerekir: Muhammed bin Haniü el-Endülüsi, İbn Derrac el-Kastali, Ahmet bin Şehid...

Tavâifü'l-Mülûk döneminde İspanya Arap edebiyatı en parlak dönemine ulaşmıştı. Bu dönemde Endülüs'te büyük şairler yetişmiştir. Bunlardan başlıcaları vezir İbn Zeydun, İbn Haface, İbn Sehl, İbn Vehbun, vezir İbn Ammar, Kurtuba ve İşbiliye valisi el-Mutemid bin İbad'dır.

Beni Ahmer devleti zamanında ise Lisaneddin bin el-Hatib ve daha başka şairler yetişmiştir. Endülüs'te şiir, Arapların bu ülkeyi terketmelerine kadar canlı bir şekilde kalmıştır. Çünkü Endülüs'te gelişen edebî türlerin en eskisi ve en süreklisi şiirdir. Şiir aynı zamanda bütün Arap edebiyatının en eski ve en canlı edebî türüdür. Çünkü Arap kültürünün temeli ve Arap toplumsal yaşantısının aynasıydı şiir. Arapların çoğu bir yere oturuşlarında kalkışlarında, hemen hemen her zaman her yerde şarkı söyler, şiir okur, bu yolla sevgilerini ya da kinlerini dile getirirler. Doğanın güzelliklerini ya da çarpıcılıklarını yakalar, onu şiirle terennüm ederlerdi.

ENDULÜS ŞİİRİ

Bu şiir doğanın güzelliğini ve Endülüs uygarlığının en parlak ve gösterişli yanını temsil eder. Endülüs'ün güzelliği Arapların özbenliğinde büyük yer etmişti. Fakat Arap toplumunun üstün ahlâkı, asıl ülkelerinin unutulmaz anıları ve anlatılmaz özellikleri Endülüslü Arabın âdeta yüreğine işlemişti. Endülüs Araplarının iki belirgin yanı vardı: Birincisi, çöl yaşantısının bıraktığı derin izler; ikincisi ise ulaştıkları uygarlık düzeyidir. İspanya Arap şiirinde de bu iki özelliğin başat izleri görülür. Ayrıca bu iki özelliğe dayalı olarak bu şiir, doğal güzellik, yayılan uygarlığın üstün yanları, çöl insanının sert yapısı, hayal derinliği, gücü, üstün mizacı, içbenlerinin güzel anlatımları gibi özellikleri de içerir.

Endülüs şairlerinin anlatım üstünlüklerine gelince: Endülüs şairleri salt bu yönleriyle tanınır desek yeridir. Öyle ki, sahip oldukları uygarlık ve doğanın etkisi, ayrıca sosyal yaşam düzeyinin yüksek olması şairler üzerinde büyük ve olumlu etki yapmıştır. Böylece şairler gözlerinin gördüğü herşeyi, akıllarına gelen düşsel görüntüleri kolaylıkla ve ustalıkla anlatabilmişlerdir. Bu husus Endülüs şiirinin en önemli niteliğidir.

Şiirin amacı ve türlerine gelince, Doğu ülkelerinde bilinen türlerden ve amaçlardan farklı değildir. Övgü, yergi, yiğitlik destanı, erotik şiir, hikmetli şiir, vaaz türü şiir, vasfetme, ağıt vb. Şairler arasında pek çok bilgin, devlet adamı, hakim, yazar –hem yazar hem şair; hemen hemen bütün yazarlar şair, bütün şairler de yazardı– vardı. Böylece bilim ve sanatın kurallarını ortaya koyup düzene soktular. Tarihsel olayları yazılarında dile getirdiler. Daha sonraki kuşaklar için bir kaynak meydana getirdiler. Şiirlerinde zühd ve takvayı işlediler. Hazreti Peygamber'e övgüler sundular. Kimi edebî ürünlerinde felsefî açıklamalarda bulundular.

Endülüs Arap şairleri her ne kadar hayal güçleri geniş, anlatımları güzel ve berrak, benzetmeleri çarpıcı, sanatları ince, mecaz ve istiareli anlatmaları bol ise de Arap şiirinin türlerine ve amacına yeni birşey katmamışlardır. Doğu şiir tarzının bilinen ölçüleri dışına taşmamışlardır. Çünkü edebî kültürleri saftı ve öteki toplumların edebî birikimleri üzerinde fazla durmuyorlardı. Yunan ve Roma edebiyatlarından fazla birşey bilmezlerdi. Eski Arap şiirinden elde ettikleri üslûbun dışına çıkmamışlardı. Şiir ve sanatta bilimsellikten kaçınırlardı. Çünkü o dönemde şiir bir teselli işi, bir gönül eğlendirme aracı biçiminde değerlendirilirdi. Şiir anlayışı böyle olduğu için düşünceye pek önem vermezlerdi. Şairler arasında şiire felsefeyi karıştıranlar olduğu gibi, sözü ahlâka ve tasavvufa yöneltenler de vardı. Ayrıca, do-

ğaya ve yaratılışa ince bir düşünür gözüyle bakanlar da vardı. Tıpkı Doğu şairlerinden Mütenebbi, Ebi Temınam ve Ebu'l-A'lâ'da ve daha başkalarında görülen kimi özellikler onlarda da görülmekteydi. Bunlar şiirde sanat yapmaya çok düşkünlerdi. Atasözleriyle anlatım herşeyin üstündeydi.

Hayalcilik yönünden hayret verici benzetmelerin, güzel tasvirlerin, atasözlerinin bu şairlerin şiirlerini doldurduğunu görmek mümkündür. Binbir Gece Masalları'nı andıran bahçe ve ev tasvirleri, müreffeh hayat tabloları, oyun ve eğlence meclisleri temaları Endülüs Arap şiirinde bol bol görülür.

Endülüs Arap şiirinde, kasidenin bilinen türleri aynen Doğu ülkelerinde olduğu gibidir. Gazel ve hikâye türlerinde övgü, özdeş terimlerin anlatımda ustalıkla kullanılması, pınardan kaynarcasına geniş bir hayal zenginliği, imge bolluğu, her beyte ayrı ayrı anlam yükleme ustalığı, anlatımda akıcılık, bütün bunlar sağlam bir temele ve zevke dayanıyordu. Sözcüklerin birbiriyle olan uyumu, sözün niteliği ve kulağa hoş gelmesi seçimde esas unsurlardı. Güzellikleri tasvir ederken içbeni, duyguları uyarmak, hoş ve güzel yanları ortaya sermek, işlenilen konuyu çekici hale getirmek, sözcükleri yerinde kullanmak kaside ve gazel yazanların büyük ustalıklarından sayılırdı. Hemen hemen benzetmesiz, kinayesiz, istiaresiz kaside ve gazel olduğunu düşünmek imkânsızdı. Bu şairler çoğu zaman bu alanda olağanüstü sayılabilecek türler ortaya koymuşlardır.

Endülüs'te sosyal yaşantı birçok yönleriyle zerafet ve inceliklerle doluydu. Bu yaşam biçimi şairlerin içine işlediği gibi, halkın zevkini de o denli etkilemişti; insanların duygusal şiirlere, şarkılara ve oyunlara büyük ihtiyacı vardı. Bu nedenle kulağa hoş gelen, insanı kendinden geçiren çok etkin eserler ortaya kondu. Doğu toplumlarında görülmeyen değişik ölçü ve kafiyeler bulundu. Bilinen vezinler bırakılıp yeni şiir tarzı kullanılmaya başlandı.

Bu tarz şiir Endülüs'ün her yanına yayıldı. Birçok büyük şair bu tarzdan etkilendi. Ürünlerini bu tarzda vermeye başladı. Bu tarz o kadar beğenildi ki, halkın da ilgisiyle din bilginleri vaaz ve sohbetlerini, ilim adamları bilimsel eserlerini bu yeni şiir tarzıyla vermeyi denediler. Büyük mutasavvıf Muhyiddin ibn Arabi'nin bu tarz şiiri kullandığını görüyoruz.[1]

"Arap şairleri değişik hayat açılarından Doğuda bulamadıklarını Batıda buldular: çeşitli manzaralar, yağmurlar, güzellikler, gölgelikler, ırmaklar, orman yönünden zengin dağlar, rengârenk çiçekler. Böylece zihinleri berraklaştı. İfadeleri netleşti ve tatlılaştı. Edebiyat alanında kendilerini gösterdiler. Şiirlerini zenginleştirdiler. Ses, biçim ve anlam açısından yenilikler sağladılar. Kafiye bolluğuna ulaştılar. Hayalleri zenginleşti. Yeni türler ve biçimler geliştirdiler. Aruzun kısa ve hafif bahirlerini çoğalttılar, öyle ki vezinleri daraldı, müzikalite ve incelik açısından yetmez oldu. Bu kez fasih dille 'muvaşşaha' türünü geliştirdiler. Daha sonraları halk diliyle söylenen 'zecel' türünü doğurdular. Şiiri medh, ağıt, dua, zühd, tasavvuf, felsefe ve güldürü gibi çeşitli alanlarda kullandılar."[2]

"Filoloji, gramer ve leksikoloji dahil lengüistik alanında Endülüslü müslümanlar Iraklılardan hemen sonra ilk sırayı alırlar."[3]

"Edebiyat tarihi bakımından özellikle Abbasiler, Murabıtlar, Muvahhitler dönemi, üzerinde durulması gereken dönemlerdir. Emevîler zamanında atılan kültür ve medeniyet tohumlarının meyveleri bu dönemlerde devşirilmeye başlanmıştır. Ve Batıyı büyük ölçüde etkilemiştir." [4]

Arap dilinin müzikal niteliği, şiire olan yatkınlığı nedeniyle, Arapça konuşan ve yazan uluslar şiir alanında çok ince zevkler sağlamışlardır. Bu hassas zevk İspanya'da da kendini göstermekte gecikmemiştir. İspanya'daki müslü-

man hükümdarların çoğu himayelerine aldıkları şairlerle düşüp kalkmıştır. Birlikte yolculuk yapmışlar, hatta savaşlara katılmışlardır. İşbiliye, Kurtuba ve Gırnata pek çok şairin kaldığı ünlü kentlerdendir. İbn Zeytun, İbn Abd-i Rabbih, İbn Hazm, İbnü'l-Hatib ve büyük kadın şair Vellade, İbn Haface, İbn Haniü'l-Endülüsi, İbn Ammar ve daha nice şairlerin adlarını saymamız mümkün.

a) Klasik şiir tarzı

Bitmek tükenmek bilmeyen çöl ve geceleyin yıldızlarla süslenen açık gökyüzü, kervanlarında yol alan, vahalara sığınan Arapların şiir kabiliyetini artırmıştır. Deve yürüşü çok önceden Araplarda şiir yeteneğini kamçıladı. Devesinin üstünde türkü söyleyen Arap, türkünün âhenk ve ölçüsüna göre devenin adımlarında bir hızlanma ya da yavaşlama olduğunu hissetti. Eğer ritmdeki ara kısa ise deve oldukça hızlı gidiyor, yok eğer ara uzuyorsa deve ağır ağır yol alıyordu. Müziğin, sesin ritmine göre adım atıyordu sanki deve. Böylece devenin ağır ağır attığı dört adımdan ölçüyü buldular. Konuşma dilinde uzun ve kısa hecelerin ardarda gelmesi ölçüyü meydana getirdi. Bedevînin doğal dehası böylece nazmı buldu. Daha sonraları kuramcılar bunun kurallarını ortaya koydu. Halil bin Ahmet aruzu, ölçülü şiiri ilk kez ortaya koyandır.

Arap şiiri çölde doğmuştur. Sonra kentlere yayılmıştır. İlk şiirler satir türünden şiirlerdir. İlk Arap şiirleri ancak altıncı yüzyıldan sonra varlığını duyurmaya başlamıştır.

Önce kafiyeli nesir denilen 'seci' doğdu. Bundan sonra da iki uzun bir kısa ve bir uzun heceden oluşan 'recez' ölçüsü gelişti. Recez Arap nazmının ilk ölçüsü olmakla birlikte daha sonra bu ölçüden öteki ölçüler çıktı.

Aruz vezni İslâm'ın yayılmasıyla, İslâm'ı kabul eden uluslarca da kullanılmıştır. Fakat her ulus onu kendi diline

uyarlamıştır. Arap, Acem ve Türk aruzu gibi. Belli başlı onaltı bahri vardır:

1- Tavîl: *Faûlün mefâilün faûlün mefâilün*
2- Medid: *Fâilâtün fâilün fâilatün*
3- Basit: *Müstefilün fâilün müstefilün fâilün*
4- Kâmil: *Mütefâilün mütefâilün mütefâilün*
5- Vâfir: *Müfâaletün müfâaletün faûlün*
6- Hezee: *Mefâilün mefâilün*
7- Recez: *Müstefilün müstefilün müstefilün*
8- Remel: *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün*
9- Seri': *Müstefilün müstefilün fâilün*
10- Munsarih: *Müstefilün fâilâtü müstefilün*
11- Hafîf: *Fâilâtün müstefilün fâilâtün*
12- Muzari: *Mefâilün fâilâtün*
13- Mukdedab: *Fâilâtü müfteilün*
14- Müctes: *Müstefilün failâtün*
15- Mütedarik: *Fâilün fâilün fâilün fâilün*
16- Mütekarib: *Feûlün feûlün feûlün feûlün.*

Bu vezinlerin hemen hepsi Endülüs Arap edebiyatında kullanılmıştır. İleride görüleceği gibi, İbn Hazm ve daha başka şairler şiirlerini geleneksel Arap şiiri ölçülerine dayanarak, onlara bağlı kalarak yazmışlardır.

b) Muvaşşaha

İspanya Arap edebiyatı yeni ölçüler, vezinler geliştirmiş, günümüzde doğaya ve güzelliklere gösterilen zevk ve duyguları daha o dönemde yaşamıştır. İçinde bir çeşit öykü şeklinde anlatımlar bulunan mâniler, baladlar, aşk şarkıları, şefkat ve incelik duyguları taşıyan şiir türleri açığa çıkmıştır.

Onbirinci yüzyılın başından itibaren muvaşşaha adı verilen lirik bir şiir türü gelişmiştir Endülüs'te. Kadınların

omuzdan kalçaya doğru üçgen biçiminde takındıkları çeşitli ve renkli incilerle süslü bir çeşit kuşak veya atkı diyebileceğimiz *'vişah'* sözcüğünden kıyasla türetilmiştir kelime.

"Endülüs diyarında şiir fazla gelişip ve birtakım tarzları ve çeşitleri düzenli bir hal alıp sanat itibariyle son haddine ulaşınca, sonraki Endülüs şairleri yeni bir şiir türü icad ederek adına *muvaşşaha* dediler.

Muvaşşahayı mısra mısra tanzim edip bu çeşitten çokça manzume yazdılar. Çeşitli kalıplarını geliştirdiler. Belli adetteki mısraya beyit adını verdiler. Söz konusu şey, ilk beyitten itibaren kıtanın sonuna kadar aralıksız olarak, sözü edilen mısralarda ve onların vezinlerinde bulunan kafiyelerin adedini iltizam etmektedir. Onlarca beyitlerin sayısı en çok yedi olabilir. Benimsenen tarz ve güdülen maksada göre, bir beytin ihtiva ettiği mısralar müteaddit olur. Kasidede olduğu gibi muvaşşahanın konusu gazel ve övgü olur.

Bu tarz şiir güzelliğin son sınırına kadar ulaşmıştır. Kavranması ve anlaşılması kolay olması sebebiyle herkes, halkı da, aydını da bundan hoşlanmıştır.

Muvaşşahalar ilk defa İspanya yarımadasında, Emir Abdullah bin Muhammed Mervanî'nin şairlerinden Mukaddem bin Muafa Kabri tarafından icad edildi. *'Ikdü'l- Ferîd'*in yazarı Ebu Abdullah Ahmet bin Abdurabbih bu tarz şiiri ondan öğrenmiştir. Fakat bu ikisinin muvaşşahaları daha sonraki şairlerinki kadar yaygınlık kazanamadı.

Bu ikisinden sonra, ilk defa eserler veren Merînîlerin sahibi Mu'tasım bin Sumadih'in şairi Ubadetü'l-Kazzaz'dır. Bütün muvaşşaha şairleri ona bağlıdır.

Bunu Tuleytule sahibi Me'mun bin Zunnun'un şairi İbn Erfa Re'seh izler. Daha sonra usta şairler gelmiştir. A'ma Tutili ile Yahya bin Baki bu alanda yarışanların başında gelir.

Ebu Bekir Ebyaz da ünlü muvaşşahacılardandır.

Muvahhitler hanedanlığının başlangıcında Muhammed bin Ebu'l-Fazl bin Şeref ün kazandı. Ayrıca, İbn Hardus, İbn Müehhil, Ebu İshak Düveyni, Ebu Bekir bin Zühr gibi şairler...

Sonra, İbn Hayyun, Mühr bin Feres...

Sonra, Mürsiye'deki İbn Hazmûn...

Yine o çağda Ebu Hasan bin Fazl İşbiliye'de şöhret kazanmıştır. Ebu Bekir Sabuni, ayrıca Afrika'dan İbn Cezairi ve İbn Hezar Bacide gibi şairler.

Daha sonraki dönemlerde İşbiliye'li İbn Sehl."[5]

c) Zecel

Öyle bir dönem geldi ki şairler halk dilinde kullanılan terimleri şiirlerinde kullanmaya başladılar. Yazdıkları şiirlerin bestelenebilmesine özen gösterdiler. Bu durum o hale geldi ki, şairin kullandığı dil ile halkın kullandığı dil birbirine çok yaklaştı ve öz-Arapça ile halk dili karışımı bir Arapça ortaya çıktı. Böylece, halk şairleri, dilin gramer kurallarına uymaksızın şiir yazmaya başladılar. Bu durum değişik şivelerin güç kazanmasına yol açıyordu. Halk şiiri böylece doğmuş oldu. Halk şiiri her bölge halkının kendi yöresel özelliğine dayandığından Endülüs'te birçok farklı lehçe oluştu. Çok değişik türde gazel ve anlatış şeklinde şiir doğmasına neden oldu. Çoğu kez de halk şiiri ürünleri dilbilgisi kurallarına uygun olarak yazılan şiirlerden daha orijinaldi. Pratik dile yatkın olduğundan daha çok beğeniliyordu. Ayrıca, sanat yapma zorunluluğu kalkmış oluyordu. Dahası, kolayca sözcük bulma imkânı vardı.[6]

Muvaşşahalar yaygınlaştıktan sonra irab (dil bilgisi) kaidelerini iltizam etmeksizin yeni şiirler söylenmiş ve ortaya atılan yeni biçime *zecel* denmiştir. Bir çeşit mânî.

Zecel tarzında ilk ürün veren Ebu Bekir bin Kuzman'dır. "Gerçi ondan evvel de Endülüs'te zecel söylen-

miştir, ama bu tarz manzumelerdeki güzelliğin açığa çıkması, mânâlarının sanatkârâne bir şekil alması ve meşhur bir zerafet kazanması ancak onun zamanında olmuştu. O Murabıtlar çağında yaşamış olup bu dönemde mutlak olarak zecelcilerin (*zeccâl*'in) imamı idi."[7]

Bundan başka *zecel* tarzında şiir yazan şairlerin başlıcaları şunlardır: Ebu Hasan Cahdar İşbilî, Ebu Hasan Mukrî Danî, Ebu Bekir Martin, Yalef bin Esved, Medgallis. Bunlardan sonra Ebu Hasan Sehl bin Malik, Abdullah ibn Hatib, Muhammed bin Abdulazim, Ebu Abdullah Luşi ve daha başka şairler...

"*Muvaşşaha* ile *zecel* arasındaki fark şudur: *Muvaşşaha*lar pek az istisnasıyla fasih lisanlardır. *Zecel*ler ise melez ve mahalli lehçelerdir. Endülüs zecelleri Arap, Berber-İspanyol, hatta Latince lisanlarının karışımı olan melez bir lehçeyle söylenmiştir. *Zecel*ler, bilhassa İbn Kuzman'ın zecelleri oldukça müptezel ve gelişigüzeldir. Fütursuzca ve gayet serbest bir şekilde söylenmiş olduğundan müstehcendir. Havaî ve hercaî kişiler, bilhassa eğlenen ve oynayan gençler tarafından koro halinde ve çalgı aletleri eşliğinde söylenir. Âlemlerde, şenliklerde ve şamata meclislerinde tempo ile okunur. *Zecel*ler, aruz teflerine değil, musiki nağmelerine tabidir. Vezni muhafaza için *ya leyl-yalel* ibaresi de eklenir. Kısaca *zecel*, müzikli ve rakslı bir şiirdir, bir cümbüş şiiridir."[8]

Zecel ve *muvaşşaha* türleri Kastilya halk şiirinde *villancico* denilen türü doğurmuş, yeniyıl ilâhi ve türkülerinde de kullanılmıştır. Onikinci yüzyılda Fransa'da *troubadour* denilen halk ozanları müslümanları, yani zecel şairlerini taklitle uğraşıyorlardı.

Bu iki nazım çeşidi koro halinde okunduğunda, hep birden bir nağme ve nakaratı tekrarlama esası üzerine dayanıyordu. Müzik ve şiir Endülüs'te atbaşı gidiyor, birlik ve uyum halinde bulunuyordu.

ENDÜLÜS ŞAİRLERİ

1- İbn Abdi Rabbih (860-940)

Ahmet bin Muhammed bin Abdi Rabbih İspanyalı Arap müellifi olup, 10 Ramazan 246, 29 Kanunuevvel 860'da Kurtuba'da doğmuştur. Bu şehirde hüküm süren Emevîlerin azadlısı idi. 18 Cemaziyelevvel 328, 3 Mart 940'da ölmüştür. Başlıca eseri *el-İkd'* –buna ilave edilmiş olan *el-ferîd* sıfatı daha sonraki müstensihlerden kalmadır– adlı müntehabattır. 25 kitaba ayrılmış olup, her biri bir kıymetli taşın adını taşımaktadır. 13. kitabın adı *el-Vasıta*'dır. Bunun iki yanında aynı kıymetli taşa göre isimlendirilmiş kitaplar vardır. Fakat 13'ü takip edenlere bir de *el-saniye* sıfatı eklenmiştir. Eserin konusu memlekette çok yayılmış bulunan edebiyat kitaplarından alınmıştır. Bilhassa İbn Kuteybe'nin *Uyûnü'l-ahbâr*'ından istifade edilmiştir. Rivayete göre Sahib ibn Abbad bunda İspanya tarihini bulacağını ümit ederken bu ümidinin boşa çıkması üzerine kitabı fırlatıp atmıştır. Kitap 1233'de Bulak'ta, 1303, 1305, 1317, 1320'de Kahire'de basılmıştır. Eski Araplara dair bazı parçaları Tournol tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir.

Şiirleri arasında daha o zamanlar *muvaşşahat* ve bir de *mumahhasat* adını verdiği birtakım manzumeler olup, bunlar gençliğinde yazılmış olan aşka dair şiirlerdir. Daha sonra onlara aynı vezin ve kafiyede zahidane şiirler ilave etmiştir.[9]

2- İbn Hani el-Endülüsi (937-973)

Babası Tunus'da doğmuş, daha sonra İspanya'ya göç ederek Kurtuba'ya yerleşmiştir. İbn Hani burada doğmuş ve burada tahsil görmüştür. Önce Elvira, daha sonra İşbiliye'ye gitmiştir. 27 yaşına geldiğinde boşboğazlığı yüzünden, Yunan filozoflarının fikirlerine katılmakla itham edil-

miştir. Bunun üzerine hamisi tarafından İşbiliye'den uzaklaştırılmıştır. Buradan Cezayir'e gitmiş, Cevher'in, Ali bin Hamdun el-Endülüsî'nin ve Fâtımî sultanı el-Muzin'in himayesini görmüştür. Tekrar Mağrib'e, ailesinin yanına dönmüştür. 20 Nisan 973'de, Bingazi'de 36 yaşında öldürülmüştür. Ölümüne dair çeşitli rivayetler vardır.

Şiirlerindeki aşırı mübalağalara rağmen çağdaşı Mütenebbî'nin Doğuda sahip olduğu itibara mazhar oldu. Bir divanı vardır. 1274'de Bulak'ta, 1886'da Beyrut'ta basılmıştır. Divanı alfabe harflerinin sırasına göre tanzim edilmiştir.[10]

Ölüm haberi sultan el-Muzin'e ulaşınca çok üzüldü ve şunu söyledi: "Doğu şairlerine karşı işte bu adamla öğünecektik; ama bize bu fırsatı tanımadı."[11]

3- İbn Hamdis (1055-1132)

Ebu Muhammed Abdülcebbar bin Ebi Bekr 1055 senesine doğru Sicilya'da Siracusa şehrinde doğmuş ve genç yaşta şiir alanında temayüz etmiştir. 1078 tarihinde ada Normanlar tarafından zaptedildiği zaman İspanya'ya kaçmış, bir müddet orada, İşbiliye'de Abbasi el-Mutemid sarayında yaşamışır. Bu halifeyi esarette bile takib etmiştir. Mutemid'in ölümünden sonra el-Mehdiye'de ikamet etti. Ömrünün son senelerini Bicaye'de geçirdi. 1132 yılında orada öldü. Diğer bazı tarihler Mayorka adasında öldüğünü yazar.

Arkasında bir *Divan* bırakmıştır. Amari bunun birçok parçalarını nakletmiştir. Kâtip Çelebi bundan maada bir Cezayir tarihi meydana getirmiş olduğunu nakleder.[12]

Şiiri ahlâkının yansıdığı saf, temiz bir aynadır. Sözleri ince, düşüncesi berraktır. Bununla birlikte çağında işlenen zulmü dile getirmiş, insanlardan şikâyet etmiştir. Ebu'l-Atahiye'nin zühd, takva ve tasavvuf yolunu açık bir dille ve akıcı üslûbuyla anlatmıştır. Kimi yerlerde ise, içini dökmüş, doğanın güzelliklerini, yaşamın tadını, yaratılışın çe-

şitli tablolarını tasvir etmiştir. Nehir, çiçek, av sahneleri, at ve gece ile ilgili anlatımları ilginçtir.[13]

4- İbn Zeydun (1003-1071)

Adı Ebu'l-Velid Ahmet bin Abdullah bin Zeydun el-Kurtubî'dir. Endülüs'ün ünlü şairlerinden ve İşbiliye Arap emirlerinin vezirlerindendir. Babası ünlü din bilginlerinden ve edebiyatçılardandır. Birçok ünlü kişiler ondan edebiyat ve bilim dersleri almıştır. Bilimde oldukça üstün bir yeri vardı. Sağlam bir kişiliğe sahipti. Bu durumu elçilik ve bakanlık görevlerini üstlenmesine neden oldu. Kurtuba'da ve İşbiliye'de bakanlık yaptı.[14]

Küçük yaşta yetim kalmış, vasisi tarafından en değerli üstadların eline tevdi edilmiş ve tahsil arkadaşları arasında temayüz etmekte gecikmemiştir. Daha yirmi yaşındayken yazmaya başladığı şiirlerle şöhret kazanmıştır.

Emevi tahtı varisleri arasındaki iç harpler, Kurtubalıların şehirlerine saldıran Berberileri kovmak üzere yaptıkları mücadeleler, şairi memleketin siyasî faaliyetine iştirake mecbur etti. Menşei, aile vaziyeti ve bilhassa *ihtirası* onu bir rol oynamaya davet ediyordu. Berberîler çekilip gittikten sonra Kurtuba'daki oligarşi hükümeti reisi Ebu'l-Hazm Cevher'in muhitini teşkil edenler arasına bu suretle karıştı.

Bir hükümdar ailesine mensup olan kadın şair Vallade'ye karşı beslediği *şiddetli* aşk onu nüfuzlu bir rakib olan Ebu'l-Hazm ibn Cevher'in vezirlerinden İbn Abdus ile çatıştırdı. İbn Zeydun rakibine tehdit dolu şiirler yazdı. Rakibi ona iftira attı: Emevileri iş başına getirmeye hazırlandığını söyledi. İbn Zeydun'u hapse attılar. Hapisteyken Vallade'ye sevdalı şiirler, dostlarına mektuplar yazdı. Dostlarından biri olan Ebu'l-Velid, onu hapisten kurtardı. Fakat Vallade, İbn Abdus'a dönmüştü. Bu kez sevgilisine sitem dolu mektuplar yazdı.

İbn Cevher'in ölümünden sonra, oğlu Ebu'l-Velid yerine geçince onun ikbaline bağlandı. Onun elçiliğini yaptı. İbn Zeydun ihtirası yüzünden mahvoldu. Bilmediğimiz bir nedenle ikinci kez talihsizliğe uğradı. Kurtuba'dan kaçtı. Sırasıyla Dania'da, Badajoz'da ve İşbiliye'de ikamet etti. Şairlik şöhreti, yazarlık meziyeti, elçiliği esnasında İspanya İslâm âlemi hakkında edindiği bilgiler İşbiliye emiri el-Mutezid'in sarayına girmesini sağladı. Vezirliğe kadar yükseldi. Geriye kalan yaşamını burada geçirdi.

İbn Zeydun'un Kurtuba'daki şöhreti şair İbn Ammar'ın huzurunu kaçırıyordu. İbn Zeydun sadece iyi bir şair değil, aynı zamanda iyi bir yazardı da. *Mektupları* edebî açıdan oldukça değerlidir. Şairin bir *divanı* vardır. Şiirleri Makkarî tarafından toplanmıştır.

18 Nisan 1071'de vefat etmiştir. İşbiliye'ye gömülmüştür. [15]

5- İbn Kuzman (1078-1160)

İlk gençlik yıllarında, 1094-1095 Murabıtlar tarafından düşürülen Badajoz emiri el-Mütevekkil'in hizmetinde bulunmuştur. Kurtuba'dan ayrılmış, uzun zaman İspanya'da bilgin şair Nazhun ile Gırnata'da buluşmuş, bu kadınla yolculuk yapmıştır.

İbn Kuzman halk şiiri olan *muvaşşaha*ları vücuda getirmiş, ve özellikle *zecel*in temsilcisi olmuştur. Âhenk esasına dayanan, muhtelif vezinlerde vücuda getirilen bu tarzı, İbn Kuzman evvelce kullanılmakta olan küçük, irticalî parçalar halinden kaside ayarına, uzun parçaların yüksek derecesine çıkartmıştır.

İbn Kuzman hakkında, C.F. Seybold daha 1918'de gerekli tüm bilgileri toplamıştır. (Brockelmann, *Gal.* 1, 272, *Suppl.* 481 ve devamı.) Ondan sonra A.R. Nykly ilgilenmiştir.

İbn Kuzman'ın 1078'de doğduğu kabul edilir. El-Mütevekkil İbn Kuzman'ı sarayında istihdam etmiştir. 1095'den itibaren, şair sıfatıyla İspanya'nın birçok şehirlerini dolaşmıştır. Birçok defa Kurtuba'ya gelmiş, dostlarıyla hayli serbest bir hayat sürmüştür. Şiirlerinde onların adlarını anmıştır.

Şiirlerinde yer yer tarihî bilgiler var. Bu bilgilerden şairin üç Emevî halifesi zamanında müreffeh bir hayat sürdüğü anlaşılıyor. 70 yaşında pişmanlık duymuş, bir camide imamlık almıştır. Hayatı birçok bakımdan Ebu Nüvas'ınkine benzer.

İbn Kuzman'ın şiirlerinin hepsi elimize geçmemiştir. 145 parçadan ancak dörtte üçü ele geçmiştir. Divan'ının önsözü klasik Arapçadır. Şiirleri Endülüs konuşma dili Arapçası ile yazılmıştır. Nykl divanın Arapça metnini Latince harflere çevirip doğru bir transkripsiyonla kopye etmiştir.

Şiirlerinin içeriğine gelince, hemen her zaman iki konu bir arada işlenmiştir. Çoğu bir çeşit tegazzül ile başlar; sonra asıl konuya, çeşitli kişilerin övgüsüne geçer. Aşağı yukarı manzum övgüler 100 parçadır. El-Vaşki'ye ve İbn Hamdis'e ithaf edilmiştir. Şair kendi kendini över, özellikle *zecel*lerini göklere çıkarır. Aşk şiirleri nisbeten azdır.

İbn Kuzman'ın şiirlerinin şekli *zecel*dir. Bu şekil, yukarıda belirtildiği gibi, klasik Arap vezninin tersine, nicelik prensibine dayanmayıp, vurgu prensibine dayanmakta ve kıta yapısını arzetmektedir. 4-12 mısradan meydana gelen bu kıtalar çeşitli vezinlerdedir. Müstakil şiirde *merkez* vardır. *Merkez* ufak bir kıtadır. İki, üç veya dört mısradır. Bütün *zecel*lerin başında bulunur. Kafiyelenişi, *aaab, cccb, dddb* gibidir.

İbn Kuzman *zecel* türünün belli başlı temsilcisidir. Bu tarzı entellektüel düzeye çıkarmıştır. Herşeyden önce, şekil bakımından Avrupa şiirine tesir etmiştir.[16]

6- İbn Hazm (993-1064)

İkinci bölümde geniş bilgi verilecektir.

7- İbn Haface el-Endülüsî (1058-1138)

Ebu İshak İbrahim ibn Haface el-Endülüsî 1058 yılında, Şatibe ile Valensiya arasında Şakar adasında doğdu. Edebiyat alanında kendisine başvurulan biriydi. Bir divanı vardır. Klâsik Arap şiiri tarzında düzenlenmiştir. Birkaç kasidesini Yusuf bin Tafşin'e armağan etmiştir.[17]

8- Ebu İshak İbrahim İbn Sehl (1220-1260)

Seville'li bir yahudidir. Sonradan müslüman oldu. İbn Hallas Septe'de valiyken (1251-1260) kırk yaşına varmadan boğularak öldü. Müslüman olmadan önce bile, müslümanlarla sıkı ilişkiler içindeydi. Hatta, o dönemde Hz. Peygamber'e bir na't yazmıştı. Gene de müslümanlığı kuşkulu kalmıştır. Çünkü şarap içmekten kendini kurtaramamıştır. *Muvaşşahat*'ı önemlidir. Şiirleri 1919'da Muhammed Sualah tarafından incelenmiştir.[18]

9- Ebu Hayyan el-Ceylani (1256-1350)

Ebu Hayyan Muhammed bin Yusuf Nefze adındaki Berberî oymağındandır. 1256'da Gırnata'da doğdu. Sırasıyla Malaga, Valensiya, Elmeriye'ye giderek dil, edebiyat ve hadis tahsil etmiştir. Hocası Zübeyr'le yaptığı bir tartışma sonucu 1280'de İspanya'dan ayrıldı. Mısır'a gitti. Çok dil bilirdi: Farsça, Habeşçe, Türkçe. Bu dillerde eser yazmıştır. 1298'de hocası en-Nahhas'ın yerine dil profesörü oldu. 1312'de Mısır valisi Emir Seyfeddin Argun'un yakınlığını kazandı. Yemeğe pek düşkün değildi. Özel kitap edinmezdi. Kütüphanelerden alır okurdu. Önceleri *Zahirî*ydi. Sonra *Şafiî* oldu. 1345'de kızı Nodar'ın ölümünden beş yıl sonra öldü. Kızı da edebiyatçıydı. Kendi hayatını anlattığı bir eserini ona armağan etti.

Ebu Hayyan Türkçe'yle ilgili dört kitap yazdı:

1- *Kitabü'l-idrak li'l-lisani'l etrâk.*
2- *Zahru'l-mülk fi nahvi't-türk.*
3- *El-ef'âl fi lisani't-türk.*
4- *Dürretü'l-müdiyye fi'l-lügati't-türkiyye.*

Bu eserlerden yalnızca birincisi bugüne kadar gelebilmiştir. *El-İdrak* adıyla ün kazanmış olan bu eser, Ahmet Caferoğlu tarafından bastırılmıştır. (İstanbul, 1931, Türkiyat). Şiirleri içinde *muvaşşaha*ları ünlüdür.[19]

10- Lisanüddin bin el-Hatip (1313-1374)

Lisanüddin Ebu Abdullah Muhammed bin el-Hatip İspanya'dan Suriye'ye göç etmiş bir ailedendir. 15 Ekim 1313'de Gırnata'da doğdu. Babasından büyük bir mirasa kondu. Gırnata'da Beni Ahmer sülalesinin yedinci sultanı Ebu'l-Haccac Yusuf ile dost oldu. O da ona vezir olarak krallığın idaresini verdi. Bu görevde Yusuf'tan sonra tahta geçen Muhammed V. zamanına kadar kaldı. 1359'da kardeşi İsmail'in önünde Afrika'ya kaçarken, onunla birlikte gitti. Muhammed V. üç yıl sonra Afrika'dan döndü. Gırnata'yı aldı. İbn el-Hatip de eski görevine yeniden başladı. Bununla beraber düşmanlarının kendisini dinsizlik ve hainlikle suçlamaları üzerine hapse atıldı. 1374'de boğularak öldürüldü.

İspanya'da ve Afrika'da gelmiş geçmiş halifeleri anlattığı eseri Casiri tarafından yayınlanmış, Sicilya ve Afrika'da hüküm sürmüş Fâtımî halifeleriyle, Ağlebi sultanlarıyla ilgili uzun bir özet, Sicilya tarih kolleksiyonunda Roserio Gregoria tarafından bastırılmıştır. *Gırnata Tarihi* adlı eseri bu bölgede yaşamış bilim adamlarının hayatlarını, 1363 yılına kadar gelmiş kralları içine almaktadır. Casiri bu kitabı çıkardığı iki yüz notla inceledi. Yaptığı bir geziyi anlatan

bir kitabında İspanyol kentlerini, buralarda rastladığı bilim adamlarını anlatır. Bu eser birçok kütüphanede mevcuttur.[20]

Edebiyata, tasavvufa, felsefeye ve tıbba dair 60 kadar eser yazmıştır. En önemli eseri *El-İhâta fî tarihi Gırnata (Gırnata Tarihi)*'dir. Ayrıca, *Kitabü'l-Endülüs*'ü de çok önemlidir.[21]

Kendisi doğuştan şair tabiatlı olduğundan nesir yazıları secilidir. Şiirleri ise, sanat yüklüdür, anlam bakımından zengindir.

İkinci Bölüm

İbn Hazm ve Edebî Kişiliği

İbn Hazm'ın Hayatı

İspanya Emevî Hanedanlığı, miladî onuncu yüzyılda Nasır Lidinillah diye bilinen Abdurrahman III (912-961) ve oğlu Hakem el-Mustansır Billah'ın (961-976) egemenliği altında hem en yüksek aşamasına ulaştı, hem de son buldu. Hakem'in ölümünden sonra, Muhammed ibn Ebi Amir adında zeki ve gözüaçık bir bakan tahtın meşru varisi olan el-Müeyyed Billah denilen Hişam II'yi vasi olarak ayakta tutmayı ve iktidarı şahsen ele geçirmeyi başardı. Aynı zamanda, ülkenin büyük kesiminde refah ve düzen sağlandı. Ticaret ve sanayi gelişmesini sürdürdü. Maalesef bu durum pek uzun sürmedi. Muhammed ibn Ebi Amir'in ölümünden hemen sonra, onbirinci yüzyılın başlarında İspanya, hanedanın birliğini, ülkenin bütünlüğünü bozan pek çok siyasal bunalımın içine düşüverdi. Bu bunalımlar sayesinde çapulcu Berberî takımı ülkeyi kasıp kavurdu. Ünlü Kur-

tuba kenti yağmalara sahne oldu. Eyaletler merkezî iktidardan ayrılarak bağımsızlıklarını ilân ettiler. Kuzeydeki Hıristiyan krallıkları güçlendi, daha saldırgan olmaya ve tehdit edip gözdağı vermeye başladı.[22] İşte bu bunalımlı dönemde yetişen İbn Hazm'ın tam adı Ali ibn Ahmed İbn Said ibn Hazm ibn Galib ibn Salih Half ibn Süfyan ibn Yezid el-Farisî el-Kurtubî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebu Muhammed, lâkabı İbn Hazm'dır. İbn Hazm ez-Zahirî diye ün yapmıştır. Mezhep imamıdır, hukuk bilginidir.

Dedesi Yezid, Kureyşli Yezid ibn Ebi Süfyan İbn Harb ibn Umeyye ibn Abdi Şems'in azatlı kölesidir. Kendisi hukukçu, edebiyatçı, metod bilgini, muhaddis, soy ve şecere bilgini, dilbilimci ve şairdir. İbn Hazm'ın babası aslen 'Mente Lişem' köyündendir. Bu köy Endülüs'ün batı yakasında, deniz haliçi üzerindedir.[23]

İbn Hazm miladi 18 Kasım 993, hicrî 3 Ramazan 383'te dünyaya gelmiştir. Çocukluğu Kurtuba sarayında babasının hareminde geçti. Böylece erginlik çağına kadar, çok kibar ve düzgün bir eğitim gördü. Bir talihsizlik eseri büyük acılar çekip hizmet ettiği Âmir oğullarının siyasal varlığını korumak için, çatışmalar sırasında tepkilere maruz kalan babası 1012'de ölünce, Berberîler tarafından sakinleri zorla çıkartılan Kurtuba'yı terketmek zorunda kaldı.[24] Burada ailesinin Balat Mugis'te bulunan muhteşem sarayı da Berberîler tarafından tahrib edilmişti. Bunun üzerine, Elmeriye'de ikamete karar verdi.[25] Fakat oradaki rahat yaşamı çok kısa sürdü. 1016'da, bu kentin valisi, aynı yıl Süleyman el Müstain'i Kurtuba sarayı tahtından indiren Ali ibn Hammad'la güçbirliği yapmıştı. Dolayısıyla İbn Hazm, Emevîlere olan sevgisinden dolayı valice şüpheli görülmüş ve hapse atılmıştır. Birkaç ay sonra da sürgüne gönderilmiştir. İbn Hazm böylece yeniden sürgün yoluna düşmüştü.[26] Dostu Muhammed bin İshak da kendisiyle birlikte sürgüne

gönderilmişti. İki arkadaş Hasn el-Kasra'ya gittiler. Buranın Bey'i tarafından dostça karşılandılar. Abdurrahman IV. el-Murtaza'nın Valensiya'da halife ilân edilmesi haberini almaları üzerine birkaç ay sonra Hasn el-Kasra'dan ayrıldılar. Deniz yoluyla Valensiya'ya gittiler. İbn Hazm orada daha başka tanıdıklara da tesadüf etti.[27] Abdurrahman IV.'ün hizmetine girdi. Fakat bu Emevî prensinin Gırnata kalesi önünde 1018'deki kesin yenilgisi sonucu İbn Hazm yeniden hapse düştü.[28] İbn Hazm Abdurrahman el-Murtaza'nın veziriydi. Harbe o kimlikle iştirak etmişti. Ancak düşman eline esir düştü. Bir müddet sonra serbest bırakıldı. Altı senelik bir aradan sonra, hicrî 409 Şevvalinde, miladi 1019 ilkyazında doğum yeri Kurtuba'ya döndü. O zaman Kurtuba'da Kasım bin Hammud halifeydi. Birkaç yıl geçip de bu halife düşürülerek yerine irfan sahibi Abdurrahman V. el-Mustazhir hicri 414. Ramazanda hilâfate geçtiği vakit, 1023-24[29] yılında onun yeniden siyasa sahnesine çıktığını görüyoruz. Fakat kısa bir süre. Yalnızca yedi hafta süreyle Emevî halifesi ilân edilen Abdurrahman V. el-Mustazhir'in veziri olmuştur. Ama bu prens daha tahta geçer geçmez öldürüldü. (1024) İbn Hazm tekrar hapse atıldı. Hapiste ne kadar kaldığını pek bilmiyoruz. Kesin bildiğimiz tek husus, 1027'de onun bu kez Şatibe'de görülmesidir. İşte, hakkında ayrıntılı bilgi vereceğimiz *'Tavkü'l-Hamame'*sini burada kaleme almıştır.

Bundan böyle İbn Hazm kendini ilme verecek, özellikle hukuk ve ilâhiyat bilimleriyle uğraşacaktır. Fakat onun mücadeleci mizacı ve bilginlere karşı koyma arzusu –ki bu yüzden onlar arasında pek çok düşmanı vardı– onu çağdaşlarına karşı bir ekolün, *'ehlü'z-zahir'*in üstadı olmaya doğru götürdü. Şimdilik bu konuda şunu söylememiz yeterli: İbn Hazm adı daha söylenir söylenmez, hemen bu ad polemik yazılarıyla ün kazanmış, uzlaşmaz Zahirî bilginini

anımsatır. Onun dokunaklı, etkili ve acımasız kalemi, şu atasözünü doğurmuştur: *"Haccac'ın kılıcı, İbn Hazm'ın kalemi"*.[30]

İbn Hazm önceleri İmam Şafii'nin mezhebine ilgi duyuyor ve onu kendi mezhebi olarak savunuyordu. Sonraları öteki mezheplere geçti. En son olarak Davud İbn Ali ez-Zahirî'nin mezhebi olan Zahiriye mezhebinde karar kıldı. Onun yayılması ve açıklanması yolunda çalıştı. Onu genişletti. Hakkında dersler verdi. Onun için çok tartıştı. Daha iyi anlaşılması için birçok kitap yazdı. Ömrünün sonuna kadar aynı görüşte kaldı. *'Zahiri'* olarak bilindi. Yazdığı kitaplar Zahiriye mezhebinin kaynakları oldu.[31]

İbn Hazm siyasi göreve onaltı yaşında başlamış, yirmialtı yaşına kadar bunu sürdürmüştür. Daha sonra bakanlığı ve yöneticiliği bırakmış, bilimsel inceleme ve araştırma yoluna girmiştir. Çeşitli ilimleri okumaya, birçok yapıtlar ve metodlar üzerinde çalışmaya başlamıştır. Hukuk, hadis, metod, milletler, dinler, tarih, soybilimi, edebiyat alanlarında, muarızlarına cevap verme ve benzeri konularda seksen bin yapraklı dörtyüz cilt eser vermiştir. Kendi çağında ve ondan önceki dönemlerde, Ebu Celal Muhammed İbn Cerir et-Taberi'den başka[32], İslâm bilginleri arasında onun kadar çok eser bırakan birini bilmiyoruz.

Fıkıh öğrenimine başlamasına şu olay neden olmuştur: Babasının dostlarından büyük ve önemli birisinin cenazesinde bulunur. İkindi namazından önce camiye girer, *'tahiyyetü'l-mescit'*, mescit namazını kılmadan bir yere oturur. Caminin içi de çok kalabalıktır. Kendisini yetiştiren hocası, kalkıp namaz kılmasını işaret eder. Fakat bizimki bu işaretten pek birşey anlamaz. Yanındakiler "Bu yaşa gelmişsin, *'tahiyyetü'l-mescid'*in vacip olduğunu bilmiyor musun?" derler. İbn Hazm "Bunun üzerine ayağa kalktım ve namaz kıldım. Cenaze namazı kılınıp sonra cenazenin yakınlarına

başsağlığı dilemek için camiye döndüğümde kalktım, yine namaz kılacaktım. Bu kez "Otur yerinde, daha namaz vakti gelmedi" dediler. Bunun üzerine vazgeçtim ve oturdum. Ama gerçekten rezil oldum. Bu olay bana çok ağır geldi. Beni yetiştiren hocama döndüm. "Şeyh el-fakih Ebu Abdullah ibn Ferhun'un ders verdiği yer neresidir? Beni oraya götür," dedim ona. O da beni o hocanın yanına götürdü. Olup biteni ona anlattım. Böylece ilim öğrenmeye başladım. O hocadan bana bir yol göstermesini istedim. O da İmam Malik bin Enes'in, Allah ondan razı olsun, '*Muvatta*' adlı kitabını okumamı söyledi. Ertesi gün onu okumaya başladım. Üç yıl boyunca o ve benzeri kitapları okudum. Sonra birçok bilimsel tartışmalara ve toplantılara katıldım." [33]

Bundan böyle, İbn Hazm ilmini her dala kaydırıyor, kendisine karşı çıkanlara, yapıtlarında ortaya koyduğu düşüncelere dayanarak cevaplar veriyor, onlarla mücadele ediyordu. "*İnsanlara onu açıklayasınız ve onu gizlemeyesiniz...*"[34] âyetiyle Allah'ın bilginlerden aldığı söze dayanarak düşüncelerini yaygınlaştırmaya çalışıyordu. Bu yüzden birçokları ona darıldı. Gene bu yüzden vatanından uzaklaştırıldı. Sürgüne gönderildiği halde, o durumda bile ilmini yaymaktan ve düşüncelerini anlatmaktan geri durmuyordu. Hayatında karşılaştığı en büyük felâket ise, eserlerinin ve makalelerinin bizzat kendi gözü önünde, düşmanlarının huzurunda parçalanıp yakılması olmuştur. Bu konuda İbn Hazm şunları söylüyor:

> "*Kâğıtları yaksanız bile, onların içeriklerini yakamayacaksınız; çünkü onlar benim kalbimdedir.*
>
> *Ayaklarım nereye yönelse, onlar da benimle gelir; benimle biner, benimle iner, benimle kabrime girer.*"[35]

Ardarda gelen pek çok yer değişikliği ve çok acı düş kırıklığıyla bunalmış bir haldeyken, İbn Hazm Casa Mantia'nın yakınında, Badajoz'dan pek uzakta olmayan bir köyde, ailesinin kır evinde son günlerini geçirmeye gitti. 16 Ağustos 1064, hicrî 30 Şaban 456'da öldü.[36]

İbn Hazm geçim sıkıntısı çekmemiştir. Ailesinin zengin oluşu nedeniyle iyi bir hayat sürmüştür. Babasıın köşkünde müreffeh bir hayat geçirmiştir.

Çocukluğunda kendisini kadınların eğittiğini *Güvercin Gerdanlığı*'nda kendisi haber veriyor "Ben onların elinde büyüdüm. Beni onlar eğitti. Erginlik çağına gelinceye kadar erkeklerle düşüp kalkmadım. Küçükken *Kur'an*'ı bana onlar öğretti. Bana pek çok şiir ezberlettiler."[37] Kadınlardan gördüğü bu sıcak ilgi, özen ve ihtimam, kanımızca onda edebi zevkin ilk nüvelerini oluşturmuştur.

"İbn Hazm cariyelerin ve kadınların eğitimi, erkeklerin ve âlimlerin öğretimiyle yetişmiştir. Birinciler, onun duygularını kontrol etmiş, ona Kur'an, hadis ve edebiyat öğretmişler; ikinciler ise, fikri, kalbi ve ruhu ile onu ahiret işlerine sevk etmişlerdir."[38]

İbn Hazm çocukluğunu Kurtuba'da geçirmiştir. Daha sonraları babasıyla birlikte eski memleketleri Balat el-Mugis'e gittiklerini gene kendisi anlatıyor: "Allah rahmet etsin, babam Kurtuba'nın doğusunda ez-Zahire mahallesindeki yeni evlerimizi bıraktı. Müminlerin Emiri Muhammed el-Mehdî'nin hilafete geçişinin üçüncü günü, şehrin batısında bulunan Balat el-Mugis adındaki eski saray evimize yeniden yerleştik. Ben de onunla birlikte ev değiştirdim. Bu olay hicrî 399 yılının Cemaziyelahir ayında olmuştu. (Miladî 1009) Fakat o, çeşitli nedenlerden dolayı bizimle birlikte taşınmadı. Daha sonra Müminlerin Emiri Hişam el-Müeyyid'in halife oluşundan sonra başımıza çeşitli felâketler geldi. Onun devlet adamlarınca bize kin duyulmaya

başlandı. Tutuklandık, gözaltına alındık, ezici cezalara çarptırıldık, gizlice yaşamak zorunda kaldık. Ayaklanma ve fitne her tarafı kasıp kavurdu, ortalığı kırıp geçirdi, herkese uzandı, özellikle bize geldi. Sonunda, Allah rahmet etsin, bakan babam, 402 yılında Zilkadenin sona ermesinden iki gün önce, bir cumartesi günü ikindiden sonra öldü. Biz gene aynı durumdaydık. Durumumuz onun ölümünden sonra da bu şekilde sürdü."[39]

Berberilerin Kurtuba'yı işgali sırasında İbn Hazm vatanından sürülür. Elmeriye'ye gider. Altı küsur yıldan sonra, 409 yılı Şevval ayında yeniden Kurtuba'ya döner.[40] Bütün bu bilgileri ayrıntılı olarak verdiği eserini Şatibe'de yazdığını kendisi söylüyor.[41] İsteyerek veya mecbur olduğu için yolculuklardan çok etkilenmiştir.

İbn Hazm Zahirî mezhebi dışındaki mezhep müntesipleriyle, özellikle Malikîlerle birçok tartışmalara girmiştir. Mücadeleci bir ruha sahip olduğunu çağdaşları belirtiyor: "Keyravanlı Ebu Abdullah Muhammed bin Küleyb çenesi düşük birisiydi. Çeşitli konularda sorular sormaya çok meraklıydı. O zamanlar ben Kurtuba'da oturuyordum. Çeşitli konularda sohbet ediyorduk; aşktan söz ederken bana 'Eğer sevdiğim kişi benimle karşılaşmaktan iğreniyor ve benden kaçıyorsa ne yapmalıyım?' diye sordu. Ben de şöyle cevapladım: 'Seninle karşılaşmaktan tiksinirse bile, sevgilinle karşılaşmayı deneyerek gönlünü yatıştırıp sevindirmeye zorlamalısın kendi kendini.' 'Ben de aynısını düşünüyorum', dedi, 'tam tersine onun aşkını kendi aşkıma, onun arzusunu kendi arzuma tercih ederim. Kendim için, öleceğimi bilsem bile sabrederim, sabredeceğim de.' 'Bense', dedim, 'ancak kendi nefsim için severim onu, sevgilinin suretinden hoşlanması için, haz alması için severim. Ben kendi mantığıma uyarım; kendi ilkelerime göre davranırım. Ruhumu neşelendirmek için kendime özgü yönteme

sadık kalırım.' 'İşte', dedi, 'tam bir mantık zulmü. Ölümden daha güçlü olan birşey, bize ölümü göze aldıran şeydir.' 'Eğer canını feda ettiysen, onu istediğinden dolayı değil, fakat gerektiği için' dedim. 'Eğer başka türlü yapabilseydin, onu feda etmezdin. Kendi isteğinle sevgilinle karşılaşmaktan kaçındığını kabul edecek olursak, o zaman kınanacak birisi olursun. Çünkü canına haksızlık etmiş ve bizzat kendi elinle onu öldürmüş olursun.' O zaman bana şöyle dedi: 'Sen kıyasçı bir adamsın. Aşkta kıyasa yer yoktur.' 'Bu durumda aşığın başı büyük derttedir,' dedim. 'Aşktan daha büyük dert var mı ki?' dedi."[42] Yukarıya aldığımız parça onun hakkında belli bir fikir vermekte, onun ne denli ikna edici, karşısındakini susturucu bir yönteme sahip olduğunu, konuşurken muhatabını çepeçevre kuşatıp, ezici ağırlığını ortaya koyduğunu göstermektedir.

Tartışmalarını önceleri diliyle yaparken sonraları, kitap yazmaya başlayınca, kalemiyle sürdürmüştür. Ünlü bir polemikçi olarak bilinir. *"Haccac'ın kılıcı, İbn Hazm'ın kalemi"* atasözünün doğması da bunun açık kanıtıdır.

Özellikle *"el-Fasl"* adlı kitabında yahudiler ve hıristiyanlarla mücadele eder. Sonra Mutezile ve diğer kelam mezheplerine çatar. İbn Hazm kendisini kınayanın kınamasından, eleştirisinden korkmaz. Bu tartışmalarını inancına olan bağlılığından dolayı yapardı. Hasımlarınca çok saldırıya uğramıştır. Yılmayan, düşüncelerinden vazgeçmeyen, sert bir mizacı vardır. Dostluğu kuvvetli, vefakâr birisi olduğu gene *Güvercin Gerdanlığı*'ndan anlaşılıyor.

Üslûbundaki parlaklık ve ifadelerindeki akıcılık bize mizacının inceliğini haber veriyor. Kötülüğe bile iyilikle karşılık veren bir mizaca sahiptir.

* * *

İbn Hazm'ın yaşamı genel olarak incelendiğinde onun hem siyasetle, hem de ilimle uğraştığı görülür. Birkaç kez, aralıklarla siyasal yaşama katıldığı kaynaklarda belirtilmektedir.

Babası Ebu Ömer Ahmet bin Said'in Emevîler iktidardayken el-Mansur Muhammed bin Abdullah'ın ve ondan sonra yerine geçen oğlu Muzaffer'in bakanı oluşu ve çocukluğunun sarayda geçmiş olması onun siyasal yaşama girmesinde başlıca etkendir.

İbn Hazm babasının hicrî 402'de ölümünden sonra siyasete atılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İbn Hazm Hişam el-Müeyyed'in tahta çıkışından sonra ailesinin maruz kaldığı felâketler[43] sonucu, 404'te Berberilerin Kurtuba'yı işgali sırasında, Kurtuba'dan ayrılarak Elmeriye'ye gitmek zorunda kalmıştı. Elmeriye valisi Hayran,[44] İbn Hazm'dan kuşkulanması üzerine, bir süre onu hapsettikten sonra sürgün etmişti.

Valensiya'da Abdurrahman bin Muhammed'in zuhuru sırasında, ona katıldığını gene kendisinden öğreniyoruz.

Gırnata'da Abdurrahman ordusu saflarında savaşa katılmıştır. Fakat Abdurrahman IV. savaşı kaybedince Berberîlerin eline düşmüş ve özgürlüğünü çok geç elde etmiştir. Hicri 409 yılında Kurtuba'ya döndükten ve dostu Abdurrahman V. el-Muztazhir hilafete geçtikten sonra, hicrî 424 yılında yedi hafta gibi kısa bir süre onun vezirliğini yapmıştır. Bu husus bütün kaynaklarda zikredilir.[45] Bundan sonra, kendini ilme verip siyasal yaşamdan ayrıldı. Ancak daha sonraları hilâfette bulunan Hişam el-Mu'ted'in de veziri oldu.[46] Fakat fazla durmadı. Artık bir daha dönmemek üzere kesinlikle siyasetten ayrıldı.

Görüldüğü gibi, İbn Hazm siyasetin içine girmiştir. Gençliğinde babasıyla birlikte çektiği acılar onun siyasal duygularını kamçılamıştır. Aralıklarla üç kez siyasal hayata girmiş çıkmıştır.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İbn Hazm İslâm medeniyetinin bir varyasyonu olan Endülüs medeniyetinin zengin dil, kültür ve düşünce hayatını yansıtan Endülüs tarihi, siyasal durumu ve edebiyatı hakkında doyurucu bilgi sunan bir şairdir. Klasik Arap şiir geleneğine bağlı olduğunu kendisi ifade etmektedir. İçinde yaşadığı dönemin, edebî ürünlerin boy gösterdiği bir dönem olması, İbn Hazm'ın edebî alanda bir şaheser meydana getirmesinde başlıca etkendir. İlmî kişiliğine denk bir edebî kişiliğe sahiptir.

Hadis, dinler tarihi, mezhepler, hukuk alanlarında olduğu kadar Endülüs Arap edebiyatı tarihi ve Endülüs medeniyeti tarihi açısından da oldukça büyük değer taşır eserleri.

Şiirlerini bir divanda toplamıştır. Genellikle kaside şeklinde yazmıştır. Divan edebiyatı şairlerinin divan tertipleri gibi, alfabetik sıraya göre tertip edilmiş şiirleri. Ne ki günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak *Güvercin Gerdanlığı*'ndaki, oldukça büyük bir yekûn tutan şiirleri onun şiirlerinin edebî değerini ortaya koymak için yeterlidir. Şiirleri incelenmeye değer. Şiirlerinde tezat, benzetme, mecaz, istiare, ima vb. tüm sanatları son derece ustalıkla kullanmıştır. Nesirlerinde de şiirsel bir akıcılık göze çarpmaktadır. Çoğu kez secili bir üslûp dikkati çeker.

İbn Hazm doğaçtan, irticalen şiir söyleyen üstün zekâlı bir şairdir. Dizelerindeki coşkun ifadeler, ses, hele bu sesin geri planındaki imgeler olağanüstü denilebilecek niteliktedir. Endülüs Arap şiiri daha çok imge ağırlıklıdır. İbn Hazm'ın imgeleri oldukça çarpıcı tasavvurlar şeklinde hemencecik okuyucu veya dinleyicinin belleğinde yerini bulur.

Şair bilimsel açıdan da oldukça ileri düzeyde olduğundan, Fuzûlî'nin "İlimsiz şiir temelsiz duvara benzer" dediği gibi, dayanak noktalarını Kur'an ve hadis ilminden alan

şiirleri zengin anlamlar yüklüdür. Sözcüklerin seçimindeki titizliği, bunların gerisindeki anlam ve imgeler insanı çepeçevre, kıskıvrak yakalar.

İbn Hazm şiirin sadece Hz. Peygamber'in övdüğü kısmıyla uğraşmanın iyi olduğunu belirtmiştir. "Bedihî şiir söylemede ondan daha seri olan birini görmedim" diyen Humeydi, onun şiirlerinin pek çok olduğunu ve kendisinin alfabetik olarak şiirlerini topladığını bildirir. Kendisinin 75 beyitlik bir *'Kasîde-i Mimiyye*'si ile İşbiliye'den çıkarken söylediği 18 beyitlik *'Kıta-i Baiyye*'sinden söz edilir. Bizans imparatoru Nikephoros II. Phokes'in bir hicviyesine mukabele teşkil eden kasidesi de başlı başına bir şiir kitabı olabilir. Zehebî onun güzel şiir söyleyip nesir yazdığından bahsederken, Fransız müsteşriki Dozy de onun İspanya'nın önde gelen şairlerinden olduğunu söyler.[47]

İbn Hazm'ın şiirinde sözler tıpkı güzel bir yüzü andırır. Sözlerin içerdiği anlam ise o güzel yüzdeki gözleri andırır.

AŞK ANLAYIŞI VE AŞKLARI

"Nefse galebe için yegâne vasıta aşktır. Nasıl ki, tecelliye sebeb de aşk olmuştur. Bizi ancak aşk hakka kuvuşturabilir. Hakikî aşk insan ruhunun ruh-ı mutlak olan Allah'a karşı bir iştiyakıdır."

Aşktır vasıta-i vuslat-ı yâr
Aşktır râbıta-i kurb-ı Nigâr

Noktası bir kitabdır aşkın
Zerresi âftabdır aşkın
Garkolur katresinde kevn ü mekân
Gizlenür zerresinde her dü cihan.[48]

"Aşk muhabbette ifrattır, yahut müfrit, çok fazla, aşırı muhabbettir. Bazıları demiştir ki, akıl ile idare edilen sevgi-

de hiçbir hayır yoktur. Heva, hoşlanmak, garaz, arzulamak, meyl, gönül kaptırmak ancak bir aşk hareketinden olur.

Kadınların kadrini bilen ve onların sırlarını, inceliklerini bilen kimse, onları sevmekte zahitlik yapmaz. Aksine kadınları sevmek arif olanın kemalinden, olgunluğundandır."[49]

"Aşk şehveti, bedenin bütününe yayılır. Tıpkı suyun yün ipliğine yayılması, hatta rengin bir renkli cisimde yayılması gibi." [50]

"Sevginin sebebi güzelliktir. Çünkü güzellik, bizatihi sevilen şeydir. Sevgi üç mertebe üzeredir:

1-Tabii sevgi: Bu avamın sevgisidir. Gâyesi hayvani ruh konusunda ittihad, bir araya gelmedir. Eserleri, tezahürleri şehvet ve aksiyon bakımından sonunda nikâhtır. Zira sevgi şehveti insanın bütün mizacına ve bünyesine yayılır. Tıpkı renkli bir şeyde rengin yayılması gibi. Tabii sevgi kendi cismani maksatlarına nail olunan sevgidir. Mahbub, sevgili buna ister sevinsin isterse sevinmesin, hiç farketmez. Günümüzde insanların çoğunun sevgisi böyledir. Tabiî sevgi iki nevidir: Tabiî ve unsurî sevgi. Tabiî sevgi kendi zatındandır. Egoist bir sevgidir. Burada seven sevileni ancak onun malı olarak ve lezzet, zevk için sever; sevilenin kendisi için değil.

2- Ruhanî sevgi: Bunun gayesi, mahbuba, yani sevilene benzemektir. Sevilenin rızasını, gönlünü kazanmak için gayret sarfetmektir. Sevdiğini, sevdiği için, onun şahsı için sevmesidir. Çünkü tabiî sevgide seven sevileni ancak kendi nefsi için sever. Leylâ'nın Mecnun'u sevmesi ruhanî aşk makamındaydı. Çünkü konuştuğu herşeyde "Leylâ! Leylâ!..." diye haykırıyordu. Zira kendisinin Leylâ için kaybolmuş olduğunu sanıyordu.

3- İlâhi sevgi: Bu sevgi ise, Allah'ın kullara olan, kulların da Allah'a olan sevgisidir. Bu sevgi Allah'ın bizlere olan

sevgisidir."[51] "İlâhî aşk, en kudretli tecellisini güzel insan çehresinde gösterir. Fakat bu bakış temiz olmalı, her türlü çirkin ihtiraslardan uzak bulunmalıdır. Gerek mahbubun gerek mahbubenin öyle bir hisle temaşası, ilâhî aşka mazhar kılar ve Hakka eriştirir."[52]

Bu bilgileri genel bilgi olarak değerlendirip İbn Hazm'ın anlayışına geçebiliriz artık. İbn Hazm *Güvercin Gerdanlığı*'nda *'Aşkın mahiyeti'* adlı bölümde birçok ünlü kişinin aşklarını yazarken aşk anlayışını da belirtiyor. İnsanların aşkın mahiyeti üzerinde tam anlamıyla anlaşamadıklarını ifade ettikten sonra "Benim düşünceme göre aşk, ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçalarının birleştirilmesidir. Bu birleşme onların en yüksek temel ögelerinde meydana gelir"[53] diyor. Devam ederek, "bu birleşme ruhların yüksek konumlarındaki elverişli durumlara uygun bir biçimde ve bu durumların, ruhun şekillendirdiği bütün içerisinde birbirine az ya da çok yakın olmalarına göre meydana gelir. Her şekil kesinlikle kendine uygun olan şekli arar bulur"[54] demektedir.

Aşkın çok çeşitli türleri olduğunu ileri süren İbn Hazm, en yüksek sevginin Allah için sevişenlerin aşkı olduğunu kesin bir şekilde vurgulamaktadır. Bunu da 'gerçek aşk' diye nitelendirmektedir.

Bunları belirttikten sonra, şimdi de İbn Hazm'ın yaşadığı aşkları inceleyelim. Ve kendi dilinden dinleyelim: "Çocukluğumda kendi başımdan geçen bir öyküyü anlatayım size: Kendi evimizde büyüyen genç bir cariyeye âşık olmuştum. O zaman onaltı yaşındaydım. Yüz güzelliğiyle, zekâsıyla, iffetiyle, temizliğiyle, alçak gönüllülüğüyle ve tatlı sözlülüğüyle olağanüstü güzeldi. Ciddiydi, ağırbaşlıydı. Oldukça sempatikti. Sevimliydi. Çok edepliydi. Kusursuzdu, az konuşurdu. Bakışı öne eğikti. Çok ölçülüydü. Ayıpsız ve kusursuzdu. Bir yere ayrılırken gönül çekici,

birşey isterken oldukça tatlıydı. Uzaklaşırken bile çekingen tavrını korurdu. Onu bu halde görmeye değerdi. Otururken yavaş otururdu. Çok vakarlıydı, soğukkanlılığını tatlı biçimde korurdu. Onu elde etmeye kalkmak bir cüret işiydi. Onun gönlünü kazanmak için can atanlar pek çoktu. Ancak umutları onda karşılık bulmazdı. İşte, yüzü tüm gönülleri kendine çekerken, davranışı ona yaklaşanları uzaklaştırıyordu. Geri çevirişi ve soğuk davranışı ona öyle büyüleyici bir özellik veriyordu ki başkaları hoşgörülü ya da cömert davranarak bile bu büyüleyiciliği gösteremiyordu. İşinde kendini ciddiyete adamış gibi gözükür, yaptığını ciddi yapardı. Kendisini işe tam verirdi. Dalga geçmezdi. Ayrıca çok güzel ud çalardı.

Ona gönlümü kaptırdım. Büyük bir aşkla sevdim onu. Aşağı yukarı iki yıl boyunca, normal konuşmaların dışında ağzından tek bir sözcüğü duymak, beni kabul ettiğini işitmek için elimden gelen herşeyi yaptım. Nafile! Tüm çabalarım boşa çıktı.

Bir şenlik dolayısıyla bizim evde düzenlenen bir toplantıyı hatırlıyorum. Benzeri toplantılar yüksek sosyete evlerinde sık sık düzenlenirdi. Bizim evdeki kadınlar, Allah rahmet etsin, kardeşimin karısı o toplantılarda biraraya gelirdi. Ayrıca bizim himayemize sığınmış azadlı kölelerimizin ve hizmetçilerimizin kadınları vardı. Hepsi son derece sevimli ve kibardı. Gündüz bir süre bizim evde kaldılar, sonra evimizin bir bölümünü oluşturan taraçaya geçtiler. Burası bahçeye nazırdı. Buradan bütün Kurtuba şehri görülüyordu. Bu taraçanın duvarlarında geniş demir çitler, parmaklıklar vardı. Kadınlar demir parmaklıkların aralıklarından şehri seyretmeğe başladılar. Ben de aralarında bulunuyordum. Hatırlıyorum, onun hangi aralıktan seyrettiğini aramaya başladım. Ona yaklaşmaya çalışıyordum. Yakın varlığından yararlanmak istiyordum. Fakat o, yakınına gel-

diğimi farkeder farketmez hemen o aralığı bırakıyor, biraz ilerdeki başka bir aralığa gitmeye hazırlanıyordu usulca. O zaman ben gene ona yaklaşma yollarını arıyordum; fakat o gene küçük oyununu oynuyor, bulunduğu aralığı bırakıyor yandakine kayıyordu. Kuşkusuz benim kendisine delicesine aşık olduğumu biliyordu. Fakat oradaki kadınlardan hiçbiri aramızda olup biteni farketmemişti. Çünkü çok kalabalıktılar. Hepsi şehrin değişik manzaralarını seyredebilmek için bir aralıktan öbürüne geçiyordu. –Bil ki, kadınların kendilerine gönül verenlerin izini sürme yetileri, gece karanlığında bile kolayca iz sürebilen iz sürücülerin yetilerinden daha keskindir. Bu konuda hiç şaşmazlar, hiç yanılmazlar.– Sonra, bahçeye indiler. Orada yaşlı bayanlarımız ve genç kızlarımız, bu genç cariyenin efendisi olan bayandan onun bir şarkı söylemesi için istekte bulundular. Efendisinin emri üzerine udunu aldı. Enstrumanı o kadar alçakgönüllüce ve edeplice akord etti ki hayatımda bir benzerini görmedim. Kuşkusuz hayranların gözünde hayranlık duyulanın güzelliği kat kat artar. Sonra Abbas bin el-Ahnef'in[55] şu dizelerini şarkı olarak söylemeye başladı:

"Ben bir güneşle büyülendim ki, battığı zaman battığı yer sanki bir gelin odası mahremiyetine sahip.

Profilden bakılınca parşömen tomarları kıvrımlarını andıran genç, güzel bir cariye niteliğinde bir güneş!

Ancak dış görünüşüyle insanlara benzemekte! Güzelliğini tasvire gelince, bir peri kadar güzel!

Çünkü yüzü mücevher gibi, bedeni yasemin gibi, kokusu misk ve amber kokusu! Kısacası bütün olarak bir ışık sanki!

Şık giysiler içinde adımlarını atarak ilerlerken sanki yumurta üzerinde ya da cam kaseler, kadehler üzerinde yürümekte! Keklik gibi gaydalamakta!"

Gerçekten de elindeki mızrap sanki kalbimin üstüne vuruyordu. O günü hiç unutamadım. Ömrümün sonuna kadar da hiç unutamayacağım. İşte onu ancak bu kadarıyla görebildim. Ağzından ancak bunları işitebildim."[56]

Sevgilisinin adının Nu'm olduğunu gene kendi şiirinden anlıyoruz:

"Gece her yana egemen olup, karanlık iyice basınca, Nu'm'un hayali geldi, yatağımda uyurken beni ziyaret etti.

Onun toprak altında yattığını biliyordum, tıpkı önceden ona alıştığım gibi geldi yanıma.

Ve birden eskisi gibi oluverdik; eski günlere, eski zamana döndük. Tıpkı eskiden yaşadığımız gibi. Yinelenen bir mutluluk ne güzel!"[57]

N'um adı *Güvercin Gerdanlığı*'nda başka bir yerde gene anılmaktadır. İbn Hazm'ın kendi ifadesiyle yazacak olursak: *"Her ayrılıkta tüm umutlar yitirilmez./Öyleyse umutsuzluğa düşmekte o kadar acele etme. İnsan ölmedikçe tümden ortadan kayolmaz./Ama ölen için umutsuzluk iyice kesindir."*

"Başına bu tür felâketler gelen pek çok insan gördük. Şahsen ben, kendimden bahsedeyim: Ben böyle bir belâdan ötürü çok bunaldım. Kaderin bir cilvesi olarak birdenbire çarpıldım bu belâya. Şöyle oldu. Vaktiyle bana ait olan Nu'm adında bir cariyeye delicesine tutuldum. Ona sırılsıklam âşık oldum. Daha iyisi temenni edilemezdi. Gerek fizikî, gerek ahlâkî olarak olağanüstü güzeldi. Benimle çok iyi anlaşıyordu. Kendini ilk defa bana teslim etmişti. Birbirimizi eşit oranda seviyorduk. Kader onu elimden aldı. Geceler onu koynumdan çekip çıkardı. Günler geçti. O, mezar taşları ve toprak üçlüsü ortaya çıktı. O öldüğünde ben yirmi yaşındaydım. Daha da küçüktüm. O ise benden de küçüktü. Onun ölümünden sonra, yedi ay süreyle hiç elbisemi çıkart-

madım, gözlerimden yaş hiç dinmedi. Oysa pek ağlayamazdım. Yeminle söylüyorum, vallahi şu ana kadar teselli olamadım! Eğer fidye mümkün olsaydı, bana miras kalan servetle kendi kazancımı birleştirip hiç tereddüt etmeden onu tekrar satın alırdım. En değerli organlarımdan birini uğrunda severek, isteyerek hiç çekinmeden feda ederdim. Ondan sonra mutluluğu hiç tatmadım. Onu hiç unutamadım. Onun dışında başka biriyle o denli içli dışlı olamadım asla. Ona karşı duyduğum sevgi, önceki sevgilerimin tümünü silip süpürmüş, ondan sonrakileri de haram etmiştir."[58]

İbn Hazm'ın içinde saklayıp açığa vurmadığı aşkları da var. "Bir defasında erdemliliğiyle, iyiliğiyle, kesin kararlılık ve soğukkanlılığıyla ün yapmış, tanıdık bir kadının evinde geçirdim gecemi. Beraberinde akrabalarından bir genç kız vardı. Küçüklüğümde birlikte yetiştirildiğimiz kızlardan biriydi bu kız. Uzun yıllardan beri onu hiç görmemiştim. Evlenme çağına geldiğinde ayrılmıştım ondan. Onu yeniden burada bulunca, gördüm ki gençlik çizgileri hâlâ yüzünde ışıldıyor, dışına taşıyor ve her yanına dağılıyordu. Güzellik kaynağı alabildiğine yüzünden fışkırıyordu. Bir an duraksadım. Orada öylece şaşakaldım. Yüzünde güzellik yıldızları doğmuş, parlak bir ışıkla parlıyordu. Sanki yanaklarında güller açmıştı. Her yanı buram buram çiçekti. Gözüme öyle güzel gözüktü ki, aşağıdaki dizelerde tasvir ettiğim güzele benziyordu âdeta *(Basît):*

> *"Allah'ın nurdan yarattığı bir inci bu. Hiçbir aklın kavrayamayacağı, hayal edemeyeceği bir güzellikte.*
>
> *Sorgu ve hesap gününde, sûr'a üfürüldüğü günde, amellerim onun güzelliğinde olsa, öyle karşıma çıksa.*
>
> *Kendimi Allah'ın bütün kullarından daha şanslı sayardım. Çünkü payıma iki cennet ve hepsi bakire hûriler düşmüş olurdu."*

Güzelliğin vazgeçilmez bir kural olduğu bir ailedendi. Gören gözlere öyle bir manzara sunuyordu ki tasvir etmek imkânsızdır. Güzelliği Kurtuba'da dillere destan olmuştu. Ardarda üç gece kaldım o evde. Birlikte büyümüş kişiler arasındaki uygulamaya uygun olarak onu benim gözümden saklamadılar. Yeminle söylüyorum az kalsın gönlüm ona tutulacaktı. O zamana kadar içimde baskı altında duran aşk açığa çıkayazdı. Unutulmuş iltifat sözleri, aşk gazelleri yeniden başlayayazdı. Ondan sonra kalbim bu güzele çarpılır korkusuyla o eve bir daha ayağımı basmadım. Aslında hem o, hem ailesi kendilerinden gönlümün vazgeçemeyeceği kişilerdendi. Ancak hiçbir zaman şeytana güven olmaz."[59]

Adını vermediği sevgililer yanında, az yukarıda değindiğimiz gibi, bizzat adını vererek açıkladığı sevgilileri var. Bunlara son bir örnek vererek konuyu bağlayalım:

"Bu şiirleri yazmamın nedeni şuydu: Muzaffer Abdülmalik ibn Âmir'in[60] kızlarından biri olan Dana el-Âmiriye benden bunları yazmamı istemişti. Ben de onun bu isteğini yerine getirdim. Çünkü ona karşı büyük bir sevgi besliyordum. Bunun üzerine kendisi de *'neşid'* ve *'basit'* ölçüsünde çok güzel bir melodi söyledi. O güzel melodiyi edebiyatçı dostlarımdan birine söyledim. Hayran kaldı, çok beğendi. 'Dünyanın harikaları arasına konulmaya değer bu!' dedi."[61]

ESERLERİ

İbn Hazm'ın eserlerinin sayısı 400'e ulaşmıştır. Fakat tarih ve biyografi kitaplarında, araştırma yoluyla bize ulaşanlar şunlardır:

1- *El-İhkâm li usûli'l-ahkâm.*
2- *İzharü tebdîli'l-yehûdi ve'n-nasâra fi't-tevrâti ve'l-incîli ve beyanü tenakudi ma bi eydîhim min zalike mimma la yahtemilu't-tevil.*

3- *El-isal ilâ fehmi kitabi'l-hisal (24 cild)*
4- *Et-takrib fî ilmi'l-mantık.*
5- *Et-telhis ve't-tahlis fi'l-mesaililleti la nassa aleyha fi'l-kitabi ve's-sünne.*
6- *Cemheretü'l-ensab*
7- *Es-sîretü'n-nebeviyye*
8- *Şerhü Muvatta li İmam Malik*
9- *Kitabü'l-ittisal*
10- *El-imame ve'l-hilafe*
11- *El-cami' fî haddi sahihi'l-hadis bi ihtisari'l-esanid.*
12- *Hüccetü'l-veda'*
13- *El-hisalü'l-cemaiyye fi'l-vacibi ve'l-helali ve'l-haram*
14- *Es-sadi' ve'r-radi'*
15- *El-faslü beyne ehli'l-ehvâi ve'n-nihel (3 cilt)*
16- *Keşfü'l-iltibasi lima beyne'z-zahiriyye ve ashabi'l-kıyas.*
17- *Ma halefe fîhi Ebu Hanife ve Malik ve'ş-Şafii cumhurü'l-ulemâ*
18- *Müdavatü'n-nüfûs.*
19- *Meratibü'l-ulûm ve keyfiyetü talebiha.*
20- *Münteka'l-icma'*
21- *Mühimmu's-sünne*
22- *Nakdü'l-arûs fi'n-nevâdir*
23- *Nüketü'l-islâm.*
24- *El-muhalla fi'l-fıkh* (13 cilt)
25- *El-ma'rib fî tarihi'l-mağrib*
26- *Tavku'l-hamâme fi'l-ülfe ve'l-ullaf*
27- *Risale fi fadlı'l-endülüs*
28- *Esvaku'l-arab*
29- *Zikru evkâtu'l-umerâ ve eyyamihim bi'l-endülüs*
30- *İbtalu'l-kıyas ve'r-rey ve'l-istihsan*
31- *Mesâilü usuli'l-fıkh*
32- *Kitabü'l-usûl ve'l-fürû'*
33- *Merâtibü'l-icma'*

34- *En-nübzetü'l-kafiye*
35- *Risaletü'l-beyan an hakikati'l-iman*
36- *Et-takrib fî hudûdi'l-kelâm*
37- *Kitabü'n-nâsih ve'l-mensuh.*

Şimdi *Tavku'l-hamame fi'l-ülfe ve'l-ullaf* adlı edebî eserini, üçüncü bölüme bırakarak, yukarıda adlarını sıraladığımız eserlerinden önemli bulduğumuz birkaçını kısaca tanıtalım:

1- Kitabü'l-fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihel:

En ünlü kitablarından biridir. İslâm hakkında mevcut muhtelif dini mütalaaları bu eserinde eleştirmiş, Eş'arilere ve bilhassa bunların ilâhî sıfatlar hakkındaki anlayışlarına şiddetle hücum etmiştir. Fakat Kur'an'ın insana mahsus tabirleri hususunda İbn Hazm kendi usûlünü terkederek, bunları ruha istinad eden bir itikad ile telif etmeye mecbur olmuştur. Üç cilttir. 1929'da Kahire'de basılmıştır. Bu kitab üzerine tahlilî bir incelemeyle kısmen çevirisini Asin Palacios İspanyolca'ya yapmıştır (1927-35, Madrid). Ondan önce, Goldziher, *Die Zahiriten* adlı eserinde en önemli noktalara değinmiştir. Ancak İbn Hazm bütün halinde tahlil ve tenkid henüz edilmemiştir. İlk olarak Goldziher'in tanıtmış olduğu eserde, İbn Hazm İslâm'ın dışındaki inanç sistemlerini, özellikle Yahudi ve Hıristiyanlarınkini tetkik ve tenkid etmiştir. Metinlerin tahrifine dair ithamlara dayandırarak, bunların kitaplarında mevcut olan tezat ve mânâsızlıkları tebarüz ettirmiştir.

Asin Palacios çevirisinin birinci cildinde İbn Hazm hakkında yaşadığı dönemin çevresinde yetişmesini, teolojik ve felsefi prensiplerini, eserlerini ve ekolünü inceleyen etraflı bir inceleme sunmuştur.

2. Kitabü'l-ahlâk ve's-siyer fi müdavati'n-nüfus:

Ahlâk ilmine dair olan bu eseri yazarın olgun yaşamının ve çilelerle dolu deneyimlerinin ürünüdür. Bu eser de Asin Palacios tarafından İspanyolca'ya çevirilmiştir.

3. Risale fi fadlı'l-Endülüs:

Bu eserini *Tavku'l-hamame*'yi yazdığı dönemde yazdığı tahmin edilmektedir. Yazarın dostu Ebu Bekir Muhammed bin İshak'a ithaf ettiği bu eser el-Makkari'de yer almaktadır. Bu eser Endülüs müslümanlarının'en eski eserlerinden en önemlileri hakkında etraflı bir bilgi vermektedir.

4. Kitabü'l-muhalla fi'l fıkh:

Bu eserinde fıkıh hakkında Zahirî mezhebine mahsus bir usûlü ortaya koymuş ve açıklamıştır. Burada Zahiriye usullerinin dini meselelere tatbiki için İbn Hazm yeni bir şekil kullanmıştır. Kur'an ve hadisin zahirî anlamına itibar edilmesini savunmuştur.

5. Et-takrib fi hudûdi'l-kelâm:

Bu kitap elimize geçmemiştir. *Kitabü'l-fasl*'da sözü geçen bu kitabın konusunu gene oradan öğreniyoruz. Bu kitapla İbn Hazm'ın kelam ve mantık alanındaki çalışmalarını tahmin edebiliyoruz.[62]

"İbn Hazm geniş kapsamlı, ilmî ve muazzam edebî gücüne kanıt olan muhteşem eserler bırakmış, fakat bize kadar çok azı ulaşmıştır. Çünkü eserlerinin büyük bir kısmı yok olmuştur. Otuz küsur tanesi matbu olup, onbin sahife kadar tutmaktadır. Bir kısmı çeşitli dillere çevrilmiş, bazısı da hâlâ Doğu ve Batıda, Arab ve yabancı üniversitelerinde okutulmaktadır. O eserlerini mücerret eser yazmış olmak için veya ilmiyle iftihar etmek, yahut kendisine yüzlerce kitap ve risale yazmış denilmesi için değil, Allah'ın rızasını

dilemek ve marifet taliplerinin yazıların arkasındaki büyük faydaları tahkik etmelerini sağlamak için yazmıştır.

İbn Hazm'ın teliflerini konularına göre kesin çizgilerle ayırmak kabil değildir. Meselâ, *El-fasl*'da kelam, hadis, dinler tarihi, mezhepler tarihi ve siyaset gibi muhtelif mevzuların birarada bulunması, bu eserin hangi konuya dahil edileceği hususunda tereddüt meydana getirmektedir. *El-muhalla,* tamamen fıkhî konularda yazılmış olmasına rağmen, diğer bazı ilimler bu arada serpiştirilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta muhtevi olduğu ilimleri ayırırsak her ilim için ayrı bir cilt ortaya çıkarmanın mümkün olduğu bile söylenir. Bununla birlikte zamanımıza kadar gelebilmiş olan eserlerinden bilinebilenlerin birkaç konu çevresinde toplanması uygun olur kanaatindeyiz."[63]

"Görüldüğü üzere, hayatını ilme vermiş olan İbn Hazm'ın maalesef bize kadar pek az eseri ulaşabilmiştir. İsim olarak elimizde listesi bulunanlar bile onun tüm yazdıkları yanında çok az kalmaktadır. İlim tarihinde, hazin bir durum diye nitelendirebileceğimiz bu tür vakalar sadece İbn Hazm için sözkonusu değildir. Fakat İbn Hazm'ın teliflerinde biraz daha değişik bir manzara göze çarpar. Onun Zahiri oluşu ve ekseri ulema tarafından kendisine cephe alınmış olunması sebebiyle talebelerinin bütün gayretlerine rağmen, eseri, sonraki nesillere tam olarak intikal edememiştir. Bu arada o devirdeki imkânların kısırlığını da hesaba katmak gerekmektedir."[64]

İBN HAZM DÖNEMİNDE SİYASAL HAREKETLER

Abdurrahman bin Muhammed en-Nasır'ın hicri 350'de ölümünden sonra, oğlu Hakem b. Abdurrahman, Mustansır Billah lakabıyla hilafete geçmiş ve 15 yıl 5 ay makamda kalmıştır.

Hakem'in 366'da ölümünden sonra oğlu Hişam el-Müeyyed'e biat edildi. Hişam on yaşındaydı. Bu yüzden bü-

tün işlere hacib, bugünkü deyişle başbakan Mansur bin Ebi Âmir bakıyordu.

O öldükten sonra da yerine oğlu Muzaffer geçti. Sonra kardeşi Abdurrahman geçti. Bu bakanların iş başında olduğu zamanlar Hişam II'nin hiçbir fonksiyonu olmamıştır. Zaten Hişam II'nin babası Hakem'in ölümüyle Endülüs'te 'altın çağ' sona ermiş, ızdırap dönemi başlamıştır.

Muhammed b. Hişam b. Abdülcebbar 399 yılında ayaklanmış, Hişam II'yi düşürmüş; askerler hacib Abdurrahman b. Muhammed'i öldürmüşlerdir. Böylece fitne başlamış oluyordu. Bu arada Berberîler Süleyman bin Hakem'le birlikte Kurtuba'ya girdiler. Pek çok tahribat yaptılar. Hişam II'yi öldürdüler. (Hicrî 403)

Daha sonra iş başına Hamudîler geçer. Bunların Endülüs'teki egemenliği 426 yılına kadar sürer. Fakat Kasım'ın Berberîlerle birlikte Kurtubalılarca bozguna uğratılmasından sonra Kurtuba halkı emirliğin Abdurrahman bin Hişam bin Abdulcebbar'a verilmesinde oybirliğine varmış ve 414 yılında ona biat etmişlerdir. Bu zat bir ay 19 gün hilâfette kalmıştır. İbn Hazm bunun veziri olmuştur. Sonra bir ayaklanma olmuş ve Hişam'ı öldürmüşlerdir. Olaylar gene sürmüştür. Öyle ki Emevî egemenliği son bulmuş ve 'Tavâifü Müluk' dönemi başlamıştır. Onların arasında da çeşitli kavgalar ve çatışmalar eksik olmamıştır.

İşte İbn Hazm bu türlü siyasal olayların olduğu bir ortamda yaşamış, bu olayların etkisinden kendini kurtaramamıştır. Ancak daha sonraları bu olaylardan uzaklaşmış, kendini tamamen ilme vermiştir.[65] Bu siyasal olaylar *Güvercin Gerdanlığı*'nda ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır.[66]

İBN HAZM DÖNEMİNDE BİLİMSEL VE DÜŞÜNSEL HAREKETLER

İbn Hazm'ın çağı bilimsel hareketlerin genişleyip geliştiği bir çağdır. Hatta Avrupa'da Rönesans hareketlerinin

başlamasında da etkisi olduğu inkâr edilemez. Endülüs'te yaşayan halk çok değişik ırklardan olmakla birlikte, müslümanlık onların arasında birlik ve beraberliği sağlamıştır. Müslümanların öteden beri bilinen ilim ve sanat aşkı bu çağda da kendini göstermiş, mevcut bütün bilim dallarıyla uğraşmalarında (biricik) etken olmuştur.

Emevî halifeleri başta Abdurrahman bin el-Hakem olmak üzere ilmi teşvik etmiş, bilim adamlarının saygınlığı artmıştır. Matematik, astronomi yanında hadis, hukuk, tarih ve edebiyat dallarında bilimsel araştırma ve incelemeler yapılmış, önemli eserler vücuda getirilmiştir.

Endülüs'te ilim ortamının gelişmesine sadece devlet başkanlarının, halifelerin teşvik ve desteği yardımcı olmamış, aynı zamanda Doğudan gelen bazı bilim adamlarının da önemli rolü olmuştur. Edebiyat ve bilim dalları bu sayede çok gelişmiştir. Bunun yanında bazı Endülüs bilginleri ilim tahsil etmek için Doğuya gitmişler, orada derinleştikten sonra Endülüs'e dönmüşlerdir. Örneğin, Yahya bin Yahya e-Leysî Medine'ye gitmiş, orada İmam Malik'ten *Muvatta*'yı okumuş, daha sonra Mısır'a gitmiştir.

İbn Hazm'ın yetişmesi çoğunlukla Emevî hanedanının iş başında olduğu döneme rastladığından, o ilim ve kültür hazinelerini görmüş, onların pek çoğundan yararlanmıştır.

Felsefeyle ilgili eserlerin çevrilmesi işi de o dönemde yapılmış, Yunan düşüncesi bütünüyle ortaya konulduktan sonra Endülüslü müslüman düşünürler özgün eserler vermişlerdir. İbn Hazm bu bilgin ve düşünürlerden *Fadâilü'l-Endülüs* ve *Tavku'l-Hamame* adlı eserlerinde söz etmiştir. Böylece kendisinin yetiştiği ortamı da açıkça ortaya koymuş oluyordu.

Endülüs'te Yahudi ve Hıristiyan düşüncelerinin yanında Mutezile düşüncesinin de önemli ölçüde var olduğu bilinmektedir. Hatta ileri gelen birçok bilginlerin Mutezile olduğu söylenir.

Endülüslüler çoğunlukla Eş'arîdir. Fıkhî konularda ise Malikîdirler. Devletin resmî mezhebi de Malikî olduğu için geniş çapta yayılma olanağı bulmuştur Malikî mezhebi. İbn Hazm da önceleri bu mezhebi benimsemişken, daha sonraları Zahiri mezhebine geçmiş ve o mezhebin ileri gelenleri arasında sayılmıştır.

İbn Hazm'ın dönemi her ne kadar siyasal kargaşanın bol olduğu bir dönemse de, bilimsel ve düşünsel hareketlerin de o oranda yoğun olduğu bir dönemdir.

İbn Hazm'ın oğulları arasında Ebû Rafi' el-Fazl (ö. 479) âlim bir yazar olarak zikredilmektedir. Ebu Üsame Yakub ile Ebu Süleyman el-Mus'ab adındaki oğulları da babalarının ilmini yaymakla tanınmışlardır.

Üçüncü Bölüm

GÜVERCİN GERDANLIĞI

ENEL YAKLAŞIM

Güvercin Gerdanlığı, Endülüs düşüncesi ve edebiyatı için bir fikir edinme bakımından iyi bir örnektir. Psikoloji alanında, gözlem ve anıları değerlendirmesi yönünden de dikkati çeken bu eser, aynı zamanda İslâm uygarlığının ve varyasyonlarından biri olan Endülüs medeniyetinin ilgi konuları hakkında bizi aydınlatmakta; yanlışları ve doğruları, ölçülülük ve aşırılıklar zemininde ipuçları arayacaklara ışık tutucu bir deneme özelliğini taşımakta; aynı uygarlığın yükselme ve batış sebeplerini araştırmak için düşüncelere çıkış noktası çağrışımları sunmaktadır.

Güvercin Gerdanlığı, güvercinlerin boynunda bulunan halka biçimindeki tüyler, klâsik İslâm edebiyatında, boyna geçen ve ölünceye kadar çıkmayan *'aşk zinciri'* sembolü olarak birçok şair tarafından kullanılmıştır. İbn Hazm bu şairlerin en başta gelenlerinden olmakla birlikte burada iş-

lediği konu Arap edebiyatında ilk kez işlenen bir konu değildir. Ondan birkaç yüzyıl önce, Cahiz[67] kadınlar ve aşk üzerine bir kitap yazmıştı: *'Fil-ışk ve n-nisa'*. Kahire'de hicrî 1324'de Et-Tekaddüm Matbaasında yayınlanan *'Resâil'*in yedinci bölümünde yer almaktadır. Onuncu yüzyılda aynı tema *İhvanü's-Safa' Risâleleri*'nden *(Resâil)* birisinin konusunu teşkil etmektedir. Aşağı yukarı gene aynı çağda Mesudî[68] *Mürûcu'z-zeheb*'inde aynı konuyu incelemektedir.

İbn Hazm'dan sonra başka ünlü yazarlar da aynı konuya ilgi duymadan edemediler. Onbirinci yüzyılda Gazali *Mizânü'l-amel*'inde bu konuya değindi. Fakat daha çok tasavvufî aşk yönünden inceledi konuyu. Ondördüncü yüzyılda ünlü Hanbelî bilgin İbn Kayyim el-Cevziyye "Aşk derdinden nasıl iyileşilir?" sorusuna *'fetva'*lar şeklinde cevaplar verir. Verdiği cevaplar *El-cevabü'l-kafi limen seele ani'd-da'va eş-şafi* adındaki eserin konusunu oluşturdu. Bu eserin birçok bölümü, yazarın *Tavkü'l-Hamame*'den haberi olduğu kanısını uyandırıyor. Son olarak gene aynı konuda Doğuda çok yaygın olan bir eseri de zikredelim: Yazarı gözü kör bir doktor, Davud ibn Ömer el-Antakî'dir. İbrahim el-Bikaî tarafından bir önceki asırda yazılan *Esvakü'l-eşvak* adındaki incelemeyi yeniden ele almış, tamamiyle yeniden yazmıştır. Davud'un eserinin adı *Tezyinü'l-esvak bi tafsili eşvaki'l-uşşak*'tır.

Bütün bu edebî ürünler arasında hiç kuşku yok ki en güzel ve en ilginci *Tavkü'l-Hamame*'dir. Canlı, diri, özgün, kişisel, yazarın yaşadığı çağ içinde güncel özelliğiyle ötekilerden hemen farkedilir. Geçmiş çağların ünlü aşkları değildir söz konusu olan: *Leylâ ve Mecnun, Buseyne ve Cemil, Azza ve Kuseyir* ve tüm ötekiler, klâsik âşık çiftler *Tavkü'l-hamame*'de özellikle dışta tutulmuştur. Yazar orada bize yalnızca yaşadıklarını, bizzat başından geçenleri anlatmaktadır. Kendi dışında eserindeki kişileri bizzat tanıdığı, sık sık görüştüğü insanlardır. Prensler, bakanlar, bilginler ve

öğrencilerden büyüleyici bir üslûpla, son derece güzel bir tarzda bize değişik aşk hikâyeleri anlatmaktadır.

Bununla birlikte, Petrof'a göre bu kitap onbirinci yüzyılda İspanya Araplarının özel yaşamlarının ne olduğunu anlamamızı sağlıyor; o çağın tarihinden çok zengin ve parlak bir hisse çıkartıyor. Bu biraz aşırılık olur. Ama gerçekten eğer İbn Hazm eserindeki çerçeveyi bizzat yaşadığı ortamdan, yani müslüman Endülüs'ten çıkartmışsa, anlattığı öykülerin ve çizdiği tabloların yalnızca Endülüs'e özgü bir özellik taşıdığı iddiasında bulunmuyoruz. *Tavku'l-hamame*'de Kurtuba'da geçen falan sahnenin dekoru pekâlâ Bağdat olabilir.

Tavkü'l-hamame'nin bir başka önemli özelliği de, kitapta geçen şiirlerin çok az birkaçı dışında, hepsinin bizzat İbn Hazm'ın şiirleri oluşudur. Fakat bunlar çok belirgin bir özellik taşıyor demek değildir bu. Burada da Petrof'un düşüncesine katılamayacağız. Ona göre İbn Hazm "Yaldızlı sözlerden tiksinir: Ruhsal durumları ilkel yalınlık içinde ortaya koyan açık ve doğal şiiri tercih eder." Büyük Macar doğubilimcisi I. Goldziher'in de çok haklı olarak belirttiği gibi, bu yalınlık ve doğallık tamamiyle görece durumlardır. İbn Hazm, itibarî yöntemlerden bütünüyle kendini sıyıramayacak kadar Arap şiir sanatının kurallarına bağlıdır. En azından Batılıların gözünde, bu itibarî yöntemler, duyguların parlak bir belâgat ifadesi altında, fakat korkunç derecede soğuk ve sert bir biçimde anlatılmasından doğan kendiliğindenliği ve doğalı yo keder.

Böylece *Tavkü'l-hamame* bize sunduğu şiirlerin kalitesi itibariyle değerlendirilecek bir eser değil de, daha çok düzyazılarında dikkatimizi çekmeye lâyık bir yapıt, belki de bir 'başyapıt' olarak karşımızda duruyor. İşte gerçekten yazarın hemen her sayfada gösterdiği en ince psikolojik değerlendirmeleri ve şaşmaz gözlemleri bu düzyazılar

yansıtmaktadır. Böyle soyut bir konuyu işleyen eseri en uygun yerinde süsleyen ve okuyucuyu son derece eğlendiren öykülerin başarılı seçimini de gene bu düzyazılar sağlamaktadır.[69]

NÜSHA VE ÇEVİRİLERİ

"Müsteşrikler arasında ilk kez Dozy ilgi duymuştur bu esere. *Historie des Musulmans d'Espagne (İspanya Müslümanları Tarihi)* adlı eserinde bir bölümünü çevirdi. Fakat ancak 1914 yılında Saint Petersburg Üniversitesi öğretim üyelerinden Profesör D.K. Petrof Leyden'den Brill yayınları arasında kitabı yayınladı. Daha sonra 1931 yılında Şam'da Arfa Matbaası yeni bir baskı sundu. Ama Petrof'unkinden pek farklı değildi. *Tavkü'l-hamame* Petrof tarafından Leyden'de bir elyazması nüsha halinde yayımlanmıştır. Zaten çok kötü olan bu elyazması nüsha maalesef orijinal eserin bütününün yeniden ortaya çıkarılışı değildi. Müstensih düzyazılarda olduğu kadar şiirlerde de birçok bölümleri kendiliğinden çıkarmıştı. Bununla birlikte eser önemiyle, Petrof'un yayını ortaya çıkar çıkmaz, o zamanki en büyük doğubilimcilerinin dikkatini çekmiştir. Bunun üzerine eserin güzelliğini bozan tüm kusurları gidermenin gereğine inanmışlardır. İşte Goldziher, Brockelmann, ayrıca hepimizin üstadı William Marçais, Petrof'un yayınında önemli düzeltmeler yaptılar. Bu önemli düzeltmeler sayesindedir ki 1931 yılında Nykl *Güvercin Gerdanlığı*'nın İngilizce çevirisini sunabildi. Bir başka Arap dili bilimcisi, Max Weisweiler onu Almanca'ya çevirdi. Bu çeviri, 1941 yılında Leyden'de yayımlandı"[70] (*Halsband der Taube. Über die Liebe und die Liebenden,* II. Aufl., Leiden: Brill, 1942)

"Bu eserin İtalyanca çevirisi Arapça metin olmaksızın, Roma Üniversitesinden sayın Profesör Francesco Gabrielli

tarafından, İbn Hazm, *İl Collare della Colomba sull' Amore et gli Amanti* başlığıyla Biblioteca di Cultura Moderna Bari Gius, 461 numarada, Laterza, 1949'da 12-262 sayfa olarak yayımlanmıştır."[71]

Güvercin Gerdanlığı Rusça'ya, M. A. Sallier tarafından çevrilmiştir: İbn Hazm, *Özerelye Golu ki, prevods arabskogo* MA Salye -Sallierpod redacciey I. Ju Karaçkowoskogo, Moskova 1933. [72]

İspanyolca'ya Emilio Garcia Gomez tarafından çevrilmiştir: *El-Collar de la paloma*, Madrid, 1952. Çeviri Arapça'dan yapılmıştır.

Fransızca'ya Léon Bercher tarafından çevrilmiştir. Kitap Arapça ve Fransızca metin karşı karşıya konularak basılmıştır. Bir edisyon kritiktir. *Le Collier du Pigeon ou de I'amour et des Amants, Tawq al-Hamama fi'l-Ulfa wa'l-Ullaf* başlığıyla 1949'da Cezayir'de yayımlanmıştır. Léon Bercher esere bir önyazı yazmış, notlar ilave etmiştir. Kitap 14-425 sayfadır.

A.R. Nykl'in 1931'de yaptığı İngilizce çeviri Paris'te yayımlanmıştır. Çevirinin adı, '*A book containnig the Rısala known as The Dove's Neckring about love and lovers*'dır. Paris, 1931.

Tavkü'l-hamame'nin Şam'da bir tabı çıkmıştır, 1349.[73]

Tavkü'l-hamame'nin Kahire'de Ezher Üniversitesinde üç kişi tarafından, bir edisyon kritiği, tahkiki yapılmış; 1976 yılında El-Mektebetü't-tevfikiyye'de yayımlanmıştır. Edisyon kritik 8-184 sayfa olup, baş tarafında bir giriş yazısıyla İbn Hazm'ın hayatı ve eserleri hakkında tanıtıcı iki yazı yazılmıştır. Edisyon kritiği yapanlarsa, Dr. Nasr Ferid Muhammed Vasıl, Dr. Abdulaziz Muhammed İzam, Dr. Muhammed Fehmi es-Sercani'dir.

Tavkü'l-hamame'nin '*Güvercin Gerdanlığı ya da Sevgiye ve Sevenlere Dair*' başlığıyla 1979'da bir bölümü *Diriliş*'te yayımlanmıştır. Kahire Üniversitesi Japon dili başkanı Dr. Tu-

şiyu Kuruda eseri Japonca'ya çevirmiştir. (Ayrıca, eser Felemenkçe'ye de çevrilmiştir: İbn Hazm, *De ring van de duif. Over minnaars en liefde vertaalduit*, het Arabisch en ingeleid door Remke Kruken, J.J. Witkan, Amsterdam, 1977.) (Cögerçin Alkasi adıyla Kazakça'ya da çevrilmiştir.)

Görülüyor ki *Tavkü'l-hamame* Rusça dahil belli başlı dillere çevrilmiş, Arapça baskıları yapılmıştır.

Şimdi de eserin genel planı üzerinde biraz duralım: İbn Hazm Valensiya'nın bir vilâyeti olan Şatibe'de ikamet ederken Elmeriye'den kendisini ziyarete gelen bir dostunun isteği üzerine, aşk hakkında, aşkın doğuşu, uğradığı değişiklikler ve âşıklara önerdiği durum alışları içeren bu eseri kaleme almıştır. Yazar önce felsefî açıdan bize aşktan ve aşkı doğuran değişik nedenlerden söz ediyor. Bu nedenlerin her birine özel bir bölüm ayırıyor. Sonra aşkın sevinçlerini, acılarını ve kimi aşkların özel durumlarını ele alıyor. Eserinde elden geldiğince karşıt durumları birbiriyle karşılaştırarak aşk duygusunun doğal gelişim sürecini izliyor. Örneğin sır saklama bölümünden hemen sonra sırrı ifşa bölümü geliyor. İtaat bölümünü muhalefet bölümü; sadakat bölümünü ihanet bölümü v.b. izliyor. Daha sonra sevgililerin ölümüyle ya da unutmasıyla aşkın nasıl sona erdiğini bize açıklıyor. Ve eser iki ahlâkî bölümle son buluyor: günahın çirkinliği, cinsel eğilimlerde kendini tutma, iffetin yararları ve yüksek değeri. Burada din bilgini, büyük hukukçu ve gelecek zaman polemikçisi son derece açık bir şekilde bize kendini gösteriyor. Klasik hadisçilerin en ileri yöntemleriyle, yani Hz. Peygamber'e kadar çıkan raviler zinciriyle, hadisleri senetleriyle birlikte naklediyor. Zina edenlere uygulanacak *'had'*di, cezayı açıklarken bize sanki hukuk dersleri veriyor.[74]

İbn Hazm *Güvercin Gerdanlığı*'nın giriş bölümünden hemen sonra eserin planını şöyle çizmekte: "Bu kitabı otuz

bölüme ayırdım. On tanesi aşkın kaynaklarına dairdir. Birincisi bu girişten hemen sonraki bölümdür. Orada aşkın belirtileri anlatılıyor. Sonra uykuda âşık olan kişilerden söz eden bölüm gelir. Bunu, basit bir tasvirle aşka kendini kaptıran insanların bölümü izler. Daha sonra, tek bir bakışla âşık olan kimselerin bölümü; bunu, uzun zaman birbirine sıkı sıkıya bağlanan kimselerin bölümü izler. Sonra, çeşitli yollarla üstü kapalı sözler söyleyenlerin bölümü; sonra, göz işaretleriyle anlaşanların bölümü. Daha sonra, mektuplaşarak ya da aracı kullanarak anlaşan kimselerden sözeden bölümler gelmektedir.

Öteki oniki bölüm aşkın arazlarını, iyi ya da kötü yanlarını anlatmaktadır. (Kuşkusuz aşkın kendisi bir arazdır. Biliyorsunuz bir araz başka arazları kaldırmaz ve bir sıfatın niteliği kolayca tanımlanamaz. Ama mecazî bir şekilde sıfatı bizzat vasfedilen şeyin yerine koyarak basitçe konuşma biçimidir bu. Gerçeği kavrayış biçimimize göre bir ârazın gerçekte diğerinden daha küçük, daha büyük, daha güzel ya da daha çirkin olduğunu kasdettiğimiz zaman bu arazların kafamızda veya gözümüzde meydana gelen şekillerin içinde birbirinden az veya çok ayrıldıklarını anlarız. Çünkü tabiatları gereği onlarda nicelik ya da bölünme söz konusu olmaz. Zira uzayda bir yer tutmazlar.) Bu bölümler şunlardır: yardımsever dost, birlik, sır saklama, sır söyleme, itaat, muhalefet; sonra herhangi birşeyi sevip artık başka hiçbir şeyi sevmeyecek olan kimselerin bölümü, arzuların ılımlaştırılması, sadakat, ihanet, bitkinlik, hastalık ve son olarak ölüm.

Öteki altı bölüm ise, aşka içerden gelen belâ ve âfetlere dairdir: Eleştirmeci, gözetleyici, gizli-kötü haberci, kaçınma, ayrılık ve unutma. Bu altı bölümde iki bölüm var ki, öncekiler arasında karşıtları vardır. Bunlardan biri eleştirmeci, karşıtı yardımsever dost; öteki kaçınma, karşıtı bir-

liktir. Diğer dördünün ise, aşkın cilveleri arasında karşıtı yoktur. Bunlar gözetleyici, ve gizli-kötü habercidir. Bunların ortadan kaldırılmalarından başka karşıtları yoktur. Herkes bilir ki karşıt ortaya çıkınca, önceki ortadan kaybolur. Kelâmcılar bu konuda değişik görüşlere sahiptir. (Bu kitabın konusunun çok fazla dışına çıkacağımdan korkmasaydım bu sorunu enine boyuna ele alırdım). Sonra, ayrılık; karşıtı sevgililerin komşu olmasıdır. Ancak bu komşuluk benim burada anlatacağım aşkın tezahürlerinden biri değildir. Daha sonra da unutma; karşıtı, aşkın ta kendisidir. Çünkü unutma demek gerçekten aşkın yitmesi ve yok olması demektir.

Bu kitabı iki bölümle bitiriyorum. Bu bölümlerde günahın çirkinliğine, iffete, cinsel eğilimlerde insanın kendini tutmasına dair güzel sözler var. Yüce Tanrı'ya boyun eğmeyi, sürekli iyiliklerle emretmeyi, kötülüklerden sakınmayı ve sakındırmayı salık vererek kitabımı bitiriyorum. Gerçekten inanan birinin görevleri bunlar değil midir?

Bununla birlikte, bu bölümlerin kimilerini anlatırken bu plandan ayrıldım. Doğrusu olayların doğal gelişimini, kronolojik sırasını, tedrici olarak ortaya çıkışlarını izledim. Karşıtları yan yana koydum. Böylece yukarıda belirtilen plana çok az bir yerde uyulmamış oldu. Allah bizden yardımını esirgemesin.

Demek ki, bu bölümler birbirini şöyle izliyor: Önce bu bölüm ki konuya giriş niteliğindedir. Eserin çeşitli bölümlere ayrılması, aşkın mahiyeti üzerine inceleme. Sonra aşkın belirtileri, sonra düşlerinde sevenler, basit bir tasvir üzerine âşık olanlar, bir bakışta âşık olanlar, birini sevdikten sonra artık başka birini sevmeyenler, sözle ima ve telmihler, gözlerin dili, mektuplaşma, haberci, sır saklama, sır söyleme, itaat-muhalefet, eleştirmeci, yardımsever dost, gözetleyici, jurnalcı, kavuşma, kaçınma, vefa; ihanet, ayrı-

lık, kanaat, vücuttan düşme, teselli, ölüm, günahın çirkinliği ve iffet."[75]

İÇERİĞİ

Aşka ve aşkın muhtelif safhalarına dair olup, psikolojik görüşlerini kendi hayatından veya çağdaşların tecrübelerinden alınmış kısa hikâyeler ve kendi şiirleriyle açıklamış olduğu bu kitapta İbn Hazm ince bir şair olarak çıkmaktadır karşımıza. Yazar bu kitapta yalnızca kendi karakterini göstermekle kalmıyor, aynı zamanda çağındaki hayatın pek az bilinen bir yönünü de ilgi uyandırıcı bir tarzda aydınlatıyor.[76]

Güvercin Gerdanlığı bağlılık, ülfet, sevgi ve muhabbet konusunda yazılmış önemli bir psikolojik tahlil denemesidir. Yazar gerçeklerin tanıtılmasında bizzat gözüyle gördüklerine veya kendisine doğru olarak anlatılanlara dayanmaktadır. Bu ne bir hayal ürünü, ne de gerçekte dayanağı olmayan, mesnetsiz, kuruntu ya da soyut sanılardır. Tam tersine kendi kişisel deneyimlerinin ömrünün sonbaharında hazırlanmış, olgunlaşmış ve tamamlanmış sağlıklı bir yorumudur.

Yazar bu kitapta tümevarım *(istikra)* yoluyla çeşitli psikolojik tahlillere girişiyor; hazır cevaplarla sonuçlanan mantıksal önermelere başvuruyor. Tümevarım yöntemı rastgele birşey olursa kuşkusuz tam olmaz, eksik bir tümevarım olur. Oysa İbn Hazm tümevarımlarını 'sahih dini nas'larla berkitir. Örneğin aşkı tanımlarken şöyle der: "İnsanlar aşkın mahiyeti üzerinde tam anlamıyla anlaşamadılar. Üzerinde çok kafa yordular, uzun inceleme yaptılar. Benim düşünceme göre aşk, ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçalarının birleştirilmesidir. Bu birleşme onların en yüksek temel ögelerinde meydana gelir. Bu birleşme ruhların

yüksek konumlarındaki elverişli durumlara uygun bir biçimde ve bu durumların ruhun şekillendirdiği bütün içerisinde birbirlerine az veya çok yakın olmalarına göre meydana gelir. Beraberlik ve ayrılığın varlıkların birleşimi ve ayrışımıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Her şekil kesinlikle kendine uygun olan şekli çağırır, onu arar bulur. Herşey misli mislinedir. Birbirine yakınlık duygusal bir iştir, apaçık etkileri vardır. Aramızda karşıtların birbirini çektiğini, hemcinslerin birbiriyle uyum sağladığını bilmeyen yoktur. Niçin aynı durumlar ruhlar için sözkonusu olmasın? Çünkü onların âlemi saf ve temiz bir âlemdir. Özü ahenkli bir şekilde yüceliğe dayanır. Kendisini oluşturan ilke onu, eğilimlere; yaklaşım ve uzaklaşımlara, sevgiye ve nefrete yaraşır hale getirir. Bütün bunları insanoğlunun değişik davranış biçimleriyle çok açık seçik biliyoruz. Bu değişik durumlara insan kolayca kendini uydurabiliyor. Yüce Allah şöyle diyor: 'Sizi bir candan, Âdem'den yaratan, bundan da gönlü kendisine yatıp ısınsın diye eşini yapan O'dur. Allah'tır.'[77] Demek oluyor ki, Allah, Âdem'in eşinde bulacağı ısınma ve huzurun nedenini Havva'nın kendisinden bir parça olmasında kılmıştır."[78]

Ve gene şöyle demektedir: "İleri sürdüğüm bu düşüncenin bir başka kanıtı da şudur: Eğer aralarında doğal nitelikler bakımından bir benzeşme, bir uyuşma yoksa birbirini seven iki kişi bulmak imkânsızdır. En azından bunun böyle olması gerekir. Benzeşmeler ne kadar çoksa, birleşme o kadar büyük, sevgi o kadar sağlam olur. Bunu anlamak için kendine bak. Aynısını görürsün. Allah'ın elçisinin şu sözü de bunu yeterince açıklığa kavuşturuyor: "*Ruhlar askere alınmış bir ordudur. Orduyu oluşturan erler birbirleriyle ne denli tanışıyorlarsa aralarında o denli bir geçim olur. Birbirleriyle hiç tanışmıyorlarsa aralarında geçimsizlik ve uyuşmazlık olur.*" Ve yine bu konuda dindar, iyi birisi şöyle diyor: "İnananların ruhları birbiriyle çok iyi tanışır ve anlaşırlar." İşte bu

yüzden Hipokrat, sevdiği bir insan hakkında kendisine bir yığın kusur ve eksiklik anlatıldığında hiç kuşkuya kapılmadı ve şöyle dedi: "Eğer o beni seviyorsa, ben de ona birçok huyumla ve yönümle benzemeliyim."[79]

Kimi bilge kişiler de bunun nedenini şöyle açıklamaktadırlar: "Allah ruhları yarattı, bazılarını parçalara ayırdı ve arşın çevresinde sürekli döndürdü. İki ruhtan hangisi diğer parçayla orada tanışmış, dolayısıyla birbirine kavuşmuşsa, bu dünyada da aynı şekilde birbirleriyle birleşmişlerdir."

İbn Hazm kitabında aşkın mertebeleri arasındaki farkı son derece net ve özel bir şekilde göstermiştir. En yüksek aşamadaki sevginin Allah'ta ve Allah için olan, dünya için veya dünyevî bir arzu için olmayan sevgi olduğunu vurgulamıştır. Bunu sadakat ve ülfet konumundaki sevgi izler. Çünkü bu tür sevgi dinsel bağlar üzerinde ve güven duygusu içinde ayakta kalır; vefa, bağlılık, sevgilisini kendisine tercih etme ilkesine, güzel ahlâk ve sarsılmaz bir tutkuya dayanır. Bunlar en kalıcı, en sürekli doğruluk ilkeleridir. Çoğunlukla hayırla, iyilik ve güzellikle sonuçlanır. Bunlardan sonra da nefislerin kavuşmasından başka bir nedeni olmayan aşk türleri gelir sırasıyla.

İbn Hazm'da doyurucu inceleme ve değerlendirmeleri, gerçekte her insanda olan sevginin derin tahlillerini ve yorumlarını birlikte izleyeceğiz. Göreceksiniz, ruhsal anlamlı sevgiyle, şehevî anlamlı sevgiyi birbirinden nasıl ayırd ediyor. Her birini ayrı ayrı bölümler halinde açıklıyor. Birincisini, ruhsal benzerlik ve yakınlaşmaya, eğilimlerin ve karakterlerin uyuşmasına bağlıyor. İkincisini ise, bedensel güzellikten ve yaratılış güzelliğinden başka birşey olmayan dış görünüşe ve şekle dayandırıyor. İşte gerçekten şehvetin sırrı ve anlamı burada yatmaktadır.

Sonra aşkla iffet arasında, özel bir bölümde göz kamaştırıcı bir ifadeyle sağlam bir ilgi kuruyor ve şöyle diyor:

"Gerçekten de kadınlardan iffetli olan, dinin buyruklarına tam uyan iyi kadın korunma altına alındığında kendini korur; korunma yolu kapansa, gene kendini korur, nefsine hakim olur. Kötü kadın ise, korunma altına alındığında bile rahat durmaz, kendini koruyamaz, kötü yollara sapar."[80] İşte özgür, iffetli, soylu kadınla, soysuz, kötü kadın arasındaki büyük farkı çok açıkça göstermektedir bu. Böylece bize birtakım deliller getirerek insanın ancak insan olacağını hiçbir surette insanî özelliklerinden, şehevî arzularından soyutlanamayacağını kanıtlamıştır Dolayısıyla insanın sakıncalı durumlara düşmemesi, haramlara yaklaşmaması için fitne kapılarının kilitli tutulmasını önemle vurgulamıştır. "Allah Resulü Hz. Muhammed (s.a.) ne kadar doğru söylemiş: *'Kim şehevi arzulardan hakkıyla korunursa, dinini, ırz ve namusunu korumuş olur; kim de bu konuda kuşkulu durumlar içinde bulunursa, haramların içine düşmüş demektir, tıpkı ateş çevresinde sürüsünü otlatırken ateşin içine düşeyazan çoban gibidir.'* Hiç kuşkusuz insanlık dün olduğu kadar bugün de psikolojik ve ruhsal birtakım hastalıklarını tedavi etmek için bu gibi tahlil denemelerine ihtiyaç duymaktadır."[81]

İbn Hazm'ın kendi ifadesine bakalım: "Bu kitapta şairlerin ana tema olarak işledikleri konuları, şiirlerinde söz ettikleri durumları anlatmaktan hiç kaçınmadım. Tersine o temaları bütün görüntüleriyle aktardım. Karşılıklı bölümler halinde her konuyu ayrı ayrı inceledim, geniş kapsamlı yorumlar yaptım. Örneğin zayıflama anlatılırkenki şiirsel aşırılıklar, gözyaşlarının yağmurlara benzetilmesi –şairlerin dilinde bu gözyaşları kirpiklerin susuzluğunu giderir– insanın gözüne kesinlikle uykunun girmemesi, yemeden içmeden kesilmesi gibi durumlar."[82] "Ben bu kitabımda bilinen gerçekler üzerinde durdum. Anlattıklarımın hepsi gerçektir. Dışta kalanlar gerçekle ilgisi olmayan aşırılıklardır. Ben belli bir sıraya uyarak, herkesin kabul edebileceği

çok sayıda örnekleri vermekle yetindim. Bunu da salt şairlerin izlediği gelenekten ayrılmamak için böyle yaptım. Birçok dostumuz kendilerinin bu kitapta anlatılan öykülerin kahramanı olduklarını görecekler. Onların adlarını, eserin başında belirttiğim gibi kapalı biçimde andım."[83]

"Biliyorum, bağnaz hasımlarımdan kimileri böyle bir kitap yazdığımdan dolayı beni kınayacaklar ve 'O prensiplerine aykırı davrandı ve benimsediği doğru yolundan ayrıldı' diyecekler. Ama hiç kimsenin, benim kasdettiğimin dışında birtakım şeyleri bana mal etmesine izin veremem. Yüce Allah '*Ey inananlar, zandan çok sakınınız, çünkü kimi zanlar günahtır*'[84] diye buyuruyor."[85]

"Böyle bir konu ancak birtakım kaygılardan uzak olmakla ve gönül serbestliğiyle ele alınabilir. Geçmişte başıma gelen olayları burada vermem, alınyazısı cilvelerini belirtmem, kimi anlarımı taptaze belleğimde tutmam, geçmişe ait kimi görüntülerin de hafızamda kalmış olması ve benim bütün bunları anımsayabilmem harika birşey!"[86] Görüleceği gibi, eser bir otobiyografi özelliğini de taşımaktadır. Aynı zamanda Endülüs medeniyeti ve edebiyatından eşsiz örnekler içermektedir.

Güvercin Gerdanlığı alışageldiğimiz eser türlerinden, biçimlerinden farklıdır. Özellikle roman, öykü, ya da oyun türü eserlerin çağdaş biçimlerine hiç uymamaktadır. Şiir kitaplarının biçimlerine de hiç benzememektedir. *Güvercin Gerdanlığı*'nda içerikle biçim öylesine bir içiçelik göstermektedir ki yukarıda söylenilen edebi türlerin hepsinin biçimsel özelliklerini taşır. Öte yandan temel konu olan aşkın grafiğine göre kimi zaman düzyazılar, kimi zaman kısa öyküler, kimi zaman da uzunlu kısalı şiirler okuyucuyu sanki düzlükten inişe indirir veya yokuş tırmandırır. Tıpkı rengin boyadığı nesneyle bütünlenişi gibi, burada da biçimle içerik bütünleşmiş, âdeta ten ve can oluvermiştir.

Düzyazılarında secili bir üslup kullanan yazar öykülerinde, özellikle anlatı ve tasvirlerinde şiirsel özelliğini koruyarak, okuyucusunu sıkmamayı, aksine bir düzyazı, bir şiir şeklinde, yaşamın inişli çıkışlı, acılı sevinçli duraklarına da uygun düşer bir tarzda kendine daha çok bağlamayı başarmıştır.

Şair, şiirlerinde geleneğin dışına taşmamış, klasik Arap şiir tarzı biçimini ustalıkla kullanmıştır. Kimi zaman beyit, kimi zaman kıta, kimi zaman da kaside şeklinde şiirlerine tanık oluyoruz. Dolayısıyla monotonluktan kurtulmuş oluyoruz. Dikkatlerimiz daha çok uyarılıyor, daha diri kalıyoruz.

Şiirlerinde kullandığı vezinlere gelince, aruzun tüm bahirlerini görmekteyiz. Kitapta geçen aruz bahirlerinin dağılımı şöyledir:

1- *Tavîl* 75 kez, 2- *Basît* 25 kez, 3- *Vâfir* 15 kez, 4- *Kâmil* 13 kez, 5- *Hafîf* 12 kez, 6- *Mütekârib* 11 kez, 7- *Seri'* 12 kez, 8- *Remel* 3 kez, 9- *Munsarih* 4 kez, 10- *Hezec* 2 kez, 11- *Basit muhalla* 3 kez, 12- *Medîd* 2 kez, 13- *Müctes* 2 kez, 14- *Recez* 1 kez, 15- *Müzari'* 1 kez, kullanılmıştır.

Düzyazıların bir özelliği de şairin kendi yaşam günlüğü oluşudur. Öte yandan tarihsel değer taşımalarıdır. Sanki her öykü birer tarihsel belgedir. Birçok halifenin, bakanın adı geçer bu öykülerde. Bilim adamları, şair ve yazarlar o ortamda yaşıyormuşcasına bizi çevreler.

Hemen her konuyla ilgili hem düzyazı hem de şiir görülmektedir. Şiirler sanki düzyazılarda anlatılanlara birer kanıt şeklinde sunulmaktadır. Bu kanıtlar kimi zaman öylesine inandırıcıdır ki, karşılığını kendi yaşamımızda ve deneyimlerimizde bulabiliriz.

Fransız romancı Marcel Proust'un *A la Recherche du Temps Perdu* adlı uzun dizi romanında mırıltı ve uğultu şeklinde geçmişe doğru bir gidiş vardır. Anımsamalarla

geçmişi yeniden yaşama denilebilir sanki. *Güvercin Gerdanlığı*'nda ise, geçmişi anımsama son derece net çizgiler halindedir. Geçmişin tabloları önümüze olduğu gibi serilmekte ve biz onları seyretmekteyiz. Önümüzde o kadar çok tablo duruyor ki, birinden ötekine geçmek için sabırsızlansak da, kolay kolay ayrılamıyoruz seyre daldığımız tablodan.

Eser kişilik eğitimi için benzersiz bir sanat eseri niteliğini taşımakta, o denli lezzetli ve kudretli bir özellik arzetmektedir. Klasik aşk hikâyeleri biçimini kesinlikle andırmıyor. Örneğin bir *Leylâ ile Mecnun*'la karşılaştırıldığında, alıştığımız *'mesnevi'* biçimini burada göremiyoruz. Şiirler geçmişe doğru bir yapı araştırması ve bu yapının sunuluşu olduğu kadar, geleceğe yönelik bir yapı oluşturmanın, bireysel kimlik içinde toplumsal eğitimin şiiridir de. Şiirde biçim ve özü birbirinden ayırmak mümkün değildir. Nasıl ki her şiirin bir biçimi, bir özü varsa, buradaki şiirlerin de biçimi geleneksel Arap şiirinin biçimidir. Ne ki kendine özgülüğü her an için korur. Geleneksel şiirde biçim ortak gibi gözükürse de, şairine göre birini ötekinden ayıran farklar vardır hiç kuşkusuz.

Şiirin biçiminde en önemli ögelerden birisi de şiirin kelimeleridir. Bu bağlamda, *Güvercin Gerdanlığı* şairi seçtiği kelimeleri öylesine yoğurmuştur ki; eseri orijinalinden okuyanlar bunu hemen farkedecektir.

Gerek görsel açıdan gerek işitsel açıdan şiirlerin âhenkli girişi şairin, biçim peşinde koşayım derken ruhunu yitiren, şemanın tutsağı olan şairlerden olmadığını kanıtlıyor. Şiiri ister mânâda ister şekilde arayanlar için bir şiir göstermeye kalksak, hiç kuşkusuz İbn Hazm'ın şiirini gösterebiliriz.

ESERİN ÖNEMİ VE EDEBİ DEĞERİ

Bu eserin gerek edebi açıdan gerekse bilimsel açıdan özel bir yeri, büyük bir değeri vardır. Araştırmacıların bilimsel açıdan, aydınların edebi açıdan ilgisini çekmiştir bu eser. Çünkü bu kitap insanın duygularına hitap ediyor. İnsanları kanatları altında gölgelendiren, tatlı esintisiyle ruhunu serinleten, gönlü harekete geçirerek hayattan tad aldıran ve mutlu eden aşktır sözkonusu olan. Öte yandan, bu kitap, hadis ve İslâm hukuku alanında yüzlerce cilt eser bırakan bir din bilgininin kaleminden çıkmıştır. Onun zühd ve takvası, edebi güzeldi. Dolayısıyla eseri de güzel çıktı. Ne ki, hasımlarınca tuhaf karşılanmaktan da geri kalmadı. Suçlamalara maruz kaldı. Bu kitabın ahlâk bozucu bir nitelik taşıdığı savında bulunuldu. Oysa durum tam tersineydi. İşte bu yanlış değerlendirmelerden ötürüdür ki, yüzyıllarca bu esere ilgi duyulmadı.

Geçen bölümlerde ifade ettiğimiz gibi, bu ilgisizlik çağımıza kadar sürdü. Ama çağımızın başından beri gerek Batılılar gerekse Doğulular eserin edebî ve bilimsel değerini kavrayıp belli başlı dünya dillerine çevirilerini yaptılar. Bir aşk incelemesi olduğu oranda psikolojik bir değerlendirme olduğu da anlaşıldı böylece.

Öyle görünüyor ki eser ve yazarı üzerinde bilimsel çalışmalar bundan böyle hızlanabilir.

Eski eserlerin hemen hepsinde bir bölüm vardır eserin yazılış nedenini açıklayan. Bu bölüme, gene eski deyişte, 'sebeb-i telif' denir. Yazar bu bölümde eserini niçin yazdığını, eserinde hangi amacı güttüğünü açıklar. *Güvercin Gerdanlığı* şairi de aynı geleneği sürdürmüştür: "İbn Hazm Valensiya'nın bir vilâyeti olan Elmeriye'de ikâmet ederken kendisini ziyarete gelen bir dostunun isteği üzerine aşk hakkında, aşkın doğuşu, uğradığı değişiklikler ve âşıklara önerdiği durum alışları içeren bu eseri kaleme almıştır."[87]

Bu dostuyla sık sık mektuplaştığını, dostunun isteğinin yazar için bir buyruk niteliğini taşıdığını bu bölümdeki açıklamasından anlıyoruz: "Elmeriye'den gönderdiğin mektup Şatibe'deki evimde elime geçti. Orada iyi haberlerini iletiyorsun bana. Buna çok sevindim. İyilik ve güzellikleri sana vermeye devam etmesi ve dostluğumuz için seni değerli bir yol azığı gibi koruması için Allah'a yalvardım. Az sonra seni şahsen görebildim. Uzaklığa, evlerimizi birbirinden ayıran mesafeye, uzun yürüyüşe ve yolun tehlikelerine rağmen sen kendiliğinden evime geldin. Kuşkusuz en ufak engeller dahi en ateşli gayreti soğutmaya, bağlılık bağına senin kadar sıkıca bağlanmayan insanların belleklerindeki anıları silmeye yeterlidir. Başkaları senin yaptığın gibi sağlam sevgilere, içten duygulara, çocukluk arkadaşlığından ve ortak eğitimden doğan kurallara saygı duymuyorlar. Sevgileri seninki gibi Yüce Allah'tan esinlenmiş değil. Görüyorsun ya, Allah aramızı böyle güzel bağlarla bağlamış. Bundan dolayı O'na hamd ediyoruz, şükrediyoruz. Bu mektupta alıştığım bütün öteki mektupların ölçüsünü aşan konular yazmışsın. Sonra benim ziyaretime gelince amacını açıkladın ve bununla nereye varmak istediğini bildirdin."[88]

"Allah seni her zaman güçlü kılsın! Senin için içerisinde aşkı, çeşitli anlamlarını, nedenlerini, ârazlarını, ve onu kuşatan elverişli durumları tasvir edeceğim bir yazı yazmakla beni yükümlü kıldın. Bunu da tamamen gerçeğe bağlı kalarak, dıştan birşey katmadan, birşey eklemeden yapmamı istedin. Yapabildiğim ve anımsayabildiğim ölçüde kişisel olarak tanıdığım olayları olduğu gibi, gerçeğe sadık kalarak anlatmamı istiyorsun. Arzunu yerine getirebilmek için acele davrandım. Ama senin dileklerin benim için buyruk niteliğini taşımasaydı bu işe hiç girişmezdim."[89] Bu ifadeler günümüzde yayımlanan kitaplardaki ithafları, biraz uzak olsa bile andırmıyor değil.

SONUÇ

İbn Hazm'ın hayatı, sanatı ve eserini incelemiş bulunuyoruz. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse: Endülüs medeniyetinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olan şair X-XI. yüzyıllarda yaşamıştır. Çok yönlü birisidir: şair, düşünür, ilâhiyatçı, tarihçi, hukukçu, ahlâkçı, hadisçi, Polemikçidir... Kurtuba'ya aittir. Kurtuba'nın ünlü üstadlarından okumuştur.

İbn Hazm siyasal kargaşanın hüküm sürdüğü, buna karşın bilimsel ve edebi faaliyetlerin doruk noktasına ulaştığı bir ortamda yetişmiştir. Babasının vezir oluşu, başlangıçta onun rahat bir hayat sürmesini sağlamış, eğitimine özen gösterilmiştir. Birçok bilimsel toplantılara katılmış, bu arada siyasal olayların etkisinden de kendini kurtaramamıştır. Emevilerin hilafete geçmesine yönelik siyasal faaliyetler göstermiş; iki kez vezirlik yapmıştır. Savaşlara katılmıştır.

İbn Hazm hayattan geri çekildikten sonra, kendini bütünüyle bilimsel ve edebi çalışmalara vermiştir. O dönemin bir geleneği olarak hemen hemen bütün bilim dallarıyla uğraşmıştır. Uğraştığı bilim dallarında eserler vermiştir. 'Nas'lara sıkı sıkıya bağlılığından ötürü, nasdan başka delil kabul etmeyen Zâhiri anlayışının savunucusu olarak tanınmıştır.

"Berberîlerin Kurtuba'yı yağmalamasıyla, İbn Hazm sürülür. Elmeriye'ye sığınır. Şatibe'ye çekilir. Orada barış ve sükûn bulur. *Güvercin Gerdanlığı*'nı burada yazar. Bu eser kendi yaşam günlüğüdür. Fakat aynı zamanda daha başka aşklarla birlikte, o zamana kadar gizli tuttuğu bir aşkı, anne babasının evlâtlık kızı için beslediği gençlik aşkını açığa vurur."[90]

Güvercin Gerdanlığı geleneksel aşk hikâyelerinden farklı bir eserdir. Kitabın içeriğine psikolojik açıdan bakılırsa ve bir genelleme yaparak söyleyecek olursak, kadın-erkek hemen herkesin başından geçebilen durumlardır. Sevgiden

yoksun bir insan tekini düşünmek uzak bir ihtimaldir çünkü. Aşk ve çeşitli evreleri söz konusu olunca, uzaktan yakından herkesi az veya çok ilgilendirmektedir konu. Dolayısıyla eserin, kişilik oluşmasında bir yol gösterici nitelik taşıdığını da burada belirtelim.

Konu İspanya'da, 'Endülüs'te geçmiş veya bir başka yerde, dünyanın herhangi bir yerinde geçmiş olsun, durum değişmiyor. Eserin belli başlı dünya dillerine çevrilmiş olması da bunu kanıtlıyor: Konu insanın ilgi konusu; nerede olursa olsun; rengi, dili ne olursa olsun.

Eser, yazarın çok sevdiği bir dostunun isteği üzerine yazılmıştır. Eserin sonuna doğru "Allah seni güçlü kılsın, erdemli kılsın. Sana cevap olarak yazabileceğim, senin hoşuna gideceğini sandığım, isteğine uygun olarak aklıma gelenler burada son buluyor" ifadelerini okuyoruz.[91]

Birçok şair ve yazar içinde bulunduğu çağın bir tanığıdır. Çağından çoğunlukla şikayetçidir sanatçı. Şairlerin toplumun önünde ve ilerisinde gittiği gözönünde tutulursa, bunun böyle olması doğaldır. Muhatap hasretiyle yanan bilgeleri biliyoruz. Buna bir de çağında anlaşılamamayı ekleyelim. Pek çok şair ve yazarın anlaşılması ancak ölümünden sonradır. "İyinin gidip kötünün geldiği şu içinde yaşadığımız zamana ne demeli öyleyse?"[92] diyen İbn Hazm'ı da bu bağlamda değerlendirebiliriz. Böylece O'nun yaşamı, sanatı ve eserini incelerken, Endülüs medeniyeti ve şairin içinde yaşadığı çağ hakkında bir fikir edinmiş oluruz.

"Kısacası bütün bunları ikiyüzlülükle söylemiyorum."[93] diyen yazarın eserini son derece açık olarak ve içtenlikle yazdığını da belirtelim. Çünkü artık hayattan beklediği pek birşey kalmamış, acı tatlı herşeyi tatmıştır. "Dün zaten gitti; yarına çıkıp çıkamayacağımı da bilmiyorum. Öyleyse, durup dururken ne diye boş yere üzüleyim? Kaldı ki, üzülmem neyi değiştirir ve neye yarar?"[94] ifadeleriyle üzülme-

ye gerek olmadığını, "Allah bana yeter"[95] diyerek de umudunu yaşamının sonuna doğru bile yitirmediğini belirtiyor. Şimdiki zamanı iyi değerlendirmeyi ve zamanı ustaca kullanmayı salık veriyor sanki.

Sonuç olarak, İbn Hazm çok yönlü bir şairdir. O'nun hakkında daha geniş ve daha ayrıntılı incelemeler yapıldığında, eseri ve kişiliği gün gibi ışığa çıkacaktır. Hakkında yapılan çalışmalardan bilinen yönünün ve eserinin bilinmeyenlerden çok daha az olduğunu anlıyoruz.

İBN HAZM

GÜVERCİN GERDANLIĞI

–SEVGİYE VE SEVENLERE DAİR–

ÇEVİREN
MAHMUT KANIK

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

GİRİŞ

Eserime en güzel biçimde ancak Allah'ı yücelterek, O'na hamd ve sena ederek başlayabilirim. Büyük, yüce ve kudret sahibi Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sonra, Elçisi Muhammed'e selâm olsun! Onun ehline, eşlerine, çocuklarına ve torunlarına selâm olsun. Allah'ın tüm peygamberlerine selâm olsun.

Sonra, Allah seni ve beni hayrete düşmekten korusun. Gücümüzün yetmeyeceği bir işi bize yüklemesin. Güzel yardımıyla, buyruklarına kesin boyun eğeceğimiz bir önder versin bize. Kendisine karşı işlenecek günahlardan arınmamız için bir çözüm sağlasın. Gene yardımıyla kendi irademizin zaafına, güçsüzlüğümüze, bedenimizin yetersizliğine, kişisel düşüncemizin kararsızlığına, seçişimizdeki beceriksizliğe, ayrım gücümüzün azlığına, arzularımızın bozulmasına bizleri düşürmesin!

Elmeriye'den gönderdiğin mektup Şatibe'deki evimde elime geçti. Bana iyi haberlerini iletiyorsun. Çok sevindim. İyilikleri, güzellikleri sana vermeye devam etmesi ve dost-

luğumuzda seni değerli bir yol azığı gibi koruması için Allah'a yalvardım. Az sonra seni şahsen de görebildim: uzaklığa, evlerimizi birbirinden ayıran uzak mesafeye, uzun yürüyüşe ve yolun tehlikelerine rağmen sen kendiliğinden evime geldin. Kuşkusuz en ufak engeller dahi en ateşli gayreti soğutmaya, dostluk bağına senin kadar sıkı bağlanmayan insanların belleklerindeki anıları silmeye yeterlidir. Başkaları senin gibi sağlam sevgilere, içten duygulara, çocukluk arkadaşlığından ve ortak eğitimden doğan kurallara saygı duymuyorlar. Sevgileri seninki gibi, yüce Allah'tan esinlenmiş değil. Görüyorsun ya, Allah aramızı böyle güzel bağlarla bağlamış. Bundan dolayı O'na hamd ediyoruz, şükrediyoruz.

Bu mektupta, alıştığım bütün öteki mektupların ölçüsünü aşan konular yazmışsın. Sonra benim ziyaretime gelince amacını açıkladın ve bununla nereye varmak istediğini bildirdin. Bu içtenlik senin beni acılarına ve sevinçlerine, gizli açık düşüncelerine ortak ederek her zaman gösterdiğin güzel bir meziyettir. Sen her zaman bir sevgiyle yöneltildin. Kendi açımdan aynı ödülle ödüllenmekten başka bir dileğim olmayarak, yüz katını sana iade ederim. Bunun üzerine, müminlerin, Allah rahmet etsin, Ubeydullah bin Abdurrahman bin el-Mugire'ye hitaben yazdığım uzun bir şiirden aşağıdaki dizeleri okuyorum. *(Tavîl)*

"Kimilerin sevgisinde serap ne çoktur,
Ben seni öyle severim ki asla sapma yoktur.
Sana her zaman mutlak içtenlik duydum,
Sevgim açık bir iz taşır, izde sevgimi yudum.
Gönlümde olaydı sevgi başkasına, solardım,
Onu kendi ellerimle söker yolardım.
Biricik özlemim sence sevilmiş olmak,
Sana sunduğum sözlerde sevgiyle dolmak.

Elde edersem bunu, tüm dünya, tüm insanlık,
Gözümde bir toz zerresi, çevremizi saranlarsa böceksi yaratık."

Allah seni her zaman güçlü kılsın! Senin için içerisinde aşkı, çeşitli anlamlarını, nedenlerini, ârazlarını, değişikliklerini, onu kuşatan elverişli durumları tasvir edeceğim bir yazı yazmakla yükümlü kıldın beni. Bunu da tamamen gerçeğe bağlı kalarak, dıştan birşey katmadan yapmamı istedin. Yapabildiğim ve anımsayabildiğim ölçüde kişisel olarak yaşadığım olayları olduğu gibi gerçeğe sadık kalarak anlatmamı istiyordun. Arzunu yerine getirebilmek için ivedi davrandım. Ama senin dileklerin benim için buyruk niteliğini taşımasaydı, bu işe hiç girişmezdim. Gerçekten bu yersiz eylem işine girip, yaşamın kısalığını görünce, onu, mutlu bir çıkış yolunda ve ölümsüz hayata dönüşümüzü sağlayacak biçimde kullanmak çok daha iyi olurdu sanırım. Ebu'd-Derda'ya dayanan bir kaynaktan Aiz, ondan Yahya bin Malik, ondan da Kadı Humam bin Ahmed naklederek şöyle diyor: "Gerçeğe daha iyi yaklaşmak için gönüllerinizi biraz geçici şeylerle eğlendirin.". Seleften bazı dindar kimselerin sözleri arasında şu söze kulak ver: "Gençliğinde güzel davranış göstermeyen yaşlılığında hiç gösteremez." Allah'ın Elçisi de bir hadisinde şöyle buyurur: *"Nefsinizi dinlendirip rahata erdirin, çünkü demirin paslandığı gibi onlar da paslanır."*

Üzerime yüklediğin bu işte, kişisel olarak tanık olduğum, insanlardan öğrendiğim ve çağdaşlarım arasında kendilerine güvendiğim kimselerin bana anlattıkları durumları anmadan edemeyeceğim. Hiç ad vermeden anlatırsam beni bağışlarsın sanırım. Eğer kimilerinin adını vererek anlatırsam, ya hakkımız olmayan birtakım yolsuzlukları açığa çıkarmış olacağız ya da çok sevdiğimiz ünlü birisini korumuş olacağız. Demek oluyor ki, herhangi bir sakınca olmadığı zaman kimilerinin adını vereceğim. O zaman ne ben, ne de adı geçen kimse, herhangi bir nedenle birbiri-

mize darılmış olmayacağız. Çünkü olaylar herkesçe bilinen olaylar olacak; onları açıklamak ya da saklamak hiçbir şeyi değiştirmeyecek. Yine adı geçen kimse kendisiyle ilişkili olayın açığa vurulup, haberin yayılmasından ötürü bir kırgınlığa düşmeyecek. Çünkü o olayı çok önemsiz bir olay olarak değerlendirecektir.

Bu kitabımda tanık olduğum olaylar üzerine söylediğim şiirleri yazacağım. Öyleyse ne sen, ne de onları okuyacak bir başkası, söze kendi söyledikleriyle başlayan kimselerin yolunu izlemiş olacağımdan dolayı bana kızmaz sanırım. Şiir yazmakta sivrilmiş herkesin izlediği bir yoldur bu. Dahası var: Belki dostlarım kendi serüvenlerini doğrudan doğruya ve kişisel olarak ortaya koyduğumdan dolayı beni ayıplayacaklardır. Öyleyse birtakım riskleri üzerime alarak, senin istediğin alanda başıma gelenleri anlatmakla yetineceğim. Bu kitapta, tanık olduğum olaylara, güvendiğim kimselerin bana anlattıklarına ve senin bana belirttiğin ölçülere sadık kalmayı bir görev bildim. Bedevî Arapların ve eskilerin öykülerinden dolayı beni bağışla. Onların tutumları bizimkine hiç benzemez. Üstelik onlara ilişkin bilgiler de herkesçe mâlûm. Başkasının bineğine binmek ya da başkasının erdemiyle öğünmek benim işim değil. Ancak Allah'tan bağışlanmamızı ve bize yardımını esirgememesini dileriz. O'ndan başka Tanrı yoktur.

BÖLÜMLER

Bu kitabı otuz bölüme ayırdım. On tanesi aşkın kaynaklarına dairdir. Birincisi bundan hemen sonraki bölümdür: orada aşkın mahiyeti ve belirtileri anlatılıyor. Sonra, onu uykuda âşık olanların bölümü izler. Daha sonra, tek bir bakışla âşık olanların bölümü. Bunu, uzun zaman birbirine sıkı sıkıya bağlananların bölümü izler. Sonra, çeşitli yollar-

la, üstü kapalı sözler söyleyenlerin bölümü; sonra, göz işaretleriyle anlaşanların bölümü; daha sonra, mektuplaşarak ya da aracı kullanarak anlaşanların bölümleri gelmektedir.

Öteki oniki bölüm aşkın ârazlarını, iyi ya da kötü yanlarını anlatmaktadır. Kuşkusuz aşkın kendisi bir ârazdır. Biliyorsunuz bir âraz başka ârazları kaldıramaz ve bir sıfatın niteliği kolayca tanımlanamaz. Ama mecazî bir şekilde sıfatı bizzat vasfedilen nesnenin yerine koyarak, basitçe konuşma biçimidir bu. Gerçeği kavrayış biçimimize göre bir ârazın gerçekte diğerinden daha küçük, daha büyük, daha güzel, daha çirkin olduğunu kasdettiğimiz zaman, bu ârazların kafamızda ya da gözümüzde meydana gelen şekillerin içinde birbirinden az ya da çok ayrıldıklarını anlarız. Çünkü tabiatları gereği incelik ya da bölünme söz konusu olmaz. Çünkü uzayda bir yer tutmazlar. Bu bölümler şunlardır: yardımsever dost, kavuşma, sır saklama, sır söyleme, itaat, muhalefet; sonra herhangi birini sevip artık başka birini sevmeyenlerin bölümü, arzuların ılımlaştırılması, sadakat, ihanet, bitkinlik, hastalık ve son olarak da ölüm.

Öteki altı bölüm ise, aşka içerden gelen belâlara, âfetlere dairdir: Eleştirmeci, gözetleyici, jurnalcı, kaçınma, ayrılık ve unutma. Bu altı bölüm içinde iki tanesi var ki öncekiler arasında karşıtı bulunuyor. Bunlardan biri eleştirmeci, karşıtı yardımsever dost; öteki kaçınma, karşıtı kavuşmadır. Diğer dört tanesinin ise aşkın cilveleri arasında karşıtı yoktur. Bunlar gözetleyici ve jurnalcıdır. Bunların ortadan kaldırılmalarından başka karşıtları yoktur. Herkes bilir ki, karşıt ortaya çıkınca önceki ortadan kaybolur. Kelâmcılar bu konuda değişik görüşlere sahiptir. Bu kitabın konusunun çok fazla dışına çıkacağımdan korkmasaydım bu sorunu enine boyuna ele alırdım... Sonra, ayrılık, karşıtı sevgililerin birbiriyle komşu olmasıdır. Ancak bu komşuluk benim burada anlatacağım aşkın tezahürlerinden biri değil-

dir. Daha sonra da unutma, karşıtı aşkın ta kendisidir. Çünkü unutma demek gerçekten aşkın yitmesi ve yok olması demektir.

Bu kitabı iki bölümle bitiriyorum. Bu bölümlerde günahın çirkinliğine, iffete dair güzel sözler var. Yüce Allah'a boyun eğmeyi, sürekli iyilik buyurmayı, kötülüklerden sakınmayı ve sakındırmayı salık vererek kitabı bitiriyorum. Gerçekten inanan bir kimsenin görevleri bunlar değil midir?

Bununla birlikte bu bölümlerin kimilerini anlatırken yukardaki plan taslağından ayrıldım. Doğrusu olayların doğal gelişimini, tedrici olarak ortaya çıkışlarını izledim. Karşıtları yanyana koydum. Böylece yukarıda belirtilen sıraya çok az bir bölümde uyulmamış oldu. Allah bizden yardımını ve bağışını esirgemesin!

Demek ki bu bölümler birbirini şöyle izliyor: Önce bu bölüm, ki konuya giriş niteliğindedir. Eserin çeşitli bölümlere ayrılması, aşkın mahiyeti üzerine bir inceleme. Sonra aşkın belirtileri, sonra düşlerinde sevenler, basit bir tasvir üzerine âşık olanlar, bir bakışta âşık olanlar, uzun görüşmeler sonucu sevenler, birbirini sevdikten sonra artık asla başka birini sevmeyenler, sözle ima etme, gözlerin dili, mektuplaşma, haberciler, sık saklama, sırrı ifşa, itaat, muhalefet, eleştirmeci, yardımsever dost, gözetleyici, jurnalcı, kavuşmak, kaçınma, vefa, ihanet, ayrılık, kanaat, vücuttan düşme, teselli, ölüm, günahın çirkinliği ve iffet.

AŞKIN MAHİYETİ

Allah seni üstün kılsın! Aşk şakayla başlar, ciddi durumlarla biter. Aşkın çeşitli şekilleri tanımı yapılamayacak kadar inceliklerle doludur. Onlar ancak âşık olunca anlaşılabilir. Aşk ne din tarafından inkâr edilir, ne de yasalarca

yasaklanabilir. Çünkü yürekler Allah'ın elindedir. Allah ne büyüktür ve ne yücedir! Kurtuluşa erişmiş halifeler ve imamlardan pek çokları âşık olmuşlardır. Bizim Endülüs'te Abdurrahman bin Muaviye[1] Da'ca'ya âşık olmuştur. Yine el-Hakem bin Hişam[2] ve Abdurrahman bin el-Hakem[3]'i de zikredeyim. Bu sonuncusunun Tarub'a olan aşkı gün gibi herkesce bilinir. Oğlu Abdullah'ın annesidir Tarub. Muhammed bin Abdurrahman'ın[4] kendisini, Osman, Kasım, Mutarraf adındaki çocuklarının annesi Jislen'e bağlayan müşfik bağlar da biliniyor. Hakem el-Mustansır'ın[5] Hişam el-Muayyed Billah'ın,[6] Allah ondan ve ötekilerinin hepsinden de razı olsun, annesine tutulduğu da bilinir. Aynı zamanda bu kadından başkasının çocuğuna ilgi duymadığı da mâlûmdur. Buna benzer şeyler daha çoktur. Eğer Müslümanlar bu sultanlara saygı duymamış olsalardı ve bizim görevimiz onların dinsel çabalarını ve güzel yanlarını gösteren haberlerini anlatmak olmasaydı; öte yandan, şu anda onların ailelerinde ve saraylarında geçen özel yaşamlarıyla ilgili olaylar söz konusu olmamış olsaydı, kahramanları onlar olan pek çok öykü anlatırdım. Saraylarındaki büyük adamlara ve devletlerinin direği durumundaki kimselere gelince, onların arasında âşıkların sayısı sayılamayacak kadar çoktur. En son olarak tanık olduğum bu tür durumların en yenisi Muzaffer Abdulmelik bin Ebi Amir'in[7] bir peynir satıcısının kızı olan Vahide'ye karşı duyduğu sevgidir. Ona öyle tutulmuştu ki sonunda onunla evlendi. Aynı kadını, Amirilerin düşüşünden sonra, vezir Abdullah bin Mesleme kendine eş olarak aldı. Bunun ölümünden sonra Berberî reislerinden biri onunla evlendi. Buna benzer bir durum da bana Ebul Ayş bin Meymun el-Kureyşî el-Huseynî tarafından anlatıldı: Mısır sultanı Nizar bin Maad[8] delicesine sevdiği genç bir cariyenin mutluluğunu sağlamak için biricik oğlu Mansur bin Nizar'ı görmemeye razı

olmuştu. Kendisinden sonra oğlunun tahta geçtiği ve tanrılık iddiasında bulunduğu bilinmektedir. Zaten başka erkek çocuğu bulunmadığından tahtın tek varisi ve saltanatı sürdürecek tek kişi buydu.

Eski zamanlarda ve devirlerde yüce erdem sahibi insanlar ve fakihler arasında, aşk şiirleri çok ünlü olan insanlar vardır ki adlarına gerek duymuyorum. Bu konuda Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe bin Mesud'un kendisi ve şiirleri üzerinde bildiklerimiz oldukça yeterlidir sanırım. Kendisi Medine'nin yedi ünlü fakihinden biridir.

İbn Abbas'tan[9] bize gelen bir fetva, başka bir açıklamayı gerektirmeksizin, bu konuyu yeterince açıklığa kavuşturmaktadır: "Aşkın öldürdüğü bir kimseye keffaret ve kısas gerekmez."

İnsanlar aşkın mahiyeti üzerinde tam anlamıyla anlaşamadılar. Üzerinde çok kafa yordular ve uzun incelemeler yaptılar. Benim düşünceme göre aşk ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçalarının birleştirilmesidir. Bu birleşme onların en yüksek temel ögelerinden meydana gelir. Allah rahmet etsin, Muhammed bin Davud'un[10] birtakım filozoflardan naklettiği gibi değil kuşkusuz. Onlara göre ruhlar bölünmüş kürelerdir. Ama bu birleşme ruhların yüksek konumlarındaki elverişli durumlara uygun bir biçimde ve bu durumların ruhun şekillendirdiği bütün içerisinde birbirlerine az ya da çok yakın olmalarına göre meydana gelir. Beraberlik ve ayrılığın varlıkların birleşimi ve ayrışımıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Her şekil kesinlikle kendine uygun olan şekli çağırır, onu arar bulur. Herşey misli mislinedir. Birbirine yakınlık duygusal bir iştir ve apaçık etkileri vardır. Aramızda karşıtların birbirini ittiğini, benzerlerin birbirlerini çektiğini, hemcinslerin birbiriyle uyum sağladığını bilmeyen yoktur. Niçin aynı durumlar ruhlar için sözkonusu olmasın? Oysa onların âlemi saf ve

temiz bir âlemdir: Özü ahenkli bir şekilde yüceliğe dayanır ve kendisini oluşturan ilke onu eğilimlere, yaklaşımlara ve uzaklaşımlara, sevgiye ve nefrete yaraşır hale getirir. Bütün bunları insanoğlunun değişik davranış biçimleriyle, açık seçik biliyoruz. Bu değişik durumlara insan kolayca kendini uydurabiliyor. Yüce Allah şöyle diyor: *"Sizi bir candan (Âdem'den) yaratan, bundan da gönlü kendisine yatıp ısınsın diye eşini yapan O'dur, Allah'tır."*[11] Demek oluyor ki, böylece Allah, Âdem'in eşinde bulacağı ısınmanın nedenini Havva'nın kendisinden bir parça olmasında kılmıştır. Eğer aşkın nedeni bedenin biçimsel güzelliği olsaydı, daha az güzel olandan birşeyler geri tepilmiş olurdu kesinlikle. Öyleyse şu sonuca varıyoruz: Pek çok kimse iç güzelliğe sahip şeyleri ya da varlıkları yeğliyorlar; çünkü ötekilerden bunların üstün olduğunu ve gönlün bunlardan hiç yüz çevirmeyeceğini biliyorlar. Öte yandan, eğer aşkın nedeni huyların âhenkliliğinde olmuş olsaydı, hiç kimse kendisine hoş görünmenin yollarını aramayan ve kendisiyle uyuşmayan kimseleri sevmezdi. Buradan şu sonuca varıyoruz: Aşk bizzat ruhta oluşan bir şeydir. Kimi zaman olur ki gerçekten aşkın nedeni dışarıdan bir neden olur. Ama o zaman nedeni yitince, aşk da yiter ve biter. Öyleyse siz herhangi bir nedenden dolayı seviliyorsanız, bu neden ortadan yok olunca, sizden kolaylıkla yüz çevrilecek ve artık sevilmeyeceksiniz. İşte bu anlamda aşağıdaki dizeleri yazıyorum *(Tavîl):*

"Sana olan aşkım her zaman oluşuna denk bir biçimde sürecek: ne azalacak, ne artacak, sonsuza değin sürecek.

İrademden başka bir ilk sebebi yok bunun; hiç kimse bana, bundan başka sebeb ileri süremez.

Birşeyin nedeninin değişik başka birşeyde olduğunu anladığımızda, onun varoluş nedeninin yittiğini görür görmez o şey yokolacaktır.

Ama birşeyin nedeninin bizzat kendinde olduğunu anladığımız zaman, onun sonsuza değin sürmesi sağlanmış demektir."

Aşağıdaki kanı bu gerçeği doğrulamaktadır: Aşk duygularının çok çeşitli türleri olduğunu hepimiz biliriz. En yüksek nitelikteki aşk yüce Allah'ta sevişenlerinkidir. İster eylemde ortak bir çaba gösterdikleri için olsun, ister itirafları ve inançlarının ortak ilkeleri olduğu için olsun, isterse insanın arzu ettiği bir bilimin yüksek değerlerini beraberce aradıklarından dolayı olsun.

Akrabalıktan, samimi ilişkilerden, aynı tasarı ve düşünceleri paylaşmaktan doğan sevgiyi, dostlar ve birbirleriyle iyi tanışan insanlar arasındaki sevgiyi, yakınına gösterilen sıcak ilgiden doğan sevgiyi, sevilen kişinin sahip olduğu güçlü etkiden yararlanmak arzusunun doğurduğu sevgiyi, saklamaları gereken bir sır dolayısıyla birleşen kimselerin sevgisini, cinsel arzu ve isteklerini tatmin için başkasına gösterilen sevgiyi ve son olarak daha önce söylediğimiz şeyden başka bir nedeni olmayan ruhların birleşiminden doğan sevgiyi de yine belirtelim.

Bütün bu sevgi türlerinin nedenleri yok olunca kendileri de yok olur. Nedenleri artınca sevgiler de artar; nedenler küçülünce sevgiler de küçülür; nedenler yaklaştıkça sevgiler de sığlaşır ve yoğunlaşır. Nedenler uzaklaştıkça sevgiler de çözülür ve dağılır. Ruhu kucaklayan gerçek sevgi bu kuralın dışındadır kuşkusuz. Bu tür bir sevgi ancak ölümle sona erebilir. Aşağıdaki olay işte böyle değerlendirilir: yaşlı bir kimse eski bir aşkını unutmuş olduğunu iddia ediyor. Ama anıları anımsatılırsa, aklı başına geliyor; onları anımsıyor ve bir hoş oluyor. Geçmişteki tatlı heyecanları ve yürek atışları yeniden hızlanıyor, üzüntüden iç çekmeye başlıyor. Yukarıda betimlenen sevgi türlerinin hiçbirinde gö-

nül meşguliyeti, akıl karışıklıkları, kuşkular, vesveseler, mizaç ve doğal niteliklerin değişikliği, zayıflama, iç çekmeler ve ruh bunalımlarının öteki belirtileri gerçek aşkta olduğu kadar ortaya çıkmaz.

Demek oluyor ki aşk, ruhsal bir gönül hoşluğu ve canların birbirinde kaynaşıp erimesidir. Birisi buna karşı koyup şöyle bir soru sorabilir: "Eğer böyle olsaydı, iki sevgilinin sevgisi eşit olurdu. Çünkü her iki parça da eşit biçimde birleşmiştir ve aynı paya sahiptir." Bunu ben şöyle cevaplıyorum: İtiraz yerinde bir itirazdır. Ama kendisini seveni sevmeyen kimsenin ruhu her yandan, kendisini gizleyen olaylarla etkisini sıfıra indirecek perdelerle öylesine kuşatılmış, çevrilmiştir ki, kendisiyle birleşmeye çağrılan parçanın varlığının bilincine bile varamaz. Şimdiki durumdan önce nerede olduğunu bile kestiremez. Eğer bu engellerden kurtulmuş olsaydı, birleşmede ve karşılıklı sevgide eşit paylara sahip olacakları kuşku götürmezdi. Buna karşın sevenin ruhu benzeri durumlardan çok uzaktır. Kaderin kendisini buluşmaya sürüklediği yakın ilişkiler içinde onun nerede olduğunu bilir, ve onu arzular; oraya yönelir, onu arar, onunla karşılaşmak ve onu kendisine mıknatısın demiri çektiği gibi çekmek ister.

Gerçekten demirin öz kuvvetiyle birleşen mıknatısın öz kuvveti kendiliğinden demire doğru gidecek kadar yeterli olunca, ne daha güçlüdür, ne de o niteliktedir. Biçim ve ögeleri bakımından aynısıdır. Bununla birlikte, demirin gücü kendisiyle uyuşan ve kendisine doğru çekilen bir elemana gidebilir niteliktedir. Çünkü hareket haline geçen en güçlü elemandır her zaman. Öyleyse demirin gücü kendi haline bırakılıp ve öteki engellerden kurtulduğu zaman, benzerini arayıp, kendisini ona verecektir. Serbest bir seçim ve kararla değil, ama zorunlu ve doğal olarak kendiliğinden durur. Çünkü onun gücü demiri tutan nesneyi altede-

bilecek kadar güçlü değildir. Demir birçok parçalara bölündüğü zaman, bu parçalar durmadan birbirlerini ararlar. Hemcinslerine sıkı sıkıya tutunarak kendilerini terkeden zayıf güçleri peşlerinden kovalamayı bırakırlar. Ama mıknatıs kitlesi biraz daha etkin olursa ve mıknatısın güçleri demir kitlesinin bütün gücüne denk olursa, demir bilinen doğal niteliğini kaybeder.

Taşın içinde saklı ateş için de durum aynıdır. Ateşin yayılma gücüne ve nerede olursa olsun değişik parçalarının sürekli çekimine karşın ateş ancak çakmağın çakışı ve iki kitlenin sıkışması ve oğuşturulmasıyla birbirine dokunma sonucu ortaya çıkar. Yoksa, ateş taşın içinde saklı kalır, ortaya çıkmaz ve yanmaz.

İleri sürdüğüm bu düşüncenin bir başka kanıtı da şudur: Eğer aralarında doğal nitelikler bakımından bir uyuşma ya da benzeşme yoksa birbirini seven iki kişi gösteremezsiniz. Bunun kesinlikle böyle olması gerekir. Benzeşmeler ne kadar çoksa birleşme o kadar büyük, sevgi o kadar sağlam olur. Bunu anlamak için kişisel olarak bakmak yeter. Bunu Allah'ın elçisinin şu sözü de gereğince açıklığa kavuşturuyor: *"Ruhlar askere alınmış bir ordudur. Orduyu oluşturan erler birbiriyle tanışıyorlarsa aralarında iyi geçim olur; birbiriyle hiç tanışmıyorlarsa aralarında geçimsizlik ve uyuşmazlık sürer."* Ve yine bu konuda dindar, iyi bir kimse şöyle diyor: "İnananların ruhları birbiriyle çok iyi tanışır ve anlaşırlar." İşte bu yüzden Hipokrat, sevdiği bir insan hakkında bir yığın kusurlar ve eksiklikler duyduğunda hiç kuşkuya kapılmadı. Bunu kendisine anlatana şöyle cevap verdi: "Eğer o beni seviyorsa, ben de ona birçok huylarımla benzemeliyim."

Eflâtun, kralın birisinin kendisini tutukladığını anlatır. Beraat edinceye ve kral kendisinin suçsuz olduğunu anlayıncaya kadar suçsuzluğunu savunmaktan geri durmaz.

Eflâtun'un sözlerini krala götüren bakan ona şunları söyler: "Ey kral, onun suçsuz olduğunu anladın, öyleyse aranızda daha ne var?" "Doğrusu," dedi kral, "ona karşı hiçbir şeyim yok, ama onun tutumunda açıklayamadığım birtakım uygunsuzluklar seziyorum." Bakan Eflâtun'a bu düşünceyi ulaştırdı. "Öyleyse," dedi Eflâtun, "ruhumda ve karakterimde onun ahlâkına ve huylarına denk birşeyler aramalıyım. Anladım ki bu hakkaniyet sevgisi ve büyük haksızlık korkusudur. Bu nitelikleri kendim de ayırdım. Bu uyumu sağlar sağlamaz ve kendimin şu anda sahip olduğum bu niteliği onunkine denk bir biçime sokar sokmaz beni özgürlüğüme kavuşturdu. "Ve bakana şöyle dedi: "Onun hakkında duyduğum tüm kuşkuların işte şimdi kayboldu."

Hemen hemen hiç değişmeksizin çoğu kez aşkın dış güzelliğe bağlanmasını sağlayan neden, ruhun kendisinin güzel olmasıdır bizzat. Bu nedenle ruh güzel olan herşeye hemen tutulur; güzel ve hoş motiflere karşı bir eğilim gösterir. Güzel birşey gördüğünde hemencecik ona bağlanır; biçimin ötesinde, kendisiyle uyuşan bir çizgi ayrımsarsa, işte o zaman birleşme meydana gelir. Gerçek aşk da budur zaten. Şayet, görünenin ötesinde kendisiyle uyuşabilen en ufak bir nitelik göremezse, sevgisi bu dış biçimden daha ileriye geçmez. Sadece bedensel bir arzu olarak kalır. Gerçekte, dış biçimler ruhların birbirlerinden ayrılmış parçaları üzerine etkin bir çekim gücüne sahiptir.

Tevrat'ın birinci bölümünde okudum. Yakub aleyhisselam, dayısı Laba'nın kızının çeyizine karşılık, bir süre dayısının koyunlarını güder. Şöyle bir sözleşme yaparlar: Koyunların doğacak kuzuları ortak olacak, esmer olan kuzular Yakub'un; beyaz olanlar ise, dayısının olacak. O zaman Yakup ağaç dallarının kabuğunu alıp yarı uzunluğa kadar soymaya başladı; diğer yarısını aynen bıraktı. Neden sonra

onları, dişi koyunların koça geldikleri dönemde, sulaktaki suyun içine atıyordu. Böylece doğan kuzuların yarısı esmer yarısı da beyaz doğuyordu.

Bir fizyonomi uzmanına, anne babası beyaz olan siyah bir çocuğu götürdüklerini anlatıyorlar. Karakteristik belirtileri inceledikten sonra, çocuğun gerçekten onlardan olduğunu saptadı. O zaman iki eşin birleştikleri yeri görmek istedi. Onu yataklarının bulunduğu yatak odalarına getirdiler. Kadının yattığı yere paralel olarak duvarda siyah bir zenci resminin olduğunu görünce, babaya "İşte bu resim nedeniyle senin böyle bir oğlun oldu" dedi.

Ehl-i kelâm şairleri çoğu kez bu kavramı şiirlerinde işlemişlerdir. İşte bu nedenle onlar dıştan görünene soyut ya da derunî birşeymiş gibi seslenirler. En-Nizam İbrahim bin Seyyar'ın[12] ve ötekilerin şiirlerinde bol bol bu türden örnekler vardır. Bu konuda şöyle bir şiir yazdım *(Basit):*

"Düşmanlarımızın üzerindeki zaferimizin ve bizi yenilgiye uğrattıklarında bozgunumuzun nedeni,

Tüm insanların ruhlarının sana karşı eğilim göstermelerinden başka birşey değildir; ey insanlar arasında saklı inci!

Önlerinde gittiğin kimseler asla geri dönmezler çünkü senin gittikçe yükselen nuruna yönelmişlerdir.

Ama onların arkalarına geçersen ruhları onları, istemeseler de, sana doğru döndürecektir ve izleri üstüne geri döneceklerdir."

Yine bu konuda şöyle dedim *(Tavîl):*

"Sen melekler âleminde misin, yoksa insanlar âleminde mi? Söyle bana açıkça, çünkü ayırdetme yetim ile alay ediyor güçsüzlük.

İnsan gibi bir şekli görüyorum ama, üzerinde biraz düşününce, anlıyorum ki ulvî bir varlık:

Yaratıklarına nice yollar hazırlayan yüce varlık kutlu olsun! Öyle ki seni doğal ve parlak bir nur kılmış!

Hiç kuşkum yok, bence sen, ruhlarda yer eden, cazibeli bir uyuşumla bizlere gönderilmiş bir cansın.

Senin bir yaratık olduğun konusunda, görülebilir bir varlık olmadan başka yeterli kanıtımız yok elimizde.

Şayet bakışlarımız senin gerçek varlığını yakalayamazsa, seni yalnızca yüce ve gerçek akıl olarak düşünmekten başka ne gelir elimizden?"

Dostlarımızdan biri benim bir kasideme "Vehimli idrak" adını takmıştı. İşte sana ondan birkaç beyit *(Mütekârib):*

"Tüm karşıtların onda birleştiğini görüyorsun; öyleyse bütün bu anlam ayrılıklarını nasıl sınırlayacaksın?

Ey boyutsuz ve yönsüz varlık! Ey sürekli varolan, hiç yok olmayan âraz!

Sen bizim tüm kelâm yöntemlerimizi altüst ettin; sen ortaya çıktığından beri artık hiçbir şeyi anlamaz olduk."

Aynı saptayımlar kin ve buğz için de sözkonusudur: iki kimse birbirinden ipe sapa gelmez nedenlerle tiksinir ve nefret ederler. Her biri ötekini ortada hiçbir neden yokken dayanılmaz bulur.

Çok sevgili dostum, aşk göz açtırmayan bir derttir. Bu derdin ilâcı acısıyla oranlı olmalıdır. Bu öyle bir hastalıktır ki, hasta zevk alır. Öyle bir acıdır ki dert sahibi arzu eder. Bu derde kim uğrarsa artık iyileşmek istemez. Acı çeken ise, bu acıdan kurtulmayı dilemez. Aşk insana, vaktiyle iğrendiği şeyleri süslü püslü gösterir. Kendisine zor gibi gözüken şeyleri kolay gösterir. Doğuştan olan huyları ve doğal eğilimleri değiştirecek kadar ileri gider. İnşaallah bu konuyu kendi bölümünde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Öykü: Tanıdıklarım arasından genç birisi aşkın tuzağına düşmüştü. Tutkusu onu iyice sarmıştı; bu yüzden sağlığı da iyiden iyiye bozulmuştu. Buna karşın, yüce Allah'tan, kendisini bu dertten kurtarması için hiçbir yakarışta bulunmuyor, dudaklarından bu anlamda en ufak bir dua sızmıyordu. Tüm duası sevdiğiyle bir olmak ve ona sahip olmayı dilemekten ibaretti. Yine de acısı büyük, kuşkusu sonsuzdu. Hastalığından kurtulmayı bir an için de olsa istemeyen biri hakkında ne düşünülebilir? Bir gün kendisiyle beraber olma fırsatını buldum. Başı eğik, bakışı sönük o kötü durumunu görünce gerçekten çok üzüldüm. Konuşmamız sırasında ona şöyle dedim: "Allah seni bu dertten kurtarsın." O sırada yüzünün birden değiştiğini ve karardığını gördüm. İşte böyle benzeri bir durum üzerine bir şiirimde şöyle demiştim *(Basit):*

> *"Bana verdiğin acıdan zevk alıyorum ey ümit kapım,*
> *hayır, hayır senden asla yüz çeviremem.*
>
> *Şayet bana, "Onun aşkını unutacaksın" deselerdi cevabım* lâm *ve* elif *olurdu." (Lâ=لا=Hayır.)*

Öykü: Bu biçimde olmak, İmam Hişam bin Abdurrahman bin Muaviye'nin[13] neslinden olan ve Şilşî diye bilinen Ebu Muhammed bin Kasım bin Muhammed el-Kureyşî'nin bizzat kendisinin bana anlattıklarına bütünüyle karşıttır. Gerçekten o herhangi bir kimseyi sevmediğini, bir dostundan ayrıldığında asla üzülmediğini, ateşli tutku ve aşk alanına girecek kadar çocukluğundan beri, arkadaşlık ve dostluk sınırlarını asla aşmadığını iddia ediyordu.

AŞKIN BELİRTİLERİ

Her zeki insanın aniden yakalayabileceği, anlayışlı kişilerin keşfedebileceği belirtileri vardır aşkın. İlki sevgiliyi

derinden derine seyre dalmaktır. Göz ruha açılan büyük bir penceredir. Gönlün sırlarını keşfe çalışır ve en gizli düşüncelerini açığa vurur. Gönül tercümanıdır göz. İşte sevgilisine bakan birinin hiç kılını kıpırdatmadan ona baktığını, sevgilisiyle aynı anda yer değiştirdiğini, uzaklaştığı zaman onunla uzaklaştığını, herhangi bir yöne yöneldiğinde onun da aynı yöne yöneldiğini, bukalemunun güneşi izlediği gibi onu izlediğini görürsün. Bu konuyla ilgili bir şiir yazmıştım *(Tavil):*

> *"Benim gözüm senden başkası üzerinde eğlenip durmaz; mıknatısın özellikleri diye anlatılanlar tam sana uyuyor.*
>
> *Her nereye yönelirsen yönel ve hangi işi yaparsan yap, dilbilgisinde sıfatın nitelediği isme uyduğu gibi, gözlerim seni gözler."*

Yine, bir insan, ancak sevdiği nesneden başkasına söyleyemeyecek şeylere sahip olduğunda onun âşık olduğunu anlarız. Başkalarıyla konuşsa bile, dışardan onu gözlemleyen kimseler, onun yapmacık hareketlerde bulunduğunu kolaylıkla sezerler. Sevgilinin sözünü can kulağıyla dinlemek, ileri sürdüğü herşeyden dolayı hayret etmek, bütünüyle saçma sapan şeyler konuşsa, yalan bile söylese ona hak vermek, haksız olduğu anlarda dahi onu doğrulamak, büyük haksızlıklar karşısında bile ona tanıklık etmek, ne yaparsa yapsın, ne ederse etsin bütünüyle onu izlemek, bütün bunlar da yine aşkın belirtilerindendir. Sevgilinin bulunduğu yere gitmekte ivedilik etmek, onun yanına oturmanın yollarını aramak ve ona yakın olmaya çalışmak, onu bırakmasını gerektiren her türlü uğraşıdan kurtulmaya uğraşmak, sevgiliden ayrılmayı gerektirecek her türden ciddi durumu hiç hesaba katmamak, sevgiliden izin isteme ge-

rektiğinde çok yavaş girişimde bulunmak da sevginin belirtilerindendir. Bu konuyla ilgili olarak şu dizeleri yazmıştım *(Hafif):*

"Gözlerim kırmızı giysili birini görünce yüreğim oynuyor ve sıkıntıdan patlıyorum.

İşte bir bakışıyla insanların kanını akıtıp yaydı; giysisi ıslandı bu yüzden ve safran rengine döndü."

O zamana kadar başkalarına vermekten kaçındığı malının tümünü bir anda dağıtmaya başlayan kimse için de aşk belirtileri söz konusudur. Bundan böyle bağış yapan ve mutlu olması gereken insandır sanki. Bu savurganlık kendisinin iyi ve arzu edilen biri olduğu duygusunu tatmin eder. Böylelikle nice cimriler cömert, nice kaba insanlar kibar ve ince, nice bilgisizler bilgili ve kültürlü, nice korkaklar cesur ve şecaatlı, nice nahoşlar nazik, nice düşük kimseler güzel oldular. Nice yaşlılar gençleştiler; nice zahidler işi sefihliğe vurdular. Yine aynı yolla nice akıllı kişiler bir sürü skandallar çıkardılar.

Bütün bu belirtiler, aşk ateşinin yanmasından, yangının alevlenmesinden, alevinin fışkırıp parlamasından önce gözlemlenen belirtilerdir. Ama bu ateş iyice tutuşup avını elde edince, işte o zaman gizli buluşmalara tanık oluruz. Âşığın sevdiği dışında herkesten açıktan açığa yüz çevirdiğini görürüz. Bu belirtilerin birçoğunu içine yerleştirdiğim dizeler yazdım *(Basit):*

"Sevgilimin adının geçtiği konuşmaları ve onun anber kokusunun beni çevreleyip kuşattığı anları çok seviyorum.

Eğer konuşacak olursa, onun güzel ve tatlı sözlerinden dolayı başkalarının sözlerine asla kulak asmam.

Müminlerin Emiri benimle beraber olacak olsa bile, sevgilimden ayrılmayı göze alamam hiçbir zaman.

Eğer zoraki ondan ayrılmak için kalkacak olsam, gözlerimi bir an bile ayırmam ondan; yürüyüşüm ise ayakları yaralanmış bir hayvanınkini andırır.

Gözlerim ona öyle mıhlanmıştır ki, bedenim ondan uzaklaşsa bile, dalgaların ortasında boğulan birinin kıyıya baktığı gibidir ona bakışlarım.

Onun uzaklaşmasını düşündüğüm zamanlar, tozun içinde ve alevlerin ortasında susuzluktan nefesi kurumuş birisi gibi oluyorum.

'Göğe ulaşmak mümkün müdür öyleyse?' desen bana, evet, diye cevap verirdim. Çünkü göğe çıkmak için merdivenin nerde olduğunu biliyorum."

Şunlar da aşkın belirtileridir, izleridir, görüp yakalayabilen için kuşkusuz: sevgiliyle dar bir yerde buluşmadan dolayı haz duymak; geniş ve açık bir yerde buluşmadan dolayı canı sıkılmak; her birinin elinde tuttuğu nesneye bir diğerinin sahip olma yollarını araması; gizlice göz kırpma; ona dayanarak üstüne eğilmeye çalışmak; konuşma sırasında ötekinin eline dokunmaya çalışmak; bardakta sevgilinin bıraktığı artığı içmek ve dudaklarını bardağın, sevgilinin dudaklarının değdiği ucuna değdirmeye uğraşmak...

Aşkın belirtileri arasında birbiriyle çelişkili olanları da vardır. Bunlar dürtülere, kendilerini meydana getiren rastlantılara, ortaya çıkaran nedenlere ve anımsatan düşüncelere göre değişiktirler. Biliyoruz ki karşıtlar gerçekte aynı benzerlerdir. Yine biliyoruz ki nesneler sürekli karşıtlıkta en yüce noktalarına ulaştıklarında ve ayrım noktasının en uç noktasına vardıklarında, benzer olurlar. İşte aziz ve celîl Allah'ın kudretinden bir belge. Bu belge önünde insanın aklı donup kalıyor. Örneğin kar; insan, uzun zaman karı elinde tutsa ateş hissini verir. Aşırı sevinç ve hüznün insanı öldürdüğüne, kahkahalarla gülmenin kişiyi, gözyaşlarını

akıtıp ağlattığına tanık oluyoruz. Bu tür şeylere hayatta çok rastlanır. Yine görüyoruz ki sevgililer, birbirlerini denk bir sevgi ile sevdiklerinde ve aşkları gerçekten büyük bir aşka dönüştüğünde önemsiz nedenlerden dolayı birbirlerinden kaçıyor, konuşmalarında bilerek ve isteyerek zıtlaşıyorlar, kendi aralarında en ufak şeyler için dahi sataşkan ve saldırgan oluyorlar. Her biri eşinin sözlerini kolluyor ve onları ters anlamda yorumluyor. Bütün bunlar gerçekte, birinin öteki hakkında neler düşündüğünü öğrenmeye çalışmanın yollarıdır.

Ama gerçek kaçınma ile geçimsizlikten doğan karşıtlık ve sevgililer arasındaki tartışmalardan dolayı ortaya çıkan dayanılmaz durumlar ile bu davranış arasında bir ya da birkaç bakımdan fark vardır: Bu fark barışmanın ivediliğinde bulunmaktadır. Soğukkanlı ve hınçsız kişilerin gözünde onarılamaz, hınçlı kişilerin gözünde kesinlikle çaresiz gözüken bir uyuşmazlık noktasına sevgililerin ulaştıklarını görmek mümkündür. Bununla birlikte kısa zaman sonra dünyada en iyi arkadaş oluverirler. Artık sürekli suçlama da sözkonusu değildir. Artık uyuşmazlık ortadan kaybolmuştur. Aynı anda birbirine gülümsemeye başlarlar ve birbirlerini severek okşarlar. Aynı sahne kısa aralıklarla birçok kez yinelenebilir. İki kişi arasında bu davranış biçimini saptarsanız, hiç kuşkunuz olmasın, onları gizli bir aşk bağı birleştirmiştir. Sizin bu konudaki yargınız reddedilmez; tecrübeniz inandırıcı olur; kanaatınız kesinlik arzeder. Ama bu durum, ancak sevgi eşlerce eşit olarak paylaşıldığı ve temel âhenk olduğu zamanlarda böyledir. Benzeri durumlarla çok karşılaşmışımdır.

Aşkın öteki belirtileri ise şunlardır: Âşık sevdiğinin adını kendi kendine tekrarladıkça bundan hoşlanır. Ondan söz etmekten büyük tad alır ve bu durum onda tuhaf bir merak haline gelir; hiçbir şey onu bu kadar tatmin edip doyurmaz; onun gerçek duygularını ve düşüncelerini, o esna-

da işitip anlamaları âşığı o denli ilgilendirmez. Aşk insanı kör ve sağır eder. Nerde olursa olsun, konuşmayı yalnızca sevgilisi üzerine sürdürme imkânına sahip olsaydı, seven dünyada hiçbir şey uğruna bunu değişmezdi.

Öyle anlar olur ki, gerçekten birine içtenlikle tutulan kişi büyük bir iştahla yemek yemeğe başlar. Ama sevgilisi hatırına gelirse o anda, artık yiyecekler boğazdan ileriye geçmez, gırtlağında kalır. İçtiği su için de aynı durum sözkonusudur. Konuşma sırasında oldukça ilginç ve neşeli şeyler söyler size. Sonra birden bire sevgilisine değin bir düşünce gelir aklına; o zaman onun konuşma biçiminin değiştiğini ve kopuk kopuk sözler söylediğini görürsünüz. Sessizliği, gözlerinin yere dikilmişliği, kapalı ve durgun hali, bu ani değişikliğin belirtileridir: Az önce dingin bir yüzü, çevik hareketleri varken, bakın şimdi ezilmiş gibi sanki iki büklüm bir durumda. Aklı fikri dağılmış, hareketleri donuklaşmış; en ufak bir söz onu kızdırıyor, bir soru yöneltseniz canı sıkılıyor.

Öteki belirtiler de şunlardır: yalnızlığı sevme, inzivaya çekilme yollarını arama; kendisinde hareketlerini, serbest davranışını kısıtlayacak sıtma, hastalık gibi bir neden olmaksızın zayıflama. Yürüyüşe çıkmak da insanı yanıltmayan bir işarettir. Ruhun gizli güçsüzlüğünü ortaya koyan kesin bir belirtidir.

Âşıklar arasında uykusuzluk da çok görülen bir ârazdır. Şairler bunu her fırsatta belirtirler. Öyle ki onların yıldızların çobanları olduklarını söylerler ve gecelerin bitmez tükenmez uzunluğunu dile getirirler. Bu konuda ben de sır saklamadan söz eden ve onun birtakım belirtilerle ifşa olunacağını belirten şiirler yazmıştım *(Vâfir):*

"Göz kapaklarım bulutlara ders verdi ve bunun üzerine
bulutlar bol bol yağmur yağdırdılar.

Böyle ağlarken, bu gece, bana çektirdiğin acıları paylaşmak mı, yoksa uyanık kalmama yardım mı etmek istiyor?

Eğer karanlıklar ancak uykunun göz kapaklarını kapattığı an son bulacaksa;

Şafak atmasını asla göremeyiz ve gittikçe büyüyen bir uykusuzluğun kurbanı oluruz.

Bana öyle geliyor ki bu gece yıldızlar, bulutlar gözlerden onların ışıklarını saklarkenki durumları ile,

Bana senin aşkının çektirdiği gizli acılara benziyorlar, ey gönlümün çiçeği! Çünkü bu gizli acı ancak tahminen belli olabilir."

Yine aynı konuda bir şiirden birkaç dize daha *(Kâmil):*

"Sabit ya da devingen olsunlar diye sanki koruyup gözetmek benim işimmiş gibi, yıldızları güdüyorum.

Öyle görünüyor ki yıldızlar ve gece ruhumda yanan sevda ateşleridir.

Sanki ben, nergislerin parlaklığıyla yeşillikleri daha çok parlayan bir bahçenin bekçisiyim.

Şayet Batlamyus yaşıyor olsaydı, yıldızların akışını gözlemlemede benim, insanların içinde en güçlü olduğum kanısına varırdı kuşkusuz."

Gerçekten çoğu kez, sebep düşünülürken sonuçtan söz ederiz.

Yukardaki dizelerin birinde "öyle görünüyor ki yıldızlar ve gece..." derken bir çift benzetme yaptım. Şiirde buna çok ender rastlanır. Ama çok daha ilerisini de yaptım ben: aynı dizede üçlü, hatta dörtlü benzetmeler. Bu başarı hemen aşağıda sunduğum parçada ayrımsanabilir *(Tavîl):*

"Bu büyük bir tutku nedeniyle uykusuzluğun kurbanı olmuş sıkıntılı bir adamdır. İftira şarabının etkisi altında, davranışlarında büyük bir dengesizlik belirtiyor.

Aynı anda size şaşırtıcı şeyler gösteriyor: kâh yaklaşıyor, kâh uzaklaşıyor.

Bana öyle geliyor ki sevgililer arasındaki tutku ve yakınmalar, uzaklaşma ve yakınlaşmalar, karşılıklı olarak yıldızların kavuşumuna, biri doğarken ötekinin battığı yıldızlara, uğurlu ve uğursuz burçlara benziyor.

Uzun zaman aldırışsız kaldıktan sonra, sonunda aşkıma merhamet etti ve ben ele gıbta ederken gıbta edilir oldum.

Rengârenk çiçekli bir bahçe havuzunda mutluluğa eriştik. Sağnaklar suluyorken bile onu, Allah'ı yüceltiyor ve O'na hamdediyordu.

Bana öyle geliyor ki, karşılıklı olarak yağmur göz yaşına, bulutlar göz kapaklarına, güzel kokulu bir bahçe de al bir yanağa çok benzer."

"Kıran" sözcüğünden dolayı beni ayıplamasın kimse. Astronomi uzmanları iki yıldızın aynı derecede karşılaşmasına böyle bir ad veriyorlar. Ben ise daha iyisini ettim: Bir beyit içinde beşli bir benzetme yaptım, işte aşağıdaki parçada *(Tavîl):*

"Onunla yapayalnızdım. Üçüncü bir kişi yoktu yanımızda. Gece kanatlarını açmış ve karanlık iyiden iyiye aramıza sokulmuştu.

Bu genç kız yok mu! Ben ancak onun yanında yaşayabilirim. Tanrı aşkına söyleyin bana, yaşamayı istemek suç mu?

Sanki ben ve o, karşılıklı olarak, kâse ve şarap, karanlık ve yeryüzü, yağmur ve inci, altın ve siyah kehribar gibiyiz."

İşte sana daha fazlası olmayan gerçek bir iş sunuyorum. Aynı beyitte bundan daha çok benzetme yapmak olanaksız. Çünkü ne aruz ölçüsü, ne de sözcüklerin kuruluş düzeni daha fazlasını kaldıramaz.

İki durumda âşığı endişe kaplar: İlkin sevgilisiyle karşılaşmayı umduğu bir sırada beklenmedik bir engel ortaya çıkarsa!

Öykü: Birisini tanıyorum. Sevgilisi ona geleceğini ve ziyaret edeceğini vaad etmişti. Doğal olarak onun sabırsızca gidip geldiğini, yerinde duramadığını, kâh ileri kâh geri dolaştığını gördüm. Sevinç her yerini kaplamıştı. Sevinçten ayağı yere değmiyordu, ama bu sevinç yerini sessiz bir tehlikeye bırakıyor, dengeli durumu yeğniliğin alevleri izliyordu. Sevgilisinin bu ziyaretini beklemesi konusuyla ilgili olarak aşağıdaki dizeleri yazdım *(Tavîl):*

> *"Gece yarılarına kadar sen geleceksin diye bekledim ey sevgilim, matlubum, umudum, herşeyim!*
>
> *Ama karanlıklar beni umutsuzluğun içine soktu. Oysa önceleri geceler beni hiç umutsuzlaştırmazdı.*
>
> *Yanımda hiç şaşmayan ve yanılmayan bir delilim var. Benzeri güç durumlarda insana delilik edecek türden.*
>
> *Çünkü, eğer sen beni ziyaret edecek olursan, karanlık adıyla birşey kalmaz ve aydınlık aramızda yer eder."*

İkinci durum, iki sevgili arasında birbirine karşı yapılan yakınmalar sonucu ortaya çıkan durumdur. Bunun hakikati ancak yakınma konusu olan olaylar net olarak tasvir edilince gün ışığına çıkar. Böyle durumlarda sevgilinin kuşkusu, olaylar berraklaşıncaya değin oldukça yoğundur. O zaman ya kuşkusu biter, af dilerse; ya kuşkusu bitimsiz bir üzüntüye ve umutsuzluğa dönüşür, sevgilisinin bundan böyle kendisinden kaçacağından korkarsa.

Öyle zaman olur ki seven sevgilisinin cefasına kaygısızca katlanır. Allah izin verirse, bunu yerine gelince ilgili bölümde daha genişçe ele alıp açıklayacağız.

Aşkın ârazları arasında, aşırı yürek acılarını ve sevgilisinin kendisinden yüz çevirip ters davranışlar gösterdiğini görünce seveni kuşatan büyük sıkıntıyı da zikretmek gerekir. Bu sıkıntının belirtilerine gelince, kalpten yükselen iniltiler, sızlanışlardır. Bu konuda aşağıdaki dizeyi yazdım *(Remel):*

"Güzel sabır tutuklu; ama gözyaşlarım özgür, aktıkça akıyor."

Sevginin bir başka belirtisi de, âşığın sevgilisinin ailesine, yakınlarına ve öteki çevresine sevgi göstermesidir ki, onlara kendi yakınlarından daha çok ilgi duyar.

Gözyaşları da aşkın bir belirtisidir. Ama burada derece derece birbirinden ayrılırlar. Kimilerinin gözyaşları boldur ve kolayca istedikleri an ağlarlar. Kimilerinin gözleri kurudur ve hiç ağlamazlar. Ben bu sonunculardanım. Çocukluğumda duçar olduğum yürek çarpmalarına karşı koymak için günlük yemeğe alışkanlık edindiğimden dolayıdır bu. Başıma büyük bir belâ gelebilir; yüreğimin çarptığını ve durduğunu hissediyorum. Acı hıyardan daha acı bir nefes tıkanıklığı duyuyorum. Ve artık sözcük bulamıyorum. Hatta bazen bunalmak üzere oluyorum da, gözlerim yine kupkuru kalıyor. Çok istisnai durumlarda ancak birkaç damla akıyor.

Öykü: Bu bana şunu hatırlatıyor: Bir gün dostum Ebu Bekir Muhammed bin İshak ile, rahmetli Ebu Amir bin Amir'e[14] veda etmiştik. Onunla candan bir dost idik. O Doğuya bir seyahata çıkacaktı. Dönüşte tekrar onu göremedik. Ebu Bekir ağlamaya başladı. Elveda diyerek acısını dile getirmek için şu dizeyi söyledi *(Tavîl):*

"Vâsît günü senin için, kendisine kalan en son gözyaşını akıtamayan göz elbette kupkuru bir gözdür."

Bu dize Yezid bin Ömer bin Hübeyra [15] üzerine yazılan ağıttan bir parçadır. Allah rahmet etsin. Malaga'da deniz kıyısında ayakta duruyorduk. Ben üzüntü ve umutsuzluk belirtileri göstermeye başladım. Ama gözlerim hiç katılmıyordu bu belirtilere. Bir damla bile yaş gelmiyordu. O zaman Ebu Bekir'e cevaben şöyle dedim *(Tavîl):*

"Sen bırakıp gittiğinde senin için sabrın tüm hazinesini tüketmeyen bir insan gerçekte taş yürekli biridir."

Erginlik çağına gelmeden önce yazdığım bir kasideden böyle bir durumda insanların genel tutumlarıyla ilgili birkaç dize söyleyeceğim *(Tavîl):*

"Üzüntümün delili yürekteki, alevlenen ateş ve yanaklar üzerine düşüp yayılan gözyaşıdır.

Şayet sevgilisine tutulmuş kişi gönlündeki sırrı saklasa bile, gözyaşı onu açığa vurur ve onu ele verir.

Gözkapakları gözyaşı dalgasını savurursa, bil ki gönül yaman bir aşk besliyordur."

Olabilir ki aşkta, sevgililer birbirine karşı güvensizlik duyabilirler, karşılıklı olarak birbirinin sözlerinden kuşkulanırlar ve ters yorumlarlar. İşte sevgililerin birbirine yakınmalarının temeli buradadır. Birini tanıyorum. O dünyanın en güvenilir, en geniş düşünceli, en sabırlı, en hoş görülü, en bağışlayıcı insanıydı. Ama sevgilisi tarafından gelen hiçbir şeye tahammül gösteremiyordu. En ufak ayrılıkta hemen kendini koyuveriyordu; güvensizliğini belirtmek için elinden geleni ardına koymuyordu. Bu konuda şöyle bir şiir yazdım *(Munsarih):*

"Senin söylediğin en önemsiz şeylerden bile güvensizlik duyuyorum. Bir şeyi önemsemeyen kişinin kendisi önemsenmez asıl,

Bozuşmanın ya da geçimsizliğin ilk nedenini görmediği için: Ateş de küçük kıvılcımlarla başlamaz mı?

En ciddî şeylerin temelinde en önemsiz şeyler vardır ve zaten küçük çekirdekten doğar kocaman bir ağaç."

Sevgilisinin duygularının saflığından iyice emin olmadığı zaman âşığın vaktiyle güvenle ele aldığı konulara aşırı bir ihtiyatla baktığı, dilini ve hareketlerini süsleyip arıttığı, bakışlarını düzelttiği görülür. Hele bir de, kendini haksız yakınmalarla bunaltan ve öfkeli bir karaktere sahip bir sevgilisi olduğu üzüntüsüne kapılırsa büsbütün belli olur bunlar.

Aşkın bir başka belirtisi de, âşığın sevgilisine olan ilgisi, onun bütün hareketlerini hatırında tutması, önemli-önemsiz hiçbir şeyi gözden kaçırmayacak şekilde ondan haberdar olma endişesi ve nihayet onun bütün hareketlerini iyiden iyiye izlemesi olayıdır. Gerçekten böyle durumlarda aptalın zeki, tasasız, kaygısız, iyi düşünür birisi olduğunu görürsün.

Öykü: Elmeriye'de bir gün İsmail b. Yunus adında İsrailli Yahudi bir doktorun dükkânında oturuyordum. Kendisi fizyonomide gerçekten uzmandı. Orada pek çok kimse biraraya gelmiştik. Mücahid b. el-Hasîn el-Kaysî ona şöyle dedi: "Şu adam hakkında ne düşünüyorsun?" Bir kenarda oturan birini işaret etmişti. O adamın adı Ebul-Bakâ, soyadı Hâtim idi. Doktor kısa bir süre ona baktı, sonra şöyle dedi: "Bu adam âşıktır." "Doğru söyledin", diye cevap verdi Mücahid, "ama nereden anladın?" "Bütün hareketleri", diyerek sözüne devam etti Yunus, "normalken, yalnızca yüz çizgilerinin belirttiği aşırı donukluğu var bu adamın. Böylece anladım ki bu adam âşıktır, hasta değil."

DÜŞÜNDE SEVENLER

Her sevginin mutlaka bir asıl nedeni vardır. Ben en olağanüstü nedenden sözederek başlayacağım. Gerçi birşeyi anlatırken, her zaman en basitinden ve en kolay olanından başlamak bir âdettir ama neyse... Aşkın sebepleri arasında şaşılacak bir tanesi var ki, daha benzeri yok. Bizzat kendim tanık olmasaydım, tuhaflığından dolayı burada zikretmezdim onu.

Öykü: Bir gün dostumuz Ebu es-Sari Ammar bin Ziyad'ın –el-Müeyyid'in[16] kölesi– yanına gittim. Onu çok düşünceli ve oldukça zihni meşgul gördüm. Neyin var diye sorduğumda önce cevap vermekten kaçındı, sonra şöyle dedi:

-"Başıma duyulmadık birşey geldi."

-"Nedir söylesene" dedim ona.

-"Bu gece düşümde", dedi, "bir genç kız gördüm. Uyandım, ama gönlümü ona kaptırmıştım. Ona sırılsıklam âşık oldum. Şimdi beni bu dayanılmaz duruma soktu bu dert."

Gerçekten de uzun zaman, belki bir aydan fazla endişe ve yürek sıkıntısı içinde kaldı. Hiçbir şey yüreğinin acısını dindirmedi. Tutkusu o denli zorluyordu. Sonunda onu kınadım ve şöyle dedim:

-"Nefsini hiç gerçekliği olmayan bir nesneyle uğraştırmakla ve gönlünü mevcut olmayan bir varlığa bağlamakla ne büyük yanlışlık yapıyorsun? En azından onun kim olduğunu bari biliyor musun?"

-"Yok vallahi" diye cevap verdi.

-"Sende düşünce kıtlığı var. Hiç görmediğin ve asla yaratılmayan, bu dünyada olmayan birisini sevdiğine göre aklın arızalı olmalı senin. Hamamlardaki figürlerden[17] birine âşık olsaydın, seni daha mazur görürdüm."

Teselli oluncaya kadar ona uyarılarda bulundum. Ama kolay olmadı bu. Bence bu, ruh telkinlerinden ve görüntü-

lerinden bir parçadır; dilek, temenni ve düşünceye dalma arzusuna girer böyle şeyler. Bu konuda bir şiir yazdım. İşte birkaç dizesi *(Basit):*

"Keşke bir bilebilseydim onun kim olduğunu ve nasıl ilerleyip yol aldığını geceleyin; acaba doğan güneş mi yoksa ay mıydı?

Acaba o, onun düşüncelerinden doğmuş olan bir akıl sanısı mı, yoksa benim düşüncelerimden doğan ruhsal bir imge mi?

Ya da umutlarımın ruhumda çizdiği bir hayal mi? Çünkü gözlerim onu görür gibi oluyor.

Yoksa bunların hiçbirisi mi değil? Yalnızca alınyazımın, ölümüme neden olması için, sürükleyip getirdiği bir rastlantı mı?"

BASİT BİR TASVİR ÜZERİNE ÂŞIK OLANLAR

Âşık olmanın tuhaf usulleri arasında şunu da anabiliriz: birisi basit bir anlatım üzerine, sevdiği nesneyi görmeden ona aşık olabilir. Doğal olarak da oradan aşkın bütün evrelerine tedricen girer. Bu da mektupla ve aracıyla olur; kaygılanmak da, esrimek de, geceleri uykusuz kalmak da, bunların hepsi sevenin sevdiğini görmeksizin yaptığı şeylerdir. Gerçekten de öyküler, güzel niteliklerin tanıtım ve haberlerin anlatımı ruh üzerinde belirgin etkiler bırakır. Bir duvarın ötesinden şarkı söyleyen bir kadını duymak, gönlün tutulmasına ve aşkın doğmasına yeterli nedendir. Birçoklarının başına bu tür şeyler gelmiştir. Ama benim için, bütün bunlar, temelsiz eski bir bina mesabesindedir. Çünkü zihni görmediği bir varlığın tutkusuyla meşgul bir kişi, düşünceleriyle başbaşa kaldığında, kafasında hayalinden doğan bir biçimi ve gönlünde belirli bir nesneyi canlandıracaktır. Düşüncelerinden başka birşeyi tasarlayamaz.

Hayali durmadan oraya yönelir. Şayet bir gün gerçekten sevdiği nesneyi görecek olursa, o zaman iki durum ortaya çıkabilir: aşkı ya artar, çoğalır ya da büsbütün yokolur. Bu iki durum da birçok kez çoklarınca yaşanmıştır. Ve açıkça bilinmektedir. Bu daha çok haremlerde kapalı tutulan, büyük ailelere mensup kadınların erkek akrabalarıyla olan ilişkilerinde olur. Bu açıdan kadınların aşkı erkeklerinkinden daha sağlamdır. Çünkü onlar zayıftırlar. Yaratılışları gereği kendilerini saran bu tür sevgiye süratle tutulurlar. Bu konuda bir şiir yazdım *(Hezec):*

"Ey beni, görmediğim bir kişiyi sevmekten dolayı ayıplayan kişi, beni aşkta zayıf birisi olarak tanımakla aşırı davrandın.

Pekiyi söylesene bana, cenneti de ancak tasvirle tanıyor değil miyiz?"

Kadın şarkıcıyı görmeksizin, dinlenilen bir şarkının çekiciliğini öven şiirler de yazdım. İşte bir örnek *(Basît muhalla'):*

"Sevgi erleri hepten kulağımı kuşattı,

Sevgim, tutkum gözbebeklerimi yumuşattı."

Gerçekten sevgilisini gördüğünde, düş kırıklığına uğrayan kişinin durumuyla ilgili olarak da şunları söyledim *(Kâmil):*

"Seni bana tasvir ettiler ama gerçekten tasvir edileni görünce anladım ki bu boşuna çene çalmaymış,

Davul boşlukta çınlayan bir deridir, ama insanların gönlünü ürpertir ve heyecanlandırır."

Bunun karşıtı durumlar için de şunu söyledim *(Vâfir):*

"Seni bana tasvir ettiler, seninle karşılaşınca düşlerim görünen gerçek oldu.

Cennetin en güzel tasvirleri bile gerçekten cennetin berisinde kalır."

Benzeri durumlar dostlar ve arkadaşlar arasında da olur; bu konuda aşağıdaki öyküyü anlatacağım. Kişisel olarak bizzat yaşadım onu.

Öykü: Soylu birisiyle derin bir dostluk kurmuştum. Birbirimizle hiç görüşmememize karşın sürekli yazıyorduk. Sonunda Allah onunla karşılaşmayı nasib etti bana. Daha birkaç gün geçmemişti ki, birbirimize karşı bir ısınamamazlık ve hâlâ süren bir soğukluk duyduk. Bu konuyla ilgili olarak bir şiirimden bir dize sunuyorum *(Basit):*

"Hani bazen çiçekler dalından koparılınca bozulur ya, sen bizim sıcak ilgimizi, içten dostluğumuzu nefrete ve soğukluğa çevirdin."

Ama, Allah rahmet etsin Ebu Amir b. Ebi Amir[18] ile olan ilişkimde başıma bunun karşıtı geldi. Ben ondan korkunç derecede nefret ederdim, o da benden. Çünkü onun hakkında bana kötü şeyler söylemişlerdi; elbette benim hakkımda da ona iyi şeyler söylenmemişti. Bu dedikodular, sultanın sevgisini ve birtakım yüksek makamları elde etmek için karşılıklı olarak sürekli yarışan babalarımız arasındaki bir dargınlıkla da destekleniyordu. Ama Allah nasip etti, birbirimizle karşılaştık. O zaman benim için o en değerli insanlardan biri oluverdi; ben de onun için tabii. Ölüm gelip bizi birbirimizden ayırıncaya dek sürdü bu dostluk. Bu konuda bir şiir yazdım *(Mütekârib):*

"Raslantımız bana bir kardeş kazandırdı; onda soylu bir hazine buldum.

Vaktiyle onunla komşu olmaktan bile tiksinirdim ve onu kendime bir dost saymazdım.

Benim için iğrenç birisiydi, birden en içten dostum oluverdi; varlığına dayanamazdım, şimdi onsuz edemiyorum.

Onu göreceğimi düşündükçe içim titrerdi; şimdi artık onu görmek için can atıyor, çırpınıyorum."

Ebu Şakir Abdurrahman b. Muhammed el-Kabri'ye gelince, kendisini görmediğim halde uzun zaman dostum olarak kaldı. Sonra karşılaştım ve dostluğumuz katmerleşti; bugüne kadar uzadı ve aralıksız sürdü.

BİR BAKIŞTA ÂŞIK OLANLAR

Çoğu kez aşk kalbe sade bir bakış üzerine yerleşir. Bu olay iki görünümde meydana gelir. Birincisi yukarıda söz ettiğimiz durumun karşıtıdır. Kim olduğunu, adının ne olduğunu, nerede oturduğunu bilmeden kişinin birine tutulması halidir. Çoğu kez böyle olur.

Öykü: Dostumuz Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. İshak bana anlattı; güvenilir birisi de, adını unuttum, ama sanırım Kadı ibn el-Hazzâ olacak, ona anlatmış: Ramadi[19] diye tanınmış ünlü şair Yusuf b. Harun bir gün, kadınların buluşma yeri olan, Kurtuba'daki parfümeri dükkânının önünden geçerken orada bir genç kız (cariye) gördü. Ona hemencecik gönlünü kaptırdı; sevgisi birden tüm varlığını sardı. O zaman caminin yoluna saptı ve onu izlemeye koyuldu. O anda o da köprüye doğru yöneliyordu. Genç kız onu geçti ve er-Rabad denilen yere vardı. Rabad mezarlığındaki kabirlerin üzerine dikilmiş, Mervan oğullarının, Allah hepsine rahmet etsin, türbelerinin arasından geçerken, nehrin öte yakasında, insanlardan ayrı olduğunu ve yalnızca kendisiyle ilgilendiğini gördü genç kız. O zaman ona doğru yön değiştirdi. Yanına varınca:

-"Niçin peşimden geliyorsun?" dedi ona. O da kendisine ne denli vurulduğunu anlattı.

-"Rahat bırak beni" dedi, "namusumla oynama, çünkü benden bekleyebileceğin birşey yok; arzunu yerine getiremem."

-"Sana bakayım, yeter!" diye cevap verdi.

-"Bu kadar mı? Bakabilirsin öyleyse" dedi.

-"Prensesim, hür müsün, köle misin?" diye sordu.

-"Köleyim."

-"Adın ne?"

-"Halvet."

-"Kimin kölesisin?"

-"Soruna cevap aramaktansa", dedi, "yedinci kat gökte ne var onu araştırsan daha iyi edersin. Olmayacak birşey isteme n'olur."

-"Ey prensesim", dedi ona, "bundan böyle seni nerede görebilirim?"

-"Her Cuma aynı saatte, bugün beni gördüğün yerde."

....

O zaman genç kız ona şöyle dedi:

-"Şimdi ya sen gideceksin ya da ben."

-"Peki haydi git. Allah koruyucun olsun."

Bundan sonra genç kız köprüye doğru hareket etti. Onu izleyemedi; çünkü kız, peşinden gelip gelmediğini anlamak için, dönüp arkaya bakıyordu. O köprüyü geçince izini sürmek istedi. Ne ki genç kız yoktu.

"Vallahi", dedi Ebu Amir, yâni Yusuf b. Harun, "o gün bu gündür, hep o Rabad'daki parfümeri dükkanına uğrar, biraz oralarda eğleşirim; ama hiç haberini alamadım onun. Bilmiyorum göğe mi çıktı yoksa yere mi battı? Ama yüreğime kordan daha sıcak bir ateş bırakıp gitti." Şiirlerinde hep o Halvet adlı kızdan söz etti. Neden sonra ondan bir haber aldı. Onu bulmak için Saragos kentine gitti. O yüzden başına türlü olaylar geldi.

Bu tür şeyler çok kez olagelmiştir. Bu konuda bir şiir yazdım. Bir bölümünü sunuyorum *(Basit):*

"Gözüm, gönlümü düşüncelerimin karmaşasına sürükleme cinayetini işledi. Öyleyse bakışlarımdan öç alsın diye gözyaşlarımı salıveriyorum.

Ama nasıl olacak da gözlerim, gözyaşlarımın bu misilleme hareketini farkedecek; çünkü akan yaşlar gözlerimi kan çanağına çevirecek.

Onu görmezden önce onunla hiç karşılaşmamıştım; doğaldır ki onu pek tanımıyordum. Onu tanıdım ama hiçbirşey anlayamadım; ilk ve son oldu bu."

Bu olayın ikinci görünümü ise, Allah'ın izniyle bu bölümden sonra anlatacaklarınının karşıtıdır. Yani kişinin adını sanını, soyunu sopunu ve nerede oturduğunu bildiği bir genç kıza bir bakışta bağlanmasıdır. Ama burada, bu sevginin nasıl son bulacağını kestirirken, büyük ya da küçük birtakım ayrılıklar olabilir. Ani bir bakışla tutuşup, beklenmedik bir göz işaretiyle yanıp tütmek, kıt sabırlılığın kanıtıdır; onu unutmakta çok gecikmeyeceğinin habercisi, sevgide kararsızlığın ve oynaklığın belirtisidir. Büyüme, gelişme ne kadar hızlı ise yok oluş, bitiş de o kadar çabuk olur. Birşey ne kadar yavaş ortaya çıkarsa, tükenip bitmesi de o denli yavaş olur. Durum hemen her zaman, her alanda böyledir.

Öykü: Çok genç birini tanırım. Bir yazarın oğludur. Yüksek mevki sahibi, insanların nazarlarından gizlenmiş soylu bir kadın onu görmüş. O yoldan geçerken, kadın evinin bir yerinden genci görür. Bakışırlar. Her ikisi de birbirine âşık oluverirler. Kılıçtan keskin, tehlikeli yollarla uzun zaman mektuplaştılar. Bu mektubumda, hileli yolları açığa vurup, kurnazlıkları anlatmayı kendime yasaklamamış olsaydım, kesin olarak bildiğim ve düşünen kafayı hayrete,

akılları dehşete düşürecek pek çok olay anlatırdım. Allah ihsanıyla ve bağışıyla bizim ve tüm Müslümanların ayıplarını örtsün! Allah bize yeter! O ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!

UZUN GÖRÜŞMELER SONUCU SEVENLER

Öyle kişiler vardır ki sevgileri ancak uzun konuşmalar, sık sık görüşmeler ve zamanla elde edilen sıcak ilgiden sonra gerçekleşir. İşte bu tür sevgiler varolma, sürüp gitme ve uzun gecelere dayanabilme şansına sahiptir: Zorlukla elde edilen şey kolayca elden çıkmaz. Kişisel olarak benim içinde bulunduğum durum budur. Dinî kaynaklardan öğrendiğimize göre, Aziz ve Celil Allah ruha, Hz. Âdem henüz balçık iken, Âdem'in cesedi içerisine girmesini buyurdu. Ama ruh bundan ürktü, tedirgin oldu, sabırsız oldu, yıkıldı âdeta. O zaman Allah ona "Oraya zorla gir ve oradan zorlukla çık!" dedi. Bu sözü biz şeyhlerimizden naklediyoruz. Bu türden insanlar gördüm. Kendilerinde bir tutkunun doğduğunu hissedince, ya da herhangi bir dış güzelliğe eğilim gösterdiklerinde edindikleri zevke göre böyle bir tutkunun doğabileceğini sezince, hemen tüm ilişkilerini kesiyorlar. Hissettikleri duygunun daha fazla büyümemesi için artık sık sık görüşmekten kaçınıyorlar. Çünkü kendilerine egemen olamayacaklarından ve kaçınılmaz bir durumun içine düşeceklerinden korkuyorlar. Bu açıkça kanıtlıyor ki aşk, böyle karakteri olan kişilerin gönlüne çıkmamacasına girer, oraya yapışır kalır. Benzeri kişiler birine tutulduklarında, ne pahasına olursa olsun ona sonsuza değin bağlı kalırlar. Bu konuda bir şiir yazdım. Ondan birkaç beyit sunayım *(Vâfir)*:

"Aşkı doğuracak herşeyden kaçınacağım; kısa kesmek erdemlilik belirtisidir sanırım.

Anladım ki aşk, güzellerin al yanağına göz takılıp kaldığında elde edilen hazla başlıyor.

Oysa sen, demir parmaklıklar arasına düştüğün halde, kendini mutlu, aklını özgür sanıyorsun.

Suyu görüp aldanan, sonra kayarak dalgaların ortasında boğulup giden birine benziyorsun tıpkı."

Sade bir bakış üzerine âşık olduğunu iddia eden herhangi birini işittiğim zaman, benim için bir şaşkınlık konusu olmuyor bu. Ona kolay kolay inanamıyorum. Aşkı bedensel arzularla karıştırdığını sanıyorum. Bu aşkın, gönlünün en gizli köşelerini ele geçirdiğini ve oraya iyiden iyiye yerleştiğini söylese, işte bunu kabul edemem. Bence, hiçbir sevgi insanın iliklerine kadar işlemez. Ancak uzun zaman ilişkiler sürerse, sevdiğin varlıkla sık sık düşüp kalkarsan, yaşamın sevinçli ve üzüntülü yanlarını birlikte paylaşırsan, o başka... Benim, tutkuda ve avuntuda böyle benzeri bir mizacım var: tutkumu hiç unutamam; çok eski bir hatıranın verdiği üzüntüler beni yemeden içmeden keser. Huyu böyle olmayan kişiler ne mutludur! Birini iyice tanıdıktan sonra, ondan artık hiç usanmam; herhangi biriyle de daha ilk adımda, samimî olmak için acele etmem. Doğduğumdan beri, beni çevreleyen hiçbir şeyi değiştirme düşüncesi geçmedi aklımdan. Bunu yalnızca yakınlarım ve dostlarım için söylemiyorum, ama kişinin kullandığı herşey için: giysiler, binekler, yiyecekler, içecekler vb... Sevdiklerimden ayrılalı beri, acı çekiyorum, tutukluyum, yıkılmışım, yaşamaktan da bir tad alamıyorum artık. Bu ayrılık bende durmadan yenilenen bir üzüntüye neden oluyor; bundan dolayı duyduğum acı sürekli beni tedirgin ediyor. Ben üzüntülerin, acıların canlı kurbanıyım. Henüz yeryüzünde yaşasam da çile beni mezara soktu. Ama her şeye rağmen Allah'a binlerce hamd olsun! *Lâ ilâhe illallah,* Allah'tan başka

tanrı yoktur. Bu konuda bir şiir yazdım. Bir bölümünü sunayım *(Tavîl):*

"Samimî dostluk bir anda doğmaz; aşk ateşi her istediğin zaman gönülde yanmaz.

O yavaş yavaş gelişir: uzun bir sıkı içtenlik sonucu doğar; böylece sağlam temeller üzerine oturur.

Ne batmaya mahkûm, ne de eksilmeye! Onun sağlamlığı ve büyüyüp gelişmesi hiçbir şeyle durdurulamaz.

Bunu doğrulayan ise şudur: Doğup büyüyen herşey yok olmakta fazla gecikmiyor.

Bense, sert ve sıkı bir toprağım; her tür bitkinin boy verip yeşermesini engelliyorum.

Oysa köklerini oraya salmayı başaran bitki kendisini sulayabilecek ilkyaz sağanaklarından hiç kuşkuya kapılmıyor."

Bu kitabın başında, aşk ruhların asıl kendi yüce âlemlerinde birleşmesidir diye belirttiğim düşünceyle buradaki söylediklerimin çeliştiğini söylemeye kalkmasın birisi; ya da öyle sanmasın. Tam aksine bunlar daha da pekiştiriyor. Hepimiz biliyoruz ki bu fâni âlemde ruh birtakım örtülerle kaplı, ârazlarla sarılmış ve yeryüzüne ait doğal içgüdülerle kuşatılmıştır. Bütün bunlar ruhun pek çok niteliğini gizler ve yukarıda sözü edilen zor birliği sağlamaksızın, bu durumlar ruhu köstekler ve ayakbağı olurlar. Ancak bu düşüncenin gerçekleşmesini, ruhun oraya uygun ve elverişli bir duruma gelip hazır olduğunda ve kendisine sevilecek nesne ya da kişideki ortak özelliklerle kendisinin gizli yanlarının ortaya çıkmasından, kendisine uyan ve benzeyen yönlerin tanıtılmasından sonra umut edebiliriz. İşte o zaman, hiç engelsiz gerçek birliktelik sağlanmış olacaktır. Ama ilk anda meydana gelen, bütünüyle fiziksel hayranlık

ve görünenin ötesine geçemeyen dış güzelliğe kapılma gibi bazı nedenlere gelince, bunların tümü, tam anlamıyla cinsel arzunun saklı sırrıdır. Ama cinsel arzunun ötesinde bir arzu olursa ve bu arzu o sınırı aşarsa, bu öteye geçme işinde ruhun ve doğal içgüdülerin de katıldığı manevî birleşme meydana gelirse, o zaman buna aşk denir. İki kişiyi sevdiklerini, iki ayrı bireye bütünüyle değişik tutkular beslediklerini ileri süren kişilerin yanılgıları buradan kaynaklanıyor. Oysa onların duydukları duygu, sözünü ettiğimiz cinsel istekten başka birşey değildir. Bu da gerçek anlamda değil de, mecazî anlamda aşk diye adlandırılır. Gerçek anlamıyla seven kişiye gelince, tutkusu kendisini o denli sarar ki maddî ve manevî hiçbir çıkarını düşünmeye bile zaman bulamaz. Çok kuvvetli bir nedenle, elbette boş vakitlerinin tümünü ikinci bir sevgiliye ayıramayacaktır. Onunla nasıl uğraşacaktır? Bu konuda aşağıdaki dizeleri yazdım *(Hafif):*

"Kesinlikle yalan söylüyor o iki kişiyi sevdiğini söyleyen kişi; belki ona Mani'nin [20] *hukukun kaynakları hakkındaki düşünceleri konusunda olduğu gibi kesin bir yalanlamayla karşı konulabilir.*

Gönülde iki sevgiliye hiçbir zaman yer yoktur. İkinci sevgili birincinin dengi olamaz kesinlikle.

Nasıl ki akıl tektir ve bir tek Tanrı'dan başka Tanrı tanımaz, O da Rahman'dır.

Gönül de tektir ve ister uzak olsun ister yakın, bir tek kişiye tutulur ancak.

Başka türlü olan gönüller aşkın ilkelerinde kuşkuyla karşılanır, yadırganır. Sağlıklı bir inanca da aykırı düşer.

Aynı şekilde gerçek olan bir tek din vardır; iki din var diyen küfür ehlinden olur."

Zengin, soylu, yetişkin genç bir adam tanırım. Genç köle kadınlar satın alırdı. Oysa bu kadınların ona hiç sevgi duydukları yoktu. Daha da kötüsü ondan nefret ediyorlardı. Çünkü davranışlarında hiçbir tutarlılık yoktu. Özellikle, kadınlarla olduğu anlar suratı asıktı. Ama onlarla cinsel ilişkide bulunduktan hemen sonra bu nefret aşırı bir tutkuya, büyük bir sevgiye ve zincirden boşanmış gibi bir nefis düşkünlüğüne dönüşüyordu. O kadınların onunla birlikteyken duydukları sıkıntı, o onları terkederken kuşku ve endişeye dönüşüyordu. (...)

Bu ve benzeri şeyler başa geldiğinde bunlar sevgi doğurtan durumlardır. Çünkü bedenimizin duyarlı organları nefislere çıkan yollardır.

BİRİNİ SEVDİKTEN SONRA, ARTIK ASLA BAŞKA BİRİNİ SEVMEYENLER

Allah seni üstün kılsın! Bilesin ki aşkın insanlar üzerinde etkin bir gücü, keskin bir egemenliği, yadsınamaz bir otoritesi, karşı koyulamaz kuralları, çürümeyen bir nüfuzu, önüne geçilmez bir baskısı, kısacası mutlak bir hâkimiyeti vardır. En sağlam şekilde kurulmuş bağları, en sıkı düğümlenmiş düğümleri çözer; katılıkları eritir, sağlamları sarsar; yüreğin üstüne konar; yasak olanı serbest eder. Nesneleri birbirinden ayırdetme yetilerinden kuşkulanılmayacak pek çok kişiye tanık oldum. Onların bilgilerinden ve kavrayışlarından kuşkuya düşmek, onlara zevkten ve duyarlılıktan yoksun demek oldukça zor. Oysa bu adamlar kimi dostlarını genellikle kişilerin gözünde güzel olmayan ve güzellikle bağdaşmayan niteliklerle anlatırlar. Bu nitelikler, tutkularının konusu, onlara düşkün olmalarının nedeni ve en ileri sevgi kaynağıdır kendileri için. Daha sonra bu dostlar, unut-

ma sonucu, ayrılık, ilgilerin kesilmesi ya da başka herhangi bir nedenle ortadan yok oluyorlar. Ama bu niteliklerine kendini kaptırmış olanlar bunları hâlâ güzel bulurlar gerçekten; onlardan daha güzel olanlara yeğ tutarlar ve onlardan başkasını sevmezler. Üstelik, genellikle, insanlarca yüksek tutulan nitelikleri, onlar beğenmezler ve küçük görürler. Kendileri bu dünyadan ayrılıncaya dek bu duygular da sürer gider. Doğrusu onlar kaybolmuş dostlarının özlemiyle yaşarlar. Vaktiyle kendileriyle arkadaşlık yapmış olanlara derin bir sevgi duyarlar. Bu davranışlarının yapmacık olduğunu sanmıyorum; aksine onların doğal ve gerçek durum alışları olduğunu, içten ve kesinlikle serbest bir seçim içinde bulunduklarını düşünüyorum. Başka türlü yapmazlar çünkü. Vicdanlarında bundan başkasına inanmazlar.

Birini tanıyorum. Dostunun boynu biraz kısaydı. Bundan böyle, kadın olsun erkek olsun, ince uzun boyunlu hiç kimseyi güzel saymadı. Aynı şekilde başka birini tanıyorum, ilk göz ağrısı kısa boylu bir kız idi. Bu yüzden daha sonraları uzun boylu kadınları hiç sevmedi. Yine birisini biliyorum. Ağzı hafif genişçe bir kıza tutulmuştu. O da ağzı küçük kadınları çirkin buluyordu bu yüzden. Onlardan hoşlanmıyordu ve gerçekten yılgı duyuyordu. Burada bilgisiz ve kültürsüz kimselerden söz ettiğimi sanmayın, aksine çok zeki, akıllı, bilgili ve anlayışlı kişilerden söz ediyorum. Kendime ilişkin bir olayı anlatayım: Küçükken sarışın bir kızı sevmiştim. Ta o zamandan beri esmerlerden hoşlanmam, esmer güzeli ya da gün benizli olsa bile. Anladım ki o zamandan beri bu beğeni benim ta içime işlemiş, huyuma geçmiş. Gözüm, gönlüm başka hiçbir şey görmüyor. Ancak bundan hoşlanıyor. Aynı şey rahmetli babamın başına da gelmişti. Tüm yaşamı boyunca bu beğenisini korudu.

Mervan oğullarına[21] gelelim. Allah hepsine rahmet etsin! Özellikle Nasır'ın[22] çocukları. Hepsinin de sarışınları

üstün tutma gibi doğal eğilimleri vardı. Hiçbirisi bunun dışında kalmadı. Biz, onlara eriştik. Nasır'ın hanedanından günümüze kadar geçen zaman içinde onları görmüş olanları da gördük: hepsi sarışın idiler ve annelerine benziyorlardı. Gerçi, bu onlarda özel bir ırsî özellikti; yalnızca Süleyman ez-Zafir'in[23] saçı ve sakalı karaydı. Nasır'a ve Hakem el-Müstansır'a[24] gelince, Allah her ikisine de rahmet etsin, rahmetli bakan, babam ve daha niceleri, ikisinin de mavi gözlü, sarışın olduklarını söylemişlerdi bana. Aynı şekilde Hişam el-Müeyyed[25], Muhammed el-Mehdi,[26] Abdurrahman el-Murtaza,[27] Allah hepsine rahmet etsin, bunları kaç kez gördüm, onlarca kabul gördüm, hepsi de mavi gözlü sarışındı; aynı şekilde, çocukları, kardeşleri ve yakınlarının tümü de böyleydi. Bilmiyorum bu, onların sülâlesinde doğuştan gelen güzellik miydi, yoksa bu konudaki bir gelenek nedeniyle miydi, ki atalarının nezdinde bir şeref payesiydi; onlar da bu paye üzerine sürüp geldiler. Et-Talik[28] adıyla bilinen, müminlerin emiri Nasır'ın oğlu, Abdülmelik b. Mervan b. Abdurrahman b. Mervan'ın şiirinde net olarak gözüken durum da budur. Ümeyyeler zamanında Endülüs'ün en güçlü şairiydi. Aşk şiirlerinin pek çoğunda sarışınları terennüm etmiştir. Ben kendisini gördüm ve kendisiyle çok düşüp kalktım.

Birinin bir çirkine tutulduğunu ve sonunda aşkta bu kadar kötü bir beğenisi olduğunu görmek pek şaşırtıcı olmamalı: Bunlar çok olağandır. Yine kimilerinin çok düşük nitelikli kişileri ötekilerine yeğ tuttuklarını görmek de hiç şaşırtıcı değildir. Dahası da var: Bir kimse bir zamanlar nesnelere gerçek gözüyle bakarken, uzun zaman gönlü engin bir dinginlikte olmasına karşın, kendisini ansızın bir tutkuya kaptırıverir. Bu tutku onu alışık olduğu şeylerden yüz çevirtir. Bu durum değişimi ilk önceki huyların yerine geçen ikinci bir huy oluverir. Kuşkusuz bu kişi, önceki duru-

munun şimdikinden çok daha iyi olduğunu bilir; yeniden eskiye dönecek olsa, ruhunun eski iyi durumunu değil, şimdiki kötü durumunu benimsediğini saptar; bu güçlü etkiden ve yoğun tutku baskısından dolayı donup kalır. Gerçekte bu kişi aşkta, başkasının özelliklerini benimser gözüken, aslında kendisine yabancı olan doğal eğilimlere kendini kaptırmış gibi gösteren ve sevdiklerini özgürce kendisinin seçtiğini yalancıktan savlayan kimseden daha sadıktır. Ama, şayet gerçekten aşk onun sağ görüşünü kuşatmış, düşüncesini altüst etmiş, ayrım gücünü kurutmuşsa, serbest bir seçim yapmasını ve iradesini devreye koymasını engeller. Bu konuda bir şiir yazmıştım. Birkaç dizesini sunayım *(Basit):*

"Genç bir adam vardı, sevgilisinin boynu oldukça kısaydı, bu yüzden uzun boyunlu kadınlar ona karayılan gibi geliyordu.

Seçimindeki yetkinliği göstermek için, apaçık bir kanıta dayanıyordu konuşmalarında.

Gerçekten de atasözlerine kadar geçen ve hiç kimsenin güzelliklerini inkâr edemeyeceği ceylanlar da kısa boyunludur.

Bir tek uzun boyunlu olanı bile yoktur. Develerin boyunlarının uzun oluşu onları daha güzel mi kılıyor sanki?

Bir başkası vardı, sevgilisinin ağzı büyükçeydi, ağız güzelliğine ilişkin olarak, gazalların, ceylânların ağzı bana yeter diyordu.

Bir üçüncüsü vardı, sevgilisi oldukça kısa boylu idi; uzun boylu kadınların canavarımsı olduklarını söylüyordu."

Aynı şekilde aşağıdaki dizeleri de yazmıştım *(Tavîl)*:

"Sarışındır diye onu benim gözümden düşürmeye çalışıyorlar. Benim gözümde onu güzelleştiren de budur ya, dedim onlara.

Şaşkınlıklarından nur ve altın rengini kötümsüyorlar. Doğrusu çok birşey bildikleri de yok, hem büyük yanlış içindeler.

Şu güzel nergisin rengine ve uzakta ışıldayan yıldızlara hiç çirkin denilebilir mi?

Allah'ın yarattıkları içinde 'hikmet'ten en uzak olanlar, koyu renkli ve siyaha çalan renkleri yeğ tutanlardır.

Kara, cehennem sakinlerinin rengidir; kara, çocuklarının ölümüne ağlayıp yaslara bürünenlerin rengidir.

Kara sancaklar ortaya çıkalı beri, doğruluğa, dürüstlüğe artık yer kalmadığını sağır sultanlar bile anladı."

SÖZLE İMA ETME

Herhangi birşey isterken, mutlaka bir yol bulmalı; o isteğe ulaşabilmek için bir vasıta aramalı. Çünkü yalnızca Yüce Allah doğrudan ve vasıtasız olarak istediğini yapar. O bilgisi herşeyi kuşatandır. İstediğini yapandır. İşte biriyle dostluk kurmak isteyenlerin ve birilerini sevenlerin sevdiklerine karşı duygularını açığa vurmak için kullandıkları ilk yöntem imalı sözler söylemektir. İster şiir okuyarak, ister benzetme ve istiareler yaparak, ister bir dizenin anlamını esnekleştirerek olsun, ya da bilmeceler sorarak yahut nükteler yaparak olsun. Bu konuda insanlar sevdikleri kişiler üzerinde hissettikleri sevgi ya da nefrete, incelik ya da kabalığa göre ve bunları kavradıkları ölçüde değişen çok değişik tutumlar gösterirler. Birini tanıyorum: sevdiğine aşkı-

nı ilân etmek için benim yazdığım şiirleri okurmuş. Bu ve benzeri yollar ve yöntemlerle işe başlıyor ilk kez; kendini sevdirmek ya da sevgisini bildirmek isteyen kişi şayet bunda birazcık başarı sağlar ve kabul görürse, cesaretlenip daha ileri atılım yaparak açılım sağlıyor. Şayet sevgilisinden yukarıda belirttiğimiz gibi şiir okurken ya da imalı sözler söylerken, sözle ya da herhangi bir jest ya da mimikle ondan cevap beklerken bir tepkiyle karşılaşacak olursa, kendini umutla umutsuzluk arasında sıkışıp kalmış bir durumda hisseder. Bu kısa bir süre sürer. Ama işte bu kısa süre onun umuda mı kapılacağını ya da umutsuzluğa mı düşeceğini belirler.

Sözle ima etmenin ikinci bir çeşidi daha var. Ama bu belli bir anlaşmadan sonra ve ancak seven sevgilisi tarafından sevildiğini bildiği an ortaya çıkabilir. İşte o zaman yakınlaşmalar ve sözleşmeler, gözdağı vermeler ve sıcak ilgilerin artması imalı sözler sayesinde olur. Bu sözleri duyan üçüncü kişiler, her ikisinin de kasdetmediği anlamlar çıkarırlar. Bunlar duyduklarına göre ve anladıklarını sandıkları şeylere uygun düşen, ama ikisi arasında konuşulanın gerçek anlamını bir türlü yansıtmayan konuşmalar yaparlar. Oysa sevgililer birbirlerini tam anlıyorlardır. Kendilerinden başkalarının anlayamayacağı cevaplar veriyorlardır. Bunları anlayabilmek için ancak derin anlayışlı, keskin zekâlı ve çok tecrübeli olmak gerekir. Bu durumda iyi bir gözlemci, gözünden kaçırmadığı âşıkların davranışından yakalayabileceği çok ufak bir hareket sonucu, birşeylerin olduğunu sezebilir: işte o zaman niyetlerinin ne olduğunu çok iyi anlar o gözlemci.

Birbirlerini seven genç bir oğlan ve genç bir kız tanıyorum. Kızla görüşmelerinin birisinde, ona uygunsuz bir iş yapmaya kalkışınca "Vallahi, seni elâlem içerisinde öyle rezil ederim ki dünyaya geldiğine, anandan doğduğuna piş-

man olursun" dedi kız. Birkaç gün sonra, kralın yakının şu nın büyük devlet adamlarının, halife hanedanının katıldığı, bir toplantıda kız da hazır bulunuyordu. Çok sayıda ka dınlar, kuşkulanılabilecek garsonlar, hizmetçiler ve bu genç kızın dışında başka şarkıcı kızlar da vardı orda. Şarkı söyleme sırası bu genç kıza gelince, udunu akord etti ve şu eski dizelerle şarkı söylemeye başladı *(Vâfir):*

"Ayın ondördü gibi parlayan bir ceylandır o, bulutların arasından açığa çıkan bir güneş gibidir o.

Yorgun bakışlarla kalbimi yerinden oynattı; selvi gibi ince narin endamının güzelliği karşısında, küçük dallar kırıldı.

Deli bir sevdalı gibi onu görünce vuruldum, çarpıldım, önünde ezildim, büzüldüm. Öyle kalakaldım, sevdasından aklı başından uçmuş biri gibi.

Kurbanın olayım, fidyen olayım! Helâl yollardan gel, dön bana artık; yasak yollardan buluşalım, birleşelim hiç istemiyorum artık."

Ama sözkonusu olan şeyi anladım ve şunu söyledim *(Vâfir):*

"Alın size günaha karşı bir sitem, bir ayıplama! Günahkâr biri tarafından yapılıyorsa bu ayıplama, ne demeli acaba: hem suçlu hem güçlü.

Çektiği acıdan yakınıyor: Suçladığı kişinin dışında hiç kimse onun derdini bilmez!"

GÖZ İŞARETLERİ

Sevgililer arasında karşılıklı anlayış ve onaylayış belirginleşince, göz işaretleriyle imalar başlar. Bu bağlamda bunların önemli anlamları vardır. Sevgililer şaşırtıcı sonuçlar elde edebilirler: Ayrılabilirler ya da birleşebilirler; sözle-

şebilir ya da birbirine diş bileyebilirler; bencilleşir ya da cömertleşebilirler; emirler verebilir ya da yasaklamalarda bulunabilirler; yaklaşım yolları arayabilir ya da dedikoduya kulak asabilirler; güldürürler ya da ağlatırlar; sorular yöneltirler durmadan ya da cevap verirler; birbirlerini tersler ler ya da onaylarlar; bütün bunlar olabilir. Bu anlamların her birine uygun düşen göz işareti vardır. Ama hangisi olduğuna ancak göz işareti yapılırken farkedilirse karar verilebilir. Bu kadar işaret içerisinden ancak birkaçı tanımlanabilir. Elimden geldiğince birkaçını anlatmaya çalışacağım burada. Göz ucuyla yapılan bir işaret o anda yapılmakta olanı yasaklama anlamını taşır; göz kapağını indirmek o işi onayladığının ifadesidir. Uzun uzun bakmak acı çektiğini ve umutsuz olduğunu belirtir; tersine, göz kırpmak sevinç alâmetidir; parmağıyla kendi göz kapağını göstermek gözdağı verme işaretidir; göz bebeğini herhangi bir yöne döndürüp, sonra hızlıca ters yöne çevirmek belli bir kişi üzerine dikkat çekme anlamına gelir. Her iki göz ucuyla kesik bakışlar bir soru işaretidir. Gözbebeğini gözün ortasından süratle dip kenarına getirmek ret anlamını taşır. Kaşlarını çatmak genel yasaklama belirtisidir. Öteki geriye kalan işaretlerse ancak bizzat görülünce anlaşılır.

Gözün elçilik yaptığını iyi bilesin! Karşındakilerin niyetlerini anlamak için iyi bir elçi! Öteki dört duyu organı da kalbe açılan kapılar, ruha çıkan yollardır. Göz ise bunların en girgini, en doğru bilgi vereni, işlevinde en mükemmel olanıdır. Göz ruhun konakçısı, sadık rehberi ve gerçekleri yansıtan, imgesel anlamlar yakalattıran, somut nesneleri hissedilir biçimde kavrattıran temiz, berrak ve lekesiz bir aynadır. Şu atalar sözünü hepimiz biliriz: "Kendi gözünle görmek başkasından duymaktan daha yeğdir." Ünlü fizyonomi bilgini uzak görür Pelemon[29] da aynı şeyi söylemişti ve göz üzerinde temellendirmişti düşüncelerini.

Gözün algılama gücü hakkında bir fikir edinmek için şu gözlemi yapmak yeterlidir: Göz ışınları parlak demir, cam, bardak veya parlak taşlar, saydam ya da parlayan ışınlar olan herhangi bir nesneye ulaşınca, bu ışınlar kırılır ve o nesneyi görme olayı olur; bakan kimse bizzat gözleriyle görür. Aynanın durumu da işte budur. Aynanın önünde durunca insan sanki kendine başkalarının gözüyle bakıyormuş gibi oluyor. Şu vereceğim örnek bu konuda oldukça çarpıcıdır: elinize iki ayna alın. Birini sağ elinizle yüzünüze karşı tutun; her iki aynanın yüzyüze gelmesi için hafifçe yana eğilin. O zaman bütün çıplaklığıyla ensenizi ve arkanızdaki herşeyi göreceksiniz. Çünkü gözünüzün ışını arkanızdaki aynanın ışığı üzerinde kırılacaktır. Öndeki aynanın içinden daha ileri geçmek için bir yol bulamayıp orada kalacaktır. Arkadaki aynadan da daha geriye geçmek için bir bakış yolu olmadığından yüzyüze bulunduğu cismin bir yerine dönecektir dolayısıyla. Her ne kadar Ebu İshak en-Nizam'ın[30] öğrencisi Salih bunu değişik anlasa da durum budur. Onun düşüncesi asılsızdır; o düşünceye kimse katılmaz.

Kuşkusuz aynaya ait tüm bu özellikler bizzat göze mal edilemez. Ama bununla birlikte gözün özü en yüksek ve en yüce konuma sahip cevherdir. Çünkü göz ışındır. Onsuz renkler ayırd edilemez; başka hiçbir duyu organı onun kadar uzağa ulaşamaz; onun kadar geniş alanı kapsayamaz. Gerçekten de takımyıldızları, göksel cisimleri onunla farkeder, yüksekliğine ve alabildiğine genişliğine rağmen gökyüzünü gözümüzle görürüz. Bu görme yeteneğinin tek açıklanış biçimi şudur: Gözün bizzat yapısında, yukarıda sözünü ettiğimiz ayna ile ilişkisi vardır. İşte göz nesneleri öylece görür; çeşitli konak yerlerinde eğleşmeksizin ve uzayda yer değiştirme hareketlerinde bulunmaksızın bir çırpıda onlara ulaşır. Başka hiçbir duyu, örneğin tadalma duyusu, dokunma duyusu, bu özelliğe sahip değildir. Bu iki duyu ancak

iyice yaklaşmak suretiyle işlevlerini görürler. Duyma ve koklama duyuları da böyledir. Ancak çok yakından duyarlar. Gözün bu ani algılamasına kanıt olarak şunu söyleyebiliriz: Ses çıkaran bir cismi sesini duymadan çok önce görebilirsiniz, her ikisini aynı anda algılamaya uğraşsanız bile; örneğin, şimşek çakınca hemen görülür, gök gürültüsü ise, neden sonra duyulur. Eğer bu iki duyunun algılaması aynı olsaydı, görme işi duymadan önce gerçekleşmezdi.

MEKTUPLAŞMA

Sonra, sevgililer tek sevgide karar kılınca, sık sık mektuplaşmaya başlarlar. Tabiî ki mektuplar birçok yıkımı da peşinden sürükler. Bu durumda insanlar gördüm. Mektupları önce yırtıyorlar, sonra suyun içine atıp yazıları bozuyorlar; böylece arkada hiçbir iz bırakmıyorlar. Gerçekten de mektuplar nice skandallara neden olmuştur. Bu konuda şunları yazdım *(Tavîl):*

"Mektubunuzu yırtıp atmak bana öyle zor ki bugün,
fakat aşkımızı hiçbir şey yırtamaz, bunu biliyorum.

Sevgimiz kalsın istedim, mürekkep silinsin istedim,
çünkü ayrıntılar asıl öze tâbi olur.

Nice mektuplar ölümlerine neden oldu yazanlarının;
hiç ölüm akıllarının ucundan bile geçmezdi o satırları yazarken."

Mektubun şekli en güzel şekil, türü en nükteli tür olmalıdır. Evet, mektup kimi zaman bir dildir: ister mektup yazan düşüncesini ifade etmekte güçlük çeksin, ister tedbir veya saygıdan doğan kuşku buna engel olsun. Dahası, mektubun sevgilinin eline varması, seven için onun mektubu aldığını ve okuduğunu öğrenince büyük bir zevktir ve sanki bizzat sevgilisini görmüş gibi olur. Mektubun cevabı-

nı alıp okumak ise, onunla bir yerde karşılaşmaya denk bir neşe verir. Bunun için âşığın sevgilisinden aldığı mektubu gözünün üstüne ve kalbine koyduğunu, ona sarıldığını görürüz çok defa.

Bir âşık tanıdım: Diline, konuşmasına çok özen gösteren, mükemmel tasvirler yapan, duygu ve düşüncelerini çok güzel anlatan, gözlem yapmasını iyi bilen ve olayları inceliklerine inerek tahlil edebilen biriydi. İşte bu adam, sevgilisinin çok yakınında oturmasına, onunla sık sık karşılaşma ve onu ziyaret etme olanağı bulmasına rağmen mektup yazmayı hiç ihmal etmezdi. Mektup yazmanın ayrı bir zevki olduğunu söylüyordu.

Adi ve aşağı bir herifin sevgilisinden aldığı mektubu tenasül organının üstüne koyduğunu haber aldım. Ne kaba bir kösnüllük! Ne çirkin bir sapıklık, ne adi bir zevk alma yolu!

Gözyaşıyla mürekkebi sulandırma olayına gelince, böyle birisini tanıdım. Sevdiği de mürekkebi tükrüğüyle sulandırıyormuş. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Tavîl):*

"Bu mektup gönderdiğim bir mektuba karşı aldığım cevaptır; bu cevap heyecanımı dindirdi.

Aşkına ihanet etmeyen bir sevgili gibi, onu yazarken, gözyaşlarımla sulandırdım.

Göz suyum satırları sildi; ah, göz suyum! Ne yaptın? Güzellikleri silip attın.

Gözyaşlarım sayesinde, yazının baştarafı çok açık seçik oldu. Ama sonunda gözyaşlarım satırları yok etti."

Öykü: Âşık bıçağıyla elini kesmiş; kanı akmış ve bu mektubu kanıyla yazmış; kanı mürekkep yerine kullanmış. Tabii bu mektubu kuruduktan sonra gördüm. Yemin ederim, kırmızı Çin mürekkebiyle yazılmış gibiydi.

ARACI

Sevgililer arasında güven tam anlamıyla içtenlik meydana gelince, aracı gönderme işi başlar. Aracı büyük bir özenle seçilmeli, en iyiler ve en becerikliler arasından araştırılıp bulunmalıdır. Aracı seçmek insanın aklına delildir. Yaşaması da, ölümü de artık aracının elindedir. Onurunu koruması ya da bir skandalla şerefini beş paralık etmesi de Allah'tan sonra onun elindedir. Demek ki seçilecek aracının, görevini yerine getirmeye ehil, kurnaz, basit bir işaretle hemen herşeyi anlayan, anında gizliyi açığa çıkarmasını bilen ve durumu kendiliğinden güzelleştiren, kendisini oraya gönderenin yerine geçerek onun unutulmamasını sağlayan ve gördüğü her şeyi eksiksiz ve kusursuz tekrar ona ulaştırıp anlatan birisi olmalıdır. Sır saklayan, ölçülü, ağzı sıkı, sadık, ahdine vefalı, alçakgönüllü ve güzel sözlü olmalıdır. Bu niteliklere sahip olmayan aracı, bu niteliklerin eksikliği oranında sahibine zarar verir. Bu konuda bir şiir yazdım *(Tavîl)*:

> *"Göndereceğin aracı elinde taşıyacağın bir kılıçtır; öyleyse keskin bir kılıç seç ve iyice parlatmadan onu sallama.*
>
> *Çünkü çentikli kılıç taşıyan insanın, kendisi de kılıcı gibi kör olur ve can sıkıcı durumlar doğurur."* [31]

Genellikle âşıklar sevgililerine aracı olarak ya gençliği ve üzerinde taşıdığı giysisinden dolayı kendisinden kuşkulanılmayacak ve dikkat çekmeyecek zavallı birini ya da tam tersine yaşından ve saygınlığından dolayı en ufak bir kuşkuya yer vermeyecek yüksek düzeyde birini gönderirler.

Bu durum özellikle bastona dayanan, tesbih çeken ve kırmızı iki manto giyen kadınlarda sık sık görülür. Anımsı-

yorum Kurtuba'da bu tür kadınlara karşı nerede görülürse görülsün dikkatli olunması söylenmişti. Âşıklar gene aynı görevler için kadın doktorlar, kan alıcılar, bohçacılar, tellâllar, berberler, ölümlerde ağlayan kadınlar, şarkıcılar, falcılar, öğrenciler, hizmetçiler, örgücüler, dokumacılar ve bu gibi meslekleri ve sanatları gereği insanlara kolayca yaklaşabilme olanağına sahip kadınları kullanırlar. Veya can sıkıcı hiçbir olay meydana gelmesin diye gönderenin akrabası bir kadın kullanılır. Böylesi niteliklere sahip kadınlar yanına yanaşılmazların yanına yanaşırlar; en zor ikna olanları kolayca kandırırlar; en uzakları yakınlaştırırlar; kabaları uysallaştırırlar. Nice uzak görüşlüler korunmuş örtüleri, kalın perdeleri böylece açtılar. İyice korunmuş köşkleri ve kapalı kapıları çaldılar. Bu tür kadınlar bu işin erbabıdırlar. Benzeri tutum ve davranışa dikkat çekmek istemeseydim bunları anmazdım. Bunlardan söz ediyorsam, böylelerinin zararlarından sakındırmak ve hiç kimseye güvenmemenin gereğini vurgulamak içindir. Kıssadan hisse çıkaranlara ve rakiplerinin oyununa gelmeyenlere ne mutlu. Allah bizlerin ve tüm Müslümanların ayıplarını, açıklarını örtsün! Selâmını ve esenliğini üzerimizden eksik etmesin!

Öykü: Öyle sevgililer biliyorum, aracı olarak eğitilmiş güvercin kullanıyorlar. Mektubu güvercinin kanadına bağlayıp uçuruyorlar. Bu konuda yazdığım şiirden iki dize *(Tavîl):*

"Nuh onu seçti. Güvercin Nuh'u hiç düş kırıklığına uğratmadı. Her defasında ona güzel haberle döndü.

Öyleyse, sana yazdığım mektuplarla ona güveneceğim. Bak göreceksin, onlar bir kuşun kanadında taşınmış haberlerdir."

SIR SAKLAMA

Aşkın bir özelliği de, ağzı sıkı olmaktır. Eğer kendisine bir soru yöneltilirse, âşık onu reddeder; büyük sabır gösterir; kendini tutar; her tür aşk kaygısından uzakmış gibi durur. Bununla birlikte, çok gizli tuttuğu sırrı, yüreğinde kor gibi beslediği sevgisi, hareketlerinde ve gözlerinde açığa çıkar; ateşin kömürde, suyun kuru toprakta yayıldığı gibi yayılır. Başlangıçta bu tutum, üstün kavrayıştan yoksun kişilerde bir değişiklik yapabilir. Fakat aşk iyiden iyiye gönülde yerleşince bu imkânsız olur.

Çoğu kez, bu denli ağzı sıkı olmanın nedeni şudur: Âşık olan kişi toplumun gözünde böyle birisi diye tanınmaktan kaçınmak ister; çünkü bunu, işsiz, güçsüz, eli boş dolaşanların yapacağı bir iş olarak düşünür. Dolayısıyla aşktan sakınır ve kendini, buna karşı savunur. Böyle bir görüş açısının hiçbir temeli yoktur. Bir Müslüman için Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınması, kaçınması ve bilerek büyük günahları işlememesi yeterlidir. Kıyamet gününde hepsinden sorguya çekilecektir. Fakat güzeli güzel bulmak ve aşka kendini kaptırmak doğaldır; ne emredilmiş, ne yasaklanmıştır. Zaten kalpler, onları yönlendiren Allah'ın elinde değil midir? Yapılması gereken, doğru ile yanlış arasındaki farkı inceleyip bilmek ve doğruya kesinlikle inanmaktır. Aşk ise doğuştandır. Ancak insan organlarının hareketleri iradesine bağlıdır. Bu hareketler iradeyle yapılır ve doğuştan değildir. Bu konuda şu şiiri yazdım *(Tavîl):*

"Senin yüzünden, aşk nedir bilmeyen insanlarca ayıplandım, ama ne önemi var benim için? İster beni ayıplasınlar, ister senin hakkında sussunlar.

Her tür cinsel eğilimden vazgeçip, kendini dine verdiğini söylüyorlar.

Bunun tam bir riya, ikiyüzlülük olduğunu söyledim onlara; açıkça söyleyeyim, benim gibi bir insan ikiyüzlülerden nefret eder.

Muhammed aşkı ne zaman yasakladı? Kutsal kitabımız Kur'an'da böyle bir yasak var mı?

Eğer, kıyamet günü, şaşkın bir yüzle beni Tanrı'nın huzuruna çıkaracak haramlardan birini işlememişsem.

Aşk yüzünden beni ayıplayacaklarmış hiç umurumda değil. İster arkamdan gizlice ayıplasınlar, ister yüzüme karşı...

İnsan ancak bilerek seçerek yaptığından sorumlu değil mi? Gönlünde saklı tuttuğu, susup söylemediği sözlerden dolayı bir insan kınanabilir mi?"

Öykü: Başından böyle bir sınav geçmiş birini tanıyorum. Aşk yüreğine işlemişti. İş iyice ciddileşinceye ve herkesin ister bilmeye uğraşsın ister uğraşmasın, davranışından bunu anlayacağı zamana kadar aşkını gizlemek istedi. Herhangi bir kimse ona bunu imâ edecek olsa, onu tersliyor ve aşağılatıyordu; öyle ki bir arkadaşı onun hoşuna gidecek birşey yapmak istese protestolarına inanmış gibi, başkaca düşünenleri suçluyormuş gibi gözüküyordu. Bu da onu çok eğlendiriyordu. Hatırlıyorum, bir gün, içindeki duyguları imâ eden biriyle oturmuştu; bizim genç bu imâları tümden yadsıyordu, ama ne var ki, tam o sırada kendisine tutkun olduğu imâ edilen genç kız oradan geçiyordu. Bakışları sevgilisine yöneldi; şaşırdı, dengesini yitirdi, rengi sarardı, çok edebî konuşuyorken birden kabalaştı. Sabırsızlanan muhatabı onun sözünü kesti ve konuya döndürdü ve şöyle dedi: "Ne oldu, konuşmamızı bu şekilde değiştiren nedir?" "Düşündüğünüz şey" dedi, "artık beni kim ayıplarsa ayıplasın, kim bağışlarsa

bağışlasın, önemi yok!" Bu konuyla ilgili şu şiiri yazdım *(Basit):*

"O yaşıyor, çünkü ölüm onun acı ve sıkıntıyla kasılıp kavrulduğunu görüyor ve ona acıyor da ondan."

Gene şöyle dedim *(Hezec):*

"Gözyaşı seli akmakta ve aşkın sırrı açığa çıkmakta.

Sevgili gözükünce, sanki kalb tuzağa düşmüş keklik gibi,

Ah dostlarım, söyleyin bana, n'olur, –herkes düşüncesini söylesin– bu sırrı ne zamana kadar saklayacağım? Bir türlü kurtulamıyorum ondan."

Tabiî bu durum, sır saklama duygusunun aşk duygusuna karşı çıkıp ona egemen olmak istediği zaman ortaya çıkar. İnsan o zaman iki alevli ateş arasında kalır. Bazen sır saklama nedeni, âşığın sevgilisini olası güç durumlardan kurtarmak arzusudur. İşte o zaman, sır saklama bir yiğitlik ve aşkına bağlılık simgesidir. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Mütekarib):*

"Herkes biliyor ki âşığım, hüzünlüyüm, tutkunum, ama kime?

Benim durumumu gördüklerinde, tamam bu âşıktır diyorlar; ama nedenini araştırmaya koyulduklarında birtakım tahminler içinde kayboluyorlar.

Halleri çok açık bir yazı gibi: Anlamı ancak anlamak isteyene açık, başkalarına değil.

"Ya da dallarda bir güvercinin (ötüşü) kuğurması gibi; çeşit çeşit sesler çıkarmakta.

İniltisi kulağımızı büyülemekte, ama ne ifade ettiğini bilemiyoruz.

Diyorlar ki, Allah aşkına, söyle bize, kim o? Aşkı seni böyle uykusuz bırakan?

Söyler miyim hiç? Ne yazık ki söylemeyeceğim onun kim olduğunu. Onlar bunu öğreninceye kadar akılları baştan çıkar ve dedikodunun kurbanı olurlar.

Onlar kuşkularla çalkalanıyorlar: Ufak bir kuruntuyu çok kesin bir gerçek, çok kesin bir gerçeği ufak bir kuruntu sayıyarlar."

Sır saklama konusunda bir kıta yazmıştım. İki dizesini sunayım *(Basit):*

"Sırrın kalbimde öyle bir yeri var ki başka hiçbir canlı varlık orayı işgal edemez: demek ki yok olması düşünülemez.

Böylece onu öldürüyorum, mezara koyuyorum; ama sırrın hayatta kalması ancak öldürülmesiyledir; aynı şekilde, tutku kurbanı neşesini yürek sıkıntısında, sancısında bulur."

Böylesi bir sık saklama, eğer sevgili yüksek düzeyde ünlü birisi ise, sırrın ifşâ olması halinde, ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardan kaçınmak için, çoğunlukla, âşığın arzu ettiği bir durumdur.

Öykü: Kurtuba'da bir şair rahmetli el-Müeyyed'in[32] annesi Subh'a aşkını ilan eden şiirler yazdı. Bu şiirleri genç bir cariye, el-Mansur Muhammed b. Ebu Âmir'in[33] huzurunda şarkı olarak söyledi, kendisini daha pahalıya satsın diye. Bunun üzerine, câriyenin öldürülmesini emretti.

Öykü: Ahmet bin Mugis'in[34] öldürülmesi, ailesinin kökünün kazınması ve sülâlesinden hiçbir kişinin asla devlet hizmetinde bulunamayacağı şeklinde bir sicilin işlenmesi de benzeri bir durumdur. Böyle yok oldular ve ocakları

söndü. Onlardan ancak, kaçıp kovalananlar kurtuldu. Sebeb, Ahmet bin Mugis'in halifelerin kızlarından birine aşk şiirleri yazmış olması. Benzeri durumlar pek çoktur.

Hasan bin Hani[35] hakkında da onun, İbn Zübeyde[36] diye bilinen Muhammed b. Harun'a tutkun olduğunu anlatırlar. Bundan birtakım kuşkular duydu, ona ters davrandı ve daha sonra, kendisine uzun uzun bakmasını ona yasakladı. Anlatılana bakılırsa, Hasan Muhammed'i uzun uzun seyre dayanamadığını, söylüyordu.

Bazen bu ağzısıkılık, sevenin sevgilisini tedirgin etmeme ve herhangi bir skandala meydan vermeme arzusundan kaynaklanır. Birini tanıyorum, sevgilisinin yakın dostluğundan ve kendisine duyduğu güvenden yararlanıyordu. Fakat, ona duyduğu aşk üzerine ağzından bir söz kaçırsaydı, sevgilisi, Ülker yıldızı gibi, yanına varılmaz birisi olurdu. Bu bir siyasadır: Burada adı geçen âşık, sevgilisiyle en güzel ve en aşırı zevkleri tadıyordu. Fakat, ne zaman ki aşkını açığa vurmaya kalktı, artık, bundan böyle, ancak belli belirsiz zevklerle yetinmek, aşkın kaprislerine ve gururuna maruz kalmak ve sevgilisinin kalbini kazanmaktan vazgeçmek durumuyla karşı karşıya kaldı. Böylece o sıcak, tatlı samimiyet ortadan kayboldu; ardından yapmacık tavırlar, yapay ilişkiler, haksız suçlamalar başladı. Kardeşti, kul köle oldu; tutuklu oldu. Eğer aşkını biraz daha açığa vurmuş ve sevgilisinin yakınları da olup bitenleri duymuş olsaydı, sevgilisini ancak düşünde görebilirdi; aralarında herşey biterdi; hiç kuşkusuz bu da ona pahalıya mal olurdu.

Bazen de kişideki aşırı hayâdan doğan çekingenlik sır saklama nedeni olmaktadır. Fakat başka bir durumda da, sevgilisinin kendisinden yüz çevirip uzaklaştığını gören âşık da sırrını saklar. Demek oluyor ki, eğer âşığın onurlu bir nefsi varsa, mutsuzluğundan düşmanlarının yararlanmaması için sırrını saklar. Böylece hem düşmanlarına hem

de sevgilisine hiçbir şeyin umurunda olmadığını göstermek ister.

SIR SÖYLEME

Gün olur sırlar söylenir. Bu da aşkın reddedilebilen ârazlarından biridir. Bunun da değişik nedenleri vardır:

Bu nedenlerden biri, sırrını açığa vuranın kendisine âşıklık süsü verip kendisini öyle kabul ettirmek istemesidir. Bu kabul edilemez bir aldatmaca, oldukça çirkin bir küstahlık ve sahte bir âşıklık iddiasıdır.

Aşkın açığa vurulması, çoğu kez aşkın hayâya galebe çalması ve aşkını ilân etme gereksiniminin her türlü ağırbaşlılığı yok etmesi nedeniyledir. Böylesi durumlarda, insan kendine hâkim olamaz ve başka bir davranış göstermek için kendini zorlayamaz. İşte bu durum aşkın son kertesidir; akla olan tahakkümünün en güçlü olduğu dönemidir. Öyle bir yere varır ki insan güzeli çirkin, çirkini güzel görür; iyiye kötü, kötüye iyi der. Üstüne toz kondurulmayan nice ünlülerin ve saygınların yüzlerindeki örtü buraya gelince, aşk tarafından aralanmıştır; haram saydıkları mubah, sıkı sıkıya saklayıp gizledikleri âdeta orta malı olmuştur. Böylece, önceleri hayâ perdesinin arkasına gizlenenler, sonraları büyük skandallar yapmışlardır; önceleri hiç kimsenin dikkatini çekmezlerken, sonraları örnek gösterilmeye başlamışlardır; önceleri konuşmaya bile hayâ ettikleri ve böylesi durumlardan kendilerini koruması için ulu Tanrı'ya yalvardıkları halde kimi konuları sonraları utanmadan sıkılmadan oldukça serbest konuşuyorlar ve bu hoşlarına gidiyor. Böyleleri için anlatılması edebe aykırı olan konular, rahatça anlatılır; çok değerli olan oldukça değersiz; çok sert ve ağır olan, son derece yumuşak ve hafif olup çıkıyor zamanla.

Yüksek düzeyde dostlarımın en seçkinlerinden bir genç tanıdığım vardı. Harem dairesinde çok sıkı önlemler içinde korunan genç bir cariyeye gönlünü kaptırma mutsuzluğuna uğramıştı. Onu delicesine seviyordu; ona karşı duyduğu aşk, kendisine çok pahalıya mal olmuş, çok güzel niteliklerini yitirmişti. Tutkusu, gören gözlerden kaçmıyordu; herkes ayan beyan biliyordu ki bu gencin böyle açıkta kalmasına ve herşeyini yitirmesine neden, o genç kız idi.

Öykü: Aşağıdaki öyküyü bana Mûsa bin Asım bin Amr anlattı:

"Allah rahmet etsin. Babam Ebu'l-Feth'in yanındaydım. Bir mektup yazmamı emretti. Genç, güzel bir kız görünce hemen ilk yaptığım iş, ona bir mektup döşenmekti. Bu kez yapamadım. Mektubu uzağa fırlattım ve genç kıza doğru koştum. Babam, buna çok şaşırdı; başıma bir olay geldiğini düşündü. Sonra ben yeniden soğukkanlılığımı topladım. Yüzümü, gözümü sildim; özür dilemek için burnum kanadı diyerek bahane uydurdum ve geri yanına geldim."

Bilmelisin ki, bu sevgiliye karşı duyulan bir antipati belgesidir; bu çok fena bir davranış türüdür ve siyasa bilmemektir. Herşeyin bir yolu yordamı vardır; onu bulup, güzel yolda yürümek gereklidir. İnsan kendini boş şeylerle yormakta, bir hiç uğruna kendine işkence etmekte, canını yakmakta; lüzumsuz araştırmalara dalmakta, doğru yoldan ne denli uzaklaşırsa o denli sapmakta; ne denli karmaşık yollara girerse o denli amacından uzaklaşmakta.

Bu konuda yazdığım şiirlerden bir pasaj sunayım *(Tavîl):*

"Herhangi güç bir konuyu hafife alarak, kendini sarp yokuşa sürme; ama kolayca yapılabilecek bir işe de olmadık çabalar göstererek kendini yiyip tüketme.

Zamanın değişik cilveleri seni sarınca, her birini gereği gibi karşıla, çünkü zamanın tokatı çok serttir."

Öyle olmalısın ki, küçük bir çaban seni hafif bir vuruştan korumalı, büyük çaban kuvvetli vuruştan.

Çırayı görmüyor musun? Yanıp çevresini aydınlatmaya başlarken, üstünden üfleyince birden sönmekte.

Fakat, fitili iyice tutuşup, alevlenince üflemen ancak onu körüklemekte ve alevini uzatmakta."

Öykü: Kurtuba sakinleri arasından, kâtiplerden birinin oğlu olan, en ünlü devlet görevlilerinden Ahmet b. Feth adında birini tanıyorum. Bilimsel araştırma ve incelemelere ilgi duyan, sanat, edebiyat ve güzel sanatlarla yakından uğraşan, ilgilenen birisi olarak biliyordum onu. Ağırbaşlılıkta arkadaşlarından üstündü; olağanüstü sessiz birisiydi; ancak erdemli topluluklarda ve ortamlarda gözükürdü; hoş toplantılara katılırdı. Güzel huylu, iyi gidişatlıydı. Yalnız kendi havasındaydı; çekingen, herkesten uzak bir köşede dururdu. Zamanla kader bizi birbirimizden ayırdı. Daha sonraları Şatibe'ye vardığımda onun hakkında öğrendiğim ilk haber şu oldu: Birine gönlünü kaptırmış ve işi sefihliğe vurmuş. Bu genci tanıyorum. Böyle, büyük, zengin ve soylu bir aileden olan, lüks ve bolluk içinde yaşayan birinin sevgisine lâyık olabilecek meziyetleri yoktu. Öğrendim ki Ahmet namusunu beş paraya düşürmüş, kepaze olmuş, hayâyı yitirmiş ve kendiliğinden şehvetin peşine takılmış. Dedikodu konusu olmuş, boşboğazların diline dolanmış. Her yerde o sözkonusu oluyordu; şaşırtıcı öyküsü dilden dile aktarılıyordu. Bütün bunların kendisine sağladığı ise ancak değerden düşmesi, sırrının etrafa yayılması, kötü bir ün kazanması, sevdiğinden kesin olarak uzaklaşma ve onu artık hiç görmemesi olmuştur. Bununla birlikte, gene de, bütün bu sıkıntılardan kolayca sakınabilirdi; böyle bir serüvene kalkışmayabilirdi. Sırrını kendisine saklayıp, gönlündekini dışa vurmasaydı, kendi halinde sakince yaşayabilir,

onur perdesini yırtmayabilirdi. Sıkıntısına neden olanla karşılaştığında, onunla konuştuğu ve görüştüğü sırada umudu olabilir, bir tesellî kaynağı bulabilirdi. Fakat, gerçekte ise, ona hiç bahane bulamayız. Herşey onun aleyhine gelişti. Ancak ayırdetme yetisi bozulup, kendini kuşatan kötülüğün katılığıyla kafası bulanmasaydı, durum böyle olmazdı. Bu durumda geçerli bahane bulunabilirdi belki. Birazcık aklı olsaydı, böyle bir harekette bulunmazdı; bilmeliydi ki hemencecik sevdiğinin nefretini kazanacaktı ve ona acı çektirecekti. Ama bu âşıkların yapacağı iş değildir. Allah izin verirse, itaat bölümünde bunu daha ayrıntılı olarak anlatacağız.

Fakat sırrın açığa vurulmasının bir üçüncü nedeni daha vardır. Bilge kişilerin gözünde bu aşağılık motif rezilce bir davranıştır: bu durum, âşık sevgilisinin kendini aldattığı inancına vardığında ya da kendisinden bıkıp usandığını ve kendisine karşı bir antipati, bir soğukluk duyduğunu anladığında olur. O zaman aşkını açıklayarak ve sırrını herkese duyurarak ondan öç alma yolunu dener ki, hem kendisi hem de hedef alınan kişi için çok zararlı bir tutumdur bu. Büyük utanmazlıktır, en kaba rezilliktir, en kötüsü akılsızlıktır, şuursuzluktur.

Sırrın açığa çıkması, herkese yayılan bir konuşma ya da dedikodu sayesinde de olabilir. Âşık kişi bunu soğuklukla, aldırışsızlıkla karşılar ve hattâ sırrının açığa çıkmasını gördükçe için için sevinir, ister gururlu olduğu için olsun, isterse böylece kimi umutlarını gerçekleştirebileceğini umduğu için olsun. Büyük komutanlardan birinin oğlunda, arkadaşlarından birinde böyle bir davranışa tanık olmuştum.

Bedevî Arapları hakkında yazılmış bir kitapta okumuştum: Kadınlar, kendilerine âşık olanların aşklarına, ancak âşıkları aşklarını ilân edip, yüzlerine haykırınca ve sevgili-

lerinin güzelliklerini övünce inanıyorlar ve ikna oluyorlar. Kendi kendime hep sordum, bu ne anlama geliyor diye. Kaldı ki, öte yandan bedevî kadınlarının iffetinden övgüyle söz ediliyor. Oysa bu tarzda aşkının ilân edilmesinden başka büyük zevki, ne de başka arzusu olmayan bir kadının, hangi iffetinden söz edilebilir?

İTAAT

Aşkta meydana gelen şaşılacak durumlardan birisi de sevenin sevgilisine boyun eğmesidir. Âşık, kendi şahsiyetini, karakterini sevdiğinin karakterine zorla bağlar. Nice hırçın, söz anlamaz, dikkafalı, inatçı, gururlu, huysuz kimseler aşk rüzgârlarını içlerine çeker çekmez aşk denizine daldılar, içinde dolaştılar. Bükülmez huyları yumuşadı, zorlukları kolaylaştı; keskin bıçakları köreldi; kibirleri alçakgönüllülüğe dönüştü. Bu konuda bir şiir yazdım *(Mütekârib):*

"Kavuşmak bize nasip olacak mı? Zamanın değişkenliği son bulacak mı? Kılıç kılıcın kölesi oldu; esir ceylan aslan kesildi."

Gene şöyle dedim *(Tavîl):*

"Usta bir ayar memurunun elinde, düşük ayarlı paranın değerini kaybetmesi gibi,

Beni ayıplasan da, senin için kendimi harab etsem ne önemi var.

Senin aşkın uğruna kendimi ölüme atmam benim için bir zevktir.

Kendi ölümünden bile zevk duyabilen bir adamın durumu ne tuhaftır değil mi?"

Aynı şiirden başka bir parça:

"Eğer İranlılar senin yüzünün parlaklığını görmüş olsalardı,

Hürmüzan'ı ne yapsınlar, Mubez'i ne yapsınlar, her ikisinden de vazgeçerlerdi."

Kimi zaman sevgili, yakınmalardan, şikâyetlerden nefret eder, aşktan söz edildiğini duydukça öfkelenir. O zaman aşkı üzüntüsünü saklar, umutsuzluğunu ve sıkıntısını içinde, en derin yerinde gizli tutar. Sevgili haksız suçlamalarla âşığını bunaltır, ona göz açtırmaz. Âşık ise, bütün kusur ve kabahatlerinden özür diler; suçunu itiraf eder. Oysa masumdur, suçsuzdur; bütün yaptığı sevgilisinin istediği gibi olmak ve ona karşı gelmemek içindir. Ben böyle birini tanıyorum: Sevgilisi durmadan işlemediği suç ve günahlarla onu suçlayıp duruyordu; onu sitemlere boğuyordu; ona karşı duyduğu öfkeyi yüzüne karşı hissettiriyordu. Oysa âşığı tertemizdi. Arkadaşlarından birinin isteği üzerine, bunun tam aynısı olmayan fakat buna yakın bir konu hakkında bir şiir yazdım. Birkaç dizesini aşağıya yazıyorum *(Tavîl):*

"Sevimli bir yüzle karşılıyordun beni; sana yaklaştıkta daha net görüyordum yüzündeki sevinci, senden uzaklaştıkça yüzün değişiyor, öfkeli bir şekil alıyordu.

Böyle basit bir kızgınlığa darılmam, karakterim böyledir benim; gerçi ağarmaya yüz tutan saç yavaş yavaş değerden düşer.

Ama kimi zaman olur, insan kendi kendine bile kızabilir; yüzü kimi zaman benler, kimi zaman sinekler güzelleştirir.

Fakat bunlar yüzde az olduğu zaman yüz güzeldir; çok

olursa yüzü çirkinleştirir; aşırılık herşeyde bir kusurdur."

Gene aynı şiirden:

"Gel imdadına yetiş, çünkü onun o kadar çok derdi var ki kâğıt, mürekkeb ve yazı onun için ağlamakta!"

Biri kalkıp da, bir âşık için, sevgilisinin kendisine çektirdiği küçültücü işkencelere sabretmesi bir aşağılıktır demesin. Bu büyük bir yanlışlık olur. Hepimiz biliriz ki, sevgili âşığının ne dengi ne de benzeridir; dolayısıyla ona karşı misillemede bulunmaz ve eziyetine katlanır. Sevgilisinin küfürleri, sövüp saymaları, âşığına karşı yaptığı kabalıkları kesinlikle onur kırıcı değildir; çağlar boyunca, kuşaklarca bir hakaret sayılmamıştır asla. Ayrıca bu konu gerek halifelerin meclislerinde, gerek büyüklerin meclislerinde geçmez; böyle aşırı bir hoşgörülülük ve sabır küçültücü, böyle bir boyun eğme değer düşürücü olsun, yok öyle birşey.

Kimi zaman bir adamın, üzerinde mutlak efendilik hakkı kurduğu, kölelerinden birine tutulduğunu görürüz. O zaman ona zor kullanmasına hiçbir şey engel olamaz. Peki nasıl olur da onun hakkında zor kullanılabilir? Hayır! Sövüp saymaların gerçekten insanı öfkelendirmesi için başka birşey gerek. Bu ancak nefeslerini sayılı kullanan, sözlerine büyük bir değer vermek için iki ölçüp bir biçerek, gayet ölçülü konuşan yüksek düzeyde insanlar arasında olabilir; çünkü onların ağızlarından boş söz çıkmaz ve olur olmaz yerde lüzumsuzca konuşmazlar. Oysa sevgili hem sağlam bir kargı, hem de dayanıksız bir kamış gibidir. Durumuna göre, hiç anlamsız yere, bazen çok soğuk bazen çok sıcak davranır. Bu konu ile ilgili olarak aşağıdaki dizeleri yazdım *(Kâmil):*

"Aşkta aşağılanmak hiç de kusur değildir; en kibirli insan dahi aşkta boyun eğer.

Beni aşağılanmış bir halde görürseniz şaşmayın; benden önce Mustansır[36] da aynı durumda kalmıştı.

Sevgili sevenin ne dengi ne benzeridir; öyleyse bu durumda sabretmek hiç de aşağılanmak değildir.

Bir elma yere düştü; düşüşü seni üzdü; onu kesip yerken büyük bir zafer kazandığını iddia eder misin?"

Öykü: Aşağıdaki öyküyü bana kâğıt tüccarı Ebu Dülef anlattı. O da bunu el-Mecrîtî[37] adıyla tanınan filozof Mesleme b. Ahmet'ten aktarıyordu. Kurtuba'da Kureyş Mezarlığının doğusunda bir cami var. Sayın bakan Ebu Ömer Ahmet b. Muhammed b. Hudeyr'in, Allah rahmet etsin, evinin karşısındaki camiyi diyorum; Mukaddem b. el-Asfar gençliğinde çoğunlukla bu camide dururdu. Adı geçen bakan Ebu Ömer'in genç hizmetçisi Acib'e vurulmuştu. Artık namazlarını kendi oturduğu mahalledeki mescidde kılmıyordu. Acib'i görmek için yukarıda adı geçen camiye gidiyordu. Öyle ki kaç kez yatsı namazından dönerken bekçi önünü keserek yolunu çevirdi. Oraya oturuyor ve sevdiğine yiyecekmiş gibi bakıyordu. O genç buna kızıyor, sabrı tükeniyor, kendisine doğru geliyor, yüzünü, gözünü birbirine katıyordu. O zaman o buna çok seviniyor ve şöyle diyordu: "Vallahi! Tam istediğim oldu, tatmin oldum, gözümün önü ışıdı." Gene bir süre ardından gitti, onu takip etti, Ebu Dülef şunu da ilave etti: Mesleme bana bu öyküyü birkaç defa Acib'in huzurunda anlattı; o da bu durumdan, Mukaddem b. el-Asfar'ın işgal ettiği makamı ve mutluluğu açısından çok sinirleniyordu. Gerçekten de bu Mukaddem b. el-Asfar büyük bir adam olmuştu. Muzaffer b. Ebi Amir'in[38] sıkı bir dostluğunu kazanmıştı, onun annesi ve

ailesiyle dostluk bağları kurmuştu. Çok sayıda cami ve çeşme yaptırmış, hayır kurumları kurmuştur. Ona çok şey borçluyuz. Ayrıca iktidardakilere sözü geçerdi; bu yolla pek çok kurumlara ve halka yardım sağlamıştır.

Öykü: Aşağıda anlatacağım durum daha da korkunç: Hakem el-Mustansır Billah'ın[39] hüküm sürdüğü sırada Kurtuba Camii'nin imamı Said b. Münzir b. Said'in, Allah rahmet etsin, çok sevdiği bir cariyesi vardı. Onu özgürlüğüne kavuşturup daha sonra da onunla evlenmeyi teklif etti. Cariye de onunla dalga geçercesine, çünkü sakalı çok uzundu, "Sakalını çok uzun buluyorum, şayet kısaltırsan emeline kavuşursun" dedi. Bunun üzerine derhal eline makası aldı ve sakalını iyice kısalttı. Sonra birkaç şahit çağırdı ve bu köleyi serbest bıraktığına dair tanıklık etmelerini istedi. Fakat bu kez cariye razı olmadı. Tanıklar arasında, kardeşi Hakem ibn el-Münzir de vardı; orada bulunanlara şöyle dedi: "Onunla nişanlanmak istiyorum." Ve dediği gibi oldu. Kız razı oldu ve o toplantı dağılmadan orada evlendiler. Said ise bu korkunç yüzkarasını kabul etti. Oysa çok dindar biri ve müçtehid[40] düzeyinde bir hukukçuydu. Bu Said'i ben hayatta iken tanıdım. Berberiler Kurtuba'yı ele geçirdiklerinde onu öldürdüler ve üzerini soyup neyi varsa aldılar. Yukarıda adı geçen kardeşi Hakem ise, Endülüs'te Mutezile'nin başı; onların büyüğü, üstadı, düşünürü ve ibadette örnek tuttukları biriydi. Ayrıca iyi bir şair ve hukukçuydu. Kardeşi Abdulmelik b. Münzir de Mutezilî sanılmıştır. Hakem'in, Allah kendisinden razı olsun, hükümdarlığı sırasında haksızlığa ve zulme uğrayanların savcılık görevini üzerine aldı. Mansur b. Ebi Amir tarafından çarmıha gerildi. Bu prens gerçekten onu, bir grup hukukçuyu ve Kurtuba kadısını, Müminlerin Emiri Nasır'ın, Allah razı olsun, oğlu Abdurrahman b. Ubeydullah'a biat edip halife seçmiş olmalarıyla itham etti. Abdurrahman

ölüme mahkûm edildi; Abdulmelik b. Münzir çarmıha gerildi. Bu şekilde itham edilenlerin tümü oraya buraya dağıtıldı. Bu üçünün babası, en yüksek kadı Münzir b. Said de Mutezilîlikle suçlandı. Bütün bilim dallarında en bilgili, en güzel konuşan, en dindar birisiydi. Fakat aynı zamanda çok şakacı, çok neşeli birisiydi. Yukarıda adı geçen Hakem bu yazıları yazdığım şu sırada hayattadır. Şimdi gözleri kör oldu ve çok yaşlandı.

Öykü: Sevenin sevgilisine boyun eğmesiyle ilgili ilginç bir durum da şu anlatacağımdır: Bir genç tanıyorum; gecelerini çoğunlukla uykusuz geçiriyordu; çok zor güçlüklerle karşılaştı; aşk acılarıyla kalbi perişan oldu. Sonunda sevdiğini elde etti. Zaten sevgilisi onu hiç reddetmiyor ve ondan kaçmıyordu. Fakat sevgilisi nefes aldığı zaman ağzının koktuğunu farketti ve hemen onu terketti; ve korkudan ya da iffetten dolayı değil, fakat sırf ona hoş görünmek için ondan uzaklaştı. Sevgilisinin birazcık çaba göstermesi için, herhangi birşey yapmaya kendinde yeterli bir güç bulamadı. Ama Allah biliyor, içi aşk ateşiyle yanmaktaydı. Aynı şekilde bir başkasını tanıyorum: O da aynısını yaptı, fakat sonra sevgilisinin kendisine ihanet ettiğini anlayınca pişman oldu. Bu konuda şu mısraları yazdım *(Remel):*

> *"Fırsatları yakala ve değerlendir; çünkü, bil ki, fırsat şimşek gibidir; görünmesiyle kaybolması birdir.*
>
> *Nice yapılabilir işleri ihmal ettim yapmadım, sonunda üzüntülere, acılara boğuldum.*
>
> *Bulduğun hazinenin üstüne çullan; şahin gibi yakala onu."*

Dostumuz Ebu Muzaffer Abdurrahman b. Ahmet b. Mahmut'un başına bunun aynısı geldi. Bu konuyla ilgili şi-

irler okudum ona; çok hoşuna gitti; bana tekrar ettirdi şiirleri ve kendisi okutturdu sonra coşkuyla.

Öykü: Kayravanlı Ebu Abdullah Muhammed b. Küleyb çenesi düşük birisiydi; çeşitli konularda sorular sormaya çok meraklıydı. O zamanlar ben Kurtuba'da oturuyordum. Çeşitli konularda sohbet ediyorduk; aşktan söz ederken bana "Eğer sevdiğim kişi benimle karşılaşmaktan iğreniyor ve benden kaçıyorsa, ne yapmalıyım?" diye sordu. Ben de şöyle dedim: "Seninle karşılaşmaktan tiksinirse bile, sevgilinle karşılaşmayı deneyerek gönlünü yatıştırıp sevindirmeye zorlamalısın kendi kendini." "Ben aynısını düşünmüyorum, dedi, tam tersine onun aşkını kendi aşkıma, onun arzusunu kendi arzuma tercih ederim. Kendim için, öleceğimi bilsem bile, sabrederim, sabredeceğim de." "Bense, dedim, ancak kendi nefsim için severim onu, ve sevgilinin suretinden canımın hoşlanması için, haz alması için severim. Ben kendi mantığıma uyarım; kendi ilkelerime göre davranırım; ruhumu neşelendirmek için kendime özgü yönteme sadık kalırım." "İşte", dedi, "tam bir mantık zulmü. Ölümden daha güçlü olan şey, bize ölümü göze aldıran şeydir; candan daha kıymetli olan, canın kendisi için feda edildiği şeydir." "Eğer canını feda ettiysen, onu istediğinden dolayı değil, fakat gerektiği için", dedim. "Eğer başka türlü yapabilseydin, onu feda etmezdin. Kendi isteğinle sevgilinle karşılaşmaktan kaçındığını kabul edecek olursak o zaman kınanacak biri olursun; çünkü canına haksızlık etmiş ve bizzat kendi elinle onu öldürmüş olursun." O zaman bana şöyle dedi: "Sen kıyasçı bir adamsın. Aşkta kıyasa yer yoktur." "Bu durumda âşığın başı büyük bir derttedir" dedim. "Aşktan daha büyük dert var mı ki?" dedi.

MUHALEFET

Bazan âşık kafasına göre hareket eder, kendi arzusundan başka birşey görmez, böylece sevgilisinden istediği her tür zevki elde eder ve mümkün olduğu oranda her şeklin zevkini çıkarır. Sevgilisi kızıyormuş, sinirleniyormuş ya da razı oluyormuş, onun için hiç önemi olmaz. Böylesi bir davranışta bulunan kişinin, zaman da onun lehine işlerse, kalbi katıdır; kaderi de iyi getirirse, herşeyin tadını tadar. Üzüntü, tasa ve kaygıları gider, kuşkuları yok olur. Umutlarının gerçekleştiğini görür ve amacına ulaşır. Bu konuda yazdığım şiirden birkaç dizeyi aşağıya yazıyorum *(Sari')*:

"Eğer ruhuma, durmadan işkence eden genç bir karaca yavrusundan dilediğimi elde etmişsem,

Ha surat asarak boyun eğmiş, ha razı olduğuna öfkelenmiş, ne önemi var!

Suyu bulduğum zaman, içimi kemiren kor ateşi söndürmek için mutlaka kullanmalıyım."

ELEŞTİRMECİ

Aşkın engelleri vardır. İlki eleştirmecidir. Yalnız çok değişik türde eleştirmeciler vardır. Birinci samimi dosttur; seninle olan yakınlığından dolayı hiç çekincesi yoktur. Onun eleştirisi pek çok gönül hoşluğuna tercih edilebilir. İsteklendirme ve sakındırmalardan ibarettir. Nefs için iyi bir fren, hasta olan için hoş bir teselli, şehveti galebe çalan kişi için şifalı bir ilâçtır. Özellikle eleştirmeci sözlerinde samimî ise, konuşma tarzında ustaca davranıp, yasaklamada bulunacağı ve emirler vereceği zaman en uygun anı seçmesini bilen birisi ise, emir ve yasakları bildireceği saatleri âşığın durumuna göre ayarlarsa, söz gelişi âşığa söz anlatabilecek ya da anlatılamayacaksa, söyleneni kabul

edecek ya da karşı gelecekse, bu durum açıkça ortaya çıkar.

Ayrıca âşığı durmadan azarlayan, kınamadan hiç usanmayan eleştirmeciler de vardır. Bu âşık için dayanılması zor ve can sıkıcı bir durumdur.

Bu yazıda anlatılanın tam aynısı olmasa da benzeri bir durum benim başıma geldi. Dostum Ebu's-Sarî Ammar b. Ziyad, içine girdiğim bir durumdan dolayı bana karşı konuşmalarında ölçüyü kaçırıp başka bir dostumla ağız birliği yapmıştı; ve o konuda haklı olup olmadığını tartışıyordu; oysa dostluğumuz ne kadar sağlam, arkadaşlığımız ne denli kuvvetliydi.

Birini gördüm: Tutkusu ve aşkı o denliydi ki eleştiri kadar hiçbir şeye değer vermiyordu; istiyordu ki eleştirmen kendisine nasıl karşı geldiğini iyice bir görsün! Eleştiriciye karşı çıkmak hoşuna gidiyordu. Kendisini kınayan kim olursa olsun ona sertçe karşı koyuyor ve ondan üstün olduğunu açıkça hissettiriyordu, düşmanını kaçırtan bir kral ya da muhatabını cevap veremez duruma düşüren maharetli bir tartışmacı gibiydi. Bu oyun onu çok neşelendiriyordu. Hatta sık sık eleştirmeciye sataşıyor, onu kızıştırıyor, birşeyler söylüyor ki eleştiride bulunsun! Bu konuda aşağıda birkaç dizesini sunduğum bir şiir yazdım *(Basit):*

"En çok sevdiğim şey, kınama, ayıplama ve eleştiri; benim için bir umut olan ismin söylendiğini duymak için.

Sanki şarap gibi sitem içiyorum; benim için sormuk şekeri mesabesinde olan sevgilinin adıyla zevkleniyorum."

YARDIMSEVER DOST

Aşkta arzu edilebilecek şeylerden birisi de, Yüce Allah'ın insana samimî, hoş sözlü, itibarlı, giriştiği işi en iyi

şekilde yapan, yaptığını dikkat ve titizlikle takip eden, konuşması dokunaklı, keskin zekâlı, bilgili, az muhalefet eden, yardımsever, çok sabırlı, çok yönlü, onurlu, gönül alan, dostluğunda sadık, dostuyla iyi geçinen, karakterli, ahlâkı övülen, haksızlıktan uzak, her an hizmete hazır, somurtkanlıktan nefret eden, güzel huylu, gizli kini olmayan, derin düşünceli, dostunun isteklerine koşan, ahlâkı güzel, kanı temiz, cömert, sır tutan, çok iyiliksever, güvenilir, ihanet etmeyen, ruhu temiz, olgun, derin hisli, keskin kavrayışlı, imdada koşan, dostunu korumasını bilen, vefalı, ılımlı, oturaklı, her zaman öğüt vermeye hazır, sevgiyi diri tutmaya çalışan, kolay uzlaştırıcı, arabulucu, inancı sağlam, sözlerinde samimî, açık kalbli, kanık, saygın, soylu, gönlü geniş, gözü doygun, sabrı ve samimiyeti seven, ayrılık bilmeyen, kendisinde dostunun acılarını dindirmesini bilen, dostuyla içli dışlı ve sırrına ortak olan, kısacası herşeyini onunla paylaşan bir dost vermesidir. Kişi onda en büyük rahatlığı bulur. Ama, hani nerde böyle mükemmel dostlar? Eğer onlardan birine ellerin değecek olursa, ne olursa olsun sakın bırakma! Cimrinin parasını sıkı sıkıya tutuşu gibi tut onu! Parmakların paraya sarılan pinti parmakları gibi sarılsın ona! Onu elinle tutabilmek için varını yoğunu, gelirini, baba mirasını feda et! Çünkü arkadaşlığın ne olduğunu ancak onunla anlayabilirsin! Acıların ancak onunla dağılacak; zaman sana kısa gelecek; kendini iyi bir durumda bulacaksın! Böylesi bir dosta sahip kişi bol yardım görür, her zaman güzel sözler işitir. İşte bundan ötürü, krallar omuzlarına binen ağır yükleri biraz olsun hafifletmek için kendilerine bakanlar seçer, sırdaş edinirler. Böylece düşünce, görüş ve ufuklarını genişletir, yeteneklerinden yararlanırlar. Yoksa, kendilerini tedirgin eden onca sorun karşısında gerekli olan yardımı herhangi bir yerden sağlamazlarsa daha fazla dayanamazlar.

Âşığın biri bu tür bir dosttan yoksundu. Daha doğrusu insanlarla olan tecrübesinden dolayı dostlarına güveni azdı: Çünkü kendilerine birazcık güvendiği kişilerin pek çoğu ya kendisiyle dalga geçiyor ya da sırrını ona buna söylüyordu. Bu yüzden toplumdan kaçıyor, tüm arkadaşlarından uzaklaşıyor, tenha yerlerde yalnız başına kalıyordu. İçini rüzgâra döküyor, toprağa anlatıyor; iç çeken bir hasta ya da hıçkırıklarla nefes tıkanıklığına tutulan birisinin yatışması gibi rahatlıyordu bundan. Gerçekten de acılar kalbde birikip düğümlenince, kalbi sıkıştırır. Eğer birine diliyle birşeyler söyleyip acılarını dindirmezse, pek fazla gecikmez üzüntüden mahvolur, umutsuzluktan ölür gider.

Bu açıdan bakınca kadınlardan daha yardımsever hiç kimseyi görmedim. Bu tür sırları saklamada, birbirine ağzını sıkı tutmayı tavsiyede, muttali oldukları bilgileri aralarında saklamasını bilmede erkeklerden üstündürler. İki âşığın sırrını ifşa etmeye görsün bir kadın, kadınlar arasında hor görülür, tiksinilir ve hepsi tarafından sertçe yargılanır. Yaşlılar bu konuda gençlerden daha da titizdirler; çünkü gençlerin, kıskançlık nedeniyle ender de olsa, bildiklerini açığa vurmaları olasıdır. Oysa yaşlıların böyle kişisel tutkuları yoktur; dolayısıyla başkalarına yalnızca şefkatlerini aktarırlar.

Öykü: Cariyeleri ve hizmetçileri olan zengin bir bayan tanıyorum. Cariyelerinden birisinin hizmetçilerden birisine âşık olduğu dedikodusu aldı yürüdü. Aralarında ayıplanacak şeyler de geçiyordu. Evin hanımefendisine "Falan cariyen dönen dolapların tümünü noktası noktasına biliyor" dediler. O da söz konusu cariyeyi cezalandırdı; gerçekten ceza vermede çok katı davrandı. En dayanıklı erkeklerin bile dayanamayacağı sert cezalar verdi ona, belki ağzından olayla ilgili bir kelime alırım diye. Ama nafile! Tek kelime bile söylemedi.

Öykü: Saygın bir kadın tanıyorum. Allah'ın Kitabı Kur'an'ı ezbere bilir; çok dindar birisidir; kendini iyiliğe, hayra adamıştır. İşte bu bayan bir gün, genç bir hizmetçinin âşık olduğu genç cariyeye yazdığı mektubu ele geçirir. Hizmetçi de onun değildi halbuki. O bayan durumu o gence açtı, genç de onu inkâr etmek istedi, ama ne yazık ki beceremedi. O zaman kadın "Sana ne oluyor? Söyler misin bana, aşkın barınağında kim kalabilmiş ki? Kendine dert etme. Vallahi sırrınızı hiç kimseye söylemeyeceğim; servetim üzerinden, isterse tümüyle olsun, o genç kızı senin için satın alma imkânım olsaydı, sevgilini senin dışında hiç kimsenin bilmeyeceği bir yere yerleştirirdim" dedi ona.

Yaşlı ama erdemli ve onat, artık erkeklerden hiçbir şey ummayan, yetimleri evlendirmeye çalışmaktan, giysilerini ve mücevherlerini yoksul nişanlılara vermekten daha güzel ve değerli bir uğraşısı, işi olmayan kadınlar görebiliriz. Bence, kadınların bu güçlü ve doğal yönsemeleri, onların cinsel ilişki, flört ya da bunları hazırlayan sebebler ve yollar, karşı cinsle içli dışlı olma ya da benzeri durumlar dışında zihinsel bir uğraşları olmayışı sebebiyledir. Bunlardan başka bir işleri yoktur; âdeta sırf bunun için yaratılmışlardır. Erkeklerinse, tersine, para kazanmak, sultanla dostluk kurmak, ilim araştırmak, ailesiyle ilgilenmek, yolculuk zahmetlerine katlanmak, avcılık yapmak, sanat türleriyle uğraşmak, savaşmak, fitneye karşı koymak, tehlikelere göğüs germek, toprağı işlemek gibi çeşitli işleri vardır. İşte bütün bunlar erkeklerin boş vakitlerini doldurur; işsiz güçsüz ve başıboş dolaşma yollarını tıkar.

Sudan krallarının yaşam öykülerini okudum. Bunlar kadınlarının korunmasını emin oldukları, güven duydukları bir erkeğe bırakıyor. Bu erkek de kadınlara yün eğirtir; böylece sürekli olarak bir işle uğraşmış olurlar. Eğer kadın evde işsiz kalırsa, diyorlar, mutlaka erkeklerin peşinden

koşar, hararetle onlarla ilişki kurmayı arzu eder.

Şahsen ben de kadınları gözlemledim ve başkalarının hiçbir zaman yakalayamayacağı sırlarını öğrendim. Çünkü ben onların dizlerinin dibinde yetiştim, yanlarında büyüdüm. Onlardan başkasını tanımadım. Delikanlılık çağıma, yani yüzümde tüy bitinceye kadar erkek topluluklarına hiç gitmedim. Kur'an'ı bana onlar öğretti; nice şiirler ezberlettiler; yazıya alıştırdılar beni. Birşeyler anlamaya başladığımda, ki o zaman daha küçücük bir çocuktum, tek mesele em, biricik zihinsel uğraşım kadınların meseleleriyle uğraşmak, onlarla ilgili bilgileri toplamak ve onları iyice tanımaya çalışmaktı. Onlardan gördüğüm şeylerin hiçbirisini unutmuyorum. Bu da, bende doğuştan varolan kıskançlıktan, onlar hakkında beslediğim kötü sanıdan, ileri geliyor. Böylece haklarında bir hayli bilgi topladım. Bütün bu bilgileri, Allah izin verirse, yeri geldikçe ilgili bölümlerde açıklayacağım.

GÖZETLEYİCİ

Aşkın âfetlerinden birisi de gözetleyicidir. Bu içsel hummalı bir ateş, kötü bir birsam, musallat bir fikirdir. Gözetleyiciler çeşit çeşittir. İlki, âşığın sevgilisiyle birleştiği, iki sevgilinin birbirlerine kimi sırları vereceği, aşklarından söz edip başbaşa kalmak istedikleri bir yerde, can sıkıcı varlığı kasıt olmaksızın orada bulunan gözetleyicidir. Bu tip kadar sevgilileri tedirgin edecek başka bir şey düşünülemez. Kuşkusuz tez elden ortadan kaybolur; ama gene de arzularının gerçekleşmesine engel olur ve umutlarını kırar.

Öykü: Bir gün iki âşık gördüm. Kendilerinin yalnız olduklarını sanıyorlardı. Birbirlerine sitem etmeye hazırlanıyor, yalnızlığın tadını çıkarmaya çalışıyorlardı. Oysa orası hiç de yalnız değildi. Az sonra onları tedirgin edecek birisi

çıkageldi. Beni görünce bana doğru geldi ve yanımda uzun süre kaldı. O genç âşığı bir görseydin! Yüzünde umutsuzluk ve öfke karışımı bir duygu belirdi. Orada olsaydın da bu sahneyi seyretseydin! Bu konuda bir şiir yazdım, aşağıya bir parçasını yazıyorum *(Tavîl):*

"Oturmuş yanımıza kalkmak bilmiyor; oturan insanların en can sıkıcısı; konuşması da hiç mi hiç hoşuma gitmiyor.

Şemam, Radva, Lukam, Yezbül, Lübnan, Samman ve Hazn dağları kuşkusuz ondan daha hafif.

Sonra, bir başka gözetleyici tipi var ki iki âşığın gizli meselesinden bir parça birşey sezmeye görsün, hemen aralarında birşeyler geçtiğinden kuşkulanır ve bu kuşkusundan emin olmak ister. Uzun süre onların yanlarında kalır, hareketlerini gözetler. Yiyecek gibi onlara bakar, yüzlerini inceden inceye yoklar, neredeyse nefeslerini bile sayar. Bu adam savaştan daha tehlikelidir. Birini tanıyorum; böyle bir gözetleyiciyle boğaz boğaza geliyordu az kalsın. Bu konuda bir şiir yazdım, şu dizeleri aşağıya yazacağım *(Basit muhalla):*

"O sıkı sıkıya bize bağlıdır; ziyaretlerini bile bile seyrekleştirmiyor. Ne felâket! Devamlı bizimle!

Bize o denle tebelleş oluyor ki, sanki o bizim adımız; biz de onu hep taşıyoruz."

Ayrıca yalnızca sevgiliyi gözetleyenler de var. Böylelerinin gönlünü hoş tutmaktan başka çare yok: eğer bu başarılıp da gönlü razı edilirse en tatlı zevklerin tadı çıkarılabilir. İşte şairlerin şiirlerinde söz ettikleri gözetleyici tipi budur. Birini tanıyorum, gözetleyicisinin gönlünü hoş etmesini ustaca becerebilmişti de, artık onu gözetlemek yerine onun

bekçiliğini yapıyor, onu koruyor ve ona hizmet ediyordu. Bu konuda aşağıdaki şiiri yazdım *(Tavîl):*

"Kaç kez gözetleyici tuttular, sevgilimi gözetlettiler durdular; beni ondan uzaklaştırmak için yaptılar bunu biliyorum.

Ama tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, güzel sözlerim onu etkiledi; artık en ufak bir kuşkum yok ondan.

Önceleri beni yere sermek için kınından sıyrılmış keskin bir kılıçtı; oysa şimdi candan bir dost oldu."

Aynı şekilde bu konuyla ilgili bir parça daha *(Münsarih):*

"Öldürücü bir ok iken hayat kaynağı oldu. Zehir idi, şimdi ağu bozan panzehir oldu."

Birini tanırım, istek duyduğu bir kişiyi kendisine güven duyduğu bir gözetleyiciye gözetlettirdi de olmadık şeyleri başına getirdi: Kötü belâ ve dert kaynağı oldu.

Fakat gözetleyiciye karşı yapılacak hiçbir şey yoksa, onu razı etmenin hiçbir yolu bulunmazsa, o zaman, ara sıra, kaçak olarak kaş göz işaretleri yapılmalı, imalı sözleri söylemeli. Böylece geçici de olsa bir güç kazanılır, sevgilisinin hoşlanacağı bir memnunluk sağlanmış olur. Bu konuda bir şiir yazdım, şöyle başlıyor. *(Tavîl):*

"Sevgilimi gözü açık, sözünü hiç çekinmeyen, dostluğunda sadık bir gözetleyiciye gözetlettim."

Daha ileride şiir şöyle devam ediyor:

"Aşkta beni amacıma ulaştıracak tüm yolları kesiyor. Birtakım can sıkıcı olayların sonucunu doğuruyor.

Sanki kalbinde herşeyi gören bir şeytan, gözünde de her gördüğünü haber veren bir muhbir var."

Aynı şiirden bir parça daha sunuyorum:

"Çevremi saran herkesin iki melek gözetleyicisi var,
Arş'ın sahibi Yüce Tanrı bana bir üçüncü gözetleyici daha verdi."

Bundan daha kötüsü de var: vaktiyle başından bir aşk macerası geçmiş, bu yüzden zarara uğramış, uzun zaman aşk zincirine bağlı kalmış, sonra iyi tecrübe sahibi olarak o zincirden kurtulmuş olan gözetleyici. Bu nedenle bu tipler gözetlediği kişiyi güya korumak ister. Aman yarabbi! Ne gözetleyici ya! Sevgililer üzerine ondan belâlar yağar, hem de ne belâlar!

Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Vâfir):*

"Bu öyle bir gözetleyici ki aşkı tanıdı, aşkın acılarına katlandı, geceleri uykusundan oldu.

Aşkta o denli acı çekti ki bu yüzden az kalsın mezara girecekti.

Acı çeken âşığın hilelerini son derece güzel öğrendi: kaş göz işaretleri ve imâlı sözleri kullanmakta da ustalaştı.

Neden sonra teselli buldu; bu kez aşkı utanılacak arlanılacak birşey olarak görmeye başladı.

Hay Allah! Üzerimize ne belâ çullandı! Evimize nasıl bir musibet geldi!"

Aşağıdaki durum, gözetleyicinin oynadığı rolü anlatması bakımından oldukça ilginçtir: İki âşık tanırım. İkisinin de sevgilisi aynıydı; ikisi de aynı şekilde hareket ediyordu: Birbirini gözetliyorlardı. Bu konuda şunları yazdım *(Sari'):*

"Bunların ikisi de delicesine aynı sevgiliye tutulmuşlar; her biri ötekinin ayağını kaydırmaya çalışıyor.

Avludaki köpek gibi: köpek ot yemez, ama öteki hayvanlara da ot bırakmaz."

JURNALCI

Aşkın âfetlerinden biri de jurnalcıdır. İki tip jurnalcı vardır. Birincisi sevgililer arasında bozuşma olsun isteyendir. Gerçi keskin bir zehir, acı bir hıyar, korkutucu bir ölüm, insanı umutsuzluğa düşüren bir belâdır; ama gene de ikincisinden daha az kötüdür. Çünkü yalanları çoğunlukla asılsızdır. Genellikle sevgiliye musallat olur. Âşığa takılmaktan sakınır; çünkü, o zaman atasözünün de dediği gibi olur: "İnsan can çekişmeye başlayınca şiir yazmayı ne yapsın!", "İnsanın yüreği harb yeri gibi yanıyorsa eğlenmeyi n'itsin?" Âşık artık jurnalcının anlatılarını dinlemeyecek kadar kendinden geçmiştir. Jurnalciler bunu bildiğinden yalnızca gönlü serbest ve coşkun olan sevgiliye sataşırlar. Çünkü o en ufak sebeplerden dolayı sitemleri yüze vurur, en küçük fırsatları dahi kaçırmaz.

Jurnalcilerin kendilerine özgü yöntemleri vardır. Örneğin, sevgiliye âşığının aşklarını saklamayıp herkese sırlarını dağıttığını söyleyeceklerdir. İşte burada güç bir durum, öyle kolayca etkisinden kurtulunamayacak bir şok meydana gelir. Ancak âşığın, aşkından tasarladığı özel amaçlara uygun gelirse, o başka. Bu durum nefreti doğurur. Ve kader kendisine yardım etmedikçe, sevgilisinden bazı haberlere muttali olmadıkça, sevgilisinin acısı dinmez, rahat yüzü görmez. Ama bu durumda da akıllı ve ileri görüşlü olması gerekir. Böyle olursa, sevgili âşığıyla uzun süre bir savsaklama oyunu oynayacaktır. Eğer jurnalcının raporlarının asılsız olduğunu tespit eder ve gerçekten sevgilisinin başka bir yerde sırlarını söylediği kulağına gelmezse, tüm soğukluğa ve geçmişe rağmen, jurnalcının jurnallerinin

sahteliğini öğrenecek ve kalbinde biriken kin ve nefret dağılıp gidecektir.[41] Bütünüyle buna benzer bir duruma iki sevgili arasında tanık oldum. Sevgili hem çok kıskanç, hem de sırrını çok gizli tutardı. Jurnalcılar ikisi arasında mekik dokuyordu. Bir gün ona, sevgilisinin bir başkasını sevdiğini jurnalladılar. Gerçekte ise böyle biri yoktu. Birden çarpıldı, neye uğradığını bilemedi, üzüntüsünü saklayamadı, yüz hatları değişti. Sessizleşti. Düşüncelere daldı. Göğsü daraldı. Şaşkına döndü. Öyle ki ne yapacağını bilemedi, gitti, sevgilisine duyduğu haberi söyledi. O zaman görmeliydin sevdiği nasıl özür diledi. Eğer o durumu görseydin, aşkın, kendisine boyun eğilen bir sultan, payandalı büyük bir bina, gönüle saplanan bir mızrak olduğunu hemen anlardın. Özrü karışıktı: boyun eğme, itiraf, inkâr, tövbe, vazgeçme.. hepsi vardı. Bir süre sonra araları düzeldi, herşey yeniden yoluna girdi.

Kimi zaman jurnalcı, sevenin sevgisinin gerçek olmadığını, yalnızca şehevi arzu ve isteklerini tatmin etme yollarını aradığını söyler. Bu tür bir jurnalcılık kesinlikle ciddî bir durumdur; dayanılması yukarıdakinden daha güçtür. Gerçekten de sevgi başka şey, ten arzusu başka şey. Her ikisi arasında vecd, esrime belirtileri farklı farklıdır. İtaat bölümünde yeterince örnekler verildi buna.

Kimi zaman da jurnalcı âşığın sevgisinin birçok kişiye olduğunu haber verir. Böyle bir haber yakıcı bir ateş gibidir; bütün organlarda dayanılmaz bir acı başlar. Eğer bu jurnalın konusu olan âşık güzel yüzlü, kibar davranışlı, arzu edilen, tadına doyulmayan, dünyevî zevklere düşkün bir genç adamsa ve eğer sevgili de yüksek düzeyde, soylu bir kadınsa, kadın genç erkeği kaybetmeye uğraşacak ve onun ölümüne sebep olacaktır. Niceleri bu yolla yıkıma uğradı! Niceleri bu yüzden bağırsaklarını delip geçen zehiri içti! Ahmet el-Mutenassik'in babası Mervan b. Ahmet ibn

Hudeyr'in, Lübnâ'nın oğulları olarak bilinen Musa ve Abdurrahman'ın ölümü böyle oldu. Lübnâ da aynı nedenle Katr'ün-Neda adındaki genç, güzel kız yüzünden yıkıldı. Kimi dostlarımı sakındırmak için bu konuda şu dizeleri aşağıya yazacağım *(Tavîl):*

"İnsan, ölüm tehlikelerine atılan bir budala, bir cahil değilse, nasıl güvenebilir kadınlara?

Niceleri ölümün kara havuzundan su içmeye gittiler; sanki beyaz ve tatlı şarapmış gibi, içinde ne varsa içtiler."

İkinci tip jurnalcı, sevgililer arasında bir kopukluk meydana getirerek, sevgiliden yararlanmayı ve onu ele geçirmeyi amaçlayacak tiptir. Bu en ciddî, en korkunç ve en üzücü bir durumdur; çünkü jurnalcı büyük bir gayretle çalışır, çabalarından çabucak bir sonuç almak ister.

Bir üçüncü tip jurnalcı daha vardır. Bu tip her iki sevgiliye zarar verip sırlarını ele verme yollarını arar. Ama mutlu bir aşk sözkonusu ise, bu pek umursanmaz. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Tavîl):*

"Şaşıyorum şu jurnalcıya! Durmadan bizimle uğraşıyor, aşkımızı herkese ilân ediyor; âdeta bizim sorunumuzu soluyor.

Benim sorunumla, yüreğimin yarasıyla nesine gerek de ilgileniyor? Nar yiyen benim, dişleri kamaşan o çocuklar!" [42]

Yeri gelmişken, tıpkısı olmasa da benzeri bir durumu burada anlatmaktan kendimi alamıyorum. Lâf getirip götürme ve arabozuculuk hakkında birşeyler söylemek isterim. Kitabın başında belirtmeye çalıştığımız gibi, kimi düşünceler kimilerini çağrıştırıyor. Tüm insanların en kötüsü jurnalcılar ve ona buna kara çalıp arabozanlardır. Dediko-

duculuk, arabozuculuk, kötü bir huydur. Karakterin düşüklüğüne, eğitimin bozukluğuna işarettir ve çok kötü sonuçlar doğurur. Arabozucu, yalan söylemekten kendini alamaz; dolayısıyla arabozuculuk yalanın bir çeşididir. Her arabozucu kesinlikle bir yalancıdır. Yalancıları hiç mi hiç sevmem. Büyük de olsa kusurlu insanlarla arkadaşlık kurmaya rıza gösteririm, kusurları büyük de olsa kusurlarını Yüce Yaratıcıya havale ederim. Onlardan sadır olan ayıpları, kabahatleri örter, gizlerim. Ancak yalancı oldu mu, iş değişir. Bence, bu kusur bütün güzel huyları siler, değerli ne varsa yok eder, insanda varolabilecek bütün iyilikleri kaybettirir. Böyle bir adamdan iyilik adına hiçbir şey beklemem; çünkü her tür günahtan tövbe edilir, her tür kötülük saklanır ve ondan pişmanlık duyulur; ama yalandan asla kurtulunmaz, nerede olunursa olunsun, saklanılmaz. Şahsen bir yalancının yalanı kesin olarak bıraktığını ne gördüm, ne de duydum. Bir yalanını yakalamadıkça tanıdıklarımdan hiçbiriyle ilişkimi kesme girişiminde bulunmadım. Yalanını yakalamışsam, bu kez, ondan bizzat ben kaçındım ve onu yüzüstü bırakmaya çalıştım. Bu huy utanılası bir huydur. Bu huyundan dolayı kesinlikle kötü bilinip, kusurlu bir birey olarak parmakla gösterilmeyen herhangi bir kimse tanımadım. Bu tür yüzsüz alçaklardan Allah'a sığınırız. Bilgelerden biri şöyle demiştir: "Kiminle istersen arkadaş ol, ama şu üç kişiden sakın: Aptal, çünkü faydalı olayım derken sana zarar verir; kararsız, senin uzun ve sağlam dostluğun nedeniyle kendisine tam güvendiğin anda, seni ortada bırakır; ve yalancı, çünkü, senin aklının ucundan bile geçmeyecek bir tarzda, senin aleyhinde bulunacak, sana kıyacaktır; oysa sen ona en ufak güvensizlik belirtisi göstermezsin." Salat ve selam üzerine olsun, Allah Resulü'nün bir sözünü de yazayım: *"Ahde bağlılık imandandır."* Bir başka hadis daha: *"Şaka bile olsa yalanı kesinlikle bı-*

rakmadıkça gerçek mümin, inanan olunmaz!" Her iki hadis de bize Ebu Amr Ahmet b. Muhammed tarafından, ona da Muhammed b. Ali b. Rifaa, ona da şeyhleri tarafından nakledilmiştir. İkinci hadisin senedi bir başka raviler zinciriyle Ömer b. el-Hattab ve oğlu Abdullah'a kadar dayanır. Allah ikisinden de razı olsun. Yüce Tanrı Kur'an'da *"Ey inananlar niçin yapmadığınız şeyi söylüyorsunuz: Yapmayacağınız şeyleri söylemek Allah yanında en sevilmeyen bir iştir"* [43] diye buyuruyor. Salât ve selâm üzerine olsun, Allah'ın Elçisi'ne bir gün bir soru yöneltildi:

"-Mümin cimri olabilir mi?
-Evet olabilir.
-Gevşek olabilir mi?
-Evet olabilir.
-Peki yalancı olabilir mi?
-Hayır, kesinlikle olamaz."

Bu hadisi bize Ahmet b. Muhammed b. Ahmed, ona da Ahmed b. Said, ona da Ubeydullah b. Yahya, ona da babası, babasına da Malik b. Enes, ona da Safvan b. Süleym nakletmiştir. Aynı senetle, aynı raviler zinciriyle nakledilen bir başka hadiste de Allah Resulü, salat ve selam üzerine olsun, gene şöyle buyuruyor: *"Yalanda hayır, iyilik yoktur."* Malik b. Enes'den itibaren yine aynı raviler zinciriyle bir başka hadiste, o da İbn Mesud'dan naklediyor, şöyle buyurulmakta: *"İnsan durmadan yalan söyler ve kalbinde siyah lekeler meydana getirir; öyle ki kalbi iyice kararır ve Allah nezdinde yalancılar arasına yazılır."* Yine aynı senetle İbn Mesud'dan gelen bir hadis ise şöyle diyor: *"Doğruluktan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür; yalandan sakının. Çünkü yalan fitne fücura, fitne fücur da cehenneme götürür."* Yine hadise göre, bir adam geldi, Peygamber Efendimizi arayıp buldu ve ona şöyle dedi:

"-Ey Allah'ın Resulü! Benim üç tutkum var: içki, zina ve yalan. Emret bana, hangisini bırakayım!

-"*Yalanı bırak!*" dedi Allah'ın elçisi. Adam böylece oradan ayrıldı gitti. Daha sonra, zina etmek istedi. Fakat bir an düşündü ve kendi kendine "Nasıl olsa Peygamber Efendimizin yanına gideceğim; o bana zina edip etmediğimi soracak. Eğer evet, dersem; bana zina cezası verecektir; hayır dersem ahdimi bozmuş ve yalan söylemiş olacağım" dedi. Ve zinayı bıraktı. İçki için de aynı şey oldu. Sonra Peygamber Efendimizin, salât ve selâm onun üzerine olsun, yanına gitti.

"-Ey Allah'ın Elçisi hepsini bıraktım" dedi. Gerçekten de yalan bütün kötülüklerin başıdır; hepsini içerir, Aziz ve Celil Allah'ın lânetini çağırır.

Hazreti Ebubekir, Allah ondan razı olsun, şöyle diyor: "Kendisine güven duyulmayan kişinin imanı yoktur!" Allah razı olsun! İbn Mesud da "Yalan ve hıyanet dışında bütün eğilimler insanda yaradılıştan olup fıtrîdir" demektedir.

Allah'ın elçisi gene şöyle duyuruyor: *"Şu üç durum kimde bulunursa münafık olur. Söz verdiği zaman sözünde durmaz; konuştuğu zaman yalan söyler; kendisine güven duyulduğunda ihanet eder."* Küfür; Tanrı'nın varlığını, birliğini ya da dinin temellerinden birini yadsıma, Yüce Tanrı'ya karşı bir yalan değil de, nedir? Oysa Allah haktır ve hakkı sever. Gökler ve yeryüzü hakla yerinde durur. Yalancıdan daha alçak birini bilmiyorum. Yalan ve iftira yüzünden devletler yıkıldı, krallıklar çöktü; haksız yere kanlar akıtıldı; örtüler yırtıldı. Yalan ve iftira ancak kinleri ve hınçları güçlendirmiştir. İftiracının ödülü ise, nefret, rezillik, alçaklıktan başka birşey değildir. Halk ona köpeğe bakış atar gibi bakar.

Aziz ve Celil Allah Kur'an'da *"İnsanların ardından koğuculuk yaparak fitne fesatlık çıkaranların vay haline!"* buyurur.[44] Gene başka bir âyette *"Ey inananlar size fâsık, yoldan çıkmış*

biri bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın" buyurulur.[45] Böylece Allah koğuculuk yapanı *"fâsık"* diye nitelendiriyor. Başka bir yerde: *"Yemin edip duran, aşağılık, herkesi kınayan, söz götürüp getiren, hayra, iyiliğe engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba, ayrıca kötülükle damgalı hiçbir kişiye itaat etme"*[46] diye buyuruyor.

Peygamber şöyle demiştir: *"Hiçbir koğucu cennete girmeyecektir."* Ve gene: *"Şu üç öldürücü durumdan sakının!"* demiştir: *"Söz taşıyan, kendisine söz taşınan ve kendisinden söz taşınan."* El-Ahnaf da şöyle diyor: "Emin insan söz taşımaz; iki yüzlü insan Allah yanında her iki yüzünü de kaybetmeye lâyıktır." Bütün bunlardan yalanın en kötü, en rezil bir huy olduğu açıkça anlaşılıyor.

Ben de bir şiir yazmıştım ve Allah rahmet etsin şair Ebu İshak b. İsa es-Sakafî'ye sunmuştum. Dostlarımdan biri ona benim hakkımda şaka tarzında bir yalan aktarmış. Bizim şair de çok alıngandı. Bunu sahi sanmış ve ona inanmış. Aslında ikisi de dostumdu. Bu sözü aktaran gerçekte yalancı değildi, fakat çok şakacıydı; şaklabanlığı çok severdi. Bu habere inanan Ebu İshak'a daha sonra bir şiir yazıp gönderdim. O şiirden bir parçayı buraya alıyorum *(Tavîl):*

> *"Duyduğun her sözü inanıp kabul etme; senin bildiğin yöntemlerle onun doğru olup olmadığını bilemezsin.*
>
> *Serabı görünce matrasındaki suyu yere döken kişi gibi olma; böylece bomboş ve uçsuz bucaksız çölde başına belâ açarsın."*

Benden söz taşıyan dostuma da bir şiir yazdım; işte birkaç dizesi *(Tavîl):*

> *"Ruhun güzel huylarına bozuk ögeler karıştıran kişiler gibi, ciddî işlere şaka karıştırma.*

En keskin silâhı dedikodu ve yalan olan kişi, tıpkı kendi pisliğiyle korunan toy kuşu gibidir."

Bir zamanlar bir arkadaşım vardı. Aramızda yalan sözler gittikçe çoğaldı, gerçi bu durum, yüzünden ve bakışlarından belli oluyordu. Bense, zaten yaratılış itibariyle ılımlı, sabırlı, mümkün olduğunca iyi geçimli birisiydim. Uysal davranışlar göstererek dostluk bağlarımızı yeniden sağlamlaştırdım. Ona bir şiir yazdım; ondan bir parça yazayım *(Tavîl):*

"Benim davranışımda öyle amaçlar ve meramlar var ki, eğer gün yüzüne çıkacak olsalar, Vehriz [47] *bile okçuların en iyisi olduğu savında bulunamaz."*

Aşağıdaki dizeleri de Ubeydullah b. Yahya el-Ceziri'ye hitaben söyledim. Kendisi amcasının edebî mektuplarını ezbere bilir. Ruhunu saran bir yalan hastalığına yakalanmıştı; canı çıkmadıkça bu huyu da çıkacağa benzemiyordu. Hiç çekinmeden her yerde alenen yaptığı yeminler, içtiği antlarla yalanları ve koğuculuğu güç kazanıyordu. Seraptan daha yalancıydı; körü körüne tutulmuştu yalana; inanmadıklarını bildiği halde insanlara çılgınca yalan söylüyordu. Fakat onların inanmamaları onun hiç umurunda bile değildi *(Tavîl):*

"Benden sakladığın herşey su yüzüne çıktı; senin kötü niyetlerini olaylar açıkça bana gösterdi; sanılarımı doğruladı.
Kaç kezdir bir durum bir ötekisiyle açığa çıkmakta; tıpkı yargıçların zina suçunu suçlunun ağzından kopardıkları ipuçlarıyla açığa çıkardıkları gibi."

Bu konuda bir şiir daha yazmıştım *(Tavîl):*

"Konuşmalarının tümünde aynadan daha aldatıcı; insanlar arasındaki ilişkileri kesmede Hind kılıçlarından daha keskin.

Ölüm ve zaman sevişenleri birbirinden ayırma hilelerini ondan öğrenmiş sanırım.

Uzun bir şiirde yine aynı konuyla ilgili olarak şunları söylemiştim *(Tavil):*

"Sözleri, en güzel sanılardan daha yalancı; sefaletten ve borçluluktan daha kötü ve tehlikeli.

Arş'ın sahibi Ulu Tanrı'nın emirleri onun için kalbsiz birine söylenen sitemden daha ehven, daha etkisiz.

Her tür rezilliği ve ayıbı kendinde toplamış; ona sövmek istesek bile söylenecek küfür kalmamış.

Ayıp diye birşey kabul etmeyen kişiye ayıptan daha çirkindir o, soğuğu Medine Salim'inkinden daha şiddetlidir.

Ayrılıktan, bozuşmadan, gözetleyicinin gözetlemesinden daha iğrençtir, özellikle bu felâketler sevgiye susamış şaşkın ve çılgın bir aşığın başına toplandığında daha da beterdir."

Fakat bir dalgının dikkatini çekmek, bir dosta güzel öğütlerde bulunmak, bir Müslümanı korumak, bir fâsıktan ya da düşmandan haber getirmek, yalan olmadıkça ya da yalanlanmaya elverişli olmadıkça, haberi getiren de kin, intikam ve kışkırtmayı amaçlamıyorsa, bunlar jurnalcılık demek değildir. Zayıfların yok oluşu, akılsızların düşüşü başka birşey yüzünden değil, sırf güzel öğüt verenle jurnalcıyı birbirinden ayırd etmesini bilemediklerindendir. Bu ikisi görünüşte birbirine çok yakın, ama gerçekte çok farklı. Biri ilâç, öbürü hastalıktır. Uzak görüşlü kişiler ikisini birbirine karıştırınaz asla. Jurnalcının sözleri dince kınanır; çünkü o, dostların arasını açma, kardeşler arasını bölme, ilişkileri

zedeleme ve aldatma peşindedir. Şayet güzel öğüt yolunu izlerken koğuculuğa düşmekten korkulursa, dünya işlerinde ve insanlarla olan ilişkilerde yeterince uzak görüşlülük edemeyip değerlendirme yapılamıyorsa, o zaman kılavuz olarak din seçilmeli ki ışığıyla aydınlanılsın! Böylece din onu nereye götürürse, oraya gitsin; nerede durdurursa, orada dursun! Başarısının bir garantisi, sağduyusunun teminatı, zaferinin güvencesi ve esenlik bildirisi olarak baksın dine! Peygamber Efendimizi, salat ve selâm üzerine olsun, gönderen, emirleri, yasakları bildiren Yüce Tanrı hakikat yolunu, doğruluğa nereden ulaşılacağını, kötülüklerden nasıl korunulacağını, kurtuluşa hangi yöntemlerle erişileceğini, kendi nefsinin kıyaslarına göre hareket edebileceğini sanan ve kendi kendini yönetebileceği savında bulunan kişilerden çok daha iyi bilir.[48]

KAVUŞMA

Aşkın görünümlerinden biri de sevgililerin birbirine kavuşmasıdır. Bu büyük bir zevk, çok tatlı bir dönem, yüksek bir derece, şafaktan doğan bir mutluluktur. [49] Daha doğrusu; ama nasıl söylesem, diriliştir, yüce varoluştur, sürekli sevinçtir, Allah'ın büyük bir bağışıdır. Eğer bu dünya üzüntü ve kaygı dolu fâni, geçici bir dünya olmasaydı ve eğer cennet bir ödül yeri, kötülüklere, çirkinliklere karşı bir sığınak olmasaydı, sevgiliyle birleşmenin katıksız mutluluk, hiçbir şeyin bulandıramayacağı dupduru, saf, kesinlikle üzüntü ve kederin yaklaşamadığı, dileklerin tamamlandığı, umutların son sınıra vardığı bir gönül şenliği olduğunu kolaylıkla söyleyebilirdik. Bütün zevkleri denedim, acı tatlı herşeyi tattım: sultanlarla birlikte olma; elde edilen mal; yokluktan sonra varlık; uzun bir yolculuktan sonra dönüş; tehlikeden sonra güven; ailemden çok uzaklara sür-

günden sonra yeniden özgürlük. Bunların hiçbiri sevgili üzerinde kavuşmanın bıraktığı etkiyi veremez. Bu durum özellikle, sevgili uzun bir süre âşığın aşk ateşinin yanmasını, umut ateşinin alevlenmesini engellediği zaman daha gerçektir. Gerçi âşığın kalbinde aşk ateşi devamlı yanar. Ne yağmurdan sonra bitkilerin çıtır çıtır büyüyüşü, ne ilk yazda kara bulutların kaybolmasından sonra çiçeklerin parlaklığı, ne yemyeşil bahçelerle çevrili bembeyaz sarayların zerafeti güzel huylu, iyi karakterli, nitelikleri güzellikte âhengini bulan bir sevgiliyle kavuşmaktan daha güzeldir. En beliğ lisanlar bu sevinci tasvir etmekten acizdir; tadını anlatamazlar. O durum gönülleri şaşkına çevirir, zekâları durdurur. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Basit):*

"Şakaklarımda ve favorilerimde ak saçları gören biri bana yaşımın kaç olduğunu sordu.

Ona şöyle cevap verdim: tek bir saat var ki aklen ve mantıken bütün bir ömre bedel sayıyorum.

Nasıl oluyor, dedi; açıkla bunu bana, çünkü sen bana en berbat bir haberi getirdin.

Kalbimin bağlandığı sevgili var ya, dedim, işte bir gün, tehlikeye rağmen, onu öyle bir öptüm ki,

Ne kadar yaşasam, o anı hiç unutamam ve ömrümün tümüne bedel sayarım."

Randevu vaatleri sevgililerin kavuşması için çok büyük anlam taşır. Böylesi bir vaadın gerçekleşmesini beklemek kalbde olağanüstü bir yer tutar. Vaadler de iki türlüdür: birincisi, âşığın sevgilisini ziyaret edeceğini bildirdiği vaattir. Bu konuda bir şiir yazdım. Birkaç dizesini yazayım *(Basit):*

"Sevgilim gecikince, geceleyin dolunayla konuştum; ay ışığında güzelimin parıltısını görüyordum.

Aşkımızla ilgili kurgular kurarak, konuşma umuduyla tutuşup ayrılık acısıyla yanarak geceyi mutlu geçirdim."

İkincisi, sevgilisinin âşığı ziyaret edeceğini bildirdiği vaattir. Evet, kavuşmanın ön belirtileri, mutluluğun başlangıcı kalbe benzeri bulunmayan bir serinlik verir.

Komşu evlerin birinde oturan bir güzelin sevdasıyla yanıp tüten birini tanıyorum. Ne zaman istese ona kavuşuyordu; önüne hiçbir engel çıkmıyordu. Gece olsun gündüz olsun, bütün yaptığı onu görmekten ve uzun uzun konuşmaktan ibaretti. Nihayet gün geldi, kaderi yardım etti; sevgisine uygun bir cevap aldı; umutsuzluktan sonra mutluluğa erişti. Ama, o kadar çok beklemişti. Hatırlıyorum da, sevinci onu çılgına çevirdi, bir tek kelime konuşamadı. O kadar ki! Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Basit):*

"Öyle bir arzum var ki, şayet duada Allah'a yalvarıp bildirseydim, tüm günahlarım Allah nezdinde bağışlanırdı.

Eğer o arzuyla dua etsem, çöldeki aslanlar bütün insanlara zarar vermekten el çekerlerdi.

Çünkü sevgilim önce beni refüze etmişti; ama sonra bana bir öpücük verdi; o zamana kadar sönmüş olan aşk ateşim birden alevlendi.

Susuzluğunu gidermek için kana kana su içen, su içtikçe soluğu kesilen, böylece mezarın dibini boylayan biri gibi oldum."

Yine şöyle dedim *(Mütekarib):*

"Aşk benim için nefes alıp verme kadar hayati değer taşıyor; savaş atımın dizginlerini gözlerime yerleştir-

dim,[50] *yani gözlerimin gördüğüne tamamen esir oldum çünkü.*

Bir efendim var, hep beni aldatıyor; bununla beraber kimi zaman, bana karşı gizlice cömert davranıyor.

Rahatlarım, yatışırım diye onu öptüm, ama zayıf kalbimin heyecanı dineceği yerde daha da arttı, durumum kötüleşti.

Gönlüm, yer yer korkuluk dikilmiş, ürünsüz bir bostan tarlası gibiydi."

Yine aynı şiirden bir parça:

"Ey Çin mücevherleri! Canınız cehenneme! Endülüs yakutu bana yeter de artar bile!"

Öykü: Devlet büyüklerinden birinin oğluna çılgınca gönlünü kaptıran güzel bir genç kız tanıyorum. Ama oğlanın hiç haberi yoktu. Kızın kederi gittikçe artıyor, umutsuzluğu büyüyordu; öyle ki onun sevdasından yataklara düştü, çünkü onu çok seviyordu. Oğlan ise, sevginin etkisini kavrayacak yaşta bile değildi. Hayâ korkusuyla kız da ona gidip durumu açıklayamıyordu, çünkü henüz bakireydi, eldeğmemişti. Ayrıca oğlanı böyle büyük bir sürprizle karşılaştırmak da işine gelmiyordu; bilmiyordu kendisi onun zevkine uygun bir kız mıydı? Uzun süre böyle devam etti. Artık gerçek ortadaydı. Kendisine güven duyduğu yüksek düşünceli, ileri görüşlü bir kadına içini döktü, ona sızlandı. Çünkü onu bu kadın yetiştirmişti. Kadın ona şöyle dedi: "Halini ona şiirle anlat! İma et!" Birçok kez bu yolu denedi. Fakat oğlan bunların hiçbirisine dikkat etmedi. Oysa aslında zeki ve duyarlı birisiydi, ama böyle birşeyin olacağını hiç sanmıyordu. Bu yüzden zihninde bu sözlerin ne anlama geldiğini araştırma gereksinimi bile duy-

muyordu. En sonunda, iş o noktaya geldi, bir gece ikisi başbaşa birlikte oldular; o esnada kızın sabrı tükendi; kalbi yerinden oynayacak gibi oldu; kendini tutamadı. Gene de Allah bilir, inşaallah çocuk temizdi, iffetliydi, günahlardan uzaktı. Kız ayrılmak üzere ayağa kalktı, oğlanın üzerine eğildi ve dudaklarından öptü. Sonra bir tek kelime söylemeden, aşağıdaki dizelerde tasvir ettiğim gibi, keklik gibi gaydalayarak oradan çekip gitti *(Basit):*

> *"Dengeli sevgi girişimlerinde, bahçede biten bükülgen nergis dallarına benziyor sanki.*
>
> *Kulağındaki küpeler, sanki âşığının kalbine takılı; çünkü bu küpelerin çın çın hafif sallanışı âşığın kalbinde büyük sarsıntılara ve şaşkınlığa yol açıyor.*
>
> *Yürüyüşü güvercin yürüyüşüne benziyor; ne ayıplanacak sert bir tavrı, ne de can sıkıcı yumuşaklığı var."*

O zaman oğlan şaşırdı, gücü takatı kesildi, soğukkanlılığını yitirdi. Kızdı, öfkelendi; utandı, mahcup oldu, eli ayağı dolaştı. Fakat henüz kız gözünden kaybolmadan ölümcül tuzaklara yakalanıverdi. Yüreğinde ateş alevlendi; soluk alıp vermesi güçleşti; korkuları çoğaldı. Kuşkusu büyüdü, uykusuzluğu arttı, o gece gözünü hiç yummadı. İşte aralarında büyük bir aşkın başlangıcı böyle oldu; ne ki gün geldi, uzaklık ellerini birbirinden kopardı. İşte bu da İblis'in tuzaklarından ve Yüce Tanrı korumadıkça hiç kimsenin dayanamayacağı aşkın devingen güçlerinden birisidir.

Konuşmanın uzaması sevgiye uğursuzluk getirir diyen insanlar da var. Bu aşağılanacak bir fikirdir. Tam tersine, birliktelik ne denli uzun olursa, bağlılık da o denli sağlam olur. Kişisel olarak kendim için söyleyeyim, kavuşma suyunu içtim, ama bu susuzluğumu artırmaktan başka bir işe yaramadı. İşte bu durum hastalığının çaresini gene hastalı-

ğında arayanların durumudur; böylece acısı birazcık da olsa yatışır. Sevdiğim kişileri elde etmede, hiçbir insan tekinin ulaşamayacağı noktalara ulaştım; böyle olmakla birlikte gene de daha fazlasını istiyordum durmadan. Bu durum bende, en ufak bir bıkkınlık ve usanç duymaksızın uzun süre devam etti. Bir gün sevdiklerimle birlikte bir mecliste bulundum. Hayalimde tasarladığım tüm kavuşma türleri, arzu ve isteklerimi tatmin etmeye, tutkumu yatıştırmaya, amaçlarımdan tek birine bile ulaşmaya yeterli görünmüyordu. Anladım ki, ne denli yaklaşırsam o denli aşk ateşim alevleniyor, sevgi çakmağı yüreğimdeki aşk ateşini tutuşturuyordu. Aynı mecliste şu dizeleri söyledim *(Tavîl):*

"İsterdim ki yüreğimi bir bıçakla yarıp açsınlar ve seni oraya yerleştirsinler; sonra da göğsümü kapatıp diksinler.

Böylece sen kesinlikle orada olasın; diriliş gününe kadar, başka yerde değil, orada kalasın.

Ben yaşadıkça sen de yaşayasın! Eğer ölürsem, kabrin derin karanlığında, kalbimin içinde kalasın!"

Dünyada şu iki sevgilinin durumuna eş bir durum daha yoktur: hiç kimse onları gözetlemezse, jurnalcılardan güvence altında olurlarsa, ayrılık gibi bir sorunları olmazsa, birbirlerinden kaçma gibi duyguları yoksa, kararsız ve değişken değillerse, eleştirenleri yoksa, huyları birbirine uyuyorsa, aşkı eşit olarak paylaşıyorlarsa, Allah onlara bol rızık, istikrarlı bir yaşam, huzurlu bir ömür verdiyse, birliktelikleri Allah'ın razı olduğu üzere, helâl yolla olmuşsa –ölümden kaçış olanaksızdır– dostluklar ölünceye kadar uzar giderse. Fakat bu öyle bir bağıştır ki, hiç kimseye kısmet olmuyor; öyle bir gönül hoşluğu ki, hiçbir istekli erişemiyor. Eğer bu durum, kaderin ilâhî duraklarda gizli birta-

kım cilvelerinden uzaksa -örneğin beklenmedik bir anda ayrılık, sevgililerden birinin gepegenç ölümü ve benzeri durumlar– her tür bulanıklıktan, belâ ve âfetlerden güvence altındadırlar.

Bütün bu özellikleri bünyesinde toplayan insanlar gördüm, ama sevgilisinin hırçın karakteri ve sevilmiş olmanın doğurduğu fırsatlardan yararlanmaya çalışmasından dolayı üzgündüler. Bu yüzden onlar hayat neşesini dertsiz, üzüntüsüz tadamıyorlardı; kavgasız, gürültüsüz günleri yoktu. Her ikisinde de kusur vardı; çünkü her biri öbürünün aşkından emindi. Bu durum aralarında ayrılık başgösterinceye, bu dünyanın bir yasası olan ölüm gelinceye kadar sürdü. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Munsarih):*

"Sevgilinin uzaklaşmasını nasıl ayıplayabilirim, ona nasıl haksız davranabilirim? Oysa onun bütün huyları ayrılık izi taşıyor.

Göğsümün daralması için sevgi yetiyor; ama ne yapayım, ayrılık ve aşk bende iyice yerleşmiş?"

Rivayet edilir ki, Allah rahmet etsin, Ziyad b. Ebu Süfyan [51] bir gün çevresindekilere şöyle dedi:

-"En mutlu insan kimdir?"

-"Müminlerin Emiridir" dediler.

-"Peki Kureyşliler adına ne dersiniz?" dedi.

-"Gene sensin!" dediler.

-"Peki öyleyse Haricîlere karşı koyma ve sınır karakollarını savunma zorunda kalışıma ne buyurulur" dedi.

-"O halde kimdir, sayın Emir?" diye sordular. Dedi ki:

-"Müslüman bir karısı olan Müslüman erkektir: Allah kendilerine huzur içinde yaşayabilmeleri için gerekli, yeterli şeyleri vermiştir. Ne o bizi tanıyor, ne biz onu."

Bütün o yaratıkların hayranlığını kazandığı, kalblerini okşadığı, sevimli bulduğu, ruhlarını büyülediği, beğenisini

kazandığı, akıllarını saran gönüllerini fetheden şeyler arasında acaba bir âşığın sevgilisi için gösterdiği sıcak ilgi ve özenden daha güzel birşey var mıdır? Bu anlamda pek çok durumlara tanık oldum. Hele duyguların en tatlısını beraberinde taşıyan gizli bir aşk söz konusu ise! Evet! Keşke bir görebilseniz, sevgilisinde herhangi bir darılma nedeni bulma için ne durumlara girer, ne tür imalarda bulunur, ne sorular sorar âşık! Bu yanlış tutumdan kendisini çekip çıkarmak, kurtarmak için, içine düştüğü güç duruma keşke bir tanık olsaydınız! Görseniz, olayları nasıl sahte bir kılıf içinde sunar; muhatabının gözünde değerli olan yorumları yapabilmek için ne türlü kurnazlıklara başvurur; bunları görseydiniz, eşine hiçbir yerde rastlanmayan bir tuhaflık ve gizli bir sevinç duymuş olursunuz mutlaka. Gönülleri bundan daha çok cezbeden, daha derinden etkileyen, ruhun derinliklerine kadar inen bir durum bilmiyorum.

Sevgililer kavuştuklarında kendilerini temize çıkarmak için en keskin zekâların, en güçlü düşüncelerin bile akıl edemeyeceği mazeretler uydururlar. Kaç kez böylesi durumlara tanık oldum. Bu vesileyle şunları yazdım *(Sari'):*

> *"Eğer doğruyu yanlışa karıştırarak söylersen, düşüncesizlere istediğin herşeyi kabul ettirebilirsin.*
>
> *Gene de birazcık düşüncesi olanın gözünden kaçmayacak bir fark vardır ikisi arasında.*
>
> *Bu altın gibidir; ona birazcık gümüş katsan sıradan bir adam bile işin farkına varır.*
>
> *Ama saf altınla sulandırılmış altını ancak usta bir kuyumcu ayırdeder."*

Birbirine âşık biri kız öteki oğlan iki genç tanıyorum. Yanlarında bir üçüncü kişi olunca bir sedirin üzerine uzanıyorlardı. Aralarına büyük insanların sırtını dayadığı bir

çeşit büyük yastık koyuyorlardı. Fakat yastığın arkasında başlarını birbirine dayıyorlar ve kimse görmeden bakışıyorlardı; gören de onları yorgunluktan böyle uzanmışlar sanırdı. Birbirini büyük bir aşkla sevme noktasına ulaştılar. Öyle ki delikanlı sevgilisi üzerinde otoriter tavırlar takınıyordu çoğu kez. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Sari'):*

"Dinleyiciyi olduğu kadar anlatıcıyı da şaşırtan, hayatta sık sık görülebilen tuhaf şeyler arasından,

Binit hayvanının üzerine binilmesini istemesiyle, kendisinden birşeyler istenen kimsenin, isteyen karşısındaki alçalışını;

Daha önce, umut edilen şeylerin umucuya boyun eğdiğini hiç işitmedik; hiç duymadığımız şeyler bunlar...

Bütün bunlara, mef'ul, faile bağımlıdır[52] *dilbilgisi kuralından başka bir neden bulunabilir mi acaba, bilmem ki?"*

Kendisine güven duyduğum bir kadın bana anlattı: Bir delikanlı ile bir genç kız birbirlerine delice tutkundular. İkisi tenha bir yerde biraraya gelirler. Delikanlının elinde bir bıçak var, meyva kesip soyuyor. Bıçağı vargücüyle tutunca, bıçak kayar ve başparmağını keser, hafifçe kanatır. Genç kızın üzerinde altın simle işlemeli, yepyeni ve çok değerli bir tunik vardı. Hemen kız tuniğinin kolunu yırttı ve oğlanın başparmağını o parçayla sardı.

Seven için böyle bir jest kendisinden beklenilen büyük özveri ve boyun eğmek zorunda olduğu aşk ilkeleri yanında çok küçük kalır. Nasıl böyle davranmasın; madem öbürü canını ona adamış, ruhunu ona sunmuş?

Öykü: Şahsen ben, İbn Bartal diye bilinen Zekeriya b. Yahya et-Temimî'nin kızını tanıdım. Bu kızın amcası Muhammed b. Yahya Kurtuba başkadısıydı. Bunun kardeşi

bakandı, aynı zamanda generaldi; sınır savaşları diye bilinen ünlü savaşta iki generaliyle birlikte Galip tarafından öldürülmüştür. O iki general Mervan b. Ahmed b. Şehid ve Yusuf b. Said el-Akkî idi. Bu genç kız bakan Yahya b. İshak'ın oğlu Yahya b. Muhammed ile evlenmişti. Hayatlarının baharında ve en güzel mutluluk çağında zamansız olarak kocasını kaybetmişti. Onun üzerine o kadar üzüldü ki öldüğü gece cesetle birlikte aynı yatakta geçirdi geceyi. İşte bu jestiyle ona ve ikisini birbirine bağlayan bağlara ebedî olarak veda etti. Ölünceye kadar da üzüntüsünden kurtulamadı.

Gözetleyicilerin düzenledikleri oyunları bozarak, üçüncü kişilerin boşboğazlığından sakınarak, bıyıkaltından gülme, mahsustan öksürme, gizlice ellerini birbirine değdirme, belinin yan tarafını sıkma, elini ayağını tutma gibi yollarla gizlice gerçekleştirilen kavuşma nefis üzerinde çok tatlı bir etki bırakır. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Medid):*

"Gizli buluşmanın öyle bir tadı var ki açıktan serbestçe kavuşmada bu tad yoktur.

Bunun öyle bir zevki vardır ki çölde kum tepeleri arasında yürüyormuşçasına etrafı kollarsın çünkü."

Öykü: Dostlarımdan soylu bir aileye mensup, yüksek düzeyde inançlı ve değerli biri, bana gençliğinde kendi evlerinde bulunan genç bir cariyeye âşık olduğunu anlattı. Dolayısıyla o kızın yanına varması da yasaklanmıştı; oysa o onun aşkından çılgına dönmüştü. "Bir gün", diye söze başladı bana, "amcalarımdan biriyle, Kurtuba'nın batısındaki vadide bulunan mülkümüze doğru bir geziye çıktık. Bahçelerde, parklarda gezindik; evlerden uzaklaştık, ırmak kıyılarında eğlenceli vakitler geçirdik. Ama gel gör ki hava birden karardı, göğü yağmur dolu bulutlar kapladı,

az sonra yağmur boşandı. Grubumuzda herkese yetecek kadar örtü yoktu. Amcam yanındakilerden kendine bir örtü istedi; örtüyü bana fırlattı; cariyeye de benimle birlikte aynı örtü altına sığınmasını söyledi. Hiçbir şeyden kuşku duymayan o insanların gözü önünde elde ettiğim zevki bir düşünsene! Yalnızlığa benzeyen olağanüstü bir birliktelik! Tenha bir yerde buluşmaya benzeyen ilginç bir beraberlik! Vallahi, o günü hiç unutamadım." İyi anımsıyorum, bana bu öyküyü anlatırken tüm organları keyfinden oynuyordu; çok eski bir anı olmasına, aradan uzun yıllar geçmesine karşın, büyük bir sevinç, neşe ve ferahlık duyuyordu. Bu konuda yazdığım şiirden bir dize aktarayım *(Hafif):*

> *"Dertli bir âşığın sevgilisini görüşü gibi, bahçedeki güller gülerken gökteki bulutlar ağlıyor."*

Öykü: Sevgililerin kavuşmasının en belirgin çizgilerinden biri de arkadaşlarımdan birinin bana anlattığı şu durumdur: Evinin karşısındaki bir evde bir sevgili vardı. Her iki evde de ötekinin görülebileceği bir yer vardı. Genç kız o yerde duruyor –burası bir salondu– blûzuyla elini sararak arkadaşına el sallıyor, onu selâmlıyordu. Blûzuyla elini niçin sardığını sorunca, ona şöyle cevap verdi kız: "Olabilir ki aramızda birşeyler olduğundan kuşkulanırlar; benim yerime seni başkası gözler, seni selâmlar; sen de onun selâmına karşılık verirsin. Böylece kuşkular doğrulanır. İşte blûzuma sarılı elim aramızda birbirimizi tanımak için bir işarettir. Eğer çıplak bir el sana doğru selâm işareti yaparsa, bil ki benim elim değil; o zaman karşılık verme."

Kimi zaman konuşma o denli tatlıdır, kalbler birbirlerine o denli âhenk içinde çarpar ki, sevgililer birleşmelerine başkaları ne kulp takarsa taksın umursamazlar, jurnalcının jurnalinden kaygılanmazlar; üstelik bu durumda kınama-

lar son derece dürtükleyicidir. Bir şiirde kavuşmayı şöyle anlatmıştım *(Sari')*:

"Kaç kez pervane gibi aşk ateşinin çevresinde dönüp dolaştım; öyle ki sonunda o küçük kelebek gibi o ateşin içine düştüm."

Gene aynı şiirden:

"Aşkın gücü, gece yolcusunun ateş kıvılcımına doğru yönelişi gibi kavuşmaya doğru yöneliyor."

Biraz ileride de şöyle deniyor:

"Sevgilimle kavuşmayı umduran, dudakları susuzluktan kavrulanlara ardarda su verilişi gibi, ona karşı benim ilgimi uyandırdı."

Son olarak da şöyle:

"Bakışlarını tek bir nesne üzerine durdurma, çünkü güzellik daima çoğalmaya ve yayılmaya elverişlidir."

Bir kasidemde de şunları söylüyorum *(Sari')*:

"Aşk kurbanının kan bedelini kim ödeyecek? Aşk tutuklusunu kim kurtaracak, serbest bırakacak?

Kader bana ona dönmeyi, bugün şu ırmaktan geçtiğim gibi, ona kavuşmayı gösterecek mi acaba?

Susuzluktan yana yana uzun süre bu ırmakta yüzdüm. Suda yüzen insanın susaması ne tuhaf değil mi?

Ey sevgilim! Aşk içimi kemirdi, beni yedi tüketti! Beni ziyarete gelen gözler benden eser göremiyor artık!

Nasıl oldu da aşk, şehirlinin de köylünün de gözünden ırak olan birine tebelleş oldu?

Doktorum beni tedavi etmekten vazgeçti; beni kıskananlar, çekemeyenler bu hastalığım nedeniyle bana acırlar belki."

KAÇINMA

Aşkın âfetlerinden biri de kaçınmadır. Çeşitli türleri vardır. İlki, bir gözetleyicinin varlığından dolayı ortaya çıkan kaçınmadır. Bu tür bir kaçınma her tür kavuşmadan daha tatlıdır. Eğer kelimenin edebî anlamı ve terimsel kavramı bu bölümden çıkarılmasını ısrarla gerektirseydi, bunu somutlaştırmayı daha sonraya ertelerdim ve onu burada kağıt üzerine geçmeyi hakaret sayardım. Bu tür bir kaçınmada sevgilinin âşığından uzaklaştığını, sözlerini bir üçüncü kişiye anlattığını, şüpheli görülmemesi, hakkında kötü sanıda bulunulmaması için anlaşılmaz imalarda bulunduğunu görürsün. Âşık da aynı tarzda davranır. Ancak ruhu onu ona sürükler; nefsine ve tutkusuna karşı koyamaz; o zaman, onun da uzaklaştığı görülür. Fakat sanki yaklaşan, susan biri gibi, sanki konuşan ve kalbi başka yerde olduğu halde bakışlarını bir nesneye diken biri gibidir. Zeki ve kurnaz biri, iki sevgilinin sözlerinin arkasındaki gizli anlamı keşfederse, dışta görünenin içteki ile, açıktan söylenenin gerçekle hiç de ilgisi olmadığını hemen anlar. Gerçekte bu, gözlemciler için yiğitçe duyguları ortaya çıkaracak coşturucu bir manzara, gönüllerdeki gizli duyguları harekete geçirecek hareketli bir sahnedir. Bu konuda şiirler yazdım, başka konuları da içermelerine karşın burada kimi parçalarını yazacağım. Fakat daha önce bu serbestliklerde bulunacağımı sana söylememiş miydim?*(Tavîl)*:

"Balığın devekuşunun susamasını kınayışı gibi, Ebu'l-Abbas onu kınıyor, ayıplıyor; normal ... onu hiç tanımıyor çünkü."

Ve gene aynı şiirden:

"Nice dostlarıma cömertçe davrandım: Özel bir zevk için olmadığı gibi, böyle davranmak zorunda da değildim. Fakat kişisel nedenlerim vardı:

Bu iyi davranışlar gerçekten bir başkasının hoşuna gitmek içindi. Bu buğday taneleriyle kuşları, tuzak kurarak avlamak gibi birşeydi."

Aynı şekilde birçok hikmetleri ve edebî sanatlarla doğal davranış kurallarını içeren bir kasideden şu dizeleri sunayım *(Tavîl):*

"Gönlümdeki gizli sevinç ruhumun seçtiği, beni etkileyen varlığa yöneliyor; yüzümdeki neşe ise kendisinden kaçındığım kişinin izlerini taşıyor.

Kimi zaman çok sevdiğiniz saf balı bırakıp, acı hıyar suyunu içmeniz için nedenler çıkar.

Ruhumu zor tutarak, sevdiğimden yüz çeviriyorum; oysa bu bana üzüntü veriyor, beni yoruyor, sıkıntıya düşürüyor.

Denizin dibinde, dalgaların altında gizli duran kıymetli incileri arayıp bulmak için, denizin derinliklerine dalmaktan başka bir yol var mı?

Sevdiklerimi ve istediklerimi elde etmek için başka yollar olduğundan eminsem, ruhumu doğal eğilimlerinden vazgeçiriyorum.

Nitekim, Allah daha önceki dinleri neshetmiş, hükmünü kaldırmış, yerine daha iyisini ve daha sadesini göndermiştir.

Tüm yaratıkların karakterlerini kendilerine uygun düşen bir tarzda anlatıyorum; oysa benim karakterim tamamen kapalılık ve doğruluktur.

Tıpkı suyun renginin su kabının rengine dönüşü gibi, gerçekteyse suyun rengi insanı şaşırtan bir beyazdır."

Gene aynı şiirden:

"Benim için dostlarım doğal hükümler gibidir: yaşamım onlarladır, fakat ölümden de onlardan ötürü korkarım."

Gene aynı şiirden:

"Şaşaalarla kolayca baştan çıkarılıveren kişilerden değilim ben; ayrıca ayrılık da gönlümde tuttuğum duyguları pek etkilemez.

O zaman kalbimin en gizli yerinde nefretler duyarım; fakat dıştan tatlı dilli ve gönül okşayıcı görünürüm.

Sonunda anladım ki, savaşta ateş yükseldikçe yükseliyor, halbuki başlangıçta bir oyundu.

Alacalı yılanın hareli kumaş gibi bir parlaklığı var; rengi olağanüstü güzel; fakat ne yazık ki bu güzel parlaklık altına öldürücü zehir sinsice yerleşmiş.

Kılıç çeliğinin insanı hayran bırakacak bir manzarası var; fakat sallanınca, keskin ağzı öldürücüdür.

Benim için alçakgönüllülüğün çok yüksek bir değeri vardır; bu yolla insan dilediği herşeye ulaşır.

Çünkü olur ki insan yarin hatırlı, itibarlı, saygın kişisi olmak için alnını toza toprağa koyar, secde eder.

İşte insan için ardından bir izzet, büyüklük getiren alçaklık, alçaklıkla sona eren bir izzetten daha soyludur.

Nice bin kez, yoksulluk ardından bolluk getirmiştir; nice bin kez kıtlık sonunda herşey bollaşmıştır.

Düşüşü görmeyen kimse izzeti ne bilsin? Çünkü hiç kimse rahat yüzü göremez, yorgunluk çekmemişse.

İnsan susuzken, küçük bir sudan birazcık su içmesi, bolca, kana kana ve birçok defa su içmesinden daha tatlıdır."

"Gördüğün bütün insanlar az ya da çok iyidir. Eğer daha iyisini bulamıyorsan iyi suyla yetin.

Fakat bulanık suyu, mecbur kalmadıkça ve başka hiçbir yerde içecek birşey olmadıkça içmeye razı olma.

Tuzlu sulara pek yaklaşma, çünkü onlar boğazda takılır kalır; böylesi bir durumda susuz kalmak daha uygundur akıllı bir insan için."

Gene aynı şiirden:

"Zor da olsa, kurnazlıkla, hileyle elde edilebilen birşeyden dolayı üzülme; çünkü tüm girişimlerin gerçekleştirilmesi çoğu kez zordur, güçtür, çetindir.

Karanlıklara güvenme; çünkü yakında şafak doğacak; ışıkla da kendini aldatma, çünkü akşam olunca güneş batacak."

Gene aynı şiirden:

"Dayan! Biraz daha dayan! Çünkü su med ve cezirden dolayı bir alçalıyor bir yükseliyor, sürüp giden saldırılarla kayalara saldırıyor.

Hiç usanmadan, durmadan, dinlenmeden birtakım hareketleri tekrar et, hiç gevşeme. Çoğu zaman yaptıklarını azalt: İnce ince yağan yağmur pek bol değildir, ama toprağın derinliklerine kadar işler.

Eğer insan zehirle beslense, bu onun için bir besin kaynağı, gıda olur; her defasında ondan bir cevher çıkarır."

Sonra nazlanmadan ötürü ortaya çıkan kaçınma gelir: Kavuşmalardan daha tatlıdır bu. Bunun için bu tür bir kaçınma, ancak sevgililer birbirine tam güven duydukları ve ilişkilerinin sağlamlığına ve sürekliliğine inandıkları zaman ortaya çıkar. İşte o zaman sevgili âşığının sabrını denemek için ondan kaçıyormuş gibi yapar; gökyüzünün her zaman berrak, açık ve bulutsuz olmayacağını vurgulamak ister. Kendine ne denli tutkun olduğunu, aşkına ne denli sadık

olduğunu anlamaya çalışır böylece. O zaman âşık, başına gelenden dolayı değil, fakat durumun gitgide daha da cid-dîleşmesinden, bu ilk kaçınmanın ardından başka kaçınmaların peşpeşe gelmesinden korkar; umutsuzluğa düşer. Çünkü sevgilisinde bir usanç, bıkkınlık ve bezginlik sezer gibi olur. Gençliğimde kendisine aşırı tutkun olduğum birisinde benzeri bir kaçınmaya ben de tanık oldum. Bu oyun tam bitecekken yeniden başlıyordu. Gerçekten dayanılmaz bir hal almıştı. Mizah türünde açık bir şiir yazdım: Her beyti Tarafa ibn el-Abd'in kasidesinin, yani *'muallaka'*sının[53] ilk dizesiyle bitiyordu. Aynı şiiri, açıklamasıyla birlikte, Ebu Saîd el-Feta el-Caferi'nin derslerinde incelemiştik. O da bu açıklamaları Ebu Bekir el-Mukri'den, o da Ebu Cafer en-Nahhas'dan öğrenmiş. Allah hepsine rahmet etsin. Bu dersler Kurtuba'daki Ulu Cami'de oluyordu. İşte o şiir *(Tavîl):*

"Sevgilimin sevgisini anımsadım; sanki taşlı Sehmud ovasındaki Havle evlerinin yıkıntıları gibiydi.

Bana karşı verdiği kesin ve değişmez ahitleri hatırlıyorum da elin üstüne yapılan döğme işaretleri gibiydi.

Döndüğünden kesin olarak emin değildim, ama gene de yanında durdum; üzülmüyordum, ama ağlıyordum, ertesi güne kadar ağlıyordum.

İnsanlar beni ayıplayıncaya ve bana "Üzüntüyle kendini tüketip mahvetme, talihin tersliğine karşı göğüs ger!" deyinceye kadar ağlıyorum.

Sevgilimin öfkeli öfkeli görünüşü Rad ırmağının kayalarına bindiren gemileri andırıyor sanki.

Ardarda gelen kaçınma ve buluşma devinimleri, kayıkçının kayığını bir o yana bir bu yana çevirişine benziyor.

Çünkü sevinç anını hemen üzüntü anı izliyor: fial[54] *oyunu oynayan çocuğun eliyle toprağı ikiye ayırışı gibi sanki.*

Öfkeli bir haldeyken bana gülümsüyor; incilerle, zebercetlerle süslenmişken benden yüz çeviriyor."

Ayrıca âşığın işlediği herhangi bir suçtan ötürü ortaya çıkan bir kaçınma türü vardır. Bu çok zordur. Fakat barışmanın verdiği zevk ve sevgiliyle yeniden buluşmanın doğurduğu sevinç daha önceki kırgınlığa denk olur. Çünkü sevgilinin kızgınlığından sonra rızasını yeniden kazanma gönülde eşsiz bir sevinç meydana getirir; ruh üzerinde, bu dünyada başka hiçbir şeyin yapamayacağı bir etki yapar. Aşağıdaki sahneden daha güzel, daha tatlı bir sahneye acaba bir gözlemci tanık olmuş mudur? Gözler görmüş müdür, akıllardan geçmiş midir böyle bir sahne? Sizi gözetleyecek bir gözetleyici, canınızı sıkacak hiçbir durum, hiçbir jurnalcı yok. Birinizin yaptığı ufak bir hatadan dolayı birbirinizden ayrılmış iki sevgili bir araya geliyorsunuz. Bir süre soğukluk sürüyor aranızda; sevgiliniz sizden kaçıyor. Ama şimdi hiçbir şey sizi engellemiyor ve siz saatlerce başbaşa kalıyor, sohbet ediyorsunuz. Bakın işte sevgiliniz özür dilemeye başlıyor. Sakinleşiyor, yumuşuyor, sevgisini belirten açık davranışlarda bulunuyor; kâh büyükleniyor, kâh alçak gönüllü davranıyor; geçmişte yapılana hayıflanıyor. Kâh suçsuzluğunu ileri sürüyor, kâh af diliyor, bağışlanmasını istiyor; hiçbir suç işlemediği halde kendisini suçlu ilân ediyor, suçunu itiraf ediyor. Bütün bunlar olurken, sevgili gözlerini yere diker, bakışlarını oradan ayırmaz, ancak âşığına kaçak olarak bakar; hatta kimi zaman uzun uzadıya seyreder onu; sonra gizlice gülümser. İşte bu barışma belirtisidir. O zaman birbirlerinin özürlerini ve öteki sözlerini kabul ederler; böylece görüşmeleri sona erer. Dedikoducuların günahları silinir, öfke belirtileri kaybolur ve son söz cevap olarak genellikle şöyle olur: "Evet! Suçun varsa da,

yoksa da af oldu!" Bu söz güçlü kavuşma ile sonuçlanır. Artık hayıflanmalar, yakınmalar bitmiştir. Birbirini mutlu etmekten başka birşey düşünemezler. Ve bu durum üzerine ayrılırlar. Böyle bir sahne bütün tasvirlere meydan okur; bütün diller onu canlandırmakta zorlanır.

Halifelerin halılarını çiğnedim, kralların toplantılarına katıldım. Fakat âşığın sevgilisine karşı gösterdiği korku ile karışık saygıya denk bir saygı görmedim. Yöneticilere etki edenlerin nüfuzunu ölçtüm; vezirlerin kullandığı yetkileri gördüm, devlet adamlarının tattığı sevinçleri bilirim; fakat sevgilisinin kalbini çalıp, duygularını elde ederek kendisine meylettireceğinden, böylece onun sevgisini kazanacağından emin bir âşığın talihinden memnun oluşundan daha yoğun, daha diri bir coşku ve sevinç bilmiyorum. Sultanların huzurunda insanların nasıl el avuç ovuşturduklarını gördüm; asi dinsizlerle bir olup büyük günah işleyen suçluların hallerini bilirim. Onların hali, öfkeden taşan, kızgınlığı son sınırına varmış, katı bir sevgilinin huzurundaki çılgın âşığın durumundan daha az gösterişsizdir.

Benzeri bir-iki durumda kaldım. Birincisinde, demirden daha sert, kılıçtan daha keskindim; kendiliğimden yatışmam olanaksızdı; sakinleşme olasılığım yoktu. İkincisinde ise, kadife elbiseden daha yumuşak, pamuktan daha hafif ve uysaldım. İşime yarar umuduyla, alçalmanın son sınırlarına çabucak varıyor, kendimi boyun eğmiş gösterebilmek için her fırsatı değerlendiriyordum; belki bana yararlı olur diye düşünerek kendi ağzımla yumuşama yolları arıyor, her türlü kurnazlıkları yakalamak için edebiyat ve sanatın inceliklerini kullanıyordum; sözlcrime mümkün olduğunca çeşnilik katıyordum; sevgilimle barışmamı sağlayacak ne varsa, hepsini araştırıyordum.

Haksız hayıflanmalar da kaçınma türlerinden biridir. Aşkın başlangıcında ve sonunda olur: başlangıçta sevginin

sağlamlığına işarettir; sonra ise, gevşeme belirtisidir, unutmaya doğru ilk adım atılıyor demektir.

Öykü: Bu bağlamda, iyi hatırlıyorum, bir gün Kurtuba'da, öğrencilerle hadis konusunda derinleşmiş bilginlerle birlikte, Bab Amir mezarlığından geçiyordum. Allah rahmet etsin, hocam Şeyh Ebu'l-Kasım Abdurrahman İbn Ebi Yezid el-Mısrî es-Savvaf'ın dersine gidiyorduk. Sebtete'li büyük şair Ebu Bekir Abdurrahman ibn Süleyman el-Bedevî de bizimle birlikteydi. Haksız suçlamalarıyla ün kazanmış birini tasvir için kendi kendine şiirler söylüyordu *(Tavîl):*

> *"Yola koyulmakta çok hızlı; dostluk bağlarını çözmekte daha da hızlı o.*
>
> *Sevgisini onarmamız için bize çok uzun zaman gerekiyor, hele onarım sırasında yırtılırsa!"*

O ilk beyti söylerken, tam o sırada Ebu'l-Hüseyin ibn Ali el-Fasî, Allah rahmet etsin, oradan geçiyordu. O da bizim gibi, İbn Ebi Zeyd'in dersine gidiyordu. Bu dizeleri duydu ve bize gülümsedi, bizim gruba geldi, katıldı. "Allah aşkına! 'Dostluk bağlarını sıkılamakta, düğümlemekte çok daha hızlı' şeklinde desen daha uygun olur" dedi. Halbuki Ebu'l-Hüseyin ciddî, erdemli, dindar, çile çekmiş, doğruluktan ayrılmayan, ağırbaşlı ve bilgin birisiydi. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Kâmil):*

> *"Dostluk bağlarımızı çözmeye uğraşmayı bırak! Tersine birlikteliğimizin düğümlerini sıkıla, ey zâlim!*
>
> *İstesen de istemesen de, hukuk bilgisinin söylediğine geleceksin nasıl olsa!"*

Aşkta kınama ve kaçınma yanyana gidebilir. Vallahi eğer bunlar hafifse çok güzeldir; ama ciddiyse ve gittikçe ağırlaşıyorsa, kötüye yorumlanır, kötü fal gibidir, uğursuz-

luk belirtisidir, çok kötü bir işarettir. Kısaca bunlar ayrılma bahaneleridir; kopukluk belirtileridir, haksız suçlamaların bir sonucudur, usançlık ilânıdır, bölünme habercisidir; kin duyma nedenidir, felâket habercisidir. Şaka tarzında birşey ise ve kökeninde sevecenlik yatıyorsa, o zaman güzeldir. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Vâfir)*:

"Olur ki beni kınadıktan sonra, ödüllendirirsin kınadığın durumdan dolayı, belki de fazlasıyla.

Nice bin kez gökyüzünü, açık, masmavi seyrettik de sonunda gökgürültüsü duyar olduk!

Ama sonra o güzel günler yeniden geldi; umarım sen de böyle yeniden döner gelirsin."

Bana bu dizeleri söyleten, yukarıda tasvir ettiğim gibi, bir ilkyaz günü yüzüme karşı yapılan kınamalardır. Ben de o vakit bunları söyledim.

Bir zamanlar iki dostum vardı. İkisi kardeşti. Bir yolculuğa çıktılar; döndüklerinde benim gözümde yangı olmuştu. Beni ziyaret etmekte gecikince, büyüğüne hitaben bir şiir yazıp gönderdim. O şiirden bir parçayı yazayım *(Mütekarib)*:

"Daha önceleri sık sık kardeşine hazmedilmesi zor yakınmalarda bulunurdun.

Fakat bulutlar güneşi saklayabiliyorsa, ayı haydi haydi saklarlar."

Ayrıca jurnalcılar nedeniyle ortaya çıkan kaçınma var ki, daha önce biz onlardan ve onların zehirli eylemlerinin zararlarından söz ettik. Bu durum kesinkes kopukluk meydana getirebilir.

Bir de usanmadan doğan bezginlik ve bıkkınlıktan ötürü kaçınma türü vardır. Bu insanda doğuştan varolan bir

huydur. Bir kimse bu yüzden üzülüyor, acı çekiyorsa, en iyisi onunla kusursuz bir dostluk kurma girişiminde bulunmamasıdır. Gerçekten onun için sağlam bir kardeşlik söz konusu değildir. Hiçbir girişiminde sebat etmeyeceği bellidir onun; hiçbir sevgi bağında kararlı değildir o. Kendisini sevenler için beslediği saygı ve sevgi uzun süreli olamaz. Ondan ne sevgi, ne de kin beklenir; en iyisi onu kendine pek yanaştırmamalıdır. İnsan, onunla ve çevresiyle karşılaşmaktan, oturup sohbet etmekten kaçınmalıdır. Çünkü ondan hiçbir yarar sağlanamaz.

İşte bu yüzden bu kusuru biz sevenlerden uzak tuttuk ve sevilenlerin bir özelliği olarak değerlendirdik. Çünkü genellikle sevilenler haksız suçlamalarda bulunur, kuşkulanma heveslisidirler ve bağların kopmasına açıktırlar. Fakat aşkın güzel ismini kullanıp, onunla süslenenler ve kolayca aşktan tiksinenler kesinlikle âşık değildir. Onları âşıklar kategorisine almamak, onlardan kaçınmak ve oraya hiç sokmamak uygun düşer. Bu kusuru tam olarak Ebu Âmir Muhammed ibn Âmir[55]'de gördüm, Allah rahmet etsin! Eğer bir kimse onun hakkında benim bildiklerimden yalnızca bir kısmını anlatsaydı, kesinlikle inanmazdım. Bu tür insanlar sevmede en hızlı olan, fakat sevdiklerine ve nefret ettiklerine tahammül etmeye en az dayanan sabırsız insanlardır. Ellerinden geldiği oranda çabucak aşktan yüz çevirirler. O halde sevgiden usanmaya hazır birine sakın güvenme; gönlünü onunla uğraştırma, tatlı umutlarla bir gün vefalı bir dost olur diye gönlünü oyalama. Her an onun değişik tutumlarının ortaya çıkaracağı yeni durumlara hazır ol. Hareketlerini onunkine ayarla. Yukarıda adı geçen Ebu Âmir bir genç cariye görmesin! Hemen peşine takılır, sabırsızlanır, aklı fikri hep ondadır; onu elde edinceye kadar bir kuşku içini kemirir, neredeyse öldürecek duruma gelir. Amacına ulaşmak için en zor tehlikeleri, engelleri gö-

ğüslerdi. Fakat cariyeyi elde ettiğinden emin olur olmaz, iş değişir; bu kez aşkı nefrete, ülfeti, ünsiyeti tiksinmeye, ona sahip olma sabırsızlığı ondan bir an önce kurtulma sabırsızlığına, ona karşı duyduğu eğilimi ondan uzaklaşma arzusuna dönüşürdü. O zaman çok düşük fiyata onu satardı. Bu olay bir alışkanlık haline gelmişti onda; öyle ki bu yüzden onbinlerce dinar kaybetti, servetini telef etti. Bununla birlikte kendini yetiştirmiş, değerli, keskin zekâlı, kurnaz, hoş sohbet, çok nükteci insandı. Ayrıca soylu birisiydi, büyük makam sahibiydi, üstün bir yeri vardı. Yüz güzelliğine, boy bos durumuna gelince, tanımını yapmak olduça zor; hayal onun en küçük parçasını bile tasvirden aciz kalır, hiç kimse onun tablosunu çizmeye kalkışmaz. O geçerken sokaklar boşalırdı. Gerçekten herkes evinin sokak kapısı önüne geçerdi. O sokak Kurtuba'nın doğusundaki mahallede evimizin sokak kapısına yakın küçük ırmaktan başlar, ta ez-Zahire [56] sarayındaki kemerli geçite kadar uzanırdı. Allah rahmet etsin, işte onun evi bu geçitte bizimkine bitişikti. İnsanlar sırf onun aşkından öldü; hepsi ona tutulmuştu, onun için yetiştirilmişlerdi. Fakat o, onların umutlarını suya düşürdü; çoğu vücuttan düştü, verem oldu, yalnızlık onları ölüme götürdü. Bu cariyelerden birini tanıyorum. Adı Afrâ idi. İyi hatırlıyorum, katıldığı bütün toplantılarda aşkını gizlemiyor ve alenen söylüyordu. Gözyaşları hiç dinmiyordu. Ebu Âmir'in evinden sarayda kızlar ağasının emrine vermişlerdi. Ebu Âmir'in kendisi bana, onun adından artık usandığını söylüyordu. Dostlarına gelince, kısacık ömründe pek çok dost değiştirdi. Tüy değiştiren ispinoz kuşu gibiydi; hiçbir zaman aynı elbiseyi giymezdi. Kâh krallar gibi giyinir kuşanır, kâh haydutlar gibi gülünç kılıklara bürünürdü.

Demek ki, hangi tarzda olursa olsun, bu nitelikte bir insanın sizi sık sık ziyaret etme talihsizliğine uğrarsanız,

dostluğunu kazanmak için bütün çabaları göstermeniz gerekmez. Tam tersine onun kararsız biri olduğu gerçeğini gözönünde tutarak kendi kendinizi güçlendirmelisiniz. Şayet onda ufak bir gevşeklik belirtisi yakalarsanız, birkaç gün içinde ilişkinizi kesersiniz. Daha sevimli, daha nazik davranışlarda bulunsun, sıkıcı mizacını düzeltsin diye. Belki o zaman onunla yeniden ilişki kurulabilir, belki de dostluğunuz böylece sürekli olacaktır. Bu konuda şunu söyledim *(Müctes):*

> *"Usanmaya hazır birinden hiçbir şey bekleme; böyle biri senin işine yaramaz.*
>
> *Böyle kararsız birinin dostluğunu bir yana bırak; bu hemen geri verilmesi gereken ödünç maldır."*

Bir de âşığın ortaya çıkardığı kaçınma şekli vardır. Aşık sevgilisinde bir soğukluk hissederse ya da başkasına eğilimi olduğunu sezerse, ya da onun yanından hiç ayrılmayan can sıkıcı birini görürse, kaçınması doğaldır. Bu durumlarda âşık ölüme razı olur, umutsuzluğun boğucu sıkıntılarına katlanır. Acı salatalık ona bu korkunç manzaradan daha tatlı gelir. O zaman bir köşeye çekilir; kalbi kırıktır. Bu konuda şunları söyledim *(Seri'):*

> *"Sevgilimden kaçtım, evet ama bu ondan nefret ettiğim için değil. Sevgilisinden kaçan âşığın durumu ne tuhaf!*
>
> *Fakat gözlerim, aldatıcı bir geyik yavrusunun yüzünü daha fazla görmeye dayanamıyor.*
>
> *Önüne her çıkana gönlünü kaptıran bir sevgiliden daha tatlıdır ölüm.*
>
> *Gönlümde aşk ateşi tutuştu. Ne tuhaf şey! Acılarla dolu, üzüntü yüklü, ama gene de sabırlı bir âşık!*

Dinin temel esaslarında, Allah tutsaklara, kendilerini tutuklayanlar hakkında, zihinsel sınırlamalarda bulunmalarına, takiyye'*ye izin vermiştir.*

Ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalınca dilden 'küfr' *caizdir; öyle ki o zaman inanan birini kâfir gibi görürsün."*

Öykü: Aşkın kaldırabileceği tuhaf, aynı zamanda korkunç durumlardan şunu zikredeceğim. Kendisinden uzaklaşmak ve kaçmak isteyen birine gönlünü kaptıran bir kişi tanıyorum. Bir süre bu tutkusundan ötürü acı çekti. Fakat kader yüzüne güldü, kavuşma fırsatı nasip oldu, dileklerinin gerçekleşmesi, fazla uzamadan ayağına geldi. Amacına o denli yaklaşmıştı ki, birden uzaklaşma ve kaçınma benliğini kasıp kavurdu. Bu konuda şunları söyledim *(Seri'):*

"Feleğe sunulacak bir dilekçem vardı; fakat dileğimin yerine getirilmesi Jüpiter gezegeni kadar uzak görünüyordu.

Neden sonra dileğimin yerine getirilmesini onadı; ancak tam gözümün önünde gerçekleşmek üzereydi ki birden herşey değişti.

O zaman onu benden uzaklaştırdı ve sanki hiç gözüme görünmemiş gibi oluverdi."

Gene şöyle dedim *(Tavîl):*

"Umudum o denli yaklaşmıştı ki, elimi uzatsam onu yakalayacaktım; fakat birden gerisin geriye dönüverdi, Samanyolu'na doğru uçarak uzaklaştı gitti.

Artık umut etmez oldum, oysa ne kadar emindim. Tam gerçekleşmek üzereyken şimdi köpekyıldızıyla birlikte.

Önceleri kıskanılan bendim, şimdiyse başkalarını kıskanır oldum; önceleri kendim umut edilendim, şimdiyse umut eden ben oldum.

İşte kader böyle cilveli, gidişli dönüşlü; öyleyse akıllı kimseler sakın kadere güvenmesin."

Son olarak kinden dolayı meydana gelen kaçınmadan söz edeceğim. Bu alanda en kurnazlar yolunu şaşırır, yapacakları başka kurnazlık kalmaz. Bu büyük bir belâdır. Akılları altüst eder, baştan çıkarır. Kimin başına bu belâ gelirse, sevgilisinin sevdiği şeylere yönelsin, onun hoşuna gideceğini sandığı şeyleri araştırsın. Onun tiksindiği şeylerden kesinlikle kaçınsın. Belki bu tutumuyla sevgilisinin sevgisini yeniden kazanacaktır; tabii ki, eğer sevgili laf anlar biriyse ve sevgisini geri verme arzusu varsa. Fakat bunların değerini bilmeyen biriyse, o zaman ondan başka duyguları beklememek gerekir. Daha kötüsü, sizin güzel davranışlarınız onun gözünde çirkin olacak, günah sayılacaktır. Eğer âşık onu yumuşatamazsa, en iyisi artık onu unutmaya çalışmalı; bu yoksunluk ve felakette kendi özeleştirisini yapmalı; kendi olanaklarından yararlanarak arzularını değişik yollardan gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Şahsen ben bu durumda olan birini tanıdım, bu konuda şunları söyledim *(Tavîl):*

"Öyle birinin aşkıyla yandım, tüttüm ki, eğer onsuz ölüp mezara girseydim, mutlaka 'keşke ben de mezara gireydim!' diye haykırırdı."

Aynı şiirden:

"Günahım yok! Develerimi sulağa götürdükten sonra, kaderin cilveleri dönüşümü zorlaştırdı; ben ne yapayım?

Eğer zayıf görüşlü insanlar kuşluk vakti gökte parlayan güneş ışığına dayanamıyorsa, bunda güneşin ne suçu var?"

Bir başka şiirde de şöyle diyorum *(Basit muhalla):*

"Kavuşmadan sonra kaçınma ne korkunçtur! Ama, ayrılıktan sonra kavuşma ise ne güzeldir!

Yoksulluktan sonra elde edilen zenginlikle, zenginlikten sonra başa gelen yoksulluk da böyledir."

Bir başka şiirde de şöyle dedim *(Serî'):*

"Herkesce bilinen bir konu bu; senin ahlâkın iki yönlü ve işte bugün kader senin şahsında iki yüzü birden gösteriyor.

Sen geçmişteki Numan[57] gibisin, onun da iki günü vardı:

Biri mutlu günü. O gün insanları mutlu ediyordu; öteki, uğursuzluk ve düşmanlık günü.

Senin de mutlu günün var, ama ne yazık ki benim için değil! Seninle birlikte olduğum günlerim ise hicran dolu, çile dolu.

Söylesene, senin için beslediğim aşkım, herhangi bir lûtufla ödüllendirmene lâyık değil mi?"

Aynı konuda bir de kıta söyledim *(Serî'):*

"Ey bir kolyede incilerin dizilişi gibi, kendisinde güzelliğin âhenkle dizildiği sevgili!

Yüzüm mutluluktan parlarken nasıl oluyor da ölümüm kasıtlı olarak senin elinden oluyor?"

Bir kaside yazdım, ilk iki beyti şöyle *(Tavîl):*

"Bu saat sana veda etme saati mi, bu saat kıyamet saati mi? Bu gece senden ayrılışımın gecesi mi; bu gece diriliş gecesi mi?

Bana uyguladığın bu kaçınma, müminlere cehennemde uygulanacak olan geçici ceza mı –ki bu ceza gene bir

kurtuluş umudu veriyor– yoksa kâfirlere uygulanacak ebedî ceza mı?"

Daha ileride de şöyle sürmekte:

"Allah, bize nilüfer tomurcuklarının açılışı gibi, gelmiş geçmiş günlerimizi ve gecelerimizi bağışıyla doldursun!

Gerçekten bu çiçeğin yaprakları, güzellik ve parlaklık açısından o günleri çok andırıyor; ortası ise, ömrü kısaltan gecelere benziyor.

Sevinçli ve kederli anlarımızda neşelendik, eğlendik, biz farkına varmadan gelip geçen o güzelim günlerle.

Fakat bu güzel günlerin ardından öyle günler geldi ki sanki peşinde ihanet sürükleyen güzel vaatlerle süslü saatleri andırıyordu."

Gene aynı şiirden:

"Ey ruhum! Sakın umutsuzluğa düşme! Umulur ki o güzel günler, tersleyen değil, hoş karşılayan, güler yüzle yeniden gelecektir.

Nasıl ki Yüce Tanrı Emevîlere bir devlet nasip etti! Öyleyse ey ruhu soylu, güzelce sabretmesini bil!"

İşte bu kasidede, Allah rahmet etsin, müminlerin emiri, devlet başkanı Abdurrahman el-Murtaza'nın[58] kardeşi Ebu Bekir Hişam İbn Muhammed'e[59] övgüde bulundum.

Şöyle söyledim:

"Bizdeki ruh, yakın uzak ne varsa hepsini kuşatmıyor mu? Oysa o göğsümüzde kapalı duruyor.

Zaman için de durum aynı. Zaman bir bedendir. Hişam onun ruhu. Zamanın içerdiği herşeyi kuşatıyor; eğer isterseniz bakın, bundan emin olabilirsiniz."

Gene aynı şiirden:

"Kabilesi ona sunuluyor; onlardan kabul lütfunda bulunduğu tek ihsan onların gönül borcu.
İşte böylece, ülkedeki her nehir, ne kadar taşkın da olsa, sonunda denizin dalgalarına atılıyor, atıyor kendini."

VEFA

Aşkta ve öteki durumlarda övülecek içgüdüsel eğilimler, güzel huylar, erdemli davranışlardan biri de vefadır. İnsanın aslının temiz, soyunun iyi olduğunu gösteren, en açık delillerden, en güçlü kanıtlardan biridir vefa. Bu nitelik insandan insana değişir. Bu konuda bir şiir yazdım *(Basit)*:

"İnsanın ne olduğunu ancak edimleri öğretir bize; gözümüzle, hakkında başka bilgiler araştırmamıza gerek kalmaz."

Gene aynı şiirden:

"Hiç zakkum ağacının üzüm verdiği ya da balarılarının kovanlarına, acı balözü biriktirdikleri görülmüş müdür?"

Vefanın, bağlılığın birinci derecesi, insanın öncelikle kendisine bağlı olana içten bağlı olmasıdır. Bu, hem âşık hem de sevgili üzerine düşen vazgeçilmez bir sorumluluk ve mutlak bir görevdir. Bundan ancak soyu kötü, ahlâkı bozuk, hayırdan yoksun olanlar uzaktır. Elinizdeki eserin amacı insanın karakterini, doğal ve sonradan kazanılmış ya da doğal nitelikler köreldiği zaman, sonradan elde edilen niteliklerden kaybolabilenleri işlemek, incelemek amacında olsaydı, bununla ilgili tüm gelişmeleri enine boyuna ele alırdım. Ancak aşkla ilgili olan hususlardan söz etmeyi

amaçladık; yoksa, onları anlatacak olsak sayfalar dolusu açıklama gerekirdi. Çünkü bu sorun çok boyutludur.

Öykü: Bu bağlamda, aşağıda anlatacağım ve kişisel olarak tanık olduğum öykü, vefanın, bağlılığın en korkunç, en berbat sonuçlarından birini içermektedir: Sevgilisi onun için dünyada biricik varlıktı; öyle ki onun yanından bir saat ayrı düşmektense ölmek daha iyiydi onun için. Bu kıyıcı ayrılma kararını aldı; çünkü birisi ona bir sır vermişti. Sevgilisi de bu sırrı kendisine söylemedikçe onunla kesinlikle konuşmayacağına ve aralarında hiçbir yakınlık, ilgi kurmayacağına ağır bir şekilde yemin etmişti. Sırrı veren kişi de ortada yoktu. Aşık sakladığı sırrı söylememekte, sevgilisi de onunla ilgi kurmamakta direndi; bu direnişleri birbirlerinden kesinkes ayrılıncaya kadar böyle sürdü.

Vefanın ikinci derecesi size hainlik edene vefakâr olmaktır. Bu, sevgili için değil, yalnızca âşık için sözkonusudur. Sevgili konu dışıdır; böylesi bir vefa ona gerekmez de zaten. Çünkü bu ancak güçlülerin, dayanıklıların, sağlam vücudluların, gönlü zenginlerin, yiğit ruhluların, emin akıllıların, güzel ahlâklıların, temiz niyetlilerin dayanabileceği bir durumdur. Kuşkusuz hainliğe aynısıyla karşılık veren kişi ayıplanamaz; fakat yukarıda söylediğimiz biçimde karşılık vermenin daha yüksek bir değeri vardır; daha yiğitçe bir davranıştır. Bu durumda vefanın en yüksek aşaması, kötülüğe karşı kötülük yapmamak, sözle ya da eylemle hemen cevabı yapıştırmaktan kaçınmak; elden geldiğince dostluk bağını koparmayı ertelemek; umut varoldukça içtenliği elde tutmak, en ufak bir ilgi kurma işareti, çok zayıf da olsa azıcık bir ışık ya da küçük bir belirti oldukça dönüş kapılarını açık tutmaktır. Ama eğer umutsuzluk belirmiş, hınç ağır basmışsa, o zaman sizi aldatan kişiden esenliğe çıkmanız, size zarar verenden güvence altına girmeniz, size kötülük yapandan kaçıp kurtulmanız gereke-

cektir. İhanetle ortaya çıkan hıncın giderilmesi için geçmişin anısı anımsanmalı; çünkü verilen sözlere saygı duymak bilge kişiler için kaçınılmaz bir görevdir. Geçmişe hayıflanmamak, olup biteni ve zamanın dolduğunu unutmamak, işte size gerçek vefanın en sağlıklı belgesi! Bu çok güzel bir meziyettir; hangi durumda olursa olsun, insanlarla olan ilişkilerin tümünde kullanılması gerekir.

Öykü: İyi anımsıyorum, en samimi dostlarımdan biri bir cariyeye gönlünü kaptırmıştı. Aralarındaki aşk bağları çok güçlenmişti. Ne ki bir süre sonra cariye ona gadirlik etti ve tüm bağları kopardı. Durumları çevreye yayıldı. Dostum bundan dolayı feci şekilde üzüldü.

Öykü: Vaktiyle bir arkadaşım vardı. Bana karşı benzeri düşünülemez bir sevgi gösterisinde bulunduktan sonra, nedense niyetini bozdu. Oysa birimiz ötekinin tüm sırrını bilirdik ve aramızda hiçbir kötü durum geçmemişti. Duyguları benim aleyhime değişince, hakkımda ne biliyorsa ve ben ona ne söylemişsem birin yanına on katarak hepsini herkese yaydı. Sonra söylediği sözlerin benim kulağıma değdiğini öğrendi; bundan dolayı çok üzüldü ve yaptığı çirkin işe dengiyle karşılık vermemden korktu. Bunu da öğrendim; ona bir şiir yazıp gönderdim; dengiyle karşılık vermeyeceğimi bildirdim. Böylece tasasını dağıttım, ona güven verdim.

Öykü: Gene aynı düşünce doğrultusunda aşağıdaki olayı zikredeceğim. Gerçi bütünüyle konumuzla ilgili değil; önceki paragrafla şu paragraf ne kitabın ne de bu bölümün çerçevesine giriyor; fakat yukarıda belirttiğimiz koşullara uygun bir biçimde yaklaşıyor. Allah rahmet etsin, babam bakan iken sekreteri Muhammed ibn Velid ibn Maksir benimle dostâne ve candan ilişkiler içerisindeydi. Kurtuba'da bilinen olaylar olunca ve durumlar değişince bir vilâyete gitti. Oranın valisiyle yakınlık ve dostluk kurdu, bir mevki

kazandı, ün sahibi oldu ve çok iyi bir duruma erişti. Bir yolculuğum sırasında, bu vilâyete uğradım. Fakat hiç de bana gerektiği gibi davranmadı. Benimle doğru dürüst konuşmadı. Varlığım onu sıktı, rahatsız etti; nezaketsiz davranışlar yaptı, benimle ilişkilerinde insanı inciten tavırlar takındı. Bu arada, bana bir iyilikte bulunmasını rica ettim. Fakat kesinlikle hiçbir şey yapmadı, isteğime ilgisiz kaldı. Oysa çok acele gerekliydi benim için. Bu konuda onu kınayan bir şiir yazdım gönderdim; beni teselli mahiyetinde bir cevap verdi. O zamandan beri ondan hiçbir ricada bulunmadım. Bu konuda bir şiir yazdım. Kuşkusuz bu bölümün çerçevesinin dışına çıkıyor, ama gene de buraya yakışıyor. İşte ondan bir parça *(Basit):*

> *"Gizlenmesi gereken bir sırrı gizlemek o kadar önemli değil; asıl önemli olan birinin açığa vurduğunu gizlemektir.*
>
> *Tıpkı insanın fazla zengin değilken ya da cimriliğe eğilimliyken bol bol bağışta bulunmasının büyük bir değeri olduğu gibi."*

Bağlılığın, vefanın üçüncü derecesi ise, tüm umutlar yitirilse, sevgili ölse, ya da dünyadan beklenmedik bir felâketle göçse bile vefakâr olmaktır. Bu son durumdaki vefa, sevgili hayatta iken ve kavuşma umudu varken beslenilen vefadan daha soylu, daha güzeldir.

Öykü: Kendisine sıkı güven duyduğum bir kadın, İspanya'ya İmam Abdurrahman ibn Muaviye[60] ile birlikte gelen Bedr oğullarından İbn Rukeyza diye bilinen Muhammed ibn Ahmed ibn Vehb'in evinde olağanüstü güzellikte bir cariye gördüğünü söyledi bana. Efendisi vardı, fakat, ölüm onu dünyadan göçürmüştü; ölümünü müteakip satılığa çıkarıldığında, efendisinden sonra öteki insanları red-

detti; Yüce Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar hiçbir erkek onunla cinsel ilişki kuramadı. Aslında çok güzel şarkı söylerdi, bu yeteneğini inkâr etti; basit bir hizmetçi kadın olma yolunu yeğledi. Zevk için, yaşamın tadını çıkartmak için ya da çocuk doğurtmak için seçilen kadınların dışında tutulmayı benimsedi. Böyle istedi; çünkü yok olmuş, toprağın altına gömülmüş, mezar taşlarının altına konmuş, kefene sarılı bir varlığa vefakâr kalmak istiyordu. Yeni efendisi yatağını paylaşmak istedi, ama bu reddetti. Efendisi bu yüzden onu çok kez dövdü, vücuduna ağır işkenceler yaptı; bütün bunlara büyük sabırla dayandı ve red cevabı üzerinde ısrarla durdu. İşte bu, vefalı olmanın çok ilginç bir örneğidir.

Bil ki, vefa sevgiliden daha çok âşık için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Âşık için oldukça önemli bir şarttır; çünkü bağlanma kararı ondan gelmekte; girişimlerde o bulunmakta; sevgiyi o güçlendirmek istemekte; gerçek içtenliği o dilemekte. En saf ve en temiz dostluk bağlarını kurmak isteyenler arasında ilk sırayı o almakta. Aynı şekilde sevgilisinin yardımlarını kazanarak zevk elde etmede sevgilisini geride bırakır âşık. En sağlam bağlarla bağladığı, en sıkı dizginlerle dizginlediği sevginin, kopmaz ipleriyle bağlanan da gene odur. Kendisi bu noktaya gelmek istemeseydi, bütün bunları yapmaya kim zorlardı onu? Şefkatini, sevgisini rica ettiği sevgilisine bağlanarak vefakâr davranışıyla oraya en son damgayı vurmak istemeseydi, onu âşık olmaya kim zorlayabilirdi? Tam tersine, sevgilisi ise, kendisine doğru yönelirken, âşığını, kendisine çeken bir varlıktır. Kabul ya da reddetmekte bütünüyle özgürdür. Eğer kabul ederse, âşığı umutlara, lütuflara boğar; eğer reddederse, kınanacak bir iş yapmış olmaz. Bu durumda kavuşma için uğraşmak, onu elde etmek için ısrar etmek, iyi geçinerek ya da gıyabında ve birlikteyken onunla ilişkileri güzelleştirme

yoluyla onu kendine çekmek için elden ne geliyorsa yapmak, bütün bunların vefa ile en küçük bir ortak yanı yoktur. Gerçekte lütuf isteyen salt kendi mutluluğunun peşindedir; kendi kişisel zevki için çalışmaktadır; salt kendi ocağını yakmak için odun aramaya çıkmıştır. Çünkü kendisi istesin istemesin, oraya onu aşk çağırıyordur, aşk sürüklüyordur. Gerçekten de vefalı olunamayacak yer ve zamandaki vefa övgüye değer ancak.

Sevenler için vefanın gerekli koşulları vardır; ilki sevgilisine verdiği sözleri tutmak, ona güvenini yitirmemek, sevgilisinin özel ya da genel davranışlarını gizlemek, kusurlarını saklamak, güzelliklerini, iyiliklerini yaymak, ayıplarını örtbas etmek, edimlerini, işini yüceltmek, yanılgılarını görmezlikten gelmek, bir görev verdiğinde kabul etmek, hoşuna gitmeyecek şeyler yapmamak, sicim gibi yağmurun sağanak olmasından, gölgenin karanlık bir geceye dönüşmesinden kaçınmak. Eğer sevgisi eşitse, sevgili de âşık ile aynı koşulları paylaşır, ancak küçük bir farkla. Gerçekten de âşığın onun seviyesine yükselmeyi istemeye hakkı yoktur; onun kendi derecesine yükselttiği savında bulunarak ona karşı öfkelenemez. Dolayısıyla sevgilisiyle olan ilişkilerinde sınırlı ve ölçülü davranması, onu hiç tedirgin etmemesi, ona karşı çıkarak hoşuna gitmeyecek davranışlarda bulunmaması ve sırrını saklaması gerekecektir. Bir üçüncü durum söz konusu olursa, yani sevgili âşığa hiçbir ilgi duymuyorsa, o zaman âşığın bulduğuyla yetinmesi, mevcut olanı alması, koşullar ileri sürmemesi, anlaşmalar yapmaktan kaçınması gerekir. Basit olarak, şansı kendine ne getirirse ya da çabalarının sonucu neler hazırlanırsa, ortaya çıkarsa onları alacaktır.

Bil ki bir eylemin, bir işin çirkinliği, o eylemi yapana açıkça gözükmez. Bunun için aynı eylemi işlemeyenin gözünde o da çok çirkindir. Bu sözleri öğünç olsun diye söy-

lemiyorum; fakat şu Tanrı sözünden kendime ders çıkarıyorum: *"Rabbin nimetlerine, iyiliklerine gelince, onları durmadan anlat, anlat."* [61] Aziz ve Celîl Allah bana, daha ilk karşılaşmamızda, bir saatlik bir sohbetten sonra, benimle dostluk kuranlara vefalı davranmamı nasip etti; benden yardım umanlara yardımımı esirgememeyi, onlara kolaylık göstermemi istedi. Bu lütuflarından, bağışlarından ötürü, O'na şükrediyorum; O'na hamd ediyorum; bana daha fazlasını vermesini, verdiğinin devamlı olmasını diliyorum. Benim gözümde, gadre uğramaktan daha tiksindirici hiçbir şey yok! Ömrüme and içerim, ufacık bir bağlantı kurduğum herhangi bir kişiye, büyük bir hata işlemiş olsa ve ben kendisine kırgınlık duysam bile zarar vermeyi aklımın ucundan bile geçirmedim hiçbir zaman. Bu bakımdan çok acı çektim, ama her zaman için kötülüğe karşı iyilik yaptım. Bu yüzden, Allah'a binlerce hamd olsun!

Uzun bir şiirimde vefakârlıkla övünüyorum. Orada, içimizi kemiren, üzüntüyle bizi kıvrandıran musibetlerden, ülkenin şurasına burasına yapmak zorunda kaldığımız göçlerden, sürgünlerden söz ettim. O şiir şöyle başlıyor *(Basit):*

> *"O çekip gitti; benim güzel sabrım da onunla birlikte uzaklaştı; ama gönlün sakladığını gözyaşları açığa vurdu.*
>
> *Beden melûl mahzun olsa da gönül kavuşmaya can atıyor; eğer ayrılık başa gelirse, gönül acı çeker, üzüntüsünden kıvranır.*
>
> *Ne bir evde ne bir vatanda karar kıldı; o nazenin bedeni yatağını hiç ısıtmadı.*
>
> *İncecik bulutlara dönmüş sanki; rüzgâr nereye eserse oraya, yeni ufuklara sürüklüyor.*

O ise, Tevhid inancı gibi; karşısında kâfirlerin gönlü daralıyor; inanın denildiğinde bir türlü inanmıyorlar.

Ya da bir yaz gecesinde, gökyüzünde kayan yıldızlara benziyor; kayarken kâh kayboluyor, kâh gözüküyor.

Bana öyle geliyor ki, şayet onu ödüllendirseydi ya da lütuf, yardım etseydi, ömür boyu kendisini izleyecek gözyaşı seli akıtmış olurdu üzerine."

Gene uzun bir kasidemde vefakârlığımla iftihar ediyor, övünüyorum. Gerçi o şiirin büyük bir bölümü bu kitabın konusunun dışına taşıyor. O şiiri yazmama da neden şu oldu: Buna karşı çıkanların çoğunda kuşku uyandırmıştım; bu yüzden yüzüme karşı gönül kırıcı sitemlerde bulundular. İleri sürdüğüm delillerle, diyalektiğimle yanlış (bâtıl) düşünceleri savunmakla suçladılar beni. Gerçekteyse, hakikat ve ehli adına koyduğum kanıtları (delilleri) çürütebilecek güçleri yoktu. Doğrusu beni kıskanıyorlardı. Dolayısıyla bu şiiri yazdım, beni anlayabilecek dostlarımdan birine gönderdim *(Tavîl):*

"Beni Musa'nın asası say; Lötüs çiçeği gibi dillerini[62] *sallayan yılanlar da olsalar, çağır onları, hepsini getir."*

Daha ileride:

"Beni karalamak için, ellerinden, dillerinden ne geliyorsa yapıyorlar, olağanüstü çaba gösteriyorlar; doğrusu aslan kocayınca, aslana az önem verilir."

Ve gene:

"Onlar erişemeyecekleri şeyleri umuyorlar; Râfızîlerin[63] *İmam konusunda olanakdışı şeyler isteyişleri gibi."*

Ve gene:

"Eğer tüm yürekler, tüm kafalar benimki gibi sağlam olsaydı, bitkin, ölgün gözlerin onlar üzerinde en ufak bir etkisi olamazdı.

Ruhum, haklı olarak, her tür alçaklıktan iğreniyor; tıpkı edatların fiillerin önüne konulmasının doğru olmayışı gibi."

Ve daha ileride:

"Vücudum içinde atardamarların dolaşışı gibi, görüşlerim gizli kapaklı yerlerde bile kendine yol buluyor.

Ben karıncaların yol alışını çok net görüyorum; oysa, hasımlarım koskoca fil yuvalarını görmüyorlar."

İHANET

Nasıl ki vefa iyi niteliklerin, soylu davranışların belirtisiyse, ihanet de kınanacak, tiksinilecek bir sıfattır. Fakat bu ancak ihanete girişen kişide görülür; ihanete ihanetle karşılık vermek için bu fiili işleyene gelince, tamamiyle eşit bir eylem yapmış olsa da, gerçekte onunki ihanet sayılmaz, bundan dolayı o işi yapan kınanmaz. Çünkü Yüce Tanrı Kur'an'da *"Kötülüğün cezası gene benzeri bir kötülüktür"*[64] diyor. Bununla birlikte, biz biliyoruz ki, bu âyetteki ikinci sözcük olan *'seyyie'*nin anlamı kötülük değildir. Fakat, birincisiyle türdeş olduğundan örnekseme yoluyla Kur'an'da ikisi de aynı sözcükle ifade edilmiştir. Allah izin verirse bu konuyu *"unutma"* bölümünde daha genişçe açıklayacağım.

İhanet daha çok sevgililerin yaptığı bir iş olduğundan, onlarda vefalı davranış çok seyrek görülür. Bunun için onların göstereceği azıcık vefa, başkalarının göstereceği çok

büyük vefakârlığa denk olur. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Vâfir):*

"Sevgilinin azıcık vefası çok sayılır; tersine âşığın çok vefası az sayılır.

Bir korkağın rastgele bir başarısı, durmadan ölümle karşı karşıya savaşan cesur kahramanın başarılarından daha büyük görülür."

Aşığın sevgilisiyle olan ilişkilerinde sevgilisine ait tüm sırları söylediği bir aracı kullanması çirkin bir ihanet görüntüsüdür. Bu tür bir aracı sevgilinin güzel yönelişlerini kendine çevirmeye ve onun kalbini çalmaya uğraşır. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Tavîl):*

"Kendime bir aracı buldum, sevgilime mesajımı iletsin diye; ah ne yaptım da aptalca ona güvendim! Aramızı bozdu.

Sevgi bağlarımızı kopardı, sevgilimi elimden aldı, kendisine bağladı; kendi sevgisini sağlamlaştırdı; benim için mümkün olanı benden uzaklaştırdı.

Önceleri bana başkası tanıklık ederdi, şimdi ben başkasının tanığı oldum; daha önce o benim davetlimdi; şimdi ben onun davetlisi oldum."

Öykü: Aşağıdaki öyküyü, bana Kadı Yunus ibn Abdullah anlattı: "Çocukluğumdan hatırlıyorum, sarayda oturan bir cariye vardı. Kral çocuklarından edebiyatçı bir delikanlı onu seviyordu. Kız da onu seviyordu. Mektuplaşıyorlardı. Mektupları getiren götüren, âşık delikanlının arkadaşlarından, kızın yanına serbestçe girip çıkabilen bir gençti. Bu cariye satılığa çıkarılınca, âşık delikanlı doğal olarak onu satın almak istedi. Fakat aracılık yapan arkadaşı onun önüne geçti ve cariyeyi satın aldı. Aradan günler geçti, yeni efendisi bir

gün cariyenin odasına girdi; cariye çekmecelerden birini açmış, içindekileri karıştırıyor, şahsî birşeyler arıyordu. Efendisi yanına vardı, çekmeceyi kendisi karıştırmaya başladı. Vaktiyle cariyeyi seven gencin mektubunu buldu çıkardı. Mektup misk ve amber kokuyordu; çok iyi saklanmıştı; özenle, titizlikle korunmuştu. O zaman efendisi öfkelendi ve "Bu nerden çıktı, alçak karı?" dedi. "Bana bunu vaktiyle sen getirmiştin!" diye karşılık verdi cariye. "Belki de bana geldikten sonra almışsındır bu mektubu?" "Yok", dedi cariye, "senin bildiğin eski mektuplardan biri bu!" Kadı Yunus, "O zaman," diyerek söze devam etti, "sanki ağzına taş doldurdu; elinin ayağının bağı çözüldü, sustu, dili tutuldu."

AYRILIK

Biliyoruz ki her birleşen, kaderin bir gereği olarak, bir gün mutlaka ayrılır; her yaklaşan bir gün uzaklaşmaya adaydır. Allah'ın insanlara ve ülkelere koyduğu şaşmaz ilâhî kanun böyledir. Bu ilâhî kural, Allah yeryüzünü, üzerindekiyle birlikte miras bırakıncaya kadar böyle devam edecektir. O vârislerin en hayırlısıdır.

Bu dünyada ayrılığa denk olabilecek başka hiçbir felâket yoktur. Sonunda gözyaşları aka aka ruhları yerinden oynatmasaydı, ayrılık, önemsiz, küçük birşey sayılırdı belki. Bilge kişilerden biri "Ayrılık ölümün kardeşidir" diyen bir adama, "Hayır", dedi, "doğrusu ölüm ayrılığın kardeşidir."

Ayrılığın çok çeşidi vardır: İlki, geçici ayrılıktır. Yakın zamanda kavuşacağından emindir insan. Kısa sürer, fakat âşığın göğsünü daraltır, kalbini sıkıştırır; kötüleşir. Ancak sevgilinin dönüşüyle bütün bunlardan kurtulur ve iyileşir. Birini tanıyorum, sevgilisinin bir günlük yokluğu ona öyle endişe veriyor, öyle yürek yarası açıyordu ki, neredeyse meraktan ve üzüntüden ölecek gibi oluyordu.

Bundan sonra, sevgilisiyle karşılaşmayı engelleyeni, âşığın sevgilisini görmesini yasaklayanın ortaya çıkardığı ayrılık gelir. Sevgilinizle aynı evde oturmuş olsanız bile, bu tam bir ayrılıktır. Çünkü sevgiliniz sizden ayrılmıştır. Bundan, önemli sayılabilecek bir hüzün, keder ve umutsuzluk doğar. Ben, bunu bizzat yaşadım: Gerçekten çok acı oluyor. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Tavîl):*

"Her an, her saat, her dakika onun oturduğu evi görüyorum; fakat içinde oturanı göremiyorum, onu gözümden uzak tutuyorlar.

Evlerimizin biribirine yakın olmasının ne yararı var ki? Evdekilerin bana gelmesini engellemek için gözetleyici bekçi tutmuşlar.

Ey çok yakın komşum! Ayak seslerini işitiyorum; ama biliyorum ki Çin bana senden daha yakın!

Ben kuyubaşında susuzluğundan ölen birisiyim sanki; kuyunun dibindeki suyu görüyorum, ne ki onu çıkaracak kovam yok.

Aynı şekilde mezardaki kişi de senin gözünden kaçıyor; oysa onu senden yalnızca mezara dikilmiş düz mermer taşlar ayırmakta."

Uzun bir kasidemden bir bölüm sunayım *(Tavîl):*

"Sevda coşkunluğuyla altüst olmuş bu can ne zaman iyileşecek? Ne zaman yakın olacak bu ev? Uzaklık ev sahiplerini gözümden uzaklaştırdı.

Yeminle söylüyorum, Hind'i aramaya kalksam Hindistan daha yakındır.

Kuşkusuz evlerin yakınlığı, tıpkı susamış birinin su kaynağına yaklaşırken duyduğu sevinç gibi insana bir gönül hoşluğu verir."

Sonra, dedikoducuların dedikodularından kaçınmak amacıyla sevenin istediği ayrılık türü vardır. Çünkü sevgilisiyle bir daha görüşme imkânı olmayacağından korkar. Dolayısıyla can sıkıcı, asap bozucu söylentilere meydan vermemek ister; yoksa sevgilinin tümden kalın ve kaba örtüler arasına kapandığı sonucu doğar.

Ayrıca kaderin bir cilvesi olarak, zamanın birtakım geçerli nedenlerinden dolayı sevenin kendiliğinden sürüklendiği bir ayrılık vardır. Bu durumda, sevenin mazereti, kendisini ayrılığa iten dürtülerin türüne göre ya kabul edilir ya da edilmez.

Öykü: İyi hatırlıyorum, bir arkadaşım vardı. Evi Elmeriye'deydi. Kimi işleri için Şatibe'ye indi. Burada benim evime geldi; kentte kaldığı sürece konuğum oldu. Fakat asıl onu Elmeriye'ye bağlayan duygusal bağlarıydı. Bu duygusal bağlar onun en önemli zihinsel uğraşısı, en yaman tasasıydı. Buna bir son vermek, bu duygulardan kurtulmak, dönüşünü ivedileştirmek ve tezelden evine ulaşmak istiyordu. Evime gelişinden kısa bir süre sonra, Adalar (Balear adaları) valisi el-Muvaffak Ebu'l-Ceyş, ordusunu seferber etti, askerlerini topladı ve Elmeriye valisi Hayran'a savaş açtı ve onu ele geçirme hazırlıklarına başladı. Bu savaş yüzünden ana yollar tutuldu; yollar kesildi; deniz donanmalarla kuşatıldı. O zaman konuğumun üzüntüsü daha da arttı, çünkü buradan ayrılmasının hiç yolu yoktu. Üzüntü ve kederinden az kalsın ölecekti; artık kimseyle konuşmuyor, kendi köşesine çekiliyordu; iç acılarına, yürek sıkıntılarına sığınıyor, tasalara bürünüyordu. Yemin ederek söylüyorum, gene de onun kalbinin aşka boyun eğdiğini ve hırçın karakterinin sevgiye elverişli olduğunu hiç sanmıyorum.

Gene hatırlıyorum, ondan ayrıldıktan sonra, ben Kurtuba'ya gittim, fakat kısa süre sonra tekrar yola çıktım. Önem-

li bir resmî iş için seyahate çıkan, bakanlık sekreterlerinden biriyle yaptım bu yolculuğu. Bizimki, ardında bir kadın, bir sevgili bırakıp gitmişti ve tabiî çok pişman olmuştu.

Birini daha tanıyorum. Çok sıkışık bir durumda iken gönlünü bir sevgiliye kaptırmıştı. Oysa onun bu dünyada çok geniş imkânları vardı; zengin olma yolları çoktu; çok değişik biçimlerde hareket etme, faaliyet gösterme imkânına sahipti. Fakat bunların her birine burun büktü, hepsini elinin tersiyle iteledi; sevgilisiyle beraber kalmayı yeğledi. Bu konuda yazdığım şiirden bir iki dize sunayım *(Kâmil):*

> *"Biliyoruz senin bu ülkede çok geniş bir çalışma alanın var. Ne ki kılıç kınından çıkmadıkça yararsız, kullanışsız bir nesnedir."*

Daha sonra yolculuğun ya da evlerin birbirinden uzaklaşmasının neden olduğu ayrılık gelir ki, bunda yeniden görüşülüp görüşülemeyeceği pek bilinmez; tekrar döneceğinden pek emin olamaz insan. Bu büyük bir kıyım, korkunç bir endişe, çok çirkin bir olay, devasız bir derttir. Hele uzaklaşan sevgili ise, bu ayrılığın yıkımı çok korkunçtur. Şairler çoğunlukla bundan söz etmişlerdir. Bu konuda bir kaside yazdım. Ondan bir bölüm *(Tavîl):*

> *"Doktorların iyileştiremeyeceği, tedavi edemeyeceği bir derdim var; bu dert beni ölümün eşiğine kadar götürecek, hiç kuşkum yok.*
>
> *Duru bir şarap içinde zehir yutan biri gibi, onun sevdasının kurbanı olmaya çoktan razı oldum ben.*
>
> *Öyleyse günlerim ve gecelerim neden geçmek bilmiyor? Ruhumu diğer tutkuların tümünden daha fazla mı eritmeleri gerekiyor?*

Bir başka kasideden *(Tavîl):*

"Allah'ın, ibadete çok düşkün, gayretli, çalışkan, seçkin, veli kullarına bağışladığı cennet misalisin sen, öyle sanıyorum."

Gene bir kasidemde şöyle diyorum *(Tavîl):*

"Sana kavuşarak, ancak aşk susuzluğunu yatıştıracağım; aşk ateşi seksek ağacının ateşine eşit düzeyde."

Bir başka şiirimden dizeler *(Tavîl):*

"Gözlerden gizlendim, ama gene de aşkım ortada; ne tuhaf! Kişi ortalarda görünmüyor, fakat tutkuları, ârazları apaçık ortada!

Durmadan dönen gök kubbesi bir yüzük halkası olmuş! İçinde ne varsa kapsıyor. Sense, o yüzüğün kaşı!

Gene bir kasidemde şöyle diyorum *(Tavîl):*

"Güzelliğinle, parlaklığınla her tür benzetmenin üstündesin sen! Tıpkı gökyüzündeki güneşin süslenmesine gerek olmadığı gibi.

Tuhaf şey! Nasıl oldu da, ondan sonra canım çıkmadı? Değil mi ki onun kaçışı benim ölmeden mezara girmemdir ve onun ortadan kayboluşu felâketimin habercisidir!

Nasıl oluyor da nazik ve körpe bedenim ...... nin sert ellerinde erimedi." (Asıl metinde kelime eksik, M.K.)

İnsanın endişe duyduğu ve sevgilisini artık bir daha göremeyeceğini sanıp tasalandığı, umutsuzlandığı oldukça uzun süren bir ayrılıktan sonra tekrar dönüş olursa âşık öyle bir heyecanlanır, öyle bir duygulanır ki neredeyse ölür; evet kimi zaman ölebilir de. Bu konuda şunları söyledim *(Hafif):*

"Ayrılıktan sonra yeniden kavuşma, insanın ölümle burun buruna gelip yeniden hayata dönüşünde duyduğu sevince eşdeğer bir sevinç meydana getirir.

Bu, canları ferahlatan, ayrılık nedeniyle ölümün eşiğinden dönenleri dirilten bir sevinçtir.

Fakat bu sevinç de öldürücü olabilir, tadanlara bu sevinç taşkınlığı zarar verebilir, uğursuzluk getirebilir.

Nice bin kez gördük, gereğinden fazla su için susamış insanlar kendi felâketini kendi elleriyle getirdiler; oysa su hayattır."

Birini tanıyorum, sevgilisi bir süre kendisinden uzakta kaldı. Neden sonra tekrar döndü, fakat bu kez ancak ona selam verip ondan selam alacak kadar kısa süreli oldu görüşmeleri; yeniden uzaklaşmak zorunda kaldı. Bu yüzden az kalsın ölecekti.

Bu konuda şunları yazdım *(Tavîl):*

"Ayrılık zamanı uzadı da uzadı; tam bitecekken, iyice yaklaşmışken yeniden uzaklaşmak zorunda kaldım.

İşte böyle, kavuşmamız göz açıp kapayacak kadar kısa sürdü; yeniden benden uzaklaşmak durumunda kaldınız, bense yeniden aşkımın tazelenen sıkıntılarına duçâr oldum.

Geceleyin yolunu şaşırıp nereye yöneleceğini kestiremeyen, ancak koyu karanlıklardan çakan şimşeği görebilen kişinin durumu da tıpkı benimki gibi.

Fakat şimşeğin anlık görünüşü, sonra gözden kayboluşu onu düşkırıklığına uğratır; çünkü kimi umutlar boşunadır, yararsızdır."

Ayrılıktan sonraki dönüş hakkında bir kıta söyledim *(Tavîl):*

"Senin dönüşünle gözlerim serinledi; çünkü uzaklık nedeniyle sen gözümden kaybolunca, gözlerim hararetten yanmaktaydı.

Bu yüzden, Allah'ın hoşuna gitsin, geçmişte olanlara çok sabrettim. Allah'ın bana yazdığı alınyazısı, yazgı için O'na hamd olsun! Nice şükür olsun!"

"İsterdim ki yeryüzünün sırtı karnı olsun! Karnı da sırtı olsun!"

Öykü: Bir gün, uzaklarda oturan sevdiğim birinin ölüm haberini verdiler bana. Kalktım, mezarlığa doğru koştum; orada, mezarların ortasında yürürken şu dizeleri söyledim *(Vâfir):*

Bu felâket haberini duymadan önce keşke ölseydim, yüreğimdeki korları yeniden tutuşturdu.

İsterdim ki cenazesi yıkanırken kanım su yerine kullanılsın! Göğsüm onun mezarı olsun!"

Fakat bir süre sonra, aynı haber yalanlandı, bu kez şu dizeleri söyledim *(Seri'):*

"Umutsuzluk her yanımı iyice sarmışken ve cehennemin korkunç yedi katı arasına sıkışmışken bir muştu haberi çıkageldi.

Gönlümü yeşil giysilerle donattı; oysa önce, kara yas giysileri içinde kalmıştı.

Kara tasa benden uzaklaştı; tıpkı güneş ışığıyla gece karanlığının ortadan kayboluşu gibi.

Emelim başka birşey değil, sadece eski sevgimize candan bağlanarak yeniden kavuşmak.

Gerçekten kimi zamanlar var ki bulutlar yalnızca yağmur için istenilmez, fakat serin gölgesini her yana yaysın için istenir."

Bu iki tür ayrılık, yani sevenin ayrılığı, ya da âşığın ayrılığı vedalaşmalara neden olur. Gerçekten bu heyecan verici bir sahne, en sağlam, en dayanıklı kişilerin azimlerini kıran, keskin görüşlülerin kuvvetini kesen, en kuru gözleri yaşartıp ağlatan, dayanılması güç bir durumdur. Gizli sevdaları gün ışığına çıkartır. Bu bölüm ayrılıkla ilgili bir bölümdür. Kaçınma bölümünde nasıl ayıplamadan, kınamadan söz ettiysek, bu bölümde de bundan söz etmemiz gerekmektedir. Gerçekten de, zarif, duygulu bir kişi vedalaşma anında ölecek olsa, mazur sayılır. Vedalaşmadan bir saat sonra katlanmak zorunda kalacağı kırık düş ve umutlar, kendisini tedirgin edecek yürek yaraları, neşenin, sevincin acı ve kedere dönüşümü gibi durumlar düşünülecek olursa, bu ölüm olgusu daha iyi anlaşılır. Vedalaşmayı takip eden baş sallamaları, özlem dolu bakışlar ve iç çekişler gerçekten yüreği hoplatacak denli heyecanlıdır; insana üzüntü ve elem verir. Bunun tam tersi olarak, sevgililer arasındaki uyumun son derece güzel olduğu durumlarda, yüz mimikleri, göz kırpmaları ve gülümsemelerin ortaya çıkardığı heyecan da yüreği o denli hoplattırır.

Vedalaşmanın iki türü vardır. Birincisinde, sadece bakışlarla ve göz işaretleriyle vedalaşılır. İkincisinde ise, kucaklaşma ve birbirine sarılma mümkündür; belki de bu, oturulan yerlerin yakınlığı, karşılaşma fırsatının bolluğuna rağmen, önceleri yapılamadığı içindir. İşte, kimi şairlerin ayrılığı dilemelerinin, ayrılış gününden övgüyle sözetmelerinin bir açıklaması da budur. Fakat bu ne güzel, ne doğru, ne akla yatkındır. Bir anlık sevinç, saatlerce sürecek acıları üzüntüleri gidermez. Peki ayrılık günlerce, aylarca, belki yıllarca sürecek olursa ne demeli? Bu yanlış bir görüş, dolambaçlı bir kıyas ve akıl yürütmedir. Eğer ben kendi şiirlerimde ayrılığın, uzaklaşmanın övgüsünde bulunmuşsam, kavuşma gününün çabucak gelmesini arzuladığım içindir;

her gün kavuşma olsun, her gün vedalaşma olsun diyedir. Gene de, bu çirkin veda sözcüğünün acısına katlanmak gerekir. Daha iyi açıklayayım: Günler en ufak bir kavuşma umudu getirmeden geçerse, o zaman âşık günü gününe vedaların yenilenmesini isteyecektir. Birinci tür vedalaşma konusunda bir şiir yazdım *(Tavîl):*

"Onun parıltısı, çiçeklerin parıltısı yerine geçer; tıpkı benim iç çekişlerimin, soluk alıp verişlerimin ateş yerine geçişi gibi."

Vedalaşmanın ikinci türüyle ilgili olarak da şunları söyledim *(Basit):*

"Önünde ışıkların, çiçeklerin secdeye kapandığı bir yüz bu! Öyle tüm bir yüz ki ne eksiği var, ne fazlası!

Bu bir ılıklık, kuşluk güneşi oğlak burcundayken! Tatlı bir serinlik, güneş aslan burcundayken!"

Ve gene aynı şiirden:

"Ömrüme yemin olsun, ruhumu cesedimden koparsa da ayrılıktan hiç yakınmıyorum.

Çünkü ancak o gün sevgilimi, üzüntü ve kederden uzak, kucaklayabildim; oysa önceleri benim için buna imkân yoktu.

Nu tuhaf şey değil mi? Ne ibret alınacak ders! Kavuşma günü ayrılık gününe gıpta ediyor."

İki sevgili arasında meydana gelen darılmadan ötürü ortaya çıkan ayrılıktan daha elem verici ve daha korkunç birşey tasarlanabilir ya da düşünülebilir mi? Sonra birdenbire uzlaşma gelir çatar daha barışmadan, ayrılık bağları çözülmeden. Bu kez âşıklarımız birbirine veda etmeye kalkarlar. Artık dargınlık unutulmuş, ezici bir olayın karşı du-

rulmaz gücü öne çıkmış, uykuya paydos denilmiştir. Bu konuda bir şiir yazdım *(Tavîl):*

"Önceki darılmalar kaybolmuş; hızlı ayrılık ordularının gelişiyle tümden silinmiştir.

Ayrılık kaçınmayı ürkütüp, korkuttu; ve kaçınma ürküntüye uğrayınca, geri çekildi; bugün nerelerdedir, yeri hiç bilinmiyor.

Tıpkı kalın kürklü bir arslanın karşısına çıkışına kadar avıyla tek başına kalan, fakat aslan görünce çılgınca kaçmaya başlayan bir kurt gibi.

Her ne kadar dargınlığı ortadan kaldırarak beni sevindiriyorsa da ayrılık, sevgilimi benden uzaklaştırmakla beni üzmekte.

Ölüm her zaman ardında bir rahatlık bırakır; ama sevgilinin yokluğu daha sert, daha çarpıcı bir ölümdür."

Birini tanıyorum: Ayrılık günü sevgilisiyle vedalaşmaya gelmişti. Fakat sevgilisinin çoktan ayrıldığını gördü. Bir süre sevgilisinin gidip geldiği yerlerde gezindi, onun ayak izlerini seyre daldı. Sonra, çok üzülmüş, benzi solmuş, derin düşüncelerin ağına düşmüş bir halde oradan uzaklaştı. Daha birkaç gün geçmeden hastalandı, yatağa düştü ve ardından öldü. Allah rahmet etsin!

Ayrılığın çok gizli sırları bile yayınada şaşılacak bir gücü var. Ben, aşkını gizli tutan birini gördüm. Ayrılık saati gelinceye kadar tutkusu gizli kaldı. Ayrılık anı gelince saklı olan açığa çıktı. Sırlar açık açık ortaya döküldü. Bu konuda bir kıta şiir yazdım *(Mütekârib):*

"Vaktiyle benden esirgediğin sevgiyi şimdi hiç esirgemiyorsun! Evet, bana sayısız sevgi belirtileri gösteriyorsun.

Evet ama, şu anda onlara hiç gerek kalmadı; vaktiyle cömert davransaydın, kalbimi en derin yerinden etkilerdin.

Ölüm anında tıbbın hiç yararı yoktur; ama ölmeden önce yetişen doktorun faydası pek çoktur."

Ve gene söylüyorum *(Recez):*

"Ayrılık saati geldi çattı ve sen, şimdiye değin cimrice sakladığın bir sevgiyi cömertçe veriyorsun şu anda bana.

Böylece özlemini iki katına çıkarttın; ah ne yazık! Keşke önceleri gösterseydin bu sevgiyi bana!"

Bu bana, bir zamanlar sultanın vezirlerinden birine duyduğum sevgiyi hatırlattı. Bu vezirin o zamanlar büyük bir etkinliği vardı. Bana karşı davranışlarında daha ölçülü olmaya başlayınca ben de doğal olarak geride durdum. Fakat güzel günleri sona erdi; etkinliğini yitirdi. O zaman bana küçümsenemez bir dostluk ve kardeşlik gösterisinde bulundu.

Bu durum üzerine şunları söyledim *(Tavîl):*

"Günler şatafatlıyken sen benden nefret ederdin; günler geçti, zaman değişti, bana sevgi gösteriyorsun.

Bana cömertçe davranıyorsun, ama artık hiçbir işime yaramıyor. Keşke iktidar elindeyken böyle davransaydın ya!"[66]

Daha sonra ölümden ötürü ortaya çıkan ayrılık gelir ki, bu tam anlamıyla ayrılıktır. Artık o zaman dönüş umudu diye birşey kalmaz. Bu er-geç hepimizin başına gelecektir. Bir gün yüreğimizi parçalayacak, içimizi yakacak. Gece karanlığından daha koyu bir karanlıktır bu; tüm umutları,

düşleri kırar, zorlu istekleri, ihtirasları siler atar, kavuşma umudu bırakmaz. Bu bağlamda insanın dili tutulur; artık gönül onarımı diye birşey söz konusu olmaz; sabretmekten başka bir çıkar yol ya da sığınak yoktur. İster kabul edin isterse etmeyin, âşıkların tutulduğu en büyük hastalıktır bu. Kim bu hastalığa yakalanırsa bizzat ölünceye ya da iyice bitkinleşinceye kadar ağlayıp sızlamaktan başka yapacağı birşey kalmaz. Bu dert, tedavisi imkânsız bir ülser, sonu olmayan bir ağrıdır; bundan böyle mezarda yatan kişiyi oraya sokan yıkım oranında yenilenen bir gam ve kederdir. Bu konuda şunları yazdım *(Medîd):*

"Her ayrılıkta tüm umutlar yitirilmez.

Umutsuzluğa düşmekte o kadar acele etme öyleyse, insan ölmedikçe tümden ortadan kaybolmaz.

Ama ölen için umutsuzluk iyice kesindir."

Başına bu tür felaketler gelen pek çok insan gördük. Şahsen ben kendimden söz edeyim: Ben böyle bir belâdan ötürü çok bunaldım; kaderin bir cilvesi olarak birden bire çarpıldım bu belâya: şöyle oldu: Vaktiyle bana ait olan Nu'm adında bir cariyeye delicesine tutuldum: Daha iyisi temenni edilemezdi. Gerek fiziki olarak, gerek ahlâkî olarak olağanüstü güzeldi. Benimle çok iyi anlaşıyordu. Kızgınlığını ben gidermiştim. Birbirimizi eşit oranda seviyorduk. Kader onu elimden aldı, geceler onu koynumdan çekip çıkardı; günler geçti: o, mezar taşları ve toprak üçlüsü ortaya çıktı. O öldüğünde, ben yirmi yaşından daha küçüktüm. O ise benden daha küçüktü. Onun ölümünden sonra, yedi ay süreyle hiç elbisemi çıkartmadım, gözlerimden yaş hiç dinmedi, oysa pek ağlayamazdım. Yeminle söylüyorum, vallahi şu ana kadar teselli olamadım! Eğer fidye mümkün olsaydı, bana miras kalan servetle kendi kazancı-

mı birleştirip hiç tereddüt etmeden onu tekrar satın alırdım. En değerli organlarından birini uğrunda severek, isteyerek hiç çekinmeden feda ederdim. Ondan sonra mutluluğu hiç tatmadım; onu hiç unutamadım. Onun dışında başka biriyle o denli içli-dışlı olmadım asla. Ona karşı duyduğum sevgi, önceki sevgilerimin tümünü silip süpürmüş, ondan sonrakileri de haram etmiştir. Ona yazdığım şiirden bir parça *(Tavîl):*

"Olağanüstü terbiyeli, doğan sabah güneşi gibi parlak; onun yanında tüm öteki kadınlar ancak birer yıldız olabilir.

Onun aşkı yüreğimi yerinden oynattı, uçurdu; tıpkı bir kuş gibi bir yere konduktan sonra daldan dala uçtu."

Onun hakkında kaside şeklinde yazdığım ağıttan bir parça *(Tavîl):*

"Sözlerine hiç güvenemem gibi geliyor bana. Sözlerin tıpkı büyücülerin gönül düğümlerine üfleyişi gibi.[67]

Umutlarımın sahibi olamadım hiç; çünkü sen bana o kadar umut verdin ki hiçbirini göz önünde tutamadım."

Gene aynı ağıttan:

"Tam senli benliyken benden yüz çeviriyorlar; benden asla ayrılmayacaklarına yemin ediyorlar, ama onlar yalan yere yemin ediyorlar."

Aynı şekilde bir kasidemde amcaoğlum Ebu'l-Mugire Abdulvehhab b. Abdurrahman İbn Hazm b. Galib'e hitaben şöyle dedim, onu övdüm *(Tavîl):*

"İkiniz de durun! Şu terkedilmiş evlere sorun: Hani nerde sakinleri? Geceler gündüzlerle, zamanın ilerleyişi onları yokluğa mı itti?
Şu çöl gibi çıplak harabeler, yıkıntılar üstünde durun! Sanki bu evler, gizli düşünceler gibi çok az göze görünmekte."

İnsanlar ayrılık mı, yoksa kaçınma mı daha zor sorusunda tam anlaşamadılar. Aslında her ikisi de dayanılması çok zor büyük bir iç acısı, kıpkızıl bir ölüm, bir kara belâ, korkunç bir yoksulluktur. Her iki sıkıntıda da herkes özel olarak kendi canını inciten kötü bir öge bulur kesinlikle. Soylu, onurlu, müşfik, sevgi dolu, sözünde duran, vefalı birinin gözünde ayrılıktan daha büyük ya da ona denk olabilecek bir mutsuzluk yoktur. Çünkü kasıtlı olarak gelmiştir, onu hedef almıştır; kader sillesini olanca ağırlığıyla onun üzerine indirmiştir sanki. Böylesi bir ruh, tutkusu yeniden dirilmedikçe, kaygıları yeni besi kaynağı bulup bitmedikçe, üzüntüsüne yeni bir neden, tutkusuna yeni bir delil bulmadıkça, kaybolan dostu üzerine gözyaşları akıtacak yeni bir durum çıkmadıkça, kendine ne teselli bulur, ne eğlence. Tersine kaçınma onda unutma meydana getirir, dolayısıyla teselli habercisidir. Fakat arzu dolu, eğilimli, sevgilisine can atan, sabırsız ve kararsız birisi için kaçınma en büyük derttir, ölüm habercisidir. Oysa ayrılık ona teselli getirir ve çabucak unutmasını sağlar. Benimle ilgili olarak söyleyecek olursam, ölüm ayrılıktan daha kolay bence; kaçınma, bana ancak üzüntü ve keder veriyor. Eğer uzun sürerse, beni çılgına döndürebilir. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Mütekârib):*

"Bana 'Uzaklaş! Belki unutur da onu kendiliğinden istemeye başlarsın!' dediler.

Ben de dedim ki 'Unutma gelmeden önce ölürüm.' Basit bir tecrübe için kim zehir içmeye kalkar?"

Gene şöyle dedim *(Muzari'):*

"Onun aşkı gönlümü çaldı; uzaklaşması ise gönlümü benden kopardı, Sanki aşk bir misafir; ruhum da ona yemek hazırlıyor."

Ayrılık gününün acısı ya da vedalaşma anında ortaya çıkan korkunç azap korkusuyla, sevgilisinden kaçınmada ivedilik eden insanlar gördüm. Bence, bunun öğülmeye değer bir yanı yok. Fakat, herhalde bu, ayrılığın kaçınmadan daha beter olduğunu gösteren kesin bir kanıttır. İnsanlar arasında, ayrılık korkusuyla kaçınma yolları arayanlar varsa başka nasıl olsun ki? Fakat kaçınma korkusuyla ayrılık peşinde koşan hiç kimse görmedim. Gerçek şu ki, insanlar her zaman en kolay şeylere sarılır, en hafif şeyleri yüklenirler. Şayet bunun öğülmeye değer bir yanı yok dediysem, şunun için söyledim: Çünkü böyle davrananlar daha bela gelmeden belanın önüne koşarlar. Vakti gelmeden sabrın boğucu sıkıntılarına katlanırlar; oysa aslında kaygılandıkları şeyin aslı astarı yoktur. Sıkıntıların önünde koşan kişi, hele bu sıkıntıların ortaya çıkacağından emin değilse, bilge bir kişi değildir. Bu konuda bir şiir yazdım. İşte birkaç dizesi *(Hafif):*

"Aşkı uğruna, ayrılığa kendini adadı âşık; âşıklardan kaçan kişi bizden değildir.

Tıpkı yoksullaşırım korkusuyla yoksul hayatı süren bir zengin gibi, böylece kesin olarak yoksulluğun içine düşer."

Amcamoğlu Ebu'l-Mugire'nin bu anlamda birkaç dizesini hatırlıyorum. O dizelerde ayrılığın kaçınmadan daha

beter olduğu düşüncesini savunuyor. O kasideyi, aşağı yukarı, o onyedi yaşındayken bana hitaben yazmıştı. İşte o şiirden kimi parçalar *(Kâmil):*

"Ayrılığın pek yakın olmasından mı korkuyorsun? Binek hayvanının adımlarının hızlanışını görmekten yüreğin mi burkuldu ne?

Evet! Başına gelen dert büyük! Kuşkusuz onların ayrılığı ciddi bir olay!

Kaçınmanın korkunç bir felaket olduğunu iddia edenler bana yalan söylediler.

Ayrılık anında, yük hayvanları yükünü alınca, duyulan aşk ateşini onlar tanımıyorlar.

Ayrılık, üzerimize çökünce, bir ölüm kılavuzudur."

Aynı konuda ben de şu dizelerle başlayan uzun bir kaside yazdım *(Kâmil):*

"Senin bana 'Evet' dediğin sabaha, güzellikte ve zevkte denk hiçbir şey yok bugün.

O gün kısır bir kadının ilk kez bir çocuk dünyaya getirişi gibi, hep karavana atarken ilk kez hedefi vuran ok gibi oldu.

İyi hatırlıyorum o günleri! Kavuşma şimşeği, benim için aldatıcı; aşk bahçesi, kuru değildi.

Tüm güzellerin göğüsleri, onlara, öne doğru gidin, ilerleyin, derken; terkileri, durun, burda kalın diye sesleniyor.

Bir o yana bir bu yana çekilip durmuştu; yanaklarının kırmızılığı, geriledikçe, ilerledikçe utancını gösteriyordu.

Benim derdimin sebebi sırf bu gözler! Benim iyileşmemi sağlayacak da, hiçbir şey değil bu dünyada, gene onlar!

Tıpkı yılanlar gibi! Yılan ısırıklarına karşı kullanılacak ilaç, gene yılanların vücudunda bulunabilir ancak!"

Ayrılık, vaktiyle toplantı yerleri olan evler hakkında şairleri ağlatmıştır. Bulundukları yerlerin kalıntıları üzerine gözyaşı dökmüşler; dolaştıkları yerlerin yıkıntılarını boğuk hıçkırıklarıyla, sıcak gönül sularıyla sulamışlar; oralarda geçirdikleri saatleri hatırlamışlardır; şikayetçi, dertli çığlıklar atarlar; ağlayıp sızlanırlar; sızlanışlarını herkese duyururlar. Oturdukları yerlerin yıkıntılarını görmeleri, gizli tutkularını yeniden alevlendirir. Bu yüzden inim inim inlerler, iç çekerler, hıçkırıklarla ağlarlar.

Kurtuba'dan gelenlerden bazıları bana, Kurtuba'nın batı yakasında, Mugis sarayındaki evlerimizi gördüklerini söylediler. Bunun üzerine onlardan orası hakkında biraz bilgi vermelerini istedim: İzleri silinmiş, dış görüntüleri tümden ortadan kaybolmuş, buluşma yerlerinin adı sanı kalmamıştı. Bir zamanlar erinç dolu yerler iken, şimdi artık tanınmayacak bir halde, viran olmuş; bir zamanlar aşk ve ülfet yeriyken şimdi ıssız çöl olmuş; vaktiyle sıra sıra zarif, güzel görüntülü evler iken şimdi korkunç, ürkütücü harabelere dönmüş; önceleri güvence yerleriyken şimdi uğursuz, şom, engebeli dar yollar ve çukurlara dönmüş. Bir zamanlar oralarda, aslan gibi adamlar, ellerinden bin türlü maharet akan heykel kadar güzel bakireler dolaşırken, şimdi kurtların uluduğu yuvalar, şeytanların bağırdığı alanlar, cinlerin çılgınca eğlendiği aralıklar, gulyabanilerin dolaştığı korkulu yerler, vahşi hayvanların barınakları olmuş. O erkeklerin ve kadınların birliktelikleri bozulmuş, ülkenin dört bir yanına bölük pörçük dağılmışlar. O güzelim salonlar, güzel görüntüleri üzüntü ve kederi dağıtan o guneş gibi parlayan süslü gelin odaları şimdi harabeye dönmüş, tamamen yıkılmış, açık aslan ağızlarına benziyor. Bu dünyanın fani, geçici ol-

duğunu haykırıyorlardı; bu dünyada yaşayan insanların sonunun ne olacağını, başlarına neler geleceğini gösteriyorlardı. Âdeta dünyadan el etek çekme arzusunu isteklendiriyorlardı. Oysa bir zamanlar dünyanın tadını çıkarmanın yollarını araştırıyorlardı ısrarla. O zaman oralarda yaşadığım günleri, tattığım zevkleri, geçirdiğim gençlik yıllarımı hatırladım. Şimdi onları toprağın altında, uzak bölgelerde ve uzak ülkelerde, göç nedeniyle şuraya buraya dağılmış, ayrılıkla, uzaklıkla giysileri yırtılmış biçimde geçirdim kafamdan. Bir zamanlar ne kadar güzel, ne kadar mutlu olarak tanıdığım bu kalenin, içinde büyüdüğüm bu kasabanın, muhkem aşamalarıyla sapasağlam ayakta duran bu toplumun sonunu ve bir zamanlar insanlarla dolup taşan o cami avlularını gözlerimle görür gibi oluyorum. Aralarında büyüdüğüm, yetiştiğim büyük insanların varlığıyla bir zamanlar capcanlı, hareketli olan o harabeler üstünde çınlayan gecekuşu ve baykuş seslerini işitiyor gibi oluyor kulaklarım. Gecesi gündüzünü kovalıyordu, çünkü hayat orada oldukça hareketliydi; sakinleri, gündüzleri olduğu gibi, geceleri de birbiriyle buluşup görüşüyorlardı. Fakat şimdi, gündüzler geceleri kovalıyor. Çünkü orada yalnızca sessizlik ve ürkünç yalnızlık hüküm sürmekte. Bu tablo gözlerimden yaş getirtti; yüreğimi çarptı; ruhumun sıkıntılarını çoğalttı. Bu konuda bir şiir yazdım *(Tavîl):*

> *"Eğer şimdi bizi susuz bırakmışsa, vaktiyle uzun zaman bizleri suladı, susuzluğumuzu giderdi; şimdi bize kötü davrandıysa, önceleri bizi çok eğlendirdi."*

Ayrılık özlem doğurur, içimizdeki ateşli arzuları uyandırır, anılarımızı tazeler, canlandırır. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Basit):*

"Keşke bugün kargalar, benim arzum ve niyetim doğrultusunda gak deseler; çünkü belki böylece, inadına sürüp giden ayrılıkları benden uzaklaştırırlar.

Gece, kalın ve karanlık örtülerini çevreye yayarken söylüyorum bunları; gece hiç bitmeyeceğine yemin etti, yeminine sadık olduğunu da gösterdi.

Denilebilir ki, sanki gece düzenini şaşırdı, korkaklaştı, ürkekleşti; ya da kendisine işkence yapılan bir tutkun ya da verem olmuş bir âşık oldu."

KANAAT

Sevgilisiyle buluşup görüşme yasaksa, âşığın bulduğuyla yetinmesi gerekir. Kuşkusuz bunda, ruh için bir eğlence, umut için bir besin kaynağı, özlem için yeni bir diriliş ve biraz da yatışma vardır. Âşığın aşkına yakalanışı ve aşkın etkisinde kalışı oranında kanaatın dereceleri çeşitlidir. İlki ziyarettir. Bu, umutlardan bir umuttur; âşıklardan her biri, ötekinin gönlünden geçenleri bilmesi nedeniyle biraz sıkıntı ve çekingenlik doğarsa da, kaderin sunduğu değerli bir fırsattır.

İki tür ziyaret vardır: birincisi âşığın sevgilisini ziyaret etmesidir, çok çeşitli şekilleri vardır. Ötekisi sevgilinin âşığını ziyaret etmesidir. Fakat bu ziyaret sırasında sevgililer ancak birbiriyle bakışırlar ve şurdan burdan söz edebilirler. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Tavîl):*

"Eğer gerçekten kavuşma nedeniyle benden uzaklaşıyorsan, ve eğer kavuşmamıza imkân yoksa, bir bakışın yeter bana, ona bile razıyım.

Günde bir kez seninle karşılaşmak yetecek şimdi; eskiden iki kez karşılaşmayla bile yetinemezdim.

Aynı şekilde bir yöneticinin, yöneticiyken çok büyük tutkuları olur; fakat görevinden ayrılınca, canını kurtarırsa, o bile yeter ona."

Sevgilisine gönderdiği bir selamın ya da kimi sözlerin karşılığını almak da bir umuttur. Bir kasidemde şöyle dediğim doğrudur *(Tavîl):*

"Bakın işte duygularımı gizliyorum; selamıma hemen karşılık verilmesine razıyım, tabii mümkünse."

Doğal olarak bu durum, bir üst dereceden daha aşağı dereceye inen âşıklar için geçerlidir. İnsanların tüm nitelikleri, üstün ya da adi niteliklere bağlı oluşlarına göre az ya da çok değişkendir. Bir âşık tanıyorum, sevgilisine "Bana vaadlerde bulun da; istersen onları tutma!" diyordu. Böylece içten olmasa bile, bu vaadlerin kendisine sağladığı teselli ile kanaat ediyor, yetiniyordu. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Kâmil):*

"Eğer sana kavuşma yolları tıkalıysa ve eğer senin bana yaklaşman da imkânsızsa, ne olur bana vaadlerde bulun ve yalan söyle.

Belki, böylece, bir gün sana kavuşurum umuduyla oyalanarak, kırık, yıkık bir kalble yaşamı sürdürmeyi başaracağım; çünkü sen benden yüz çeviriyorsun.

Kıtlıktan, yoksulluktan acı çekenler, gök kubbede bir şimşek çaktığında, yalancıktan da olsa, kimi zaman teselli bulmazlar mı?"

Benim gördüğüm, benim gibi başkalarının da gördüğü bir olay bu bölümle ilgili: Dostlarımdan biri vardı. Bir bıçakla sevgilisi onu yaralamıştı. Yara yerini durmadan öptüğünü ve birçok kez yarayı tazelediğini gördüm. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Mütekârib):*

"Bana, 'Kendisine çılgınca tutulduğun kişi seni yaraladı, gördün mü?' diyorlar. Dedim ki: Hayır! Vallahi o beni yaralamadı.

Fakat kanım onun varlığını, yaklaştığını hissetti ve ona doğru yön değiştirmeden damarımdan fışkırdı.

Ey sevgili, bir yandan bana iyilik yaparken öte yandan haksız yere beni öldürüyorsun! Senin yoluna seve seve canımı veririm; zulmünde bile bana karşı ne iyisin!"

İnsanın sevgilisine ait bazı eşyalarla sevinmesi onlara razı olması da bir çeşit kanaattır. Nefs için çok tatlı birşeydir bu; hatta Yüce Tanrı'nın bize haber verdiği, Yakup (a.s.)'un oğlu Yusuf'un gömleğini yüzüne gözüne sürüp yeniden gözlerinin görmeye başladığı andaki tat gibi bir etki bırakır insanda.[68] Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Seri'):*

"Sevgilime yaklaşmak bana yasak olunca, o da benden haksız olarak uzaklaşmaya devam ettikçe,

Giysilerini ya da elinin dokunduğu bazı eşyaları görmekle yetindim.

Aynı şekilde, Allah'ın elçisi Yakup (a.s.) da Yusuf (a.s.)'un kayboluşuyla üzüntü ve kedere batmıştı.

Fakat Yusuf'un gönderdiği gömleği hissetti ve gömlek onu iyileştirdi, görmezlikten kurtardı."

Misk ve anber kokularıyla kokulanmış, gül sularıyla sulanmış, temizlenmiş, nakışlı ipek ya da benzeri kumaş parçalarına sarılmış saç tellerini değiş tokuş yapmayan iki sevgili görmedim. Bunu ayrılık zamanlarında bir hatıra olarak saklamak için yaparlar. Önceden çiğnenmiş sakızlar ve kullanılmış kürdanların sürekli gönderilmesine gelince, görüşmeleri yasaklanmış sevgililer arasında sıkça görülür. Bu konuda bir kıta şiir yazdım. Ondan bir parça *(Tavîl):*

"Onun tükrüğü, kesin olarak inanıyorum ki, hayat suyudur; bununla birlikte, aşkı beni yedi bitirdi; içimi tüketti."

Öykü: Dostlarımdan biri bana, şair Süleyman ibn Ahmed'in Sicilya'da İbn Sehl el-Hacib'i gördüğünü haber verdi; İbn Sehl el-Hacib'in olağanüstü güzel olduğunu söyledi. Bir gün onu eğlence parkında gezerken gördü. Arkasında bir kadın vardı ve sürekli ona bakıyordu. O oradan uzaklaşınca, kadın onun ayak izlerinin bulunduğu yere gitti, o izleri öpmeye, ayağının bastığı toprağa yüz sürmeye başladı. Bu konuda bir şiir yazdım *(Tavîl):*

"Ayaklarının izine yüzümü sürdüğümden dolayı beni kınıyorlar kabaca; oysa beni kınayanlar işin içyüzünü bilselerdi, eminim beni kıskanırlardı.

Ey bulutları çok cömert olmayan bölgelerde oturanlar; benim öğütlerimi dinleyin; ondan çok yararlanacaksınız ve bana teşekkür edeceksiniz.

Onun ayaklarının üzerinde dolaştığı topraktan alın; size teminat veriyorum, kıtlık üstünüzden uzaklaşacak.

Çünkü ayağının konduğu, değdiği her toprak, eşsiz bir topraktır ve hiç de verimsiz değildir.

Cebrail'in (a.s.) görkemli görüntüsü gözlerine gözükünce, Samiriler [69] *de böyle yaptı.*

Buzağının karnına o toprakla öyle bir şekil verdi ki hayvan uzun uzun böğürmeye başladı."

Gene aynı şiir şöyle devam ediyor:

"Senin üzerinde oturduğun topraklar kutlu olsun! Orada oturanlar, bulunanlar da kutlu olsun! Mutluluk oraya iyice yerleşti.

Oranın taşları ince, devedikenleri gül; ırmakları bal; toprağı gri amberdir."

Kanaatın bir başka yönü de, düş görmekle ya da bir hayalin selamıyla yetinmedir. Bu durum, sevgilisinin hayali gözünün önünden hiç gitmeyen, ahdine sadık kalan ve sürekli aşkını düşünen aşıklarda olur ancak. O zaman gözleri uyuyunca ve vücudunun hareketi durunca, geceleyin düş görme başlar. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Basit):*

"Uzun zamandır gönlünü bir sevgiliye kaptırmış bir adamı, onun hayali ziyaret etti. Külyutmaz bekçilerin önlemlerine rağmen.

Ve o geceyi, memnuniyet ve sevinç içerisinde geçirdim; o hayalin verdiği lezzet bana uyanık kalmanın lezzetini unutturdu."

Ve gene şöyle diyordum *(Tavîl):*

"Gece her yana egemen olup, karanlık iyice basınca, Nu'm'un hayali, ben yatağımda uyurken geldi beni ziyaret etti.

Onun toprak altında yattığını biliyordum, tıpkı önceden ona alıştığım gibi geldi yanıma.

Ve birden eskisi gibi oluverdik; eski günlere, eski zamana döndük; tıpkı eskiden yaşadığımız gibi. Yinelenen bir mutluluk ne güzel!"

Bu düş görmelerin nedeniyle ilgili olarak, şairler eşsiz güzellikte, herkesin erişemeyeceği, çok orijinal sözler söylemişlerdir. İşte Mutezile'nin başı, Ebu İshak b. Seyyar en-Nizam[70] bu tür düş görmelerin nedenini, sevgilileri birbirine kavuşturmamak için tutulmuş kötü gözlemcilerin, ruhlarda doğurduğu korkuya bağlıyor.

Ebu Temmam Habib ibn Evs et-Taî'[71] ise, bu olayı şöyle açıklıyor: "Düşünde bir hayal ile cinsel ilişkide bulunmak aşka en ufak zarar getirmez; tersine gerçek birisiyle olan cinsel ilişki aşkı öldürür." Buhturî [72] ise, hayalin gelişini, uyuyan âşığın aşk ateşinin ışığıyla aydınlanmak isteyişini, söz konusu hayalin gidişini de gözyaşları içinde boğulup kalma korkusuna bağlıyor. Kendi şiirlerimi onlarınki ile karşılaştırma gibi bir niyetim yok; kuşkusuz onlar bizim seleflerimizdir her zaman için ve biz ancak onların ürünlerini devşiriyoruz; fakat yalnızca onları taklit etmek, onların yoluna girmek, onların çizdiği izi, aydınlattığı yolu izlemek istedim. Düşte görülen hayal üstüne ben de kopuk dizeler yazdım *(Vâfir):*

> *"Senin için, korkarım gözlerim sana kavuşamaz; ve gene korkarım elimle dokunsam tuz buz olur erirsin.*
>
> *Bunlardan sakınmak için, seninle karşılaşmaktan kaçınıyorum; ve seninle, uyuduğum zaman, düşümde karşılaşma yollarını arıyorum.*
>
> *Uyuyunca, ruhum duyu organlarından saklı ve gizli seninle başbaşa kalıyor.*
>
> *Ruhların birleşimi gerçekten sonuç itibariyle, bedenlerin birleşiminden bin kez daha güzeldir."* [73]

Düşünde sevgilisi tarafından ziyaret edilen kişinin durumu dört şekilde incelenebilir:

Birincisi, sevgilisi kendisinden kaçan, bu yüzden üzüntüsü uzayıp giden âşıktır. Bundan dolayı sevinir ve mutlu olur. Daha sonra uyanır, umutsuzlaşır ve göğüs geçirir, iç çeker. Çünkü bu durumun yalnızca nefsin isteği ve temennisi olduğu gerçeğini anlar. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Hafif):*

"Gündüz boyu cimrilik ediyorsun; ama gece örtüsünü çevreye yayınca cömert davranıyorsun.

Kendini temsilen güneşi vekil gönderiyorsun yanıma. Ne büyük yanlış! Böyle yapmakta ne denli haksızsın!

Senin uzak hayalin beni ziyaret etti. Geldi yanıma, en sonunda kavuştuk, işte başucumda oturuyor, can yoldaşım oluyor.

Ne ki yaşamın güzelliklerini bana engelledin; öte yandan güzel kokusunu içime çekmeme izin verdin.

Demek oluyor ki ben A'raf[74] *ehlindenim. Cennet benim durağım değil, ama Cehennem'den de korkmuyorum."*

İkincisi, sevgilisiyle birlikte olmanın tadını çıkaran, fakat bu durumun değişebileceğinden korkan âşıktır. Düşünde sevgilisinin kendisinden kaçtığını görür, bu yüzden önemli ölçüde kaygılanır. Sonra uyanır, bütün bunların boş düşler ve korkularından doğan kuruntu ve ilişkiler olduğunu anlar.

Üçüncüsü, evi sevgilisinin evine yakın olan ve rüyasında sevgilisinin kendisinden uzaklaştığını görüp bahtsızlığa düşen âşıktır. Bu durum sürekli zihnini meşgul eder ve korku verir. Sonra uyanır, gözyaşları diner ve yeniden neşe ve sevince döner. Bu konuda bir kıta şiir yazdım *(Tavîl):*

"Seni düşümde gördüm; sanki sen gidiyordun; vedalaşmaya kalktık ve gözyaşlarımız yağmur gibi boşandı.

Fakat uykum dağılınca, gördüm ki sen beni kollarında tutuyordun; birden üzüntüm dağılıverdi.

O zaman seni yeniden kucakladım, göğsüme bağrıma bastırdım; senin için dayanılmaz, korkunç bir ayrılıktan ödüm patlıyordu sanki."

Dördüncüsü, sevgilisinden uzakta oturan ve rüyasında aradaki mesafenin kısaldığını ve sevgilisiyle komşu oldu-

ğunu gören âşıktır. Bundan bir rahatlık duyar, artık üzüntüsü kalmadığı düşüncesiyle teselli bulur, yumuşar. Sonra uyanır; bir de bakar ki ilgisi yok. O zaman yeniden, zaten içinde bulunduğu üzüntüden daha beter üzüntülerin içine düşer. Şiirlerimden birinde, uyku nedenini, düş görmenin ateşli arzusu diye sunmuştum; ve şöyle demiştim *(Basit):*

> *"Delicesine âşık bir adamı sevgilisinin hayali ziyaret etti; bu ziyareti beklememiş olsaydı, hiç uyumazdı.*
>
> *Gece karanlıkta hayalin yel gibi akarsa, hiç şaşmayınız; çünkü onun ışığı yeryüzündeki karanlığın gözünü korkutur."*

Âşığın, sevgilisini barındıran, saklayan çitleri ve duvarları görüp seyre dalarak zevk almaya başlaması da bir tür kanaattır. Bu durumda pek çok insan gördüm. Allah rahmet etsin, Ebu'l-Velid Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hazin bana, ünlü birisinin kendisine aynı durumda bulunduğunu söylediğini anlattı.

Âşığın sevgilisini gören, onunla dostluk kuran birisini gördüğünde ya da sevgilisinin bulunduğu beldeden gelenlerden biriyle karşılaştığında duyduğu teselli de bir kanaattır. Bu da sık sık karşılaşılan bir durumdur. Bu konuda şunu söyledim *(Tavîl):*

> *"Bu yerler sakinlerince terkedildiler; sanki Âd kavminin evlerinin yerleriydi de ardından Semud kavmi gelip yerleşti oraya."* [75]

Aşağıda belirteceğim şartlarda yazdığım dizeler bu bölüm çerçevesinde yer alacaktır. Ben ve bir grup yetişkin ve saygın edebiyatçı arkadaşım bir gün dostlarımdan birinin bahçesinde gezintiye çıktık. Bir süre bahçede dolaştıktan sonra öyle bir yere oturduk ki, oradan daha güzel bir yer düşünemem. Geniş bir alanda çayır çimenliklerin üzerine

uzandık. Gözümüzün önünde çok geniş bir alan vardı; gümüş ibriklerden akıyormuşcasına çağıldayan derelerin, bir Ma'bad'ın,[76] bir el-Garid'in[77] bestelerini gölgede bırakacak denli cıvıldayan kuşların, elimizi uzatsak neredeyse avuçlarımıza değecek, dallarından sarkmış ve kolaylıkla toplanabilir meyvaların ortasında ruhumuz engin bir haz duydu. Güneş yaprakların arasından bize göz kırpıyordu; gözümüzün önünde satranç kareleri, alacalı kumaş desenleri, bize hayatın gerçek tadını veren su parıltıları seriliyordu. Yılan kıvrımları gibi coşkun ırmaklar, kah yükselen kah dinginleşen çağıltılarla akıyordu. Değişik renklerde parlak çiçekler tatlı meltem rüzgarlarıyla dallarda sallanıyordu. Bütün bunların ötesinde, zamanım dostlarımın birlikteliğinde akıyordu. Bir ilkyaz günüydü. Hafif güneşlikti, Güneş kah ince bir bulut arkasına gizleniyor, kah utangaç bir bakire kız gibi yüzünü gösteriyordu. Sanki biri kendisini gözetler korkusuyla perdelerin arkasına gizlenmiş sevgilisine, kendini bir gösteren, bir arkaya sinen utangaç bir âşık kız gibiydi. İçimizden biri başını yere eğmiş, sanki sırrını toprağa söylüyordu: Gerçekten onun bir sırrı vardı. Bana sırrı hakkında kimi imalarda bulundu; bunun üzerine ona biraz takıldık. O zaman lafı öteki arkadaşımın ağzına tıkayarak bu konuda birkaç dize söylememi rica etti. İşte aşağıdaki şiiri doğaçtan hemen oracıkta söyledim. Oradan ayrıldıktan sonra, dostlarım ezberden yazmışlar *(Tavîl):*

"Dalları sarkan ağaçların gölgesinde, çiğlerle nemli toprak üstünde serinlerken biz,

Çiçekler gülümsüyordu; geniş gölgelikleri çiçek taçları dolduruyordu kokularıyla.

Kuşlar bizim için en güzel çeşitlemeleri söylüyordu; kimileri sızlanıyor, kimileri tatlı tatlı ötüyordu.

Onların çevresinde su bir bir şekle giriyordu; gözlerimiz ve ellerimiz en güzel zevki orada buluyordu.

Oradaki insanlar, yüksek karakterli, soylu, cömert, seciyeli, onurlu birer şeref anıtıydı.

Size saydığım, çevremdeki bu güzel hava bozuldu; ve ben tadını çıkaramadım; çünkü sevgilim yanımda değildi.

Keşke sevgilimin kolları arasında olsaydım da, isterse hapiste olaydım; siz de hep birlikte benim sarayımda oturaydınız.

Öyleyse aramızdan kim durumunu kardeşinin durumuyla ya da büyük bir kralın durumuyla değiştirmek isterse,

Ancak üzüntü ve keder içinde yaşar, mutsuz olur; hergün yenilenen bir utanç, rezil ve rüsvaylık içinde geçer günleri."

O zaman ilgili arkadaş ve ötekiler hep birlikte "Âmîn! Âmîn!" dediler. İşte bu saydıklarım ve aktardıklarım seven insanlarda bulunan gerçek kanaat şekilleridir. Yukarıda yaptığım tasvir ne fazla, ne eksiktir.

Şairlerin de bir kanaat anlayışları vardır. Bu anlayışlarıyla niyetlerini açığa vurmak, derin düşünceleri, engin meramları anlayıp kavramadaki güçlerini göstermek isterler. Her biri doğal gücü oranında söylemiştir. Fakat burada bir dil üstünlüğü, söz ve anlatım övüngenliği, dil uzluğunu çok fazla uzatma isteği sözkonusudur. Bunlar aslında pek doğru değildir. Kimileri sevgilisiyle aynı gök kubbenin altında, aynı yeryüzünün üstünde bulunmaktan dolayı sevinir, kanaat eder. Kimileriyse, gece ve gündüzün ardarda gelişine sevgilisiyle aynı anda tanık oluşundan dolayı sevinir; kanaat eder. Benzeri örnekleri çoğaltabilirim: Her şair

böylece en uç noktaya, kavrayışın doruk noktasına ulaşmaya ve en ileri inceliği yakalamaya ve yarışı birincilikle bitirmeye çalışır. Benim bu anlamda öyle şiirlerim var ki, onlardan daha güzelini söylemek imkânsızdır; onların üstüne daha şiir yoktur; çünkü ben orada uzak mesafelerin nasıl yakınlaştığını açıklıyorum. İşte o şiirlerden birkaç dize *(Tavîl):*

"Bana 'Sevgilin çok uzak!' dediler; dedim ki tek bir an bile benimle birlikte olması ve benden kaçmaması yeter bana.

Nasıl olsa, güneş her gün yeniden doğarken hem benim hem de onun yanına uğruyor.

Onunla benim aramda ancak bir günlük yol varken, öyleyse hiç uzak olur mu?

Üstelik evrenin Yaratıcısını tanıma duygusu da bizi birleştirmekte; bu yaklaşım bana yeter de artar bile; ben daha fazlasını istemiyorum."

Gördüğünüz gibi, sevgilimle Allah'ı bilme ve tanıma konusunda birleştiğimi, bu birleşmeyle yetindiğimi açıklamış bulunuyorum. Gökler, felekler, bütün âlemler ve tüm varlıklar O'ndandır, O'ndan kaynaklanmaktadır. O'nun için ne bölünme, ne parçalanıp dağılma sözkonusudur! Ayrıca, ulu Allah'ı bilme konusunda, bu bilme işinin belirli bir zamanda olduğunu belirtmekle yetindim; ki bu durum daha güzel bir anlatımdır; oysa benim dışımdakiler "yalnızca gece ve gündüz kapsamında" ele almaktadırlar bu tanıma işini. İlk anda okuyucuya ikisi de aynı şey gibi gelebilir; çünkü bütün varlıklar zaman içindedir, zamanın egemenliği altındadır. Fakat zaman sözcüğü saatlerin geçişini, göğün dönüşünü, yıldızların hareketlerini belirtmeye yarayan bir sözcüktür; oysa gece ve gündüz güneşin doğumu

ve batımıyla olur; yerküreden biraz daha yüksekteki gezegenlere çıkıldığında gece ve gündüz diye birşey kalmaz. Fakat zaman için böyle birşey söz konusu değildir. Demek ki, gece ve gündüz zamanın bir dilimidir. Gerçi bazı felsefeci düşünürler gölgenin devamlı uzadığını ileri sürüyorlar; ama bu iddiaları gerçeklere ters düşmektedir; ayrıca bu iddiayı çürütmek için deliller açıkça ortadadır. Hiç kuşkusuz burası yeri değildir; burada onlardan söz etmemize gerek yoktur. Ayrıca, sevgilim isterse Uzakdoğuda bulunsun, ben de Batının en uzak sınırında bulunayım –ki aradaki mesafe yerkürenin uzunluğuna denktir– aramızda ancak bir günlük mesafe olduğunu da açıklamış bulunmaktayım; çünkü güneş günün ilk saatlerinde Doğunun en uç yerinden doğmakta, günün bitimindeyse Batının en uç noktasından batmaktadır.

Bir başka kanaat türü daha var. Az sonra onu da anlatacağım. Fakat önce Allah'tan, beni ve o tür kanaat ehlini, öyle bir kanaat duygusuna kapılmaktan korumasını dilerim. Ruhumuza, onun çirkinliğini bildiren Yüce Allah'a sonsuz hamd olsun! Öyle ki, bunda akıl tümden azıtır, zeka kararır, ayırdetme yetisi kaybolur. En sakıncalı durumlar önemsiz ve tehlikesiz gözükür. Kıskançlık ortadan kalkar; izzet-i nefs yok olur; insan sevgilisinin aşkını başkalarıyla paylaşmayı kabul eder. Bu durum kimi insanların başına gelmiştir. Allah bizi böylesi âfetlerden, belalardan korusun! Fakat bu ancak köpeksi yaratılışta olan insanlarda olur; bütün yetilerin ayarı akıldan yoksun olanlarda, duygusu zayıflamış, körelmişlerde görülür. Bütün bunlar kör ve şiddetli bir aşk duygusuyla güçlenir. Bu durumların hepsi birleşince, doğal duygu ortaya çıkmakta, bu rezilce nitelik doğmaktadır. Bunlardan da sonuç olarak bu utanılası çirkin davranış biçimi doğmaktadır. Fakat ruhunda en ufak bir kişilik, bir onur ve yiğitlik duygusu taşıyan kişilikli bir insan, aşkın-

dan ölecek de olsa, kalbi sevgiden paramparça dağılacak da olsa, ondan fersah fersah uzak duracaktır. Bu konuda, benzeri hoşgörü sahibi olan birisine karşı nefretimi belirtmek için aşağıdaki dizeleri yazdım *(Tavîl)*:

"Gördüm ki çok hoşgörü sahibisin; ne gelirse gelsin razı oluyorsun; en iyisi herkese karşı kibar, saygılı ve hoşgörülü davranmaktır diyorsun.

Senin için bahçenin yalnızca bir kısmı payına düşmesi daha avantajlı, nasıl olsa değirmenci sensin, değirmene gelip giden önemli mi?[78]

Aynı şekilde devenin tek bir organına sahip olmayı tercih ediyorsun, hele bu organ bir oğlağın iki katı ağırlığında olursa! İstediğin gibi yap öyleyse! Kim seni kınarsa takma kafana!

İki kılıcı birden sallayanın oyunu hayranlığa değer; öyleyse en ufak hareketlerinde bile onu taklit et!"

VÜCUDDAN DÜŞME

Sevgisinde samimi olan ve fakat ya bir ayrılık sebebiyle, veya sevgilisi kendisinden kaçtığı için, ya da herhangi bir nedenle aşkını gizli tutmak zorunda kaldığından dolayı, sevgilisiyle buluşması imkânsız olan bir âşık, kaçınılmaz olarak en sonunda, hastalığa tutulur, vücuddan düşer, erir, sararıp solar. Hatta kimi zaman bu yüzden yatağa düşer. Bu çok sık görülen bir durumdur; her zaman için de olabilir. Aşktan doğan ârazlar hastalıkların ortaya çıkardığı arazlardan farklıdır. Uzman doktorlar, zeki ve kavrayışlı fizyonomistler bunları birbirinden daha ilk anda ayırdederler. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Vâfir)*:

"Doktor bana ne olduğunu bilmeden 'Ey falan, şu ilaçları al, kullan, çünkü sen iyice hastasın!' diyor.

Oysa benim derdimi bir ben biliyorum; bir de Kadîr, Melîk ve Celîl Rabbim biliyor; başka hiç kimse bilmiyor.

Fakat aralıksız acı içinde kıvranırken, gözlerim yere çakılmışken,

Hüzün çizgileri taşıyan bir yüzüm, erimiş, bitmiş, tükenmiş, hayal gibi, gölge gibi bir vücudum varken, onu nasıl gizleyebileceğim?

Deliller kuşkuya yer bırakmaksızın doğru olarak ortaya çıktığı gün, işin aslı anlaşılmayacak mı?

O zaman ona 'Benim durumumu biraz aydınlat, nedir derdim, çünkü vallahi sen ne söylediğinin pek farkında değilsin!' dedim.

Dedi ki: 'Gittikçe ciddileşen bir zayıflama var sende; şikayet ettiğin hastalığına gelince, anemi, yani kansızlıktır.'

'Anemi organları etkiler, halsizleştirir; her an değişen kuvvetli ateş olur;

Oysa ben, ömrüme yemin ederim, ateşimden şikayetçi değilim; üstelik vücudumun ateş derecesi de çok düşük.' dedim.

O zaman dedi ki: 'Görüyorum yerinde duramıyorsun, aşırı sabırsızlanıyorsun, derin düşüncelere dalıyorsun, suskunlaşıyorsun:

Sanırım kara sevdaya yakalanmışsın. Kendine dikkat et! Çok ciddi bir durumdur bu!'

'Bu dediklerinin olması olanaksız! Pekiyi, nasıl oluyor da gözlerimden yaşlar boşanıyor?' dedim.

O zaman gördüğü şeyden dolayı şaşa kaldı, başını önüne eğdi; şurası bir gerçektir ki benzeri bir durumda en becerikli doktorlar bile şaşa kalır.

Dedim ki: 'Derdimin ilacı gene derdimde aranmalı! İşte akılları şaşırtan da budur!

Söylediklerimin kanıtı açıktır: bitkilerin budanan dalları toprağa dikilirse, gövde olur.
Engerek yılanlarının vücudundan çıkarılan ağıbozan ancak iyileştirir yılan ısırıklarını.'

Bilge yaratılışlı, akıllı, zeki ve anlayışlı bir insan olan Ebu Bekir ibn Baki el-Hacrî bana anlatmıştı. Adını şu anda çıkaramayacağım bizim şeyhlerden biri, bir defasında Bağdat'ta büyük hanlardan birinde bulunuyordu. Orada hancı kadının kızını gördü, ona aşık oldu ve sonunda onunla evlendi. Onunla başbaşa kalınca ve kimi gereksinimleri için üzerindeki giysileri çıkarınca, kız ona şöyle bir baktı; ve ondan ürktü. Kızcağız o korkuyla annesinin evine kaçtı; çeyizinden vazgeçerek kocasından boşanmak istedi. Çevresinde kim varsa, hepsi kocasına dönmesi için ona baskı yaptılarsa da, boşuna oldu, hiçbir işe yaramadı. Kız tekrar onun yanına dönmeyi reddetti ve neredeyse öleyazdı. O zaman kocası onu boşadı. Fakat bin pişman oldu; onu tekrar almak istediyse de mümkün olmadı. El-Ebherî'yi ve daha başkalarını devreye soktu. Fakat hiçbiri arzusu doğrultusunda soruna çözüm bulamadı. Bu olaydan dolayı zihinsel bunalımlara düştü; akli bozukluklara uğradı; hastanelerde uzun ve dayanılması çok zor günler geçirdi. En sonunda iyileşti ve teselli buldu, ama çok büyük zorlukla. O kızdan söz ederken uzun uzun iç çeker, güçlükle nefes alırdı.

Bu kitaptaki şiirlerimde şurada ya da burada yeterince söz ettim eriyip tükenmekten, sararıp solmaktan; burada daha başka örnek dizeler yazmama ve sözü uzatmama gerek yok. Allah bizlere yardımını esirgemesin! O'nun yardımını diliyoruz!

Bu durum insanın aklına sahip olamaması, aklının başından gitmesi, zihninin karışması sonucunu doğurabilir, dolayısıyla cinlerin, perilerin tuzağına düşürebilir.

Öykü: Yüksek düzeyde, olağanüstü güzellikte, soylu bir genç kız tanıyorum. Büyük kumandanlardan birinin kızıydı. Bu kız benim gerçekten iyi dostlarımdan bir gence, bakanlık katiplerinden birinin oğluna âşık oldu. Onu öylesine sevdi ki neredeyse karasevdaya tutuldu; bu yüzden deli olayazdı. Bu durum herkesçe duyuldu, biz bile öğrendik; hatta çok uzak bölgelerdeki insanlar da öğrendiler bu kızın aşkını. Şükür ki çeşitli ilaçların yardımıyla kızı iyileştirebildiler güç bela.

Bu durum ancak zihin durmadan çalışırsa ortaya çıkar. Saplantı haline gelirse ve melankolik mizaç üste çıkarsa, artık bu aşk değildir; ancak delilikti, akıl bozukluğudur. Daha ilk başlangıcından itibaren bu hastalığın tedavisi ihmal edilecek olursa, durum gittikçe kötüleşir ve ancak sevgilisiyle kavuşmaktan başka bir ilacı kalmaz. O gence yazdığım şiirlerden bir örnek *(Hafif):*

> *"Şu kızın gönlünü habersizce çaldın; hangi varlık gönülsüz yaşayabilir?*
>
> *Öyleyse git ona yardım et, onunla birleş; daha soyluca yaşarsın ve Kıyamet gününde ödülünü alırsın.*
>
> *Eğer bu durum böyle uzar giderse, öyle sanıyorum ayak bilekleri forsa zincirlerine dönüşecek.*
>
> *Gerçekten sen kendine güneşi âşık ettin de onun aşkı sana insan suretinde gözüktü".*

Öykü: El-Bellişî diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Hudeyr'in azatlı kölesi Cafer bana anlatmıştı: Mervan b. Yahya b. Ahmed b. Hudeyr aşağıda anlatacağım olaydan ötürü delirdi, aklını yitirdi. Erkek kardeşine ait bir cariyeye tutulmuştu. Fakat kardeşi o cariyeyi ona vermedi, başkasına sattı. Oysa kardeşlikte onun üstüne kimse yoktu. Hiç kimse onun kadar yetişkin değildi.

Muhammed b. Abbas b. Ebi Abda'nın azatlı kölesi Ebu'l-Âfiye'nin bana anlattığına göre Yahya b. Muhammed b. Ahmed b. Abbas b. Abda'nın delirmesinin biricik nedeni, tutkun olduğu genç cariyelerden birinin satılmış olmasıydı. Cariyeyi Yahya'nın annesi satmıştı. Çünkü oğlunu Amiriler ailesinden bir kızla evlendirmek istiyordu.

İşte bu iki büyük ve ünlü adam aklını yitirdi, çılgına döndü, delirdi; zincire ve prangaya vuruldu. Berberiler Kurtuba'ya girip kenti yağmaladıkları gün, Mervan kendisini hedef almayan yanlış bir darbe yedi ve bu yüzden öldü. Yahya b. Muhammed'e gelince, bu satırları yazarken, o hâlâ yaşıyor; fakat az yukarda andığım koşullarda. Bu dert başına gelmeden önce, onu birçok kez sarayda bizzat görmüştüm, birlikte oturup sohbet etmiştim. Benim hocam ve onunki, fakih, İslâm hukuku bilgini Ebu'l-Hıyar el-Lügavi idi. Yemin ederim, Yahya her tür akli karışıklıktan uzak, son derece iyi, farklı birisiydi. Sıradan insanlara gelince, pek çoğunu gördüm bu durumda. Fakat adlarını burada sayamam, çünkü çok karanlık bir yaşantıları vardı. Bir aşık bu dereceye gelirse tüm umutlar kesilir; iyileşme özlemi tümden yok olur. Artık ne kavuşma, ne de başka birşey çözümdür. Çünkü beyinde büyük karışıklıklar hakimdir. Bilinç altüst olmuştur. Felaket üste çıkmış, her yanı sarmıştır. Allah, gücüyle bizi böylesi belalardan korusun! Yardımıyla bizi azabından bağışlasın!

TESELLİ

Her başlangıcın bir sonu olduğunu hepimiz biliriz. Ancak Aziz ve Celil Allah'ın dostlarına bağışladığı Cennet nimeti ve düşmanlarına verdiği Cehennem azabı bunun dışındadır. Bu dünyadaki ârazlara, azaplara gelince onlar gelip geçicidir, fanidir, kalımsızdır. Bir süre devam eder, son-

ra yok olur gider. Her sevginin sonu aşağıda belirteceğim iki şıktan biri biçiminde biter: Ya ölüm gelir, sevgiyi alır beraberinde götürür ya da teselli bulacak birşey çıkar ortaya. Kimi güçlerin nefs üzerinde oldukça etkin olduğunu görüyoruz. Aynı güçler etkisini beden üzerinde de göstermektedir. Nasıl ki, ister Yüce Tanrı'ya daha fazla boyun eğmek, itaatı artırmak amacıyla olsun, ister bu dünyada, zühd ve takva ünü sağlamak için riyakârlık yaparak olsun, kimi canların dünyevi rahatlıkları ve zevkleri geri teptiğini görüyorsak, aynı şekilde kimilerinin de hemcinsleriyle karşılaşmak arzusundan yüz çevirdiğini görmekteyiz; çünkü taşıdıkları yüksek duygu ve onurları ihanetle karşılaşmaktan, gadre uğramaktan nefret ediyor ve ayrıca daha önce sevgiden kötü ödül aldıklarını akıllarından bir türlü çıkaramıyorlar. İşte, ancak bu iki durumda tesellinin bir anlamı vardır. Bunun dışındaki durumlarda teselli bulmak ayıplanası bir iştir. Uzun bir kaçınmadan sonraki teselli, artık gönlündeki arzuya ulaşamayacağını aklı kesince, kişinin içine düştüğü umutsuzluğa benzer. O zaman sevgi bağları kötürümleşir, felce uğrar; özlemini gideremez. Benim teselliyi kınayan şiirlerim var. Bir kasidemden aşağıya birkaç dize yazayım *(Tavîl):*

"Kaşlarını bir çatsın, gözleriyle bir işaret versin, bakışları dirileri öldürür; bir konuşsun, taşlar olgun ve taptaze hurma olur sanki.

Sanki sevgi kalbime gelip yerleşen bir konuk; etlerim onun yemeği, kanım da içkisi oldu."

Biraz ilerde de şöyle sürmekte:

"Üzerine ateş yağdıran bulutlar da inse kendisine ün sağlayacak olan ilence sabırla dayanıyor;

Rahatlığa kavuşmak için can atıyor, sabırsızlanıyor sonunda kötü durumlar çıksa bile; kimi nimetlerde azap çekme de vardır."

Genellikle teselli iki türlüdür: Birincisi, doğal teselli. Buna umut da diyebiliriz. Onun sayesinde kalb kurtulur, gönül ferahlar, zihinsel bir uğraşı kalmaz artık; sanki insan daha önce hiç sevmemiş gibi olur. İşte bu durumda, teselli kınanır; çünkü bu unutma ya da teselli kınanılacak ahlâkî duygulardan kaynaklanır ve unutmayı gerektirmeyen nedenlerden doğar. Biz bu nedenlerden genişçe söz edeceğiz Allah'ın izniyle. Fakat önemli bir özrü varsa, doğal olarak ayıplanmaz.

İkincisi, yapmacık tesellidir; bunda nefs bir zorlama altındadır. Sabır gösterme diye de adlandırılır. O zaman, insanın gösteriş için ortaya cesaret sergilediğini görürüz; oysa yüreği bir bizle delik deşik olmaktan daha büyük acı içinde inler, kıvranır. Fakat kimi kötülüklerin kimilerine göre daha az acı verdiğini sanar insan; ve ne kırılabilir, ne bir kenara itilebilir kanıtlarla nefsini hesaba çeker. Bu tür bir tesellinin ardından koşan ve bu şekilde teselli bulanlar ne kınanır, ne de ayıplanır. Çünkü bu teselli büyük bir yıkım ve ezici bir felaketten sonra ortaya çıkmakta; soylu ruh taşıyanlar, böylesi acılara dayanamayacakları için, ya da kader beklenmedik ve kaçınılmaz durumda karşılarına bu tür acılar çıkardığı için, bu yola başvururlar. Böyle teselli bulanların hiçbir zaman aşklarını unutmadıklarını ve iç çektiklerini, yeminli sözlerine sadık kaldıklarını, sabrın acı yudumlarını yudumladıklarını belirtmek yeterlidir sanırım.

Sabretmeye çalışanla unutan arasında genellikle şöyle bir fark bulunur: Sabretmeye çalışan âşık, en büyük cesareti göstermeye çalışarak, sevgilisine sövüyormuş gibi yapa-

rak, kendini ona sataşıyormuş gibi göstererek, başkasından gelebilecek benzeri bir tutuma tahammül göstermez. Bu konuda bir kıta şiir yazdım *(Tavîl):*

"Bırakın beni sevgilime söveyim, çünkü görünüşte ondan kaçınsam bile, aslında ona hiç de düşman değilim.

Fakat sevgilime sövüşüm, 'Kendisi çok iyi davrandı, fakat Tanrı ona belalar yağdırdı!' der gibi birşey!"

Unutanın durumu ise bunun tam tersidir. Bütün bunlar insanın yaratılışıyla, ilgisiyle, kabul ve reddiyle, aşkın kalb üzerindeki etkisinin azlığıyla, çokluğuyla çok yakından ilgilidir. Bu konuda, içinde teselli arayandan ve sabır gösterenden söz ettiğim bir şiir yazdım. Bir dizesini aşağıya yazıyorum *(Kâmil):*

"Sevdiklerini unutan, onların yokluğunda teselli bulan birinden çok farklıdır, apayrıdır. İnsanın sevdiklerini isteyerek bırakması başka şey, elinden başka birşey gelmediği için bırakması başka şey!

Nefsine hakim olanla, nefsinin isteklerine boyun eğen hiç bir olur mu? Doğal olarak sabredenle yapmacık sabreden kuşkusuz bir değildir."

Bu tür teselliyi meydana getiren nedenler pek çoktur. Niteliğine ve ortaya çıkışına göre teselli olan âşık ya mazur görülür ya da ayıplanır. Bu nedenler arasında bıkkınlık, ilk göze çarpandır. Bundan daha önce söz etmiştik. Tesellisi bıkkınlıktan kaynaklananın sevgisi sahici değildir. Böyle kararsız, vefasız birinin aşktan yakınmaya kesinlikle hakkı yoktur. Gerçek şu ki o ancak zevk peşindedir, şehvetinin ardından koşmaktadır. Bu konularda teselli bulan biri, hakikatte aşkı unutan birisidir. Bu bağlamda ayıplanmalıdır.

Değişiklik isteme arzusu da bu nedenler arasındadır. Kuşkusuz bu da bıkkınlığa benzemektedir; fakat biraz da-

ha fazlasıyla. Çünkü sahibini birincisinden daha çirkin duruma sokar. Böyle teselli olanlar ayıplanmayı daha çok hak etmişlerdir.

Sevende bulunan karışık bir çekingenlik hayasını da burada zikredelim. Bu duygu âşığın duygularını ima yoluyla bile olsa dile getirmesini engeller. Zaman yavaş yavaş akar, sevgi tazeliğini yitirir, daha doğrusu açmadan solar ve ardından teselli çıkagelir. Böyle durumlarda bu nedenden dolayı teselli olan haksızdır; çünkü kendisini sevgiden yoksun bırakan gene kendisidir. Fakat tam tersine sabır göstermeye çalışırsa, o zaman ayıplanmaması gerekir. Çünkü kendi nefsinin arzusuna hayayı tercih etmiştir. Allah'ın Elçisi'nden aktarılır: Salat ve selam onun üzerine olsun! *"Haya imandandır; iffetsizlik ise münafıklıktandır!"* Ahmed b. Yahya'dan, onun da Selme b. Safvan ez-Zerkî'den onun da Zeyd b. Talha b. Rekane'den, onun da kesintisiz bir ravi zinciriyle Allah'ın Elçisi'nden, salat ve selam ona olsun, naklettiği bir hadiste şöyle demiştir: *"Her dinin kendine özgü özel bir ahlâk anlayışı vardır; İslâm'ın ahlâk anlayışı da hayadır."*

Bu üç nedenin aslı sevenden kaynaklanır. Çünkü girişimde bulunan, sevdiğini unuttuğu zaman başkalarının kınamasını kendi üzerine çeken odur.

Teselliye neden olan dört durum daha vardır. Ancak bu durumlar sevenden değil, sevgiliden kaynaklanır. Birincisi kaçınmadır. Çünkü görüntülerini daha önce açıkladık, ama bu bölümün çerçevesine uygun düşecek biçimde, kimi hususları burada zikredelim. Kaçınma uzarsa, birçok kınamaları ve sürekli bir ayrılığı peşinden sürüklerse, teselli yollarını açar. Birisi sizinle ilişki kursa, sonra başka biriyle ilişki kurmak için sizinle olan ilgisini koparsa bu tam anlamıyla bir ihanettir. Aynı şekilde sizin kendisiyle daha önceden en küçük bir bağlantınız olmaksızın, herhangi biri sizin dışınızda bir başkasına eğilim gösterip ona ilgi duyarsa, bu da

tam anlamıyla bir tiksintidir. Bu iki konuda Allah izin verirse, ileride daha genişçe söz edeceğiz. Ancak şunu belirtelim, kaçınma gerçekte sizinle birtakım ilişkileri olup, sonra bir jurnalcının ihbarı üzerine ya da işlenen bir hata nedeniyle, ya da ruhunda meydana gelen kaygılardan ötürü ilişkilerini koparan kişiden kaynaklanır; aslında bu kişi sizden yüz çevirmemiş ve sizin dışınızda birini sevmemiştir. Bu koşullarda sevgilisini unutan âşık ayıplanası bir âşıktır, sevgilisinin tutumu ne olursa olsun! Çünkü bu unutmayı haklı gösterecek hiçbir neden yoktur. Gerçi sevgili âşığıyla birleşmeyi arzu etmemekte direniyordur, ama artık bu karşı konulmaz birşeydir. Öte yandan, birlikte bulunduğunuz o mutlu günlere bir saygı olarak eski bağları, güzel anıları çağrıştırmak, dostluk ve sevgi bağlarına sadık kalmayı gerektirmelidir. Fakat bu durumda, cesaretle sabır göstermeye çalışarak teselli bulan kişi, kaçınmanın uzayıp gittiğini görürse, kavuşmak için en ufak bir yeşil ışık yanmıyorsa, ya da ilginin yeniden kurulabileceğine dair herhangi bir belirti yoksa, o zaman mazurdur. Pek çok insan böyle bir davranışı ihanet diye niteleyebileceğini sanmıştır. Çünkü görünüşte ikisi de aynı gözükmektedir. Fakat gerçekte ikisinin nedenleri birbirinden apayrıdır ve aralarında fark vardır. İşte bunun için, biz burada bu farkları belirttik. Bu konuda bir şiir yazdım *(Tavîl):*

"Öyleyse hiç tanımadığım biri gibi ol bari; çünkü ben senin hiç bilmediğin, kendisiyle hiç birlikte olmadığın biri gibi oldum sence.

Ben yankı gibiyim, seslenene cevap veririm; öyleyse sen de bugün söylediğin şeye ileride uygun olarak davran!"

Düşümde üç beyitlik bir şiir yazdım. Uyanınca dördüncü bir beyit ekledim. İşte o şiir *(Vâfir):*

"Ne güzeldi o günler! Sen canımdan ve ailemden daha kıymetliydin benim için!

Fakat ayrılık eli, seni benden kopardı; parmakları ise, üzeri yazılı bir parşömen kağıdı dürer gibi seni dürüp uzaklaştırdı benden.

Ayrılığın beni sabır yükü yaptı; nasıl ki bir zamanlar aşkın susuzluğumu gidermişti.

Artık iyice anladım ki, kavuşma aşkın gerçek kaynağıymış; uzayıp giden ayrılık ise, teselli, avuntu kaynağıymış."

Gene bir şiir yazmıştım *(Kâmil):*

"Eğer daha önce bana "Bir gün sevgilinin yokluğuyla teselli bulacaksın!.." deselerdi,

Bin kere, milyon kere yemin ederim, asla ve asla bu böyle olmazdı.

Ama, eğer uzun süren bir ayrılık zorunlu olarak peşinden teselliyi sürükleyerek getirecekse,

O zaman ayrılığın, gidişin kutlu olsun! Çünkü hiç olmazsa iyileşmem için tüm çabayı göstermektesin!

Şimdi nasıl teselli olduğuma, nasıl avunduğuma şaşıyorum; tıpkı vaktiyle senin ayrılığına nasıl dayanabildiğime şaştığım gibi.

Senin aşkını bir ateş parçası gibi görüyorum; külün altında bile tutuşacak bir besi bulabilir."

Gene bir şiirimde şöyle diyorum *(Kâmil):*

"Senin aşkından, cehennem iç organlarımdaydı; şimdi bu ateşi İbrahim'in ateşi kadar zararsız görmekteyim.[79]*"*

Sonra, geriye kalan öteki üç nedene gelince, bunlar da sevgiliden kaynaklanır. Bu nedenlerden dolayı sabır gösterenler ayıplanamazlar. Allah izin verirse, bunların her birini ayrı ayrı ele alıp inceleyeceğiz. Bunlardan biri, sevgilide meydana gelen nefrettir, ki sevgili tüm umutları söndürecek denli sevenden uzaklaşır.

Öykü: Çocukluğumda başımdan geçen bir öyküyü anlatayım size: Kendi evimizde büyüyen genç bir cariyeye âşık olmuştum. O zaman onaltı yaşındaydım. Yüz güzelliğiyle, zekasıyla, iffetiyle, temizliğiyle, alçakgönüllülüğüyle ve tatlı sözlülüğüyle olağanüstü güzeldi. Ciddiydi. Ağırbaşlıydı. Oldukça sempatikti. Sevimliydi. Çok edepliydi. Kusursuzdu. Az konuşurdu. Bakışı öne eğikti: Çok ölçülüydü. Ayıpsız ve kusursuzdu. Oldukça ağırbaşlıydı. Bir yere ayrılırken gönül çekici; birşey isterken oldukça tatlıydı. Uzaklaşırken bile çekingen tavrını korurdu. Onu bu halde görmeye değerdi. Otururken yavaş otururdu. Çok vakarlıydı, soğukkanlılığını tatlı biçimde korurdu. Onu elde etmeye kalkmak bir cüret işiydi. Onun gönlünü kazanmak için can atanlar pek çoktu; ancak umutları onda karşılık bulmazdı. İşte, yüzü tüm gönülleri kendine çekerken, davranışı ona yaklaşanları uzaklaştırıyordu. Geri çevirişi ve soğuk davranışı ona öyle büyüleyici bir özellik veriyordu ki başkaları hoşgörülü ya da cömert davranarak bile bu büyüleyiciliği gösteremiyordu. İşinde kendini ciddiyete adamış gibi gözükür, yaptığını ciddi yapardı; kendini işe tam verirdi. Dalga geçmezdi. Ayrıca çok güzel ud çalardı.

Ona gönlümü kaptırdım. Büyük bir aşkla sevdim onu. Aşağı yukarı iki yıl boyunca, normal konuşmaların dışında ağzından tek bir sözcüğü duymak, beni kabul ettiğini işitmek için elimden gelen herşeyi yaptım. Nafile! Tüm çabalarım boşa gitti.

Bir şenlik dolayısıyla bizim evde düzenlenen bir toplan-

tıyı anımsıyorum. Benzeri toplantılar yüksek sosyete evlerinde sık sık düzenlenirdi. Bizim evdeki kadınlar, Allah rahmet etsin, kardeşimin karısı o toplantılarda bir araya gelirdi: Ayrıca bizim himayemize sığınmış azatlı kölelerimizin ve hizmetçilerimizin kadınları vardı. Hepsi son derece sevimli ve kibardı. Gündüz bir süre bizim evde kaldılar; sonra, evimizin bir bölümünü oluşturan taraçaya geçtiler. Burası bahçeye nazırdı; buradan bütün Kurtuba şehri görülüyordu. Bu taraçanın duvarlarında geniş demir çitler, parmaklıklar vardı. Kadınlar demir parmaklıkların aralıklarından şehri seyretmeye başladılar. Ben de aralarında bulunuyordum. Hatırlıyorum, onun hangi aralıktan seyrettiğini aramaya başladım; ona yaklaşmaya çalışıyordum; yakın varlığından yararlanmak istiyordum. Fakat onun yakınına geldiğimi farkeder etmez hemen o aralığı bırakıyor, biraz ilerideki başka bir aralığa gitmeye hazırlanıyordu usulca. O zaman ben gene ona yaklaşma yollarını arıyordum; fakat o gene küçük oyununu oynuyor, bulunduğu aralığı bırakıyor, yandakine kayıyordu. Kuşkusuz benim kendisine delicesine âşık olduğumu biliyordu. Fakat oradaki kadınlardan hiçbiri aramızda olup biteni farketmemişti. Çünkü çok kalabalıktılar. Hepsi şehrin değişik manzaralarını seyredebilmek için bir aralıktan öbürüne geçiyordu. –Bil ki, kadınların, kendilerine gönül verenlerin izini sürme yetileri, gece karanlığında bile kolayca iz sürebilen iz sürücülerin yetilerinden daha keskindir; bu konuda hiç şaşmazlar, hiç yanılmazlar.– Sonra, bahçeye indiler. Orada yaşlı bayanlarımız ve genç kızlarımız, bu genç cariyenin efendisi olan bayandan onun bir şarkı söylemesi için istekte bulundular. Efendisinin emri üzerine udunu aldı; enstrümanı o kadar alçakgönüllüce ve edeplice akord etti ki, hayatımda bir benzerini görmedim. Kuşkusuz hayranların gözünde hayranlık duyulanın güzelliği kat kat artar.

Sonra Abbas b. el-Ahnef'in[80] şu dizelerini şarkı olarak söylemeye başladı *(Basit):*

"Ben bir güneşle büyülendim ki; battığı zaman, battığı yer sanki bir gelin odası mahremiyetine sahip.

Profilden bakılınca parşömen tomarları kıvrımlarını andıran genç, güzel bir cariye niteliğinde bir güneş!

Ancak dış görünüşüyle insanlara benzemekte! Güzelliğini tasvire gelince, bir peri kadar güzel!

Çünkü yüzü mücevher gibi, bedeni yasemin gibi, kokusu misk ve amber kokusu! Kısacası, bütün olarak bir ışık sanki!

Şık giysiler içinde adımlarını atarak, ilerlerken, sanki yumurta üzerinde ya da cam kaseler, kadehler üzerinde yürümekte! Keklik gibi gaydalamakta!"

Gerçekten de elindeki mızrap sanki kalbimin üzerine vuruyordu. O günü hiç unutamadım. Ömrümün sonuna kadar da hiç unutamayacağım. İşte onu ancak bu kadarıyla görebildim, ağzından ancak bunları işitebildim. Bu konuda şunları söyledim *(Hafif):*

"Kendini insanlardan kaçan, ürkek biri olarak gösterdiği, kendisine yaklaşılmasını engellediği için kınama onu. Bu yüzden onu kınayamazsın.

Zaten hilal uzak değil midir? Ceylanlar ürkek değil midir?"

Ve gene şöyle dedim *(Vâfir):*

"Yüzündeki güzelliği görmemi, güzel, tatlı sözlerini duymamı engelledin; bana karşı cimrice davrandın.

Sanıyorum, Rahman olan Yüce Tanrı'ya oruç adamışsın! Bugün, yaşayan hiç kimseyle konuşmuyorsun!

Bununla birlikte, el-Abbas'ın şiirini şarkı olarak söyledin! Öyleyse kutlayalım el-Abbas'ı, kutlayalım!

Eğer Abbas seninle karşılaşsaydı, sevgilisi Fevziye'yi bırakır, ondan tiksinir, senin aşkınla aklı karışır, mecnuna dönerdi."

Daha sonra, Allah rahmet etsin, babam Kurtuba'nın doğusunda ez-Zahire mahallesindeki yeni evlerimizi bıraktı. Müminlerin Emiri Muhammed el-Mehdi'nin [81] hilafete geçişinin üçüncü günü, şehrin batısında bulunan Balat Mugis adındaki eski saray evimize yeniden yerleştik. Ben de onunla birlikte ev değiştirdim. Bu hicri 399 yılının Cemaziyelahir ayında olmuştu (miladi 1009). Fakat o, çeşitli nedenlerden dolayı bizimle birlikte taşınmadı. Daha sonra, Müminlerin Emiri Hişam el-Müeyyed'in [82] halife oluşundan sonra, başımıza çeşitli felaketler geldi. Onun devlet adamlarınca bize kin duyulmaya başladı. Tutuklandık, gözaltına alındık, ezici cezalara çarptırıldık, gizlice yaşamak zorunda kaldık. Ayaklanma ve fitne her tarafı kasıp kavurdu, ortalığı kırıp geçirdi, herkese uzandı, özellikle bize geldi. Sonunda, Allah rahmet etsin, bakan olan babam, hicrî 402 yılının Zilkade ayının sona ermesinden iki gün önce, bir cumartesi günü ikindiden sonra öldü. Biz gene aynı durumdaydık. Durumumuz onun ölümünden sonra da bu şekilde sürdü. Tâ ki evimizde ailemizden birinin cenazesi zuhur etmişti. Ağıt sesleri yükselmişti. O sırada, cenaze için toplanmış, ağlayan, çığlık atan kadınların arasında ayakta o genç cariyeyi gördüm. Onu görünce uzun zamandır içimde gömülü duran aşkım yeniden uyandı, küllenmiş duygularım ayaklandı. Eski günlerimi, eski aşkımı, eski mutlu zamanlarımı, silinmiş bir dönemi, geçip gitmiş ayları, yıpranmış hatıraları, yokluğa karışmış dönemleri, geçmiş günleri, yok olmuş, silinmiş izleri hatırlattı bana. Acıla-

rımı tazeledi, yaralarımı deşti. Üstelik, o gün başka nedenlerden dolayı bunalmış ve üzgün bir durumdaydım. Ama gene de unutmadım, ancak acım arttı; aşk ateşim tutuştu; hüznüm yoğunlaştı; özlemim iki katına çıktı; o ana kadar kalbimde saklı kalan aşkım gün yüzüne çıkmaya çalıştı ve çıktı da! Onun üzerine bir şiir yazdım *(Tavîl):*

"Şerefiyle ölmüş bir ölüye ağlıyor; oysa bunca gözyaşlarına diri olan daha layık değil mi?

Nu tuhaf, artık yaşamayan birinin ölümüne ağlıyor da, zulme uğrayarak öldürülen için hiç üzülmüyor."

Sonra, kader bize bir darbe daha vurdu. Evlerimizi bırakmak zorunda kaldık. Berberî ordusu üstümüze egemen oldu. Dolayısıyla 404 yılı Muharremin ilk günü Kurtuba'dan ayrıldım. Fakat onu ilk kez gördükten sonra, altı yıl ya da daha fazla süreyle gözümden kayboldu.

Sonra, 409 yılı, Şevval ayında yeniden Kurtuba'ya döndüm. Bizim kadınlardan birinin evine yerleştim. Ve onu orada gördüm. Fakat kendisini tanıyabilmem için "İşte bu falan!" demeleri gerekti. Güzelliği hemen hemen tamamıyla gitmişti, yüzünün parlaklığı kaybolmuştu. Çekiciliği yok olmuştu. Yüzü solmuş, bozulmuştu. Yüz çizgilerine o denli büyüleyici bir güzellik katan o güzelim, serin kaynak kurumuştu; sapsarı bir kılıcı ya da bir Hint aynasını andırıyordu. İnsanı büyüleyen, bakışları üstüne çeken o pembe yanaklar, görünce gözleri kamaştıran, insanı şaşkınlıktan vurulmuşa döndüren o güzel yüz sararıp solmuştu. Bütün bu güzelliklerden yalnızca birkaç ipucu, küçük birer çizgi kalmıştı: O eski güzelliklerin tümünü haber veriyordu sanki. Bu düşüşün nedeni salt kendine özen göstermeyişinden, biz iktidarda iken ve adaletimiz herkesin üstüne gölge gibi düşerken kendini korumasını bilemeyişinden kaynaklanı-

yordu. Ayrıca, birtakım lüzumsuz işler için -ki hepsi de onun görevi olmayan angarya işlerdi- olur olmaz zamanlarda çarşıya çıkışından dolayı böyle düşmüş, çökmüştü. Dolayısıyla şu benzetmeden daha iyisi olmaz kanımca: Kadınlar yasemin gibidir, özen göstermezseniz çabucak solar; ya da bakmazsanız, kısa zamanda yıkılan, harabeye dönen bir ev gibidir. Bu yüzden, derler ki, erkeklerin güzelliği daha güven vericidir, daha dayanıklıdır, daha sağlam bir temele dayanır ve daha üstün niteliktedir. Çünkü öyle çarpmalara, öyle darbelere dayanır ki! Oysa kadınların yüzü ufak bir vuruşla morarır, teninde çirkin lekeler belirir. Bu çarpmalara öğle vaktinin aşırı sıcağını, sıcak sam yelini, rüzgarları, hava değişikliğini, soğuktan ve sıcaktan kendini iyi koruyamamayı örnek olarak verebiliriz. Eğer ondan en ufak bir kabul görseydim, bana birazcık yakınlık, sıcaklık göstermiş olsaydı, hayranlıktan deliye dönerdim; sevincimden ölürdüm; uğrunda canımı verirdim. Fakat gösterdiği soğukluk karşısında sabretmek zorunda kaldım, kimi şeylerle teselli oldum. Bu tür bir nedenden dolayı teselli buluyorsa insan, teselli olan ister âşık, ister sevgili olsun, her ikisi de mazurdur; kesinlikle ayıplanamaz ve kınanamaz. Çünkü vefayı gerektiren bir sevgi bağı, korunması gereken bir akit söz konusu değildir. Verilmiş yeminli söze bağlı kalınması diye birşey yoktur. Önceden hiçbir vaadde bulunulmamıştır, arada en ufak bir birliktelik olmamıştır. Tüm bunlar olsa ve eğer âşık bunların birini çiğnese ya da unutsa, o zaman kınanır.

Bu nedenler arasında, sevgilinin âşığa yaptığı cefayı da belirtmek gerekiyor. Eğer sevgili cefa etmede aşırı gider, taşkınlık ederse ve eğer âşığın birazcık soylu ve gururlu bir nefsi varsa, âşık teselli olur. Eğer bu ara ara ya da sürekli ılımlı ve ölçülüyse, kesik kesik ama büyükse, âşık buna dayanacaktır ve bu cefayı görmezlikten gelecektir, ta bu cefa

iyice artıncaya ve devamlı oluncaya kadar. O zaman âşığın vefalı olması istenemez; bu durumda kimi şeyleri unuttuğu için kimse onu kınayamaz.

Bunun bir başka nedeni de ihanettir. Soylu hiçbir kimse buna göz yumamaz ve katlanamaz. Gerçekten tam bir teselli nedenidir bu. Bu nedenle teselli bulan kişi kat'i suretle kınanamaz; ister unutmuş olsun, ister sabır göstersin! Tersine, buna göz yumup sineye çeken kişi mutlaka ayıplanmalı! Eğer gönüller Yaratan'ın –O'ndan başka Tanrı yoktur!– elinde olmasaydı, ve eğer insan kalbinin, gönlünün tasarrufunda olsaydı, zevklerini değiştirebilseydi, aşkından ihanete uğradıktan sonra, sabır göstermeye çalışan kişinin en ağır ayıplama ve kınamalara layık olduğunu söyleyecektim. Duyarlı, duygulu, soylu ve yiğit ruhlu kişilerde, ihanetten sonra teselli olacağını hiç sanmıyorum. Bu olsa olsa ancak adi, alçak, aşağılık ve pinti ruhlarda olur. Bu konuda bir şiir yazdım *(Vâfir):*

"Senin aşkına hiç yaklaşamadım; çok hainsin, her önüne gelene kucak açıyorsun.

Sen tek bir âşıkla yetinemezsin, belli! Pek çok âşık seni çevrende pervane!

Öyleyse prens mi olmalıydım? Kaldı ki prens bile âşıkların kabarık sayısından korkar, seninle karşılaşmaktan çekinir.

Anladım, sen gönlünden geçen umutlara benziyorsun! Hiçbir engel onların yanına varılmasını engelleyemiyor, engel koyanlar ne denli çok olursa olsun.

Kıyametteki kalk borusu tüm insanlığı onlara doğru çevirse bile hiç kimseyi geri çevirmiyorlar."

Bir sekizinci neden daha var ki bu ne âşıktan, ne de sevgiliden kaynaklanır. Allah'tan gelen birşeydir. Bu da umut-

suzluktur. Üç çeşidi vardır: Ya ölümden, ya onulmaz bir ayrılıktan ya da âşıkların başına gene aşk yüzünden gelen bir dertten kaynaklanır. Bu derd aşkı da yolundan saptırır.

Bütün bunlar teselli ve sabır gösterme biçimleridir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu durumda bulunan ve sevgilisini unutan âşığa çok alçakça davranılsa, hatta ihanet edilse yeridir. Umutsuzluğun insan üzerinde büyük bir etkisi vardır. Kalblerin sıcaklığını büyük ölçüde soğutur. Yüreklerdeki ateşi söndürür. Yukarıda belirtilen tüm durumlarda, ilkinde ve en sonunda oyalanma, ağırdan alma çok önemlidir. Böyle durumlarda mümkün olduğu kadar hoşgörü sahibi olmak, oyalama mümkünse, hoşgörülü davranılabiliyorsa, öyle olmak salık veriliyor. Ama tüm umutlar kesilmiş, tutkular yok olmuşsa, doğaldır ki, o zaman özür kabul edilir.

Şairler bir şiir sanatı geliştirmişler: Terkedilmiş evlerin yıkıntıları üzerine ağlayanları yeriyorlar; bunun tam tersine, kendilerini tamamen zevke verenleri ise övüyorlar. Bu da teselliye girer. El-Hasan bin Hani[83] bu şiir sanatını çok kullanmıştır; bununla övünmüştür de. Şiirlerinde çoğunlukla gadre ve ihanete uğradığından açıkça söz eder; bununla dile ve şiire olan hakimiyetini, anlatım gücünü göstermeyi amaçlar. Benzeri bir konuda ben de bir şiir yazdım. O şiirden birkaç dize sunayım *(Hafif):*

"Bırak bunu, git zamanın önünde koş; yamaçlardaki bahçelerde şarap binitlerini yükle!

Yürüt onları en harika, en tatlı ud nameleriyle! Ayakları kıvransın nameli ney sesiyle.

Evlerin yanında durmaktansa, parmakların ud tellerine dokunması daha iyidir.

Güzel nergis, endişeli bakışlarla üzgün bir âşık gibi gözüktü; sanki içki içmiş gibi sendeliyor.

Rengi, çılgın bir âşık rengi gibi; hiç kuşkusuz nergis delicesine gökkuşağına tutulmuş."

Zamanın silip süpürdüğü şeyleri unutmanın bizim için bir huy olmasından, şarap içmeye alışarak Allah'a karşı günah işlemekten, himmet yoksuzluğundan ötürü alçalmaktan Allah'a sığınırız. Fakat burada Yüce Tanrı'nın şairler hakkındaki sözünü hatırlatmak yeterlidir sanırım. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir zaten, değil mi? *"Görmüyor musun onları, her vadide dolaşıp duruyorlar ve yapmadıkarı şeyleri söylüyorlar?"*[84] İşte Yüce Tanrı'nın onlar hakkında verdiği hüküm! Görülüyor ki şair, şiirin sınırları dışına çıkarsa, önemli bir hata yapmış olur.

Bu şiirleri yazmamın nedeni şuydu: El-Muzaffer Abdulmelik ibn Amir'in[85] kızlarından biri olan Dana el-Amiriye benden bunları yazmamı istemişti. Ben de, onun bu isteğini yerine getirdim. Çünkü ona karşı büyük sevgi besliyordum. Bunun üzerine kendisi de *'neşid'* ve *'basit'* ölçüsünde çok güzel bir melodi söyledi. O güzel melodiyi edebiyatçı dostlarımdan birine söyledim. Hayran kaldı, çok beğendi. "Dünyanın harikaları arasına konulmaya değer bu!" dedi.

Gördüğünüz gibi, bu bölüm sekiz değişik teselli türünden oluşmakta. Üçü sevenden, kaynaklanmakta. Bu üçten ikisi, bıkkınlık ve değişiklik isteme duygusudur ki, bunlardan ötürü teselli duyan her durumda mutlaka ayıplanır. Üçüncüsü ise hayadır. Daha önce açıkladığımız gibi bunda yalnızca teselli duyan ayıplanır, sabır gösteren ise kesinlikle yerilmez. Diğer öteki dört tür ise sevgiliden kaynaklanır: Birincisi sürekli kaçınmadır ki, bunda aşkını unutan yerilir, sabır gösteren ise yerilmez. Diğer üçünde teselli olan, ister aşkını unutsun ister sabır göstersin, hiçbir durumda asla yerilmez. Bunlar nefret, cefa ve ihanettir. Sekizinci ise, Aziz ve Celil Allah'tan gelir. Bu da ya ölüm ya ayrılık ya da sü-

rekli bir ayrılık nedeniyle gelen umutsuzluktur. Bu durumda sabır gösteren mazurdur. Sana birazcık kendimden söz edeyim: Benim iki huyum var. Bunlardan ötürü asla rahat bir yaşam yüzü göremiyorum, o huylara sahip olduğumdan çılgına dönüyorum. Kimi zamanlar, ruhumu saran sıkıntılardan kurtulmak için kendi kendimden kaçasım geliyor. Bunlardan birincisi, vefadır, ister gıyaben ister huzurda olsun, ister açıktan ister gizlice olsun, hiç farketmez. Bu öyle bir sevgiden kaynaklanmaktadır ki, ruhum alıştığı kimseden kesinlikle yüz çeviremez; dostluk bağları kurduğum kişilerden ayrılmayı, onlarla olan sıcak ilişkileri koparmayı aklımın ucundan bile geçirmem. Öte yandan, ikincisi, bende öyle bir onur, izzet-i nefs var ki haksızlığa hiç dayanamam. Tanıdıklarımın davranış ve tutumlarında sezdiğim en ufak değişikliklerden bile kuşkulanırım. Böyle bir değişiklik olmaktansa, ölümü tercih ederim. Bu iki duygudan her biri bende egemen olmak için yarışır âdeta; biri bana haksız yere kabaca davranacak olsa, buna dayanırım, kusura bakmam, büyük hoşgörüyle karşılaşırım; pek çok kişinin gösteremeyeceği bir sabır gösteririm uzun süre. İşler çok uzarsa, canım sıkılırsa, bu kez sabır gösteririm. Ama ne çektiğimi Allah bilir! Bu konuda bir şiir yazdım *(Basit):*

"İki huyum var ki beni umutsuzluğa düşürüyor; yaşamımı altüst ediyor, cesaretimi kırıyor.

Her biri beni iyice kendine çekmeye çalışıyor; aslan ile kurt arasına sıkışmış kalmış bir av hayvanı gibiyim.

Biri, gerçek vefa; sevdiğim birinden ayrılmaya göreyim, hüznüm ilelebet sürüp gidiyor.

Öteki ise, büyük bir onur ki asla haksızlığa tahammül edemem; haksızlığa boyun eğmektense, o uğurda servetimi, malımı mülkümü ve çocuklarımı kurban ederim."

Burada yeri gelmişken tam anlamıyla bu bölüme girmese de bölümle yakın ilgisi olan bir olayı anlatacağım. Arkadaşlarımdan biri vardı. Aramızdan su sızmazdı, kendimden farkı yoktu. Aramızda en ufak bir rahatsızlık yoktu: Onu kendime güvenilir, zengin ve tükenmez bir kaynak olarak görüyordum. Fakat dedikodulara kulak asmaya başladı. Araya iftiracılar sokuldu. Ona birşeyler anlattılar; çabaları bizim arkadaşın nezdinde kabul gördü. O zaman bana karşı öyle çekingen davranmaya başladı; sanki benden kaçmaya çalışıyordu. Bunu hiç beklemezdim ondan. Onun bu davranışını bir süre sabırla karşıladım. Bu sürede küs olanla barışabilir, uzaktan gelmesi beklenilen biriyle kavuşabilirdi. Tersine o bana büsbütün soğukluk gösterdi. Ben de baktım olmayacak, onu kendi haline bıraktım.

ÖLÜM

Fakat işler gittikçe ağırlaşır; insanın huyu incelir; aşırı duygusallaşır; tatlı duygular, acımalar üste çıkar. Dolayısıyla ölüme, bu dünyadan göçmeye neden olur. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Bir kimse âşık olsa, aşkını namusunu lekelemeden korusa ve ölse, o şehittir."* [86] Bu konuda bir şiir yazdım *(Vâfir):*

> *"Eğer aşktan ölürsem, şehit olarak öleceğim; ama eğer bana iyi davranırsan mutlu yaşayacağım.*
>
> *Güvenilir insanlar böyle anlattılar bize, onlar doğruluktan yaralıları iyileştirir, yalancıları yola getirirler.*

Kendisine büyük güven duyduğumuz dostumuz Ebu's-Serî Ammar b. Ziyad anlatmıştı bana: Bakanlık sekreteri İbn Kuzman, mabeynci Haşim ibn Abdulaziz'in kardeşi Eslem ibn Abdülaziz'e beslediği sevgiyle bir sınav atlatmıştı. Eslem olağanüstü güzeldi. İbn Kuzman bu sevgiye öylesine tutulmuştu ki, yataklara düştü ve ölümüne neden

oldu. Eslem onu görmeye gider, sık sık ziyaret ederdi; bilmezdi ki, bir gün ölümüne neden olacaktı. Gittikçe vücuttan düştü; gün be gün eridi; üzüntüsünden öldü en sonunda. Olayı anlatan şunu da ekledi: "Onun ölümünden sonra, hastalığının ve ölümünün nedenini Eslem'e söyledim. Çok üzüldü ve 'Niçin bunu bana daha önce söylemedin?' dedi. 'Peki ama niçin' dedim. 'Çünkü, o zaman onunla olan bağlarımı daha da güçlendirirdim; yanından bir an bile ayrılmazdım. Bu bana en ufak bir zarar vermezdi' dedi.

Eslem gerçekten yetişkin, kültürlü bir edebiyatçı ve sanatçı idi. Geniş hukuk bilgisi vardı. Şiir alanında oldukça etkindi: Olağanüstü güzel şiirleri vardı. Musiki alanında da ustaydı, çok güzel sesi vardı. Şarkıcı Ziryab'ın[87] söylediği şarkıların güftesini o yazmıştı. Aynı şarkıcı ile ilgili yaşam öyküsel notları da o yazmıştır. Bu yazılar çok önemli bir *'divan'* oluşturmuştur. Ahlâken insanların en güzeliydi. Kurtuba'nın batı yakasında oturan Ebi'l-Cağd'ın babasıydı.

Büyük reislerden birine ait genç bir cariye tanıyorum. Reis o cariyeden yüz çevirdi, çünkü hakkında bir haber duymuştu. Aslında kızmasına gerek yoktu, ama gene de onu bir başkasına sattı. Bundan ötürü cariye üzüldü, öyle üzüldü ki, içini sonsuz bir üzüntü kapladı; eridi, sararıp soldu, umutsuzluğa düştü. Durmadan gözlerinden yaşlar akıyordu. En sonunda iyice vücuddan düştü ve öldü. İlk efendisinin evinden ayrıldıktan sonra ancak birkaç ay yaşadı. Kendisine büyük güven duyduğum bir kadın onu gördüğünü ve onun hayalet gibi olduğunu, o kadar çok zayıfladığını, çöp gibi kaldığını söyledi bana. O cariyeye de "Sanırım falana olan muhabbetinden ötürü bu durumlara düştün!" demiş. O ise derin bir iç çekmiş ve şöyle demiş: "Vallahi onu unutamayacağım, bana ne kadar haksızca, ne kadar kabaca davranırsa davransın!" Bu sözleri söyledikten kısa bir süre sonra, hayata gözlerini yumdu.

Ben sana, Allah rahmet etsin, kardeşim Ebu Bekir'den söz edeyim. El-Mansur Ebu Âmir Muhammed ibn Âmir zamanında büyük sınır komutanı Kand'ın kızı Atika ile evlenmişti. Atika öyle güzeldi ki, güzellikte eşine rastlamak bir hayal olurdu ancak. Dünya dünya olalı böyle bir güzel görmemişti âdeta. Her ikisi de gençti; gençliğin ateşli yıllarını yaşıyorlardı. Her biri diğerine anlamsız sözler için boş yere kızıyordu. Sekiz yıl boyunca, sürekli birbirlerine karşı kızgın, öfkeli davrandılar; birbirlerini kınayıp durdular. Atika'nın ona duyduğu sevgi zayıflamıştı; tutkusu onu yiyip bitirmişti. Ona beslediği yoğun sevgi onu öylesine zayıflatmıştı ki, bu uzun süreli eriyişin sonunda bir hayalete dönmüştü. Bu dünyada hiçbir şey ona zevk vermiyor, onu eğlendirmiyordu. Büyük serveti, malı mülkü olmasına karşın, hiçbir şey onu sevindirmiyordu. Çünkü ne kocasının kendisine karşı beslediği iyi niyetlerden, ne de onun pırıl pırıl sevgisinden tad alıyordu. Bu durum Allah rahmet etsin, kardeşim Kurtuba'da salgınlaşan veba hastalığından 401 yılının (miladî 1011) Zilkâde ayında, yirmi iki yaşında ölünceye kadar böyle sürdü. O dünyadan bu şekilde göçüp gidince, bu kez karısı bir iç hastalığına yakalandı. Gün be gün, gittikçe zayıfladı. Bir yıl sonra kocasının ölüm yıldönümü gününde öldü. Annesi ve cariyelerinin bana anlattıklarına göre, kocasının ölümünden sonra şöyle diyordu: "Onun ölümünden beri hiçbir şey, bir saat bile olsa, sabrımı berkitmiyor, bir iki nefes kalmış olan canımı tutmuyor. Ancak kesinlikle eminim ki o, artık hiçbir kadınla aynı yatağı paylaşamayacak nasıl olsa; işte, bu sevinç bana yeter. Biricik korkum buydu; ona da artık olasılık yok. Şimdi ise, tek arzum bir an önce ona kavuşmak." Kocasının ise, ne ondan önce, ne onunla iken, hiçbir kadınla ilişkisi olmamıştır. Karısının da onun dışında hiçbir erkekle ilgisi yoktu. Dolayısıyla gönlünden geçirdiği gibi oldu! Allah her ikisini de bağışlasın, bol bol rahmet etsin!

Allah rahmet etsin, İbn el-Tubni diye bilinen dostumuz Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya b. Muhammed b. El-Hüseyin et-Temimî'ye gelince, deniliyor ki sanki güzellik ya onun suretinde yaratılmış ya da onu seyreden herkesin ruhundan ortaya çıkmış. Güzellikte, incelikte, zerafette, ahlâkta, iffette, ağırbaşlılıkta, edepte, anlayışta, hilmde, vefada, efendilikte, temizlikte, saygınlıkta, tatlı sözlülükte, yumuşak huylulukta, sevimlilikte, davranış inceliğinde, sabırda, hoşgörüde, akıllılıkta, iyilikseverlikte, cömertlikte ve dindarlıkta ona denk olabilecek herhangi biriyle karşılaşmadım. Kur'an'ı ezbere bilirdi, hâfızdı. Geniş bir hadis bilgisine, dilbilgisine sahipti. Ayrıca, yetenekli bir şair, büyük bir hattat, usta bir hatip, büyük bir sanatçı idi. Kelâm ve cedel, diyalektik alanında oldukça güçlüydü. Yukarıda adı geçen bilim dallarında benim hocam olan Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Ebî Yezid el-Ezdî'nin genç öğrencilerinden biriydi. Babasıyla kendisi arasında oniki yaş fark vardı. Fakat o ve ben aşağı yukarı aynı yaşlardaydık. Birbirinden ayrılmaz, iki tende bir can gibi iki arkadaştık. Dostluğumuzu hiçbir şey zedeleyemezdi. Fakat gün geldi, fitne koptu sel gibi üzerimize boşandı. Berberi orduları Kurtuba'nın doğusunda idi. İşlerim öyle gitti ki, kaderin bir cilvesi olarak, Elmeriye'de ikamet etmek için Kurtuba'yı terketmek zorunda kaldım. Hem şiir hem düzyazı olarak onunla uzun süre mektuplaştık. Son gönderdiği mektupta şu dizeler yazılıydı *(Hafif):*

"Senin sevgi bağlarının, benim için hiç yıpranmadan her zaman taze kalıp kalmayacağını bilmeyi ne kadar isterdim.

Bana öyle geliyor ki, bir gün mutlaka yüzünü göreceğim, ve seninle Balat Mugis'te gayet samimi bir hava içinde görüşeceğim.

Eğer görüşme isteği evleri ayaklandırabilseydi, hiç kuşku yok Mugis sarayı, seni görmek, yardımını dilemek için koşa koşa gelirdi.

Ve eğer yürekler yolculuğa çıkabilseydi, kalbim, sana doğru son hızla uçardı.

Hakkımda ne düşünürsen düşün, ben sana âşığım; seninle sohbet ve muhabbet etmekten başka düşüncem yok.

Sen unutmaya çalışsan bile, kalbimin en derin yerinde sakladığım ahde en ufak leke düşürmeksizin sadık kalacağım."

Mervanoğulları devleti yıkılıncaya, Müminlerin Emiri Süleyman ez-Zahir[88] öldürülünceye kadar bu durumda kaldık. Tâlibîler devleti kuruldu. En-Nasır diye bilinen Ali b. Hamud el-Hasani'ye [89] halife olarak biat edildi. O, Kurtuba'yı zorla ele geçirdi, mülkiyetini elde etti. Kurtuba'yı ele geçirme savaşında, Endülüs'ün bütün bölgelerinden gelen, zorba ve isyancı kuvvetler ona yardım etti. O sırada, Elmeriye valisi Hayran beni çok sıkıştırdı. Çünkü Aziz ve Celil Allah'tan zerre kadar korkmayan, asi ve azgın bir takım insanlar –gerçi Allah onlardan benim ve dostum Muhammed b. İshak'ın öcünü aldı– ona Emevî devletini yeniden kurmaya çalıştığımızı ihbar etmişlerdi. Dolayısıyla o da bizi aylarca yanında tutukladı; sonra da sürgüne gönderdi. Hasna'l-Kasar'a[90] gittik. İbn el-Mukaffal diye bilinen, vali Ebu'l-Kasım Abdullah b. Huzeyl en-Necibî bizi karşıladı. Onun evinde, son derece iyi bir ailede, değerli ve saygın insanlar, güleryüzlü komşular, iyiliksever, yardımsever insanlarla, gayet güzel muamele görerek aylarca kaldık. Daha sonra, Müminlerin Emiri el-Murtaza Abdurrahman b. Muhammed[91] iktidarı ele geçirince, deniz yoluyla Valensiya'ya gittik. Orada kaldık.

Valensiya'da arkadaşımız Ebu Şakir Abdurrahman b. Muhammed b. Mevkib el-Anberi'yi gördüm. O bana, Allah rahmet etsin, Ebu Abdullah ibn et-Tubnî'nin ölüm haberini duyurdu, onun ölümünden beni haberdar etti. Kısa bir süre sonra, kadı Ebu'l-Velîd Yunus ibn Muhammed el-Muradî ve Ebu Amr Ahmed ibn Makriz, İbn el-Ferdi diye bilinen Ebu Bekir el-Mus'ab ibn Abdullah el-Ezdî'nin aşağıdaki olayı kendilerine anlattığını söylediler bana. Bu el-Mus'ab'ın babası Müminlerin Emiri el-Mehdî zamanında, Valensiya kadısıydı. El-Mus'ab da, bizim sevdiğimiz bir kardeş, bir arkadaştı. Birlikte onun babasından ve başka hadis hocalarından Kurtuba'da hadis dersi almıştık. İşte, onların anlattığı olay: Ebu Abdullah ibn et-Tubnî'ye hastalığının nedenini sormuştum. –Gerçekten de çok zayıflamıştı; hastalığı, yüzündeki güzelliği yok etmişti; öyle ki daha önceki güzelliğini haber veren yalnızca gözbebeği kalmıştı. Bir soluk üflesen nerdeyse uçacaktı. İki büklüm olmuş, âdeta başı yere değiyordu. Çektiği sıkıntı ve acı, yüzünden okunuyordu.– İkimizin başbaşa bulunuşundan istifade ederek bana şöyle cevap verdi: "Peki! Sana söyleyeyim: Ali b. Hammud Kurtuba'ya girdiğinde ben kapının eşiğinde duruyordum. O sırada şehre doğru her taraftan askerler hücum ediyordu. Aralarında bir genç gördüm. O kadar güzeldi ki, daha önce güzelliğin böyle canlı bir biçim kazanacağını hiç düşünmemiştim. O genç benim aklımı başımdan aldı, kalbim çılgınca ona bağlandı. Onun kim olduğunu araştırdım. 'Filan bölgenin sakinlerinden falan oğlu falan. Kurtuba'ya çok uzak, ulaşımı çok zor bir bölge' dediler. O zaman onu yeniden göremeyeceğimden umutsuzluğa düştüm. Ya, Ebu Bekir! İşte böyle. Sana yemin ediyorum. Onun sevgisi benden, mezara girmedikçe ayrılmayacak!" Gerçekten de öyle oldu. Ben o genç delikanlıyı tanıyorum; onun kim olduğunu biliyorum. Fakat onu ona tanıtmak is-

temedim. Çünkü o da öldü; her ikisi Ulu Tanrı katında birbirine kavuştu. Allah cümlesine rahmet etsin! Burada şunu belirtmekte büyük yarar görüyorum: İnşaallah Allah onu ikramlara boğar! Ebu Abdullah aklı tutkuyla karışık bir insan değildi kesinlikle; o doğru ve hak yoldan asla ayrılmamıştı; haramları kesinlikle çiğnememişti, dinsel yasaklara aykırı davranmamış, haramları ihlal etmemiştir; dini duygularına, ahlâkî niteliklerine zarar getirecek en küçük bir davranışta bulunmamıştır. Kendisine karşı, haksızca kabalık yapanlara aynıyla karşılık vermemiştir. Bizim kuşaktan onun benzeri yoktu.

Daha sonra halife el-Kasım İbn Hammud el-Me'mun'un[92] hilafeti sırasında tekrar Kurtuba'ya döndüm. İlk işim, Allah rahmet etsin, Abdullah'ın kardeşi Ebu Amr el-Kasım ibn Yahya et-Temimi'yi gidip görmek oldu. Sağlık haberlerini sordum. Kardeşinin ölümü dolayısıyla kendisine başsağlığı dileklerimi, taziyelerimi sundum. Fakat, başsağlığı dilekleri sunulacak kişi asıl bendim. Sonra rahmetlinin şiirlerini ve mektuplarını sordum. Çünkü bendekiler yukarıda arz ettiğim nedenlerden dolayı yağmalar sırasında yok olup gitmişti. O zaman kardeşinin çok yakında öleceğini hissettiğini, sonunun geldiğini anladığını, öleceğinden iyice emin olduğunu ve bütün şiirlerini, benim kendisine yazdığım mektupları yanına getirttiğini, hepsini yırttığını ve parçalarının da bir yere gömülmesini emrettiğini söyledi. Ebu Amr söze şöyle devam etti: "'Kardeşim bunları sakla!' dedim ona. 'Çok değerli ve zengin bir edebi ürünü yok ettiğimi bilerek yırtıyorum bunları', dedi. 'Eğer Muhammed –ki bu bendim, beni bu adla çağırırdı– burada hazır olsaydı, sevgimin bir belirtisi olarak bunları ona verirdim. Fakat bilmiyorum nerede? Hangi ülke onu bağrında saklıyor? Sağ mı ölü mü, onu da pek bilmiyorum.' Başıma gelen belaları duymuştu, fakat nerede ikamet ettiğimi ve ne olduğumu bilmi-

yordu". Onun üzerine yazdığım ağıtlar arasında bir kaside var. Ondan birkaç beyit yazayım *(Mütekârib):*

"Kabirlerin karnı seni saklasa da, aşkım senden sonra da gizli kalmayacak.

Yüreğim sevdanla coşarken geldim kapına, ne ki kader bizi üst üste belalara, acılara boğdu.

Ah! Ne yazık ki, kapıları açık, evleri sensiz bomboş gördüm; gözyaşlarımı tutamadım, ağladım, ağladım senin için!"

Allah rahmet etsin, Ebu'l-Kasım el-Hemedani anlatmıştı bana, şu anlatacağım öyküyü: Kurtuba'nın en seçkin müftüsü olan Abdullah b. Yahya b. Ahmet b. Dahûn'un kardeşi Bağdat'ta bizimle birlikteydi. Doğrusu, arkadaşım kardeşinden daha bilgindi, daha geniş bir kültüre sahipti. Bağdat'taki arkadaşımız arasında da onun gibisi yoktu. Bir gün Katna kemerlerinin altından geçtikten sonra, bir çıkmaz sokağa daldı. Sokağın bitiminde yüzü genç bir cariyeye baktı, o anda delicesine ona âşık oldu. Bizim yanımıza geldi. Fakat ona duyduğu aşk iki kat katmerlendi. Fitne çıkarılmasından korktu. Basra'ya gitti. Orada aşktan öldü. Allah rahmet etsin! Söylenilene göre, en erdemli insanlardan biriydi.

Berberî krallarından birine mal edilen şu öyküyü çok kez işittim: Endülüs'lü biri çılgıncasına âşık olduğu cariyesini satmak zorunda kalmıştı. Çünkü aşırı yoksulluk içindeydi. Satın alan da ayrı memleketten bir adamdı.[93] Satan adam, gönlünün bu cariye peşinden gideceğini hiç düşünmemişti. Cariye satın alıcısının eline geçtikten çok kısa bir süre sonra, bizim Endülüslünün canı çıkayazdı. Gitti cariyeyi satın alan adamı buldu. Bütün servetini ona verdi, hatta canını ortaya koydu. Fakat beriki inat etti, nat dedi

natır demedi. Hemşerilerini devreye koyarak ona baskı yapmayı denedi; fakat hiçbiri etkili bir yardımda bulunamadı. Aklını yitireyazdı. Krala şikayet etmeyi düşündü. Krala gitmek için yola çıktı, bağırmaya başladı. Kral bunu duydu, onu yanına getirmelerini emretti. O sırada, kral sarayın üst katındaki salonun balkonunda oturmuş, manzara seyrediyordu. Bizimki, kralın yanına varıp huzura çıkınca, öyküsünü anlattı, yalvardı, yakardı. Kral bundan çok etkilendi. Satın alıcıyı çağırttı, huzuruna getirtti. "Bu adam bir zavallı! Görüyor musun ne hale gelmiş? Ben onun şefaatçisiyim, ver istediğini" dedi. Fakat o adam reddetti ve dedi ki: "Bu cariyeye karşı benim beslediğim sevgi onunkinden daha büyük; eğer cariyeyi ona verecek olursam, korkarım bu kez ben daha kötü koşullarda sizin şefaatinizi istemeye geleceğim." Kral ve çevresindekiler adamı, mal mülk teklif ederek, ikna etmeye, inandırmaya uğraştılarsa da yararı olmadı. Adam gene reddetti; cariyeye duyduğu aşkı ileri sürerek fikrinde, ilk sözünde direndi. Mesele uzayıp gittiği ve satın alan adamda en ufak bir boyun eğme belirtisi görmedikleri için, kral Endülüslüye şöyle dedi: "Ey adam, senin için, görüyorsun, daha fazla birşey yapamam. Senin lehinde elden gelen tüm çabayı harcadım; fakat senin de gördüğün gibi, onu senden daha çok sevdiğini, senin içine düştüğün durumdan daha kötü durumlara düşebileceğini ileri sürmekte. Ne yapalım, Allah'ın takdirine boyun eğ, sabret!" Endülüslü sordu: "Demek ki elinde beni kurtaracak başka vasıta yok?" Kral: "Ona ısrarla rica etmekten ve paraya, mala mülke boğmaktan başka daha ne yapabilirim ki? Doğrusu daha fazla birşey yapamam" dedi. O zaman Endülüslü cariyeyi yeniden elde edemeyeceğinden umutsuzlanarak, ellerini dizleri üstüne çapraz koydu, diz çöktü ve hızla aşağıya atladı. Kral çok korktu ve bir çığlık attı. Hizmetçiler aşağıdan za-

vallının yanına koştular. Fakat Allah'ın işine bakın ki, o kadar yüksekten atlamasına rağmen, burnu bile kanamadı. Tekrar kralın huzuruna çıkarıldı. "Bununla niyetin neydi, ne yapmak istedin?" diye sordu kral. "Ey kralım, dedi Endülüslü, bu cariyeyi kaybettikten sonra yaşamam imkânsız artık." Sonra bir ikinci kez gene boşluğa, aşağıya kendini atmak istedi. Fakat engellediler. Bunun üzerine kral: "Allahu ekber! Allahu ekber! Bu sorunu çözmenin bir yolunu buldum" dedi. Sonra satın alan adama doğru dönerek, ona "Hey sen! Onu bundan daha çok sevdiğini söyledin ve onun durumuna düşmekten korkuyorsun, değil mi?" dedi. "Evet efendim" dedi adam. "Pekala", dedi kral, "hasmın kendini boşluğa, aşağıya atarak, ölümü göze alarak aşkını kanıtladı. Ulu Tanrı onu korumasaydı, şimdi aramızda olmayacaktı. Haydi kalk, aşkını kanıtla; onun yaptığı gibi sen de balkondan aşağıya atla. Eğer ölürsen, ecelin böyle gelmiş olur, eğer yaşarsan, bu cariyeye sahip olmak, onun değil senin hakkın olacak; çünkü şu anda, o senin elinde, hasmın bu işten vazgeçecek. Fakat eğer atlamayı reddedersen, cariyeyi zorla senden alıp ona vereceğim". Adam önce biraz şaşırdı, bozuldu, sonra "Atlayacağım!" dedi. Fakat balkonun ucuna gelip aşağısını, boşluğu görünce gerisin geri çekildi. Kral baktı ki, o aşağıya atlayamıyor, ona hitaben "Bizimle oyun oynama! Atlayacaksan atla!" dedi. Sonra "Çocuklar! Tutun onu ellerinden, ayaklarından! Atın yere!" diye emir verdi. Adam baktı ki iş ciddi. "Ey kral! Cariyeyi vermeye razı oluyorum!" dedi. "Allah hayrını versin!" dedi. Kral cariyeyi aldı, satan adama geri verdi. Sorun böylece çözüldü. İkisi de böylece kralın huzurundan ayrıldılar.

GÜNAHIN ÇİRKİNLİĞİ

İnsanların çoğu nefislerine uyar akıllarına isyan eder, tutkularının peşinden koşar; dinlerini reddeder. Allah'ın kendilerine emrettiği, temiz ve esen gönüllere temizlik belirtisi olarak yerleştirdiği, iffet, günahlardan sakınma, ihtiraslardan uzak durma gibi güzel duygulardan kaçınırlar, Allah'a, Rablerine karşı gelirler; şeytana uyarlar, çirkin şehevi arzu ve istekleri tatmin yoluna giderler. İşte, böylece aşklarında günah işlerler.

Hepimiz Ulu Tanrı'nın insana iki karşıt mizaç, doğal duygu yerleştirdiğini çok iyi biliriz. Biri iyilik önerir; yalnızca iyi ve güzel olana yöneltir; hoş, güzel ve beğenilecek işleri tasarlar. Bu duygu akıldır; yöneticisi de hak ve adalet duygusudur. Oysa ikincisi, bunun tam tersidir: ancak şehevî arzuları ister; doğal olarak da insanı yıkıma sürükler. Bu duygu nefistir; yöneticisi, kılavuzu da şehvettir. Allah zaten şöyle buyurmuyor mu: *"Hiç kuşkusuz nefis her zaman her yerde kötülüğü emreder."*[94] Allah kinayeli olarak *'kalb'* ile *'aklı'* kasd etmiştir; ve şöyle buyurmaktadır. *"Kuşkusuz bunda, kalbi olanlar için, ya da bir tanık olarak kulak verenler için, bir uyarı vardır."* [95] Gene şöyle buyurmaktadır: *"Allah imanı size sevdirdi; onu kalblerinizde süsledi."*[96] *"Ey gönül sahibleri!"*[97] diye hitab etti.

İnsandaki bu iki duygu, iki karşıt kutuptur. Bedensel güçlerden iki güçtür. Beden bunlardan hareket eder. Bu iki duygu, insanı hayrete düşüren yüksek ve yüce iki temel özün ışınlarının saçıldığı iki alandır. Her insanda Ehad ve Samed olan Allah'ın takdir ettiği oranda taşıyabileceği kadar bu iki duygudan parçalar vardır. İnsanı yaratan, ona bir biçim veren Allah'ın isimleri kutlu olsun! Bu iki duygu sürekli olarak birbiriyle çarpışır, her zaman için birbiriyle yarış halindedir. Eğer akıl nefsi yenerse, ona üstün gelirse,

insan ayakta kalır; kötü duygularını frenler; Allah'ın nuruyla aydınlanır; adalete uyar, doğru yolu izler. Ama eğer, tersine, nefis akla egemen olur, onu altederse, ileri görüşlülük, uzak görürlülük ölür; iyi ile kötü arasındaki büyük fark belli olmaz, ayırd edilmez. Karışıklık büyür gider. İnsan tehlikeli durumlara, derin uçurumlara, gayya kuyularına düşer; tümden yok olur. İşte bu yüzden emirler ve yasaklar ne kadar yerinde, ne kadar güzel! Güzelliklere uyma zorunluluğu, cennet mükafatı ve cehennem azabı, cezaya çarptırılma ilkeleri ne kadar yerinde, ne kadar hoş! Ruh bu iki duyguyu birleştirir, onları birbirine bağlayan bağı ve karşılaştıkları yeri belirler. Sürekli itaat sınırları içinde kalmak ancak deneyimler sonucunda, sağlıklı bilgiler ışığında güçlü bir ayrım gücüyle mümkündür. Ayrıca, birtakım saldırılara uğramaktan, fitneye alet olmaktan, genelde insanların işine burnunu sokmaktan, başkasının evinde oturum ve toplantı düzenlemekten çok sakınmak gerekir. Selametin sağlıklı biçimde, bütün olarak toplumda, sağlanması için, insanın iğdiş olması, kadınlarla ve cariyelerle temas kurmasını sağlayan organının olmaması, onları aklının ucundan bile geçirmemesi gerekir. Eskiden şöyle derlerdi: "İnsan boş lakırdı eden, guruldayan ve sallanan üç organının doğurabileceği kötülüklerden korunabilirse, dünyanın öteki tüm kötülüklerinden korunur." Lakırdı eden organ dildir; gurultuyu karın çıkarır; sallanan organ ise, cinsel organdır. Bununla birlikte, Ruh b. Zunba' el-Cuzami oğullarından, bakanlık sekreteri Ebu Hafs bana, hadis rivayetçilerinden biri olan, aynı zamanda İslâm hukukunda söz sahibi ünlü bir kişinin, konu kendisine sorulduğunda şöyle dediğini aktardı: "Ancak bostan guruldar!"

Ahmed b. Muhammed b. Ahmed aşağıdaki olayı anlattı bize: Vehb b. Meserret ve Muhammed b. Ebi Düleym, Muhammed b. Vaddah'tan, o da Yahya b. Yahya'dan, o da Ma-

lik b. Enes'ten, o da Zeyd b. Eslem'den, o da Ata b. Yesar'dan naklederek Allah Resulü'nün, salat ve selam üzerine olsun, uzun bir hadiste şöyle buyurduğunu belirtti: *"İki şeyden Allah'ın kendisini koruduğu kişi cennete girecektir."* Bunların neler olduğu soruldu. O da, *"İki çene arasıyla iki bacak arası"* dedi. Pek çoklarından duydum şu sözü: "Şehevi arzularını frenleyerek kendini koruma daha çok erkeklerde görülür, kadınlarda pek görülmez." Beni şaşırtan da bu ya! Kanımca, bu iki şeye eğilim duymada kadınlarla erkekler aynı düzeydedir. Bu kanıda ısrarlıyım. Kendisine güzel bir kadının aşk teklif ettiği, eğer uzun süre böyle sürerse ve arada bir engel de yoksa, hiçbir erkek yok ki, baştan çıkmasın, şeytanın ağına düşmesin, günah denizine batmasın, şehevi arzularına yenik düşmesin, kösnül isteklere yakalanmasın! Gene aynı koşullarda kendisini baştan çıkaran erkeğe teslim olmayacak hiçbir kadın yoktur. Bu, kaçamak yolu olmayan, kurtuluş yolu bulunmayan zorunlu bir sonuç, değişmez bir hükümdür.

Fıkıh, kelam ve marifet ilimlerinde üstün düzeye ulaşmış, dine çok bağlı, inancı güçlü bir dostum, olağanüstü güzel, iyi huylu ve yetişkin bir cariyeyi sevdiğini söyledi bana. "Ona birtakım tekliflerde bulundum, benden ürktü ve kaçtı. Bir süre sonra gene aynı tekliflerde bulundum. Bu kez de reddetti", dedi. "İş böyle sürüp gitti. Ona duyduğum sevgi gittikçe büyüyordu. Fakat o benim isteklerim karşısında sessiz kalıyordu, bir türlü evet demiyordu. Sonunda, ona duyduğum aşırı sevgi ve gençlik gözükörlüğü beni bir adak yapmaya kadar sürükledi: Eğer ondan istediğimi elde edersem, Allah'a tam anlamıyla gerçek tövbe edecektim. Günler geceler geçti. Bunca direnme ve çekinmeden sonunda vazgeçti." "Peki dostum, adağını yerine getirdin mi?" dedim ona. O da: "Evet, vallahi!" dedi. Bunun üzerine güldüm ve bu olayla aramızda sık sık sözedilen başka bir olayı

hatırladım. Bizim Endülüs'e komşu olan Berberî ülkesinde çapkın hovardalar koşullu tövbe ederlerdi. Arzu ettiklerini elde ederlerse şayet, Allah'a gerçek tövbe edeceklerine dair söz verirlerdi. Hiçbir şey buna engel olamazdı. Tersine bir mazeret ileri sürecek olsa, mazereti kabul edilmez ve hatta bu yüzden kınanırdı. "Bir Müslümana tövbeyi nasıl yasaklıyorsun?" diye sorarlardı şaşkınlıkla. Dostum öyküsünü şöyle sürdürdü! "İyi hatırlıyorum, hep ağlıyordu. Ve 'Vallahi hiç hayal etmediğim, gönlümden hiç geçirmediğim bir noktaya getirdin beni. Herhangi birine böyle ödün vereceğimi, evet diyeceğimi hiç düşünmemiştim' dedi."

Erdemin, iyiliğin hem kadınlarda hem erkeklerde mevcut olduğunu kabul etmiyor değilim. Başka türlü düşünmekten Allah'a sığınırım. Fakat çoğu insanların bu erdem sözcüğünün anlamında yanıldıklarını gördüm. Doğrusunu biz açıklayacak olursak: Erdemli kadın, korunma altına alındığında da, korunma yolları kapandığında da kendini koruyan, namusunu kirletmeyen kadındır. Kötü kadın ise, tersine korunma altına alınsa da rahat durmayan, birtakım hileli yollarla, ahlâk dışı, çirkin işler peşinde koşandır. Erdemli erkek ise, hovardalık peşinde koşmayan, şehevi arzu ve isteklerini uyandıran manzaralara, güzel ve gösterişli suretlere gözünü kaldırıp bakmayan erkektir. Çapkın, fâsık erkeğe gelince, bozuk insanlarla düşüp kalkan, gözünü güzel yüzlü, cazip kadınlardan ayırmayan, sakıncalı manzaraları seyre dalan, insanı yıkıma götüren halvetlerden, kadınlarla yalnız başına başbaşa kalmaktan hoşlanan erkektir. Erdemli erkekler ve kadınlar, külün içindeki saklı ateş gibidir. Bu ateş, külü eliyle deşip eşelemedikçe, insanın elini yakmaz. Çapkın erkek ve kadın ise, alev alev yanan ve herşeyi yakan ateş gibidir. Erkeğince ihmal edilip kendi haline terkedilen kadınla, günah işleme fırsatını kollayan erkek, her ikisi de ölmüş, yok olmuş demektir. İşte, bunun için

Müslümanın yabancı bir kadının güzel sesini dinleyerek zevk alması haramdır. İlk bakış, haydi neyse, ama ikinci, üçüncü bakışa izin yoktur. Salat ve selam üzerine olsun, Allah'ın Resulü şöyle buyurmakta: *"Oruçluyken kim bir kadına, kemiklerinin hacmini görecek kadar bakarsa, orucu bozulur."* Ayrıca, şehevi arzulardan sakındıran Kur'an âyetleri de oldukça anlamlı ve çarpıcıdır. Gerçek şu ki, bu *'heva'* sözcüğüne pek çok anlam verilmektedir. Arapça'daki türevleri de nefsin, bu sakıncalı durumlara eğilim göstermesini, özlem duymasını çok iyi kanıtlamaktadır. Bunlardan çıkarılabilecek sonuç ise, cinsel arzu, istek ve eğilimlerde kendini tutmaya uğraşmak, aslında nefsiyle savaşmak demektir.

Sana birşey anlatacağım ve sen kendi gözünle göreceksin: Bir erkek tarafından gözetlendiğini ya da sesinin duyulduğunu hisseden hiçbir kadın görmedim ki, daha önce hiç yapmadığı, gereğinden çok lüzumsuz hareketler yapmasın, daha önce hiç gereksinim duymadığı birtakım gereksiz sözler söylemesin! Bu lüzumsuz söz ve hareketler, az önceki yaptığı hareketlerin ve söylediği sözlerin tam tersinedir. Aynı şekilde, böyle durumlarda kadınların ses tonlarını değiştirdiklerini, tüm hareketlerine büyük bir özen gösterdiklerini çok açık ve net olarak gözlemledim. Kadınların varlığını hissettiklerinde erkekler de böyledir. Ziynetleri gösterme, yürüyüşünü düzeltme, kadının erkeğe takılması, erkeğin kadına şaka yapması, espriler, bütün bunlar gün gibi açıktır; her yerde herkesçe bilinen bu kabilden davranış biçimleridir. Allah zaten şöyle buyurmuyor mu? *"İnananlara söyle, gözlerini (harama bakmaktan) sakınsınlar, ırzlarını korusunlar."*[99] Güzel isimleri kutlu olsun. Ulu Tanrı gene şöyle buyurmaktadır: *"İnanan kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar, süslerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç. Başörtülerini yakalarının üzerine koyup boyunlarını örtsünler. Gizledikleri*

süslerin bilinmesi için ayaklarını yere vurmasınlar."[100] Ulu Tanrı onların, sevgilerini gönüllere sokmak için gösterdikleri çabadaki gizli oyunları ve tutku celbetmek için kurdukları hileyi, kurnazlığı, düzeni bilmeseydi, hiç kuşkusuz bu derin, kapalı ve son derece önemli düşünceyi açığa çıkarmazdı. Bu sınır, baştan çıkmanın son sınırıdır. Öyleyse, bu sınırın ötesinde bulunanlara ne diyelim ki?

Bu alanda hiç kimseye hüsn-ü zanda bulunmadığımdan ötürü, hem erkeklerin hem kadınların birçok gizli düşüncelerini öğrendim. Öte yandan çok kıskanç biri olduğumu da belirteyim burada.

Ebu Amr Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bize anlattı. O babası Ahmed'den, o da Abdulaziz'den, o da Ubeyd el-Kasım bin Selam'dan, o da şeyhlerimizden naklettiğine göre, salat ve selam üzerine olsun, Allah Resulü şöyle buyurdu: *"Kıskançlık imandandır."* İşte bu yüzden, gizli sırlarını açığa çıkararak kadınlarla ilgili tüm bilgileri araştırdım. Beni ağzı sıkı biri biliyorlardı ve en gizli işlerini bile bana serbestçe açıyorlardı. Mahrem yerlere dikkat çekmiş olacağımdan korkmasaydım, ki bundan Allah'a sığınırım, kötülük yapmada, hile, oyun ve düzende onların ne denli usta ve becerikli olduklarını gösteren çizgiler sunardım burada. Onların ustalıkları ve becerisi karşısında en akıllılar bile şaşırır kalırdı.

Bütün bunları ben çok iyi bilirim. Bununla birlikte Allah biliyor ya –ki Bilen Varlık olarak Allah yeter– ben doğruluktan ayrılmayan, tertemiz, zevk sahibi, kirli işlere bulaşmamış biriyim. Allah'a en büyük yemini ederim, hayatımda hiç harama kemer çözmedim. Rabbim beni, akıl büluğa erdiğim günden bugüne değin, zina suçundan hesaba çekmeyecektir. Bundan ötürü Allah'a sonsuz hamd ve şükürler olsun! Geri kalan ömrümde de beni bu günahtan korumasını diliyorum O'ndan.

Hayatta gördüğüm en iyi kadı olan, Kadı Ebu Abdurrahman bin Abdullah bin Abdurrahman bin Cehhaf el-Maarifi anlattı bana. O da Muhammed bin İbrahim et-Tuleytili'den, o da Mısır kadısı Ebu Bekir bin el-A'la'dan naklederek, Allah'ın *"Rabbi'nin nimetine gelince, onu anlat da anlat!"*[101] ayetini önceki bilginler şu şekilde yorumlamışlardır: Müslüman, Allah'ın kendisine verdiği nimetlerden bol bol söz etmelidir. Özellikle Müslümanlar üzerine yapması ya da sakınması gereken durumlar açısından bakılırsa, Rabbimize itaat etme nimeti en büyük nimettir.

İşte, bu nedenle yukarıda kendimden söz ettim. Gençliğimin ateşli yıllarında, delikanlılığın verdiği çakırkeyiflilik günlerimde, dört duvar arasına sıkışmış, kadın erkek gözetleyicilerin ortasında kalmıştım. Ergenlik çağına gelip, bağımsızlığımı kazanınca, Allah kendisinden razı olsun, benim hocam, şeyhimiz, üstadımız Ebu'l-Kasım Abdurrahman bin Ebi Yezid el-Ezdi'nin bir toplantısında, Ebu Ali el-Hüseyin bin Ali el-Fasi ile dostluk kurdum. Adı geçen Ebu Ali iyi amelli ve bilgiliydi. Erdemin, dindarlığın, dünyadaki zühd ve takvanın, öte dünya için çalışmanın en üst derecesine ulaşmıştı. Cinsel istek ve arzularında nefsine hakim biri olduğunu sanıyorum. Çünkü hiç evlenmedi. İlimde, amelde, dindarlıkta ve günahtan kaçınmada onun gibisiyle karşılaşmadım. Allah bana, ondan çok güzel örnekler almamı nasib etti. Onun sayesinde öğrendim kötü edimlerden doğacak sonuçları ve günahın çirkinliğini. Ebu Ali, hac yolunda öldü. Allah rahmet etsin!

Bir defasında, erdemliliğiyle, iyiliğiyle, kesin kararlılık ve soğukkanlılığıyla ün yapmış, tanıdık bir kadının evinde geçirdim gecemi. Beraberimde akrabalarımdan bir kız vardı. Küçüklüğümde birlikte yetiştirildiğimiz kızlardan biriydi bu kız. Uzun yıllardan beri onu hiç görmemiştim. Evlenme çağına geldiğinde ayrılmıştım ondan. Onu yeniden

burada bulunca, gördüm ki gençlik çizgileri hâlâ yüzünde ışıldıyor, dışına taşıyor ve her yanına dağılıyordu. Güzellik kaynağı alabildiğine yüzünden fışkırıyordu. Bir an duraksadım. Orada öylece, şaşakaldım. Yüzünde güzellik yıldızları doğmuş, parlak bir ışıkla parlıyordu; sanki yanaklarında güller açmıştı; her yanı buram buram çiçekti. Gözüme öyle güzel gözüktü ki, aşağıdaki dizelerde tasvir ettiğim güzele benziyordu âdeta: *(Basit)*

"Allah'ın nurdan yarattığı bir inci bu; hiçbir aklın kavrayamayacağı, hayal edemeyeceği bir güzellikte.

Sorgu ve hesap gününde, sûra üfürüldüğü günde, amellerim onun güzelliğinde olsa, öyle karşıma çıksa.

Kendimi Allah'ın bütün kullarından daha şanslı sayardım; çünkü payıma iki cennet ve hepsi bakire huriler düşmüş olurdu."

Güzelliğin vazgeçilmez bir kural olduğu bir ailedendi o. Gören gözlere öyle güzel bir manzara sunuyordu ki, tasvir etmek imkânsızdır. Güzelliği Kurtuba'da dillere destan olmuştu. Ardarda kaç gece kaldım o evde. Birlikte büyümüş kişiler arasındaki uygulamaya uygun olarak onu benim gözümden saklamadılar. Yeminle söylüyorum, az kalsın gönlüm ona tutulacaktı; o zamana kadar içimde baskı altında duran aşk açığa çıkayazdı; unutulmuş iltifat sözleri, aşk gazelleri yeniden başlayayazdı. Ondan sonra kalbim bu güzele çarpılır korkusuyla o eve bir daha ayağımı basmadım. Aslında hem o hem ailesi, kendilerinden gönlümün vazgeçemeyeceği kişilerdendi. Ancak hiçbir zaman şeytana güven olmaz. Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Kâmil):*

"Nefsine güvenip, eğlence ve tutku peşinde koşma; bırak, kendini tehlikelere atma, denemelere girme.

İblis her zaman diridir, ölmez; fitneye tutulmak, baştan çıkarmak için açık kapıdır göz."

Gene şöyle dedim *(Müctes):*

"Kaç kez bana 'Bu düşünce seni cehennemin gayya kuyusuna götürür' dedi.
Bırak beni kınamayı, dedim ona; İblis diri değil mi?"

Yüce Tanrı'nın, Yakub'un oğlu Yusuf'un ve Yuşa'nın oğlu Davud'un –ki hepsi de Allah'ın peygamberleridir, salat ve selam üzerlerine olsun– başından geçenleri bize anlatmasının bir tek amacı var: kendi zayıflığımızı, acizliğimizi ve O'nun korumasına olan gereksinimimizi göstermek. Vücud yapımızın zayıf, güçsüz ve aciz olduğunu anlatmak istiyor bize. Her ikisi de nebidir, resuldür, peygamber oğullarıdır. Nebi ve resul ailelerindendir. Allah'ın koruması, gözetimi, denetimi altındadır; velayete, velilik makamına girmişlerdir; Tanrı'nın gözetimiyle korunma altına alınmışlardır. Tanrı onları *'ismet'* niteliklerinden dolayı günahtan sakındırır. Öyle ki şeytan onlara kesinlikle yaklaşamaz. Kalblerine vesvese girmez. Durum böyleyken, Ulu Tanrı'nın Kutsal Kur'an'da bize bildirdiği gibi, bu iki peygamber bile benzeri davranışlarda bulunmuşlardır. Kendilerinde bulunan doğal eğilimler nedeniyle, insani huyları gereğiyle, asli yaratılış özelliklerinden ötürü böyle davranmışlardır. Yoksa, hiç kuşkusuz kasıtlı olarak ve tasarlayarak, planlar kurarak günah işlememişlerdir, hata yapmamışlardır. Çünkü peygamberler Aziz ve Celil Allah'a itaat etmemekten, O'na karşı ters davranmaktan aklanmışlardır. Onlar böyle davranmışlarsa, bu salt güzel suretlere karşı insandaki doğal güzellik duygusu nedeniyledir. Öyleyse Allah'ın yardımı, gücü, kuvveti olmadan, kim nefsine hakim olabileceği, nefsini sıkı sıkıya elinde tutup, disiplin altına

alabileceği savında bulunabilir? Yeryüzünde dökülen ilk kan, kadın yüzünden birbirine rakip olan, Âdem'in iki oğlundan birinin kanıdır. Salat ve selam üzerine olsun, Allah Resulü şöyle buyurmakta: *"Erkeklerle kadınların nefeslerini birbirinden ayırın, uzaklaştırın."* Bedevi Araplarından bir kadın yakınlarının birinden gebe kalmıştı. "Ey Hind, ne bu, karnındaki?" diye kendisine sorulunca, "Yastıkların yakınlığı ve gecenin uzun oluşunun hatası!" dedi. Bu konuda ben de bir şiir yazdım *(Remel):*

"Başkalarının hoşuna gitmeyecek sınavlarda nefsini sınayan kişiyi paylama sakın!

Dikenli çalıları yalazlı ateşe yaklaştırma sakın; çünkü onları yaklaştırdığın zaman, duman göğe yükselir.

Hiç kimseye de güvenme; tüm insanlar bozuldu, zaman da bozuldu.

Nasıl ki kadınlar erkekler için yaratılmışsa, hiç kuşkusuz erkekler de kadınlar için yaratılmıştır.

Her şekil kendine uygun olanı arar bulur; hiç kimseden kuşkulanmamazlık etme.

Erdemli kişi, sen kendisine kötülük yaptığında, sana güzel davranan, iyilik yapan kişidir.

Erdemli değilse kişi, sen onu düzeltmeye uğraşsan bile, yulardan kurtulmak için hileye başvurur."

Birine çılgınca âşık olan dürüst, ahlâklı bir genç tanıyorum. Bir arkadaşı onu ziyarete gelmişti. Onu sevgilisiyle birlikte oturmuş muhabbet eder buldu. Onu evine davet etti. Bizim genç de, biraz sonra seve seve geleceğini söyledi. Davet eden arkadaşı kendi evine gitti ve arkadaşını beklemeye koyuldu. Bekledi, bekledi, sonunda sabrı tükendi. Yeniden gitti onun yanına. Haklı çıkışlar yaptı. Bir iyice payladı. Sözünde durmadığından ötürü ayıpladı. Bizimki

özür diledi. Fakat gelemeyişinin gerçek nedenini sakladı. Ben de döndüm o çağırana, Ulu Tanrı'nın kitabında onun için geçerli bir mazeret sayılabilecek bir âyet var dedim. O âyeti okudum: *"Sana verdiğim sözden kendi başımıza caymadık; fakat o kavmin, o milletin ağır süs eşyalarından yüklediler üstümüze ve bize taşıttılar."*[102] O zaman orada bulunanlar başladılar gülmeye ve benden bu konuda birşeyler söylememi rica ettiler. Bunun üzerine şunları söyledim *(Tavîl):*

> *"Bana açtığın yara, diyeti olan bir yaradır, dolayısıyla üzme tatlı canını; fakat aşk yarasını ancak aşk yarası karşılar, bunu iyi bil.*
>
> *Beyaz tenindeki benler, ilkyazda çiçek tarlasında nergislerle çevrelenmiş nilüferleri andırıyor sanki. Aşkından ölüp ölüp dirildiğim sevgili, nicedir alaylı ve iğneleyici bir dille, tatlı sözlerle oyaladı durdu beni.*
>
> *Çok dileklerimi arzettim kendisine; kimi zaman üsteledikçe üsteliyordum, kimi zaman ne derse desin sesimi çıkarmıyordum.*
>
> *Benim huysuz ve hırçın tavrım karşısında senin kızgınlığın yatışmaz mı? Kalbinde giderek büyüyen tutku dinmez mi?*
>
> *Eğer durum dediğin gibi olsaydı, dedim ona, halk arasında hiçbir komşu için, komşu düşmanlığı olmazdı.*
>
> *Kimi zaman, öyle anlar olur ki, iki ordu karşı karşıya gelir, birbirlerini görürler. Ama bu görüş aralarında ölümün kol gezmesine engel olamaz."*

İki şiirim var. O şiirlerde biraz kapalı ya da daha doğrusu biraz açıkça, bir arkadaşımıza imalarda bulunuyordum. Hepimiz onu bir ilim araştırıcısı, yardımsever ve günahtan çok sakınan biri olarak tanırdık. Gecelerini ibadetle geçirirdi. Dindarlara uyar, eski sufilerin, mutasavvıfların yolunu

izlerdi. Daima bilgi araştırırdı. Çok çalışkandı. Öğrendiği bilgilerin yorumunu yapmaya çalışırdı. Onun yanında bizler şaka yapmaktan kaçınırdık. Fakat ne yazık ki aradan çok geçmeden kendini şeytanın eline kaptırdı: Zühd ve takva giysisini taşırken çapkın oldu çıktı. Dizginlerini İblis'e verdi. Tatlı umutlarla, şeytan onu avucunun içine aldı. Ona gururu sevdirdi. Mutsuzluğu ona süslü gösterdi. Yıkımı en güzel çizgilerle sundu. Bizimki önce tepti, fakat sonra yuları iyiden iyiye ona kaptırdı. Biraz direndi, fakat sonra başını ona teslim etti. Kısacası, şeytanın ardından koştu hiç durmadan. Onun emirlerine uydu uysalca. Oysa önceleri, yukarıda anlattığım gibi biriydi. Utanılacak, çirkin, günah işler çevirmesi bir skandal oldu. Ona ölçüsüz sitemlerde bulundum. Önceleri çok edepli, kapalı biriyken, birdenbire böyle açıktan günah işlemeye başladığı için onu çok ağır bir biçimde kınadım. Tabii bunlar onu benim aleyhime döndürdü. Bana çok fena kızdı; hatta bana kötülük yapmak için fırsatlar kolladı. Arkadaşlarımızdan biri ona hak vermeye çalışıyordu; çünkü onu tuttuğunu göstermek istiyordu. Ondan yana olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Böylece onunla dostluk kurup, kendini bana düşmanmış gibi göstermeye çalışıyordu. Bu durum, Allah onun sırrını açığa çıkarıp uzaktan yakından herkes işin aslını öğreninceye kadar böyle sürüp gitti. Böylece herkesin gözünden düştü; bilginlerce sorulurken, kültürlü insanlarca aranırken, değerini yitirdi; tüm arkadaşlarının yanında rezil oldu. Allah bizi benzeri durumlardan korusun; bizi himayesinde saklasın; bize verdiği nimetlerden bizi uzaklaştırmasın! Bir gün Allah'ın kendisini yüzüstü bırakacağından, ilahi koruması altından uzaklaştıracağından kuşkulanılmayan son derece namuslu, dürüst bir insanın bu şekilde düşmesi ne utanç verici! Allah, Allah! Senden başka Tanrı yok Allahım! Ne korkunç, ne çirkin şey! İşte buyurun size, be-

laya çarpılmış, mutsuzluktan yere yıkılmış bir adam! Önceleri kendini Allah'a adayan, sonra şeytanın oyuncağı olan bir adam! O iki şiirden birinde şunları yazmıştım *(Basit):*

"O delikanlıya gelince, artık utanma çağı geldi; şimdiye kadar kapalı idi, örtüsü yırtıldı işte.

Önceleri o âşık olanlara gülerdi, eğlenirdi onlarla; şimdi ise, kendisiyle dalga geçiyor en budalalar bile.

Dikkat et! Delicesine seven âşığı kınama sakın! Ne yapsın? Aşkta aşırı gitmeyi dindarlık sanıyor.

Uzun zamandır dindarca davranmaktaydı, ama dindarlıkta aşırı davrananları da sertçe eleştirirdi.

Defteri kalemi hiç ayırmazdı yanından; hep hadis bilginlerinin, muhaddislerin peşinden koşardı; onlar nereye giderse, o da oraya giderdi.

O güzelim kahverengi kalemleri, sanki işlenmiş ya da eritilmiş gümüşten yapılmış bir genç delikanlının ince parmaklarıyla değişti.

Ey beni bunlardan ötürü ayıplayan sen, biraz ölçülü ol sözlerinde; çünkü sen, ayrı düşmüş iki sevgilinin kavuştukları günkü hallerini hiç görmedin.

Bırak beni, kuyulardan su çekeyim, kana kana içeyim; uzaklaş benden, çekil git işine, böylesi küçük göletlerde gözüm yok benim.

Eğer sen iffetli davranırsan, sevgi de sana iffetli davranır; ve eğer sen bir gün terkedilirsen, bil ki sevgi de terkedilmiştir sence.

Üzerindeki giysilerin düğmelerini çözmedikçe, ayrılık düğümlerini çözmeyeceksin.

Gönderdiği posta yollara düşmedikçe, verdiği emirler yerine gelmedikçe, bir sultanın gücü ve tesiri onaylanmaz.

Ancak çok oğuşturmayla çıkartılır erimiş demirin pası."

Yukarıda adı geçen kişi bizim arkadaşımızdı. Kıraat ilminde çok başarılıydı. El-Enbari'nin [103] *'Vakf ve İbtida'* hakkında yazdığı kitabın çok güzel bir özetini çıkardı. Kur'an okuyucuları bu güzel özete hayran kaldı. Hadis araştırmalarında ve hadis yazımında çok titizdi. Bu çalışmalara büyük özen gösterirdi. En önemli düşünsel uğraşısı, büyük hadis bilginlerinden duyduğu hadisleri tekrar etmekti. Sürekli onları yazmakla uğraşırdı. Çok çalışkandı, parmakla gösterilirdi. Bazı çocuklarla kurduğu ilgi sonucu başına bu sınav gelince, o ana kadar özenle yaptığı ne varsa hepsini geri tepti; kitaplarının çoğunu sattı. A'dan Z'ye davranışı ve tutumu değişti. Böyle bir düşüşten Allah'a sığınırız. Onun hakkında kısa bir şiir yazdım. Yukarıda yazdığım dizelerin sonuna eklemiştim. Fakat daha sonra oradan çıkarttım.

Ebu'l-Hüseyin Ahmed bin Yahya bin İshak er-Ravendi'nin [104] *'Kitabü'l-Lafz ve'l-Istılah'* adlı kitabında anlattığına göre, Mutezilenin başı İbrahim ibn Seyyar en-Nazzam[105] kelâm ilmindeki yüksek seviyesine, tanınmış bir bilgin olmasına, öylesine geniş bilgisine rağmen, âşık olduğu bir hıristiyan genç uğruna Allah'ın yasak ettiği haramlara bulaştı. Gerçekten de o genç için, *'teslis'* inancını *'tevhid'* inancına tercih ettiğini bildiren bir kitap yazdı. Ey Tanrım, şeytanın içimize sokulmaması için bize yardım et! Bizi böyle alçaltma!

Kimi zaman bu çeşit belalar büyük ölçüde olur. Şehevi arzu en üst düzeye çıkar. Çirkinlikler hafif kalır, dinsel duygular zayıflar, insan amacına ulaşmak için, çok berbat, çok kötü, iğrenç yollara başvurur. İbn el-Cezirî diye bilinen, Ubeydullah ibn Yahya el-Ezdi'nin durumu gibi tıpkı. Çünkü, sevdiği genci elde etme uğruna, bilerek ve isteyerek ailesini yüzüstü bıraktı, evini ihmal etti; karısına, kızına taş attırdı, saldırttı; haremini hiçe saydı, çoluk çocuğunun şerefini beş paralık etti. Benzeri sapıklıktan Allah'a sığını-

nız. Bizi kötü yollara düşmekten korumasını diliyoruz. Arkamızda soylu bir anı, lekesiz, tertemiz bir yaşam bırakmamızı bize nasip etsin! Hatta o zavallı arkadaş her yerde, her toplantıda günün konusu oldu. Onunla ilgili iğneleyici laflar edildi, şiirler söylendi. Arapların dediği gibi, o tam bir *'deyyus'* idi. Bu sözcük Arapça *'tedyis'* kökünden türemiştir. Anlamı ise, işleri kolaylaştırmak, demektir. Dolayısıyla böyle bir duruma izin veren kişinin tavrından daha iyi işleri kolaylaştırmayı kim becerebilir? *'Müdeyyes deve'* deyimi de buradan gelmektedir. Yani uysal, yumuşak huylu deve demektir. Açıkça söyleyeyim, kıskançlık hayvanlarda bile doğuştandır. Öyleyse biz Müslümanlara ne buyurulur, madem ki yüce dinimiz o duyguyu bize iyice pekiştirdi? Hayır, bundan daha kötü mutsuzluk olamaz! Şeytan baştan çıkarıncaya kadar, adı geçen kişiyi ölçülü birisi olarak tanırdım. Allah onun düştüğü çirkefe bizi düşürmesin! O kişi hakkında İsa bin Muhammed bin Muhammed el-Havlani şu dizeleri yazdı *(Kâmil):*

"Ey sen, güzel geyik ve karaca yavrularını yakalamak için, kadınları bir ağ, bir maşa olarak kullanmaktasın.

Ama görüyorum ki, bu ağ yırtılmış ve senin payına, ancak utancını yitirmiş olmak düşmekte!"

Bense şunları söyledim *(Tavîl):*

"Ebu Mervan eşsiz güzellikteki genç bir ceylan yavrusuna beslediği tutkusunu tatmin için, soylu kadınlarını kötü yollara sürüyor.

Salt yaptığı bu alçaklık nedeniyle, onu mezhebi geniş, deyyus koca diye tanımladım. Bu yüzden cevap yerine, utanmazlığını açıkça gösteren şiirler yazıp gönderdi bana.

Dileklerim yerine geldi; ne ki sırf bu yüzden beni ayıplıyor çevrem, hısım akrabam."

Aynı şekilde şu dizeleri yazdım *(Mütekârib):*

"Gördüm ki el-Cezirî yaptığı işlerde sağduyusuz ve çok akılsızca davranmakta,

Irzını, namusunu satıyor, başkasınınkiyle trampa ediyor; doğrusu çok kuşkulu bir alışveriş yapıyor.

'He' vererek 'Mim' alıyor;[106] *ilahi yasakları çiğneyenler, işte tam böyle davranırlar.*

Güzel ve yararlı bitkiler yetiştiren toprağı, dikenli çalılar büyüten bir toprakla değiş tokuş yapıyor.

Alışverişinde çok aldanıyor; su kanalını rüzgâr yoluyla trampa ediyor."

Ulu camide inananlar Allah'a, kendilerini alçalıştan koruması için yalvarırken, söz konusu şahsın da Allah'ın kendisinden iffet ve namusu kaldırması için yalvardığını duydum.

Benzeri bir durumu ben de hatırlıyorum: Bizim zengin hemşerilerden birinin evinde bir sohbet toplantısına katılmıştım. Aynı şekilde toplantıda hazır bulunan davetlilerden birisiyle ev sahibinin yakınlarından birisi arasında hiç hoşlanmadığım bir dolap döndü. Çok utanç verici bulduğum kaş göz işaretleri yapıyorlardı. Zaman zaman köşeye çekilip gizli gizli konuşuyorlardı. Ev sahibi ise, sanki orada yokmuş ya da uyuyormuş gibiydi. Çeşitli imalarla boş yere ev sahibinin dikkatini çekmek istedim. Fakat hiç ayıkmadı. Açık açık söylemeye çalıştım, hiç kımıldamadı bile. Bunun üzerine, belki anlar diye, iki beyt şiiri tekrar etmeye başladım. İşte o şiiri buraya yazıyorum *(Hafif):*

"Dün evine gelen dostların şarkı söyleyip eğlenmeye değil, zina etmeye geldiler.

Onlar işlerini bitirdiler; sense aptal ve geri zekalı, zavallı bir eşek gibi durdun yanlarında."

Bu şiiri kaç kez tekrar ettim. Sonunda ev sahibi bana döndü. "Aynı şiirleri duya duya kafamız şişti. Lütfen, ya bırak ya da başka şiir oku" dedi. Ben de kestim. Bilmiyorum olup bitenleri gerçekten sezmemiş miydi, yoksa farkında değilmiş gibi mi davranıyordu? Ondan sonra o sohbetlere gittiğimi hiç hatırlamıyorum. O adam hakkında bir şiir yazdım. O şiirden birkaç beyit sunayım *(Hafif):*

"Hiç kuşku yok sen hüsnüzan sahibisin, çok inançlısın,
niyetin bozuk değil, için tertemiz.

Ama dikkatli ol! Dün senin evde bizimle birlikte davetli
olanlardan biri, çok büyük bir günah işledi.

Öyleyse bil ki, her yatıp kalkma namaz değildir. Hayır,
her gözü olan ileri görüşlü olamaz."

Sa'leb bin Musa el-Kelazani anlatıyor: Süleyman bin Ahmed eş-Şair bana şunları söylemişti: Doğuda gördüğüm, Hind adında beş kez hacca gitmiş, dindar, çalışkan bir kadın bana aşağıdaki öyküyü anlatmıştı: "Ey kardeşim oğlu! Hiçbir zaman kadınlar hakkında hüsnüzanda bulunma. Çünkü ben sana kendimden söz edeceğim. Allah biliyor ya, doğru şeyler bu anlatacaklarım. Bir defasında gemiyle hacdan dönüyordum. Daha önce, dünyayı gözümden silmiş, elimin tersiyle geri plana itmiştim. Dört kadın arkadaşım vardı. Ben beşinci kadındım. Hepsi de benim gibi hacetmişti. Kızıldeniz üzerinde ilerliyorduk. Gemi tayfaları arasında ince, uzun boylu, geniş omuzlu, yakışıklı bir genç vardı. İlk gece onun, arkadaşlarından birinin yanına yaklaştığını gördüm. Yanına geldi ve kocaman organını kadının eline tutturdu. Çok geçmedi, kadın kendini ona teslim etti. Sonra aynı genç, ertesi geceler, teker teker öteki kadınlara yanaştı. Hepsini sıradan geçirdi. Tek ben kalmıştım. Kendi kendime "Senden öcümü alacağım" dedim. Bir

ustura aldım. Elimde tuttum. Tıpkı önceki gecelerde olduğu gibi gene geldi. Aynısını bana yapmaya kalktı. Tam o sırada usturayı çaldım üstüne. Neye uğradığını şaşırdı. Korktu, kalkıp kaçmak istedi. Fakat, bu kez ona acıdım. Elimle tuttum, kaldırdım. 'Senden ben de nasibimi almadan seni bırakmayacağım' dedim. Sonra, o işini bitirdi ve gitti. O işten dolayı, beni affetmesi için hep yalvarırım Allah'a" Şairlerin kinaye sanatıyla söyledikleri çok güzel, dokunaklı sözleri vardır bu konuda. Aşağıdaki dizelerim buna güzel bir örnektir *(Tavîl):*

"Tıpkı saf gümüşün eritilerek sıvılaştırılışı gibi, bulutların suyu havada yayılırken geldi bana.

Gece karanlığında, hilal yüce ufuklardan indi aşağılara; öyleyse erişilmezi yakalayan âşıktan söz et biraz.

İşte böyle oldu o şaşılacak olay. Bu konudaki düşüncemi önceden sormuş olsaydın, gülerek karşılık verirdim ancak.

Sevincim en son noktasına ulaşmıştı, sanki onu düşümde görüyordum. Ne tuhaf! Hiçbir şeyden şüphe etmezken, herşeyden şüphelenen adama şaştım doğrusu."

Aynı konuda başka bir şiirimden örnek vereyim *(Basit):*

"Gökyüzünde ay doğarken, hıristiyanlar çanlarını çalmadan az önce geldin sen bana.

Gökyüzünde ay, saçının çoğu ağarmış yaşlı bir adamın kaşına ve ayak tabanındaki çukurun kavisine benziyordu; ne kadar incelmişti, yay gibiydi sanki, iyice eğrilmişti.

Ufukta ise, tavus kuşlarının kuyruğundaki renkler gibi, rengârenk eleğimsağma belirmişti."

Yüce Tanrı'nın Zatı dışında başka bir bağla birleşen iki kişinin, birbirini sevdikten sonra duydukları düşmanlık sürekli bir düşmanlıktır. Şu bir gerçektir ki, onlar çok sıkı ilişkiler kurduktan sonra, birbirine sırt çevirirler. Seviştikten kısa bir süre sonra, sevgi bağlarını koparırlar. Dostluk kurduktan sonra, birbirine kin duyarlar. Hınçları büyür, kalblerine kin iyice yerleşir. Aslında sağduyu sahibi isabetli görüşlüler ve sağlam iradeliler için bu durum yeterli bir uyarıdır. Eğer Allah'ın öte dünyada, sorgu gününde kendisine karşı gelenler için hazırladığı çetin azap ve *'din günü'*nde tüm yaratılmışların huzurunda yapacağı açıklamalar dikkate alınacak olursa, doğal olarak bunun böyle olması gerekir. *"O gün, emziren her anne emzirdiğinden vazgeçer; her gebe yükünü bırakır. İnsanları sarhoş görürsün, oysa sarhoş değillerdir. Ama, Allah'ın azabı çetindir. Bu dehşetli azap akıllarını baştan almıştır."*[107] Allah bizi rızasını kazananlardan ve rahmetine lâyık olanlardan etsin!

Bir kadın görmüştüm. Sevgisi Aziz ve Celil Allah'ın Zâtından başka birşey içindi. Oysa çok iyi biliyordum ki, beslediği aşk sudan daha temiz, havadan daha berraktı; dağlardan daha sağlam, demirden daha kuvvetliydi; boyanın boyanan nesneyle özdeş oluşundan daha çok içine işlemiş, kendisiyle özdeş olmuştu; cisimlerdeki ârazlardan daha sıkı, daha sağlamdı. Güneşten daha parlaktı. Kınalı keklikten daha sevimliydi. Alınyazısından daha şaşırtıcıydı. İyilik ve erdemden daha güzeldi. Ebu Âmir'in[108] yüzünden daha güzeldi. Sağlıktan daha hoş, iyi dileklerden daha tatlı, nefisten daha içli dışlı, soy soptan daha yakındı. Taş üzerine işlenen nakıştan daha sürekliydi. Fakat aradan çok geçmedi. Bir de gördüm ki, bu aşk bir düşmanlığa dönüşüverdi: Bu kez, ölümden daha keskindi. Oktan daha hızlı saplanıyordu. Hastalıktan daha beterdi. İlahi nimetlerin yok olmasından daha ürkütücüydü. Cehennem azabın-

dan daha korkunçtu. Kavurucu rüzgârlardan daha yakıcıydı. Ahmakça öfkeden daha zarar vericiydi. Düşmanın yenmesinden daha onur kırıcıydı. Esir düşmekten daha beterdi. Kayadan daha katıydı. Açılması yasak organların ortaya serilmesinden daha çirkindi, daha iğrençti. İkizler burcundan daha uzaktı. Gökyüzünün yakınımıza gelmesinden daha zordu. Mutsuzluğa düşmekten daha berbattı. Bela ve âfet görmekten daha büyüktü. Âdet ve geleneklerin katı kurallarından daha katıydı, daha sevimsiz ve çirkindi. İnsanın başına aniden gelen dertlerden daha üzücüydü, cana kıyıcıydı. Hasılı, öldürücü zehirden daha korkunçtu. Anladım ki bu düşmanlık, kin duymayı, öç almayı, baba katili olmayı, öz anasını esir alıp kaçırmayı çok gerilerde bırakıyordu. Hovardalık peşinde koşarak, Allah'tan başka Tanrı edinmeyi amaçlayanları, O'ndan başkasına gönül vererek, bel bağlayarak günaha dalanları Allah böyle anlatmaktadır çoğunlukla. Şu ilahi Tanrı sözünün derin anlamı da burada yatmaktadır. *"Vah bana! Keşke falanı kendime dost edinmeseydim. O beni, bana gelen 'zikir'den saptırdı."*[109] Öyleyse, akıllı adama düşen, tutkunun sürükleyebileceği derin uçurumlara karşı, Allah'a yakınlaşma yollarını aramasıdır.

Ünlü general Yusuf bin Kamkam'ın azatlı kölesi Halef'in durumu da bu konuda oldukça ilginçtir. Hişam bin Süleyman bin en-Nasır'ın başlattığı isyana o da katılmıştı. Hişam yakalanıp, tutuklanarak, ölüme mahkum edilince, arkasındakiler kaçmıştı. Halef de kaçmış ve hayatını kurtarmıştı. Kastalat'a varınca, Kurtuba'da geride bıraktığı genç cariyesini görmek için sabırsızlanıyor, kendini zor tutuyordu. Yarı yoldan döndü. Fakat Müminlerin Emiri el-Mehdi[110] onu yakalattı ve astırdı. Büyük Guadalkivir ırmağı üzerindeki çayırlarda, onu hâlâ asılı olarak görürüm. Vallahi, üzerinde o kadar ok vardı ki, sanki kirpi gibiydi.

Allah rahmet etsin, Abdurrahman bin el-Leys'in, bakanı Ebu Bekir Muhammed, Berberiler Süleyman ez-Zahir'e[111] katılınca onların safına geçiş nedenini sevdiği bir cariyeye bağlıyor. Sözkonusu cariye onların safında bulunan bir adamın eline geçmişti. O kız için yaptığı bu basit yolculuk az kalsın hayatına mal olacaktı.

Kuşkusuz bu iki durum, bu bölümün konusunun dışına çıkıyor. Bununla birlikte, hem bilgililer hem bilgisizler için, tutkunun, insanı hangi kaçınılmaz, acı sonlara sürüklediğini gözler önüne seriyor. Dolayısıyla, böyle durumlarda, kavrayışı kıt insanların bir türlü anlayamadığı, Allah'ın yardımı nasıl ulaşır insana? Hiçbir zaman "Ben yalnızım!" dememeli insan. İnsan, tek başına, yapayalnız olsa bile, kayıpları, saklıları ve gizlileri bilen Yüce Tanrı her an onu görmekte ve işitmektedir. *"Allah gözlerin hain bakışlarını ve kalblerin gizlediği düşünceleri bilir."*[112] *"Sözü açık söylesen de gizli söylesen de hiç kuşkusuz O, gizliyi de, ondan daha gizlisini de bilir."*[113] *"Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşsa, mutlaka dördüncüsü O'dur. Bundan az, bundan çok da olsalar, nerede bulunsalar, mutlaka O onlarla, beraberdir."*[114] *"O, kalblerin özünü, içini, çok iyi bilir."*[115] *"O, gizliyi de, açığı da bilendir."*[116] *"İnsanlardan sakınıyorlar; fakat Allah'tan hiç sakınmıyorlar. Oysa, O, devamlı onlarla birliktedir."*[117]

Yüce Tanrı gene buyuruyor: *"And olsun biz insanı yarattık. Nefsinin ona ne fısıldadığını da biliriz; çünkü biz ona şahdamarından daha yakınız. Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı melek onun yaptıklarını kaydetmektedir. İnsan hiç bir söz söylemez ki, yanında kendisini gözetleyen, dediklerini kaydeden bir melek hazır bulunmasın!"* [118]

GÜNAHI HAFİFE ALMA

Günahı hafife alan, azabın gecikeceğine güvenen ve Rabbine boyun eğmekten yüz çeviren kişi, bilsin ki, İblis de cennette Allah'a yakın meleklerle birlikteydi. Ama, işlediği bir tek hata yüzünden, ebedi lanete hak kazandı. Ebediyen azaba çarptırıldı. Lanetlenmiş şeytan oldu. Yüksek makamlardan uzaklaştırıldı. Âdem'e gelince, salat ve selam üzerine olsun, o da işlediği bir hata yüzünden, cennetten kovuldu. Bu dünyanın sefalet ve işkencelerine atıldı. Eğer Rabbinden birtakım kelimeler almamış ve Allah onu affetmemiş olsaydı, hiç kuşkusuz helâk olurdu. Görmüyor musun, Allah'tan habersiz olan kişi iyiden iyiye günahın içine dalmakta? Allah ona süre tanıyor, bu yüzden de Tanrı katında kendisinin, babası Âdem'den daha üstün olduğunu sanıyor. Oysa Tanrı Âdem'i kendi Eliyle yaratmış, ona kendi Ruhundan üflemiş, kendi katında en mükemmel yaratılışa sahip melekleri onun önünde secde ettirmiştir. Gene aynı adam, Allah'ın kendisini cezalandırması Âdem'i cezalandırmasından daha mı zordur sanıyor acaba? Hayır, hayır, hiç de zor değil! Fakat tatlı umutlarla kendini oyalamak, zayıflık göstermek, acze düşmek, görüşü kıt olmak, işte bunlar insanı perişanlığa sürükler, yıkıma götürür, rezil eder. İnsan günah işleyeceği sırada, Allah'ın yasaklarından kendisini sakındıran birisi yoksa, günahın çirkinliğine iyice bulaşır. Nefsinde meydana gelecek en büyük zulmü izlemiş olur. Gerçeği kendi gözüyle görmesini bilen, doğru yolu izleyen insan, günaha düşmemek için en büyük engeli, en etkili uyarıcıyı gene kendisinde arayıp bulmalıdır. Başka türlüsü nasıl olur? Bakınız Allah ne buyuruyor: *"Onlar Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler, zina etmezler. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını ergeç bulur. Kıyamet gününde onun azabı kat kat olacaktır. O azabın içinde hor ve alçak olarak ebedi kalacaktır."* [119]

401. yılında (miladî 1010-1011) Kurtuba'nın batı kesimindeki el-Kumri camiinde el-Hemedanî anlatmıştı. Ona da 375 yılında, Horasan'da İbn Sibeveyh ve Ebu İshak el-Belhî anlatmıştı. Onlara da Muhammed bin Yusuf, ona da Muhammed bin İsmail, ona da Kuteybe bin Said, ona da Cerîr; o el-A'meş'ten, o da Ebi Vail'den, o da Amr bin Şerhabil'den naklederek şöyle dedi: Abdullah bin Mesud[120] anlattı: *"Bir adam geldi, Hazreti Peygamber'e sordu:*

-Ey Allah'ın Elçisi, Allah katında en büyük günah nedir?

-Seni yaratan Allah olduğu halde, Allah'a ortak koşmandır, dedi Allah Resulü.

-Bundan sonra hangisidir? diye sordu o adam.

-Yemeğini paylaşacağı korkusuyla çocuğunu öldürmendir.

-Daha sonra hangisi?

-Komşu karısı ya da kızıyla zina etmendir, dedi."

Allah Kur'an'da bu hadisi destekleyen bir âyet indirmiştir: *"Onlar Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar; Allah'ın haram ettiği canı haksız yere öldürmezler, zina etmezler."*[121] Gene başka bir âyet: *"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun. Allah'a ve âhiret gününe inananlardansanız, Allah'ın dinini uygulamada onlara karşı sizi acıma duygusu tutup engellemesin."* [122]

El-Hemedani anlattı. O da Ebu İshak el-Belhi ve İbn Sibeveyh'den, onlar da Muhammed bin Yusuf'tan, o da Muhammed bin İsmail'den, o da el-Leys'den, o da İbn Şihab ez-Zuhri'den, o da Ebu Bekir bin Abdurrahman bin Haris bin Hişam ve Said bin el-Müseyyib'den –ki her ikisi de Beni Mahzum kabilesindendi– ve Ebu Seleme bin Abdurrahman bin Afv ez-Zuhri'den nakletti: Salat ve selam üzerine olsun, Allah'ın Elçisi şöyle buyurdu: *"Zina eden, mümin iken zina edemez."* Muhammed bin İsmail'e kadar aynı ravi zinciriyle bir başka hadisi, Muhammed bin İsmail Yahya bin Bekir'den, o da el-Leys'den, o da Ukeyl'den, o da İbn Şi-

hab'dan, o da Ebu Seleme ve Said bin el-Müseyyib'den[123], onlar da Ebu Hureyre'den[124] naklederek: *"Salat ve selam üzerine olsun, Hz. Peygamber mescidde iken bir adam geldi ve 'Ey Allah'ın Elçisi, ben zina ettim' dedi. Allah'ın Elçisi yüzünü öte yana çevirdi. Adam dört kez aynı sözü yineledi. Böylece kendi kendine dört kez tanıklık yapmış oldu. Allah'ın Elçisi, selam üzerine olsun, adamı çağırdı ve 'O anda aklın başında mıydı?' diye sordu. 'Evet' dedi adam.*

'-Kadın namuslu, evli biri miydi?' diye sordu: [125]

'Evet', dedi adam. O zaman Allah'ın Elçisi:

'-Götürün onu ve recmedin! dedi.' İbn Şihab şunları da ekledi: *"Cabir bin Abdullah'ın şunları söylediğini nakletti, bir ravi: "Ben de onu recmedenler arasındaydım. O adamı musalla taşı üzerinde recmettik. Taşlar adamda yara bere açmaya başlayınca, kaçtı. Boş, taşlı bir alanda onu yakaladık ve orada recm ettik."*

Mabeynci Cafer'in azatlı kölesi Ebu Said, Kurtuba Ulu Camiinde anlatmıştı bize: Ebu Bekir el-Mukri'den aktarıyordu. O da Ebu Cafer bin en-Nahhas'tan, o da Said bin Bişr'den, o da Ömer bin Rafi'den, o da Mansur'dan, o da el-Hasan'dan, o da Hattan bin Abdullah er-Rikaşi'den, o da Ubade bin es-Samit'ten[126], o da Allah'ın Resulü'nden aktarıyordu, salat ve selam üzerine olsun! Buyurdular: *"Dikkatle dinleyiniz şu söyleyeceğimi, dikkatle dinleyiniz: Allah kadınların izleyeceği yolu açıkça göstermiştir. Bekar kadın bekar erkekle zina ederse cezası (seksen) değnek ve recmdir."* Ne çirkin, ne yüz kızartıcı bir günah ki, Allah bunu işleyen kişinin yakalanıp herkesin gözü önünde teşhir edilmesini ve çok ağır biçimde cezalandırılmasını bildiren vahiy indiriyor, recm cezası veriyor. Ayrıca bu cezanın, suçlunun yakınları gözü önünde uygulanmasını istiyor. Dinsiz ve imansızların dışında, bütün müslümanlar, evli olan *(muhsan)* kişinin zina yapması halinde, öldürülünceye kadar taşlanması, recm edilmesi konusunda söz birliği etmişler-

dir. Ne çirkin, ne korkunç bir ölüm! Ne kötü bir ceza! Ne ağır işkenceler içermekte bu ceza! Rahat ölümden ne denli uzak bir ölüm!

El-Hasan bin Ebi'l-Hasan, İbn Rahaveyhi, Davud ve arkadaşları gibi birtakım bilginler zina edene recm ile birlikte yüz değnek vurulmasını benimsiyorlar. Bu düşüncelerini Kur'an'a ve Allah Resulü'nün sünnetine dayanarak kanıtlıyorlar. Ayrıca Hz. Ali'nin, Allah kendisinden razı olsun, evli, namuslu, hür bir kadına *(muhsana)* zina suçundan dolayı uyguladığı, yüz değnek vurulduktan sonraki recm cezasına dayanıyorlar. Hz. Ali buyurdu: *"Allah'ın kitabına dayanarak o kadına yüz değnek vurdurdum. Allah Resulü'nün sünnetine dayanarak da recmettirdim."* Şafiiler de bu görüştedirler. Kusursuz bir ravi zinciriyle gelen hadise dayanan artık ceza yasal bir buyruktur ve kabul edilmesi gerekir.[127]

Haricilerin küçük bir kısmı dışında müslüman fırka ve mezheplerdeki uygulamaya uygun düşmekte olan ve herkesce kabul edilen şer'i delillerden biri *'icma-i ümmet'*e göre bir müslümanın kanı yasal olarak ancak şu nedenlerle akıtılabilir: imandan sonra küfre, imansızlığa düşerse; kısaca kısas gerekirse; Allah ve Resulü'ne karşı alçakçasına savaş açarsa. Ayrıca yeryüzünde bozgunculuk yaparak müslümanlara karşı, geri dönmemek üzere, vazgeçmemecesine savaşa kalkarsa; evlendikten sonra zina yaparsa. İşte, Allah'ın belirttiği gibi, inançtan sonra inançsızlığa düşüş, Allah'a karşı çıkış, yeryüzünde O'nun kitabına karşı koyup, dinine karşı geliş büyük bir suçtur, çirkin bir günahtır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz. Sizi ağırlanacağınız bir yere sokarız."*[128] Gene buyuruyor: *"Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; ancak bazen küçük günah işlerler, ama kuşkusuz onlar için Rabbinin bağışı, afv ve mağfireti geniştir."*[129] Büyük günahların ne olduğu konusun-

da tüm din bilginleri aynı görüşte değildir. Ama gerçek olan bir husus var: hepsi de zinayı büyük günahların başında saymaktadırlar. Bu konuda aralarında görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah kitabında, kendisine şirk, ortak koşma bir yana bırakılırsa, yedi günah için cehennem ateşi vaad etmiştir. Bunlar büyük günahlardır. Zina onların ilkidir. Evli kadınlara zina suçu yükleyerek iftira etmek de onlardan biridir. Büyük günahlar Allah'ın kitabında çok açık biçimde açıklanmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz dört günah dışında insan tekini öldürmek gerekmez dedik. Küfre dönmeyle ilgili olarak söyleyecek olursak, eğer küfre giren yeniden İslâm'a dönerse, ya da haraçlı zımmi durumuna düşerse, daha önceden mürted değilse, pişmanlığı kabul edilir ve ölüm cezası kaldırılır. Öldürme suçuna gelince, kimi fıkıh bilginlerinin görüşüne göre, maktulün velisi diyet almayı kabul ederse, ya da bilginlerin ortak görüşüne göre, katili affederse, ölüm cezası düşer. Yeryüzünde bozgunculuk ederek Allah'a karşı gelme suçuna gelince, eğer suçlu, ele geçirilmeden önce tövbe ederse, ölüm cezası kalkar. Ama zina suçu hiç de böyle değil. Bizim düşüncemizi ister paylaşsın ister karşı çıksın, hiçbir din bilgini zina eden evli kadının cezasının kaldırılması yolunda bir görüş ileri sürmez. Bu bağlamda ölüm cezasının kalkması imkânsızdır. Aşağıdaki hadis zinanın çirkinliğini en açık biçimde gözler önüne sermektedir. Kadı Ebu Abdurrahman anlattı bize. O, kadı Ebu İsa'dan, o da Abdullah bin Yahya'dan, o da babası Yahya bin Yahya'dan, o da el-Leys'den, o da ez-Zuhri'den, o da el-Kasım bin Muhammed bin Ebi Bekr'den, o da Ubeyd bin Umeyr'den naklettiğine göre, Allah razı olsun, Ömer bin el-Hattab [130] halifeliği sırasında Huzeyl kabilesinden birtakım insanları cezalandırdı. Aralarından bir genç kız öne çıktı. Ona sahip olmak isteyen bir erkek de onu izledi.

Kız o adama bir taş attı. Taş adamın ciğerini deldi. O zaman Hz. Ömer *"Bu adam Allah tarafından öldürüldü. Kan bedeli, diyet ödemeye gerek yok!" dedi.*

Eğer Yüce Tanrı zina suçuna dört tanık istemişse -ki normal prosedürde öteki suçlar için iki tanık yeterlidir- salt fuhşun, pornonun insanlar arasında yayılmasını önlemek, ondan kullarını korumak içindir. Çünkü gerçekten zina büyük bir günah, yüz kızartıcı bir suç, çok çirkin bir iştir. Nasıl yüz kızartıcı olmasın? Elinde en ufak bir kanıtı olmadan, hiçbir bilgisi olmadığı halde, müslüman kızkardeşini zina ile ya da erkek kardeşini zina ile suçlayan kişi büyük bir günah işlemiş sayılır. Yarın, öte dünyada cehennem ateşine hak kazanır. Kur'an'ın bildirdiği ölçüler çerçevesinde, yaptığı kötülükten ötürü seksen değnek vurulması gerekir.

Allah kendisinden razı olsun, İmam Malik'e[131] göre, *hadd-ı kazf,* zina ile suçlama suçu dışında kinaye yoluyla, ortada açıkça bir kanıt olmadıkça, ceza uygulanmaz. Yukarıda adı geçen ravi zinciriyle el-Leys bin S'ad'dan, o da Yahya bin Said'den, o da Muhammed bin Abdurrahman'dan, o da annesi Amre binti Abdurrahman'dan, o da, Allah kendisinden razı olsun, Ömer bin el-Hattab'dan naklettiği bir hadiste: Hz. Ömer bir başkasına "Benim babam da annem de zina yapmıştı" diyen bir adama değnek vurdurmuştur. Uzun bir hadiste belirtildiğine göre *icma-i ümmet gereğince* -ki bizim bildiğimiz hiçbir bilgin aykırı bir görüşte bulunmamıştır- bir insan başka birisine "Ey kafir!" veya "Ey Allah'ın dokunulmasını yasak ettiği canı öldüren katil!" dese, ona yasal ceza verilmez. Çünkü bu suçlamanın gerçekliği herhangi bir müslümanın, erkek ya da kadının, aleyhinde saptanmaması için bir önlemdir bu. Kesin birşey belirtirken Allah'tan sakınılması gerektiğini vurgulamaktır.

Allah kendisinden razı olsun, gene aynı şekilde İmam Malik'e göre, İslâm'da *hadd-ı kazf* dışında hiçbir ceza yok

ki, ölüm cezası gereksiz olsun ve yürürlükten kalksın. Gerçekten de bu *'kazf'* cezası, kendisine ölüm cezası gereken birine uygulanacaksa, önce *kazf* cezası, daha sonra ölüm cezası uygulanır. Yüce Allah buyuruyor: *"Namuslu kadınlara zina suçu atıp da, sonra bu suçlamalarını kanıtlamak için dört tanık getirmeyenlere seksen değnek vurun. Onların tanıklığını artık kesinlikle kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir. Ancak bundan sonra tövbe edip uslananlar hariç.."* [132] Ve gene buyuruyor: *"O, namuslu, birşeyden habersiz, inanmış kadınlara zina iftirasında bulunanlar hem bu dünyada, hem de öte dünyada lanetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır."* [133] Allah'ın Elçisi'nden rivayet edildiğine göre, *'lian'* [134] konusunda yukarıda zikredilen öfke ve lanetle ilgili olarak, bunların zina suçlamasının gerektirdiği cezayı gerektirecek sözler olduğu anlaşılmaktadır.

El-Hemedani'nin bize Ebu İshak'tan, onun da Muhammed bin Yusuf'tan, onun da Muhammed bin İsmail'den, onun da Abdulaziz bin Abdullah'tan, onun da Süleyman'dan, onun da Sevr bin Yezid'den, onun da Ebu'l-Gays'dan, onun da Ebu Hureyre'den, onun da Allah'ın Elçisi'nden, salat ve selam üzerine olsun, naklettiği bir hadiste Allah'ın Elçisi buyurdu:

"-Yedi büyük tehlikeli günahtan sakınınız.

-Bunlar hangileridir, ey Allah Elçisi? dediler.

-Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, bir insanı Allah'ın haram ettiği şekilde haksızca öldürmek, faiz alıp vermek, yetimlerin malını yemek, savaş gününde kaçmak, hiçbir şeyden haberi olmayan namuslu, gafil, inanmış kadınlara zina iftirasında bulunmak, dedi."

Kuşkusuz, zinada, haramı mübah kılma, neslin bozulması, Allah'ın kesinlikle hoşlanmadığı karı koca ayrılığı gibi, hoş olmayan durumlar vardır. Aklı başında bir insan ya da birazcık ahlâklı olan kişi zinaya hiç yönelmez. Ona ke-

sinlikle önem vermez. Eğer insandaki bu cinsel arzu ögesi o denli önemli olmasaydı ve bu ögenin insana hakim olacağından emin olunmasaydı, Allah bekârlar için zina cezasını hafifletmez, evliler için de ağırlaştırmazdı. Hem biz müslümanlarda, hem de eski dinsel yasalarda bu vardır. Bu hep yürürlüktedir, hiç yıkılmamıştır; *'nesh'* edilmedi ve edilmeyecektir. Öyleyse, kullarına bakan, koruyan, gözeten Yüce Tanrı'ya hamd olsun! Yaratıkları arasında, O'nu yalnızca, büyük işler ilgilendirmez, ama aynı zamanda en küçük ayrıntılar da ilgilendirir. Âlemlerdeki gücünün, kudretinin büyüklüğü en küçük şeyleri görmesini engellemez! Yüce Tanrı'nın bildirdiği gibi: *O Allah ki O'ndan başka Tanrı yoktur. Daima diridir. Yaratıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne bir uyku tutar."* [135] *"Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya çıkanı bilir."* [136] *"Gizliyi de, açığı da bilir."* [137] *"Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığında birşey Rabbinin bilgisinden kaçmaz."* [138]

İnsanın işleyebileceği en büyük suç Allah'ın kulları üzerine gerdiği koruyucu örtüyü yırtmasıdır. Bu bakımdan genç bir çocuğu bağrına basıp menisi gelinceye kadar bırakmayan bir adam hakkında, Ebu Bekir Sıddık'ın [139], Allah kendisinden razı olsun, verdiği karar oldukça ilginçtir. Bize pek çok şey öğretmektedir: Hz. Ebu Bekir, o adamı pestilini çıkartıncaya dek döğdürdü ve adam sonunda öldü. Aynı şekilde, bir adamın kendisine sarılmasına izin vererek adamın boşalıp menisinin gelmesini sağlayan genci öldürünceye kadar döğdüren prensin içtihadı karşısında Allah kendisinden razı olsun, İmam Malik hazretleri çok duygulanmış ve hayran kalmıştır. İmam Malik'in bu tutumu böylesi bir dürtünün ve bunun nedenlerinin ne denli çirkin olduğunu açıkça göstermektedir. İçtihadda bu denli aşırı bir tutum doğrusu bizim görüşümüze aykırı[140], fakat bilginlerin çoğu, bu görüştedir. Pek çok insan da bu görüşü benimsemiştir.

Bizim görüşümüz ise, el-Hemedani el-Belhî'den, o da el-Farabî'den, o da el-Buhari'den, o da Amr'dan, o da Bekir'den, o da Süleyman bin Yesar'dan, o da Abdurrahman bin Cabir'den, o da babasından, o da Ebu Bürde el-Ensarî'den nakletti: el-Ensarî şöyle dedi: *"Salat ve selam üzerine olsun, Allah Elçisi'nin şöyle dediğini işittim: 'Allah'ın bildirdiği cezalarda, yalnızca biri dışında, on değnekten fazla vurulmaz.'* Ebu Cafer Muhammed bin Ali en-Nesaî eş-Şafiî de bu görüştedir. Allah kendisine rahmet etsin!

Lut kavminin işlediği eşcinsellik konusuna gelince, bu çok kötü, çok korkunç ve çok çirkin bir iştir. Allah buyuruyor: *"Siz, sizden önce evrende hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?"* [141] Allah bu çirkin işi yapanlar üzerine, ibret olsun diye taş yağdırmıştır. [142] Allah rahmet etsin, Malik'e göre, bu durumda hem 'fail'e hem de 'meful'e, ister evli olsun ister bekâr, recm gerekir. Allah'ın bu çirkin işi yapanlara verdiği cezayı, yani her ikisinin de, hem yapanın hem de yapılanın recm edilmesi gerektiğini bildirmesini kimi Malikiler bu konuda kanıt olarak kullanıyorlar. *"Rabbin katında işaretlenmiş taşlar, bu zulümlerden uzak değildir, bu azabı hak etmişlerdir."*[143] Şimdi buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Kim böyle bir zulmü işlerse, taşlar ona o denli yakın demektir. Bu konudaki düşünce ayrılıklarını anlatmak istemiyoruz. Konumuz o değil. Allah kendisinden razı olsun, Hazreti Ebu Bekir'in bu suçu işleyen birisini diri diri yaktırdığını Ebu İshak İbrahim bin es-Sırrî[144] anlatmıştı. Ebu Ubeyde Ma'mer bin el-Müsenna[145] bu şekilde yakılan kişinin adını bile veriyor: "O kişi Şüca bin Varka el-Esedi idi. Ebu Bekir onu ateşte yaktırdı. Çünkü kadın gibi kendini kullandırıyordu."

Fakat bilge kişi için günahlardan kaçmanın pek çok yolu vardır. Allah kullarına, kimi şeyleri yasaklamışsa, mutlaka karşılığında daha iyi ve daha güzel helâl şeyler koymuştur. O'ndan başka Tanrı yoktur!

Bu bağlamda, öğüt kabilinden, insanın tutkusuna bağlanıp yenik düşmesinden kaçınması gerektiğini vurgulayan bir şiir yazdım *(Tavîl)*:

"Kendi kendime diyorum ki, açık olan kapalı olan gibi değildir; insanlar ölümlüdür, ölümlünün çocuğudur her insan.

Nefsini küçük düşüren, şerefini zedeleyen şeylere karşı kendini koru; tutkuyu bırak, çünkü tutku yokluk kapısının anahtarıdır.

Gördüm ki sevdanın başlangıcı tatlı, kolay ve hoş; fakat sonu pek acı oluyor; sevda yolları pek tehlikeli.

İnsanın bu dünyada alacağı tad nedir ki? Çünkü çok geçmeden ölüm gelip çatıyor, dayanıyor kapıya; Lakem'in oğlu Nuh gibi iki kez ömür sürse bile.

Öyleyse, bu denli kısa süren bir dünyaya bel bağlama! Bizim fani oluşumuzu bizzat bu dünya haber veriyor.

Fakat insan bu dünyayı ancak ona sahip olunca bırakıyor; nice insanlar onu bırakıyor ama gönüllerinde hep ona bağlı kalıyor.

Henüz sütü olmayan genç düveler durumundaki umutlarını bırakan kişi, memeleri sütle dopdolu inekler halindeki umutlarını bırakan kişi gibi değildir elbet.

Her kim gönlünden geçirdiği bir nesneye kavuşsa, âşığın sevgilisine duyduğu aşkla ve ilgisiz birinin umursamazlığıyla karşılasa bunu.

Allah katında kurtuluşa ermeye en lâyık kişidir o; firdevs cennetinde, tahtlar üzerinde oturmaya hak kazanandır o.

Bir insan neyi istediğini iyi bilirse, öteki insanların sahip olduğu herşeyin geçiciliğini kolayca farkeder.

Bir kimse Rahman'ı tanısa, emirlerine kesinlikle karşı gelmez, dünyadaki tüm krallıkları kendisine verseler bile.

Takva ve dindarlık yolu yolların en iyisidir. Uzak görüşlülükle bu yola girenlerse yolcuların en iyisidir.

Tam tersine, kim bu yoldan saparsa, çok sıkıntı çekecektir; duygularına hakim olamayıp kendini tutamayansa, hiç kuşku yok mutsuz olacaktır.

Bu yola, saf gönlüyle, engin ruhuyla, yumuşak ve güzel huyuyla yönelenlere ne mutlu!

Onlar kimi ruhları içinden kemiren gizli kinlerden uzaktır; sultanların şeref ve izzetinin, dilencilerin güvencesinin iki katına sahiptirler.

Dolayısıyla onlar diledikleri gibi yaşarlar, diledikleri gibi ölürler; ebedî âlemde mutlu, güleryüzlü ve sevimli olarak ebedî kurtuluşa ererler.

Onlar, karanlıkları yırtarak kâinatı aydınlatan ışık sayesinde şehvani isteklerine karşı koydular.

Bedensel isteklerini de karşılamamış olsalardı, onları meleklerden ayırd edemezdiniz.

Öyleyse ey Rabbim onlara ön sırayı ver, onları daha da mutlu kıl; nereye giderlerse gitsinler, yardımını, bağışını ve nimetlerini esirgeme onlardan.

Ve sen ey nefsim, metin ol, asla yılma! Öte dünyada ebedî mutluluğu kazanmaya çalış.

Eğer tutkuda gösterdiğin çabayı inceleyecek olursan, göreceksin ki böyle davranmak gereksiz, doğrusu hiç de böyle değil.

Çünkü Yüce Tanrı, dinini son derece açıkça, Samanyolu'ndaki yıldızların parlaklığından daha canlı bir berraklıkla bildirmiştir tüm insanlığa.

Öyleyse ey nefsim, kurtuluşa doğru koş; keskin ince ağızlı, bilenmiş kılıçlar gibi ol, nüfuz et iyice derinlere.

Çünkü, eğer insanlar yaratılış incelikleri üzerinde dü-

şünselerdi, niçin yaratıldıklarını araştırsalardı, hiçbir insan gülme nedir bilmezdi."

İFFET

Aşkta insanın gözetmesi gereken en önemli şey iffetli olması, cinsel eğilimlerde kendini tutması, günahları bırakması ve fuhuştan sakınmasıdır: Yaratıcısının kendisine sunduğu ödüle, ebedi âlemdeki sonsuz nimetlere ilgisiz kalmamasıdır. Kendisine bol bağışta bulunan, yaratıklar arasında üstün bir yer veren, emir ve yasaklarını belleten, peygamberler gönderen, kelâm-ı kadimini her zaman kendisine yol gösterici kılavuz yapan Mevlâsına asi olmamasıdır. Bütün bu saydıklarımız O'ndan bize bir yardımdır, bize büyük bir ihsandır.

Kalbi bozuk, gönlü bir tutkunun esiri, tutkusu çok aşırı olan kimse sonunda öylesine sevinir, öylesine sevinir ki şehevi duygusu üste çıkar, aklına egemen olur; dinini alaşağı eder. İşte bu adam, eğer özeleştirisiyle, özgüveniyle, nefsini güçlendirirse, kendini yüreklendirirse, onun nefsi *"her zaman kötülüğü emreden bir nefistir."*[146] Yüce Allah'ın kendisine hazırladığı azabı hatırına getirecektir. Yaratıcısına yaptığı büyük saygısızlığı düşünecektir. Oysa O, onu her an görmektedir. Dönüş gününe ve Tanrı huzuruna çıkış gününe karşı nefsini uyaracaktır. Azabı şiddetli, fakat aynı zamanda Rahman ve Rahimdir Allah; varlığı kanıt istemez. O adam ise, *"gaybları, en gizlileri bilen Allah'ın "*[147] huzurunda *"Allah'a sağlam ve temiz bir kalb getirmenin dışında, ne malın ne çocukların yarar sağladığı bir günde"*[148] kendini savunacak hiç kimsenin bulunmadığını bizzat kendi gözleriyle görecektir. *"O gün yer başka yere, gökler de başka göklere değiştirilir."*[149] Gene *"o gün her nefis yaptığı her hayrı karşısında hazır bulacaktır, işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi ara-*

sında çok uzak bir mesafe olmasını arzu edecektir."[150] *"O gün bütün yüzler O diriye ve yöneticiye çevrilmiş, O'nun önünde eğilecektir; zulüm yüklenen ise perişan olacaktır."*[151] *"O gün yaptıklarını önlerinde hazır bulacaklardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."*[152] *"Herşeyi bastıran o büyük felaket günü geldiği zaman, o gün insan neyin peşinde koşmuş olduğunu hatırlar. Gören kimseler için cehennem ortaya çıkarılmıştır. Artık kim azarsa ve dünya hayatını tercih ederse, gideceği yer cehennemdir. Ama kim Rabbinin makamından, O'nun huzurunda duracağı andan korkar ve nefsini kötü, çirkin tutku ve heveslerden korursa, gideceği yer kuşkusuz cennettir."*[153] *"Biz her insanın yazgısını boynuna geçirdik. Diriliş gününde önünde göreceği açık bir kitap çıkaracağız karşısına. 'Oku kitabını'. Kendinden hesap sormak için bugün kendi nefsin sana yeter."*[154] *Kıyamet gününde günahkârlar "Vah bize, bu kitap da ne oluyor? Küçük büyük hiçbir şey bırakmamış, yaptığımız herşeyi sayıp dökmüş!!!" der.* [155]

Öyleyse kalbini, demirhindi ağacının ateşinden daha hararetli bir ateş üstünde ikiye katlayan, iki ağzı da bileğilenmiş bir kılıçtan daha keskin bir nesne üstüne böğrünü dayayan, acı salatalıktan daha acı bir yutkunmayla boğazını yakan, arzu ettiği, hele hele engel de yoksa, elde edeceğine iyice inandığı ve tadını çıkarmaya hazırlandığı şeylerden nefsini frenleyerek kendini vazgeçirmeye çalışan insana ne demeli? İşte bu adam, diriliş günündeki sevinci tatmaya, yarın mutlu olmaya, ödül yerinde, cennette Allah'a yakın insanlar arasında bulunmaya, ebedî âlemde her tür kaygıdan ve boğucu sıkıntılardan uzak olmaya, bu dünyada çektiği çileler karşısında tüm ölülerin dirileceği günde Allah'tan selâm ve güvence almaya en lâyıktır.

Doktor Ebu Musa Harun bin Musa anlattı bana: "Kurtuba sakinleri arasında güzel yüzlü, yakışıklı bir genç tanırdım. İbadete çok düşkündü. Bu dünyadan el-etek çekmişti. Onun bir din kardeşi vardı. Aralarından su sızmazdı. Bir

akşam o kardeşini ziyarete gitti. Geceyi onun evinde geçirmeye karar verdi. Olacak ya, ev sahibi bir ihtiyacı için uzaktaki tanıdıklarından birinin evine gitmek zorunda kalmıştı. Çabucak eve dönerim umuduyla evinden ayrıldı. Bizim delikanlı evde arkadaşının hanımıyla kaldı. Kadın son derece güzeldi ve misafiri gibi gençti. Ev sahibinin yokluğu sokaklarda gece bekçisinin sesi duyuluncaya kadar sürdü; gece uzadı, vakit ilerledi ve adamın evine dönmesi mümkün olmadı. Saatin iyice ilerlediğini gören ve o gece artık kocasının eve dönmeyeceğine aklı kesen kadın, delikanlıyla ilişkide bulunmayı kafasına koydu. Gence yaklaştı. Onu tahrik ederek kendine çekti. Yanlarında Allah'tan başka bir üçüncü kişi yoktu. Delikanlı kadına sahip olmayı denedi. Neden sonra aklı başına geldi. Allah'ı düşündü. Sonra parmağını yanan kandilin alevine koydu ve tabii parmağı yandı. O zaman "Ey nefsim bu acıya katlan! Cehennem ateşi yanında bu nedir ki!" dedi. Kadın ise gördüğü bu manzara karşısında heyecandan donup kaldı. Fakat heyecanı geçince yeniden istedi. İsteğinde diretti. İnsanda yaradılıştan varolan şehevi arzu delikanlının bedenini de iyice sarmıştı. Ama az önceki davranışını gene yineledi. Şafak ağarıncaya dek bu mücadele böyle sürdü. Şafak sökünce şehadet parmağı tümden yok olmuş, kandilin aleviyle yanmıştı." Kudurgan bir arzuyla şehvetin tuzağına düşmeseydi, acaba bu genç nefsine karşı verdiği savaşta bu noktaya ulaşabilir miydi? Onun bu tutumunu Allah'ın hesaba katmayacağını mı sanıyorsunuz? Hayır, hayır, mutlaka gözönünde tutacaktır. O bunu hesaba katacak kadar bağışlayıcıdır, ikram sahibidir ve ilmi sonsuzdur.

Kendisine çok güven duyduğum bir kadın anlatmıştı bana. Kendisi kadar güzel bir genç ona âşık olmuş; o da o gence âşık olmuştu. Aşklarını herkes duymuştu. Bir gün buluştular, başbaşa kaldılar. Genç ona "Gel haydi hakkı-

mızda söylenenleri gerçekleştirelim!" dedi. "Hayır olmaz," dedi kadın. "Vallahi, Allah'ın şu sözünü okudukça ne şimdi, ne de hiçbir zaman olmaz: *'Dünya için birbirine dost olanlar o gün düşman olurlar; ancak Allah'tan korkan, Allah için dost olanların dostlukları sürer'."* [156] Aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra helâl yolla birleştiler, evlendiler.

Gene dostlarımdan kendisine güven duyduğum birisi anlatmıştı: Bir gün kendisi kadar genç ve güzel bir kızla yalnız kalmıştı. Kız bu anlamda bazı girişimlerde bulununca bizim arkadaş ona şöyle dedi: "Hayır, henüz olmaz. En büyük arzum sana kavuşmaktı. Bana bunu bağışlayan Allah'a karşı duyduğum şükür duygusu senin bu isteğini reddedip O'nun emirlerine uymamı söylüyor içimden." Ömrüme yemin ederek söylüyorum, böyle bir davranışa geçmiş zamanlarda bile ender rastlanır. İyinin gidip kötünün geldiği şu içinde yaşadığımız zamana ne demeli öyleyse?

Hepsi doğru ve yaşanmış gerçekler olan tüm bu anlattıklarımızı hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde iki şıkta toplayabiliriz: birincisi, bu tür işlerin dışında başka şeylere yönelen, bunlardan daha iyisinin bulunacağına inanan bir tip vardır. Bu tipler bir iki sözcükle, bir iki gün peşinde dolaşmakla gönül avcılarının tuzağına kolay kolay düşmez. Ama bu avcılık uzun süre sürerse, huyları yavaş yavaş değişir, yumuşar; hovardalığın, baştan çıkarılmanın görünmeyen gizli yöntemlerine kendilerini kaptırabilirler. Fakat Allah onların gönüllerinde besledikleri iyi niyetleri, yani onların çirkinliklere, kötü yollara düşmekten Allah'a sığındıklarını iyi bildiği için, kendilerini o yola götürecek sebebleri ortadan kaldırır. Çünkü onlar doğru yol peşinde koşarlar. O'ndan başka Tanrı yoktur! İkincisi ise, tam bu anda devreye giren basiretli, uzak görüşlü birine işi düşen ya da şehevi arzunun yükselmesini o anda engelleyen, vazgeç-

me düşüncesine sahip bir tip vardır. Çünkü Allah bu tiplere de iyilik yapmak istedi. Allah bizleri de kendisinden korkan, O'ndan umudunu asla kesmeyen kullarından etsin!

Bana Ebu Abdullah Muhammed bin Ömer bin Mada anlattı. Mervan oğullarının güvenilir kişilerinden naklediyordu. Onlar da aşağıdaki öykünün senedini Ebu'l-Abbas el-Velid bin Ganim'e kadar götürüyordu. Bu sonuncusu şunları anlattı: Halife İmam Abdurrahman bin el-Hakem[157] askeri seferleri nedeniyle uzun zaman saraydan ayrılmak zorunda kalmıştı. Dolayısıyla sarayı kendisinden sonra hilafete geçecek olan oğlu Muhammed'e, emanet etmişti. Terasta ona bir daire tahsis etmişti. Geceleri orada kalması, gündüzleri orada çalışması gerekiyordu. Oradan bir an bile ayrılmasına izin vermemişti. Her gece onunla birlikte kalsın diye bakanlardan birini ve sarayın muhafızlarından bir delikanlıyı görevlendirdi. Prens ailesinden hiç haber almaksızın bu durumda yaşadı uzun bir süre. O zamanlar aşağı yukarı yirmi yaşındaydı. Geceyi onunla birlikte geçirme nöbeti bana gelmişti. Benimle birlikte o gece yakışıklı, genç, parlak yüzlü bir muhafız nöbet tutuyordu. O zaman "Korkarım bu gece Muhammed bin Abdurrahman kendini yıkıma götürecek bir günah işleyecek, İblis'in süslü oyununa gelecek ve şeytana uyacak" dedim kendi kendime. Dış terastaki odama yatmaya gittim. Muhammed ise Müminlerin Emirinin harem dairesine bakan iç terastaki odasına çekilmişti. Genç ve yakışıklı muhafıza gelince, o da merdiven girişinin yanında öbür uçtaydı. Prensi dikkatle gözlemeye başladım. O benim uyuduğumu sanıyordu ve kendisini gördüğümü farketmemişti. Gecenin bir bölümü geçti. Bir ara onun yatağından doğrulduğunu gördüm. Kısa bir süre yatağın üstünde kaldı. Sonra şeytanın kötülüğünden Allah'a sığındı, dua okudu, yeniden yatağına girdi. Bir müddet sonra tekrar kalktı, gömleğini giydi. Yatak-

tan çıkmaya hazırlandı. Sonra durdu, gömleğini çıkardı ve yattı. Fakat üçüncü kez kalktı. Gömleğini giydi, bacaklarını yatağın dışına çıkardı, aşağı salladı. Bir süre bu şekilde kaldı. Sonra nöbetçiyi ünledi. Nöbetçi ona cevap verince "Terastan in, alttaki salonda kal!" dedi ona. Nöbetçi bu emre hemen uydu. O aşağı salona inince Muhammed ayağa kalktı, kapıyı içerden kapattı ve yatağına döndü. O andan itibaren anladım ki, Allah onun iyiliğini istiyordu."

Bana Ahmed bin Muhammed el-Cesur anlattı. O Ahmed bin Mutarraf'tan, o da Ubeydullah bin Yahya'dan, o da babasından, o da Malik'ten, o da Habib'den, o da Abdurrahman el-Ensari'den, o da Hafs bin Asım'dan, o da Ebu Hureyre'den, o da salat ve selam üzerine olsun, Allah Resulü'nden naklediyordu. Allah Resulü buyurdu: *"Kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde, Allah'ın gölgesinde gölgelendireceği yedi tip insan vardır: adaletli imam, devlet başkanı, Yüce Allah'a ibadetle büyüyen bir genç; gönlü camiye bağlı kişi; camiden ayrıldığı andan itibaren tekrar camiye dönünceye kadar kalbinden çıkarmayan adam; Allah için birbirini seven iki kişi, bu düşünceyle birleşirler, gene aynı düşünceyle ayrılırlar; yalnız başına olduğu zamanlarda Allah'ı anarak gözleri yaşla dolan adam; güzel ve soylu bir kadın kendisini çağırdığı zaman 'Ben Allah'tan korkarım!' diyen adam; sağ elinin verdiğini sol elinin bilmeyeceği şekilde sadakasını gizleyerek sadaka veren insan."*

İyi hatırlıyorum, bir toplantıya çağrılmıştım. O toplantıda tüm bakışları üstüne çeken, ahlâkı gönülleri fetheden biri vardı. Onunla sohbet etmeye, birlikte oturmaya herkes can atıyordu. Bu büyük bir zevkti, hatta şeref. Bu daveti içtenlikle kabul ettim. Vakit seher vaktiydi. Sabah namazını kıldıktan, dış giysilerimi giydikten sonra aklıma bir fikir geldi. Kafamdan dizeler geçti. Yanımda bir arkadaşım da vardı. "Niçin böyle başın öne eğik, sessiz duruyorsun?" de-

di bana. O dizeleri tamamlamadan cevap vermedim. Sonra o dizeleri yazdım, ona verdim. Gitmeye can attığım o toplantıya katılmak için oradan ayrıldım. İşte o dizelerin bir bölümü *(Tavîl):*

> *"Yokluğu seni uykusuz bırakan bir güzel mi seni baştan çıkardı? Gizemi kalbini yakan bir kavuşmanın serinliği mi aklını başından aldı, ne?*
>
> *Biraz sonra ayrılman gerekecek bir evin yakınlığı dolayısıyla mı böyle hüzünlüsün? Oysa, bu yakınlık olmasaydı, ayrılık da olmazdı.*
>
> *Senin için tadına doyulmaz lezzet acaba yerini hıyar acılığına mı bırakıyor? İçinde yaşadığın huzur yok oldu, yerini can sıkıntısı mı aldı?"*

Eğer ceza, azab ve mükafat olmasaydı, Yaratıcımıza gereği gibi şükretmek için ömrümüzü tüketmek, bedenimizi yormak, takatimizi kesmek, tüm yeteneklerimizi kullanmak, tüm gücümüzü tüketmek zorunda kalırdık. Çünkü o Yaratıcı layık olmadığımız halde bizi türlü nimetlere boğdu; bize akıl verdi; bu akıl sayesinde bildik O'nu. Bize beş duyu verdi; ayrıca ilim, marifet ve sanat incelikleri nasib etti. Bizim için gökyüzünden yağmurlar yağdırdı. Bizi öyle ustaca yarattı ki, şayet kendi kendimizi biz yaratacak olsaydık hiç böyle yapamazdık, bunu kesinlikle başaramazdık, kendimize O'nun baktığı gibi bakamazdık. Bizi bütün yaratıkların en üstünü, en şereflisi yaptı. Kelâmını, kitabını gönderdi bize. Dinin karargâhını bizim aramızda kurdu. Doğrusu hakkımız olmadığı halde bizim için cenneti yarattı. Ancak oraya iyi ve güzel amel sahiplerinin girmesine rıza gösterdi, onlar için burası bir ödül yeri olsun diye. Allah buyurdu: *"yaptıklarına bir karşılık olarak..."*[159] Kendi yoluna bizi O götürdü. Gölgesinin yüzünü bize kendi gösterdi. Bize sonsuz bağışta bulundu. Üzerimize iyilikler yağdırdı,

minnet altında kaldı bizim hakkımızmış gibi. Onun bize borcu varmış gibi sanki. Kendisine boyun eğdiğimiz için verdiği nimetlerle bizi andı; o nimetler bizi güçlendirdi. Bize rızık verdi. İyilik ve erdemiyle bizi erdemli kıldı. Akılların erişemeyeceği, gönüllerin açıklayamayacağı bir cömertliktir bu. Kim Rabbini tanırsa, O'nun rızasının ve öfkesinin ölçüsünü iyi belirlerse, geçici zevkler ve fani arzular gözünde bir hiç kalır. Nasıl hiç kalmasın? Çünkü işitenin vücudunu titretecek, canını eritecek azap vaadleri var O'nun. Azabını bize öyle anlatmıştır ki neredeyse hiçbir umut kalmıyor insan için! Öyleyse bu cömert Hükümdara boyun eğmekten nasıl geri durabilir insan? Öyleyse niçin, her zaman üzüntüyle, pişmanlıkla son bulan, insanın başına binbir dert açan geçici zevklere bel bağlamalı? Kim bu zevklere dalsa, rezil rüsvay olmakta. Öyleyse niçin hâlâ yanlışta ayak diretmeli? Oysa öncü haberciler bize açıkça haber verdiler. Kervan sürücülerine kılavuzluk eden tellâl bizi karar noktasına doğru götürüyor; varacağımız yer ya cennet ya da cehennem. Ancak işte bu noktada kararsızlık göstermek açıkça şaşkınlıktır. Bu konuda bir şiir yazdım *(Münsarih):*

"Oyun ve eğlencesini kısalttı; hem aşkında hem şarap içişinde ölçülü davrandı.

Çünkü sürekli şarap içmek tek arzu değil; karaca yavrularını avlamak da tek amacı değil.

Kalbin uyanma zamanı geldi; onu çevreleyip örten örtüleri kaldırmanın tam zamanı.

Korktuğum başıma geldi; tüm sırların ortaya dökül eceği gün korkusuyla, kendisinin de şaşıracağı zevklerden habersiz.

Ey canım sıkı davran, kendini zorla, bırak bir yana tutku peşinde koşmayı, boş yere yorulma.

Kurtuluşa doğru koş, tutkunun doğuracağı kötülüklerden kurtulmak için tüm gücünü harca.

Belki böylece onun üstesinden gelirsin, etkisinden kurtulursun, alevli ateşine yanmazsın.

Ey sen, oyun oynayan, herşeyi şakaya alan! Zamanın sana karşı ne kadar sert ve acımasız olduğunu görmüyor musun? Korkmuyor musun zamanın belalarından?

Sana söylenen öğütlerden yalnızca zamanın sana öğrettiği ilginç dersleri tut.

Parlak gösterişi fani olan bu dünyayı ve kazananıyla dalga geçen bir kazancı boş ver gitsin.

Hiç kimse bu dünyanın bağrını delemedi. Kim bu kaleyi sarsmaya çalıştıysa, kale duvarlarından çok uzaklara fırlatıldı.

Kim Allah'ı gerçek anlamıyla tanırsa, bilirse, kendine güvenilir bir sığınak bulmuş demektir; gönlü ilahi güvence altında demektir.

Fani saltanat hiç ezeli saltanat gibi olur mu? Gerçek dindarlık sahte dindarlıkla bir tutulur mu?

Gerçekten dindar olan hiçbir zaman sapık biriyle eş tutulmaz. Doğru sözlü olanın yalanla dolanla ilgisi olmaz.

Eğer öte dünyada ceza olmayacağından emin olsaydık, eğer Allah'ın korkunç gazabından, öfkesinden korksaydık,

Eğer Allah'ın, yoldan çıkan, azıp sapan, sözleriyle, edimleriyle cinayet işleyen her kişiye hazırladığı cehennem ateşinden korksaydık,

Hiç tereddütsüz O'na itaat etmenin gereğine inanırdık; öte dünyadaki cezasına rağmen bizi tutku peşine sürükleyen herşeyi geri teperdik;

Bu dünyaya gönülden bağlanmayı kafamızdan çıkarırdık; ötedeki huzur için zühd ve takvanın gereğine ina-

nırdık ve yapardık. Bu dünyaya içten bağlananı sertçe eleştirirdik.

Çünkü bağlılarına bu dünyanın neler yaptığını gözümüzle gördük: ateş odunları ne hale getirirse, dünya da onları o hale getirdi.

Allah aşkıyla canlarını yoran nice insanlar, bu soylu yorgunluklarında bulmaktadırlar gerçek huzuru.

Nice insanlarsa, dünyanın çiçeklerini devşirme yolundalar, ama istediklerini elde edemiyorlar. Önlerine pek çok engel çıkıyor.

Bitmek tükenmek bilmeyen azgın hırsla çabalayarak arzu ettiklerini elde eden nice kişilerin, gene salt bu hırs yüzünden korktukları terslikler gelir başlarına.

Niceleri de dileklerine kavuşmak için onca çaba sarfederler; ama gerçekte aradıkları kendi yıkımlarıdır.

Oysa insanı krallara uygun yüksek konumlarda görürsün; ama ne yazık bu yüksek düzeyden en aşağı düzeye düşmekte yeniden.

Üzerinde dolaşarak ayakların çiğnediği, henüz yeni yeşermiş ekinlere benzemektedirler.

Nice insanlar üzüntüden ve mutsuzluktan dolayı kendilerini yiyip tüketirler; sürekli kendilerinden kaçan mutluluğun peşinde koşarlar.

Bunda şaşılacak kadar güzel bir frenleme yok mu? Akıl fikir sahibi bilge kişilerin güzel edebini daha da güzelleştirir bu frenleme.

Cehennem doğru yoldan sapan kötü insanlar için var olduğuna göre, nasıl böyle olmasın ki?

Ötede herkesin hesabının görüleceği gün, Allah onları rezil rüsvay edecek; onların büyük özenle saklayıp gizlediği, karışık ve karanlık işlerini açığa çıkarıp ortaya dökecektir.

Allah'ın rahmetiyle kayırdığı kişiler, O'nun bağışlarına fazlasıyla kavuşurlar.

Bu bağışların kıymetini bilmeyen kafasızlar, bilgisizler, Allah'ın kitabında belirttiği yasakları çiğneyerek bu nimetleri har vurup harman savururlar.

Böyleleri yarın Allah'ın gazabına ve hışmına uğramaya ve cezaya çarptırılmaya en layık kişiler değil midir?

O halde latif Rabbimize binlerce şükür olsun! O'nun kudreti bize şahdamarımız kadar yakındır, hamd olsun!

Dünyadaki bütün insanların, Arap olsun Acem olsun, rızkını veren O'dur.

Bize bağışladığı erdemlerden ötürü Allah'a sonsuz hamd olsun! Zamanın acı tecrübelerini bize yeniden göstermediği için O'na hamd olsun.

Yeri göğü emrimize veren, havadaki suyu, gökteki takım yıldızları hizmetimize sunan O.

Öyleyse iyi dinle, O'na başkaldıranları bırak bir yana! Odun yüküne ancak o odunları toplayan dayanabilir."

Gene bir şiir yazdım (Tavîl):

"Dünya sana parlak bir hayat sundu; ne ki parlaklığı çabuk solacak. Sunduğu lütuflar geri verilmesi gereken ödünç lütuflardır.

Sağlam görüşlü bir insan böyle bir hayatı gönlünden geçirir mi? Çünkü ölüm çok geçmeden kıskıvrak yakalamakta.

Göz bir saatlik kısa bir uykuyu ne yapsın? Oysa gördüğü manzaralar onun önemini kat kat artırmakta.

Fani, geçici bir dünyada karar kılmayı nasıl ister insan? Oysa burada ebedî kalmak için yaratılmadığını çok iyi bilmekte.

Nasıl olur da bir anlık dünyayı düşünür? Oysa öldükten sonra nereye gideceğini bile bilmiyor.

Uğraş olarak kurtuluşunu araması yetmez mi? Allah'ın azabından korkmak onu frenlemeye yeterli değil mi?

Bir anlık zevkin yakıcı, hiç sönmeyen ve gittikçe alevlenen ateşe sürüklediği canların umudu boşa çıktı.

Kendilerini dürten, gerçek amaçlarından saptıran, başka bir amaca doğru yönelten sürücüleri var o insanların.

Onlardan bir iş yapmaları isteniyor, fakat onlar başka bir iş yapıyorlar; güzergâhlarında belirtilen yoldan başka bir yöne sapıyorlar.

Bu şekilde giderlerse sonunda yollarının azaba çıkacağını bile bile dirilişlerini güçleştirecek, ayağa kalkışlarını zorlaştıracak bir işi yapmakta acele mi ediyorlar?

Farz olan işleri boş veriyor, artıklarıyla yetiniyorlar; onları Allah'a baş kaldırmaları ve gururlanmaları umutsuz etti.

Kendilerine belâ getiren işlerden hoşlanıyorlar; kurtuluşlarını sağlayacak işlerden nefret ediyorlar.

Kendilerini doğru yola çağıran Rablerinden yüz çeviriyorlar; aslında kaçmaları gereken birtakım kişilerin peşinden koşuyorlar.

Ey gurur kurbanı, tevbeye koş, pişman ol! Çünkü Allah'ın öyle bir yeri var ki ateşi hiç sönmez, alev alev yanar.

Ebedî âlem durup dururken fani âlemi seçme! İnsanın ne denli akıllı olduğunun kanıtı yaptığı seçimdir.

Biliyor musun acaba? Hakikat senin bırakıp geri teptiğin âlemde; oysa sen gerçekten çok tehlikeli ve sakıncalı yolları izliyorsun.

Aydınlık, ışıklı yolları bırakıyorsun, şaşkınlık ediyor-

sun; karanlık yollara sapıyorsun ve ayakların dolaşıyor, ağrıyor, sızlıyor.

Sonu pişmanlık olan oyun ve eğlencelerden hoşlanıyorsun; oyun eğlence bitiyor, ama can sıkıcı etkileri hiç bitmiyor.

Kuşkusuz zevklerin ve eğlencelerin bir sonu var; ama işlenen günahların doğurduğu olumsuz sonuçlar ve onların utancı hiç tükenmez.

Ey şaşkın, uyanık mısın? Çünkü şimdi gün ışığına çıktı eskiden gizli olan olaylar ve tutumlar.

Öyleyse Rabbinin hoşnutluğunu kazanmak için acele et! Yasaklarından sakın, çünkü yalazlı ateşi alev alev parlamakta.

Zaman geçtikte teker teker el çekiyor senden zevk ve eğlenceler; eğlentisi sana zarar açan, tavsiyeleri sana pahalıya mal olan bir dünyaca aldatıldın!

Hayat ve zaman bizden önce nicelerini böyle aldattı. Onların yaşadığı ıssız diyarlar bugün gözler önünde.

Geçmişi an, ondan ibret al; çünkü geçmişten ders almak akılları sivriltir, zekaları keskinleştirir.

O eski evlere hakim tepeler pek çok açgözlü ve zorba tarafından savunuldu; onların kazandığı zaferler düşmanlara karşı bir garanti belgesiydi.

Toprağın altına girdiler; darmadağınık oldular; ödünç alınan asli sahibine yeniden iade edildi.

Niceleri ölümden habersiz uyuyor; amacına ulaşmak için böbürlenip duruyor; zaten onların en belirgin özelliği böbürlenmektir.

Kendini birşey sanan despotlarca nice zulümler işlendi. Bu zalimlerin elleri Arş'ın sahibi Allah'ın elinden kurtulamayacak, Allah öcünü alacak.

Görüyorum, sen dünyanı ararken tüm çabayı harcıyorsun; oysa çok iyi biliyorsun ki bu dünya seni mahvediyor ve doğru yoldan uzaklaştırıyor.

Rahman'a itaat konusunda gevşeklik ediyorsun; özrü kabul edilmeyecek biri gibi ağırdan alıyorsun.

Gelip geçici üzüntülerden sakınıyorsun; asıl sakınman gerekeni, cehennemi unutuyorsun.

Kaderin kaçınılmaz darbeleri seni çarptıkça nasıl bir çelişki içinde olduğunu açıkça görüyor gibiyim.

İşte o zaman insan "Geçmiş zamanı kim bana geri getirebilir? Geçmişte, istediğimi seçmek benim elimdeydi!" diye hayıflanacak.

Öyleyse, an be an yaklaştığını sana iyice hissettiren bir gün için uyanık ve hazır ol; o gün insanı yavaş yavaş çökertecek bir gündür.

Seninle uzak yakın ilişkisi olan herkes senden kaçacak o gün; seninle hiçbir ilgileri kalmadığını bildirecekler; o gün umutların tükendiği bir gündür.

Sen karanlık mı karanlık, dar mı dar bir yere konulacaksın ki oraya bakan gözler vurulmuşa dönecek korkunç görüntüsünden.

Seni ünleyecekler ama seni çağıranın kim olduğunu bile bilmeyeceksin; çünkü hayat yüzüne perde düşmüş olacak.

Seni korkunç ve ürkünç bir güne, herkesce çok iyi bilinen diriliş gününe çağıracaklar.

O gün vahşi hayvanlar biraraya toplanıp, bizim edimlerimizi gösteren amel defterlerimiz getirilip bizlere dağıtılınca,

Cennet süslenip güzelleşince ve bize yaklaşınca; cehennem ateşi ateşlenip alevlenince,

Kuşluk vakti evreni aydınlatan güneş kararınca, gökteki parlak yıldızlar teker teker sönünce,

–Evet bu bir ilahi emirdir; yıldızların şaşmaz düzeni bu emirden ötürü bu denli güzeldir; ama bugün bunları saçıp dağıtan başka bir emirdir–

Dağlar hallaç pamuğuna dönecek; yer yerinden oynaya-cak; yüklü deve kervanları sahiplerince boş bırakılacak.

O zaman insan ya nimetleri sonsuz ve ebedi olan bir yere, cennete girmiş olacak; ya da zincirlerle bağlanmış bir tutuklu olarak cehennemde ebedi kalacak.

Büyük küçük tüm günahlar Cebbar ve Kudretli Allah'ın huzurunda ortaya dökülecek; herkese cezası verilecek.

Diriliş gününde günahkârlar küçük günahlarından ötürü pişmanlık duyacaklar; büyük günahlar ise sahip-lerini perim perişan edecek.

Dış görünüşleri ta içlerini apaçık yansıtınca, cesetlere imrenilecek, ruhlar diriltilecek.

Dolayısıyla Allah'ın affı ve erdemi onları çepeçevre ku-şatacak; Allah onları şarap içmenin helâl olduğu bir ye-re yerleştirecek.

Koşu alanında atla eşek denk tutulursa ancak o zaman isyankâr günahkârlar onlara katılırlar.

Bu dünyanın zevk ve eğlencesinden yana olanlar, o eğ-lencelerle giderler; oysa sen onları salt zevk sahibi in-sanlara mahsus zannederdin.

Bu dünya iyi bir annedir; ona karşı iyi davranış ancak itaatsizlik ederek gösterilebilir; onu bırakmak ona karşı koruyuculuk görevi yapmaktır.

Çünkü ancak onu hor görerek ondan zevk çıkartılabilir; insan ona yaklaştıkça, ona sarıldıkça yokluğa düşer.

Nice açgözlüler nice açgözlülerden sonra ona doğru koştular; ama akıllı, zeki ve bilge insan, tecrübesiyle ne-ye tutunacağını çok iyi bilir.

Olayların büyüklüğü karşısında soğukkanlı ve serin ol. Olayların içinde kaybolma; çünkü, kuşkun olmasın, özellikle seni içine çekip yutmak isteyecektir.

Sakın bu dünyadaki gördüklerin seni aldatmasın! Akıllı insan bu dünyanın kaç karış olduğunu, ne kadar değer edeceğini çok iyi bilir.

Gördüm ki krallar yeryüzünde yücelik peşindeler; nefsin istediği zevkleri sağlamaktan hoşlanıyorlar.

İstek ve tutkularında ölçülülük yolunu bırakıyorlar, aslında hor görülen adi, küçük, basit işler peşinde koşanlardan ötürü.

İstedikleri haksız yollara girmek, oysa kurtuluş arayanların özellikle kaçınmaları gereken yollardır bunlar.

En büyük ün, şerefini en iyi biçimde korumaktır! Değil mi ki insanların şerefi ancak tutkularını yendiği, frenlediği zaman her türlü övgünün üstündedir.

Tam anlamıyla Allah'a güvenerek tevekkül eden kişiden daha kazançlı kim vardır? Kanaatkâr, gönlü zengin, gözü doygun, onurlu ve vakarlıdır böyleleri.

İktidarı ellerinde tutanlar, göğüslerini daraltan korku ve endişelerle tedirgin olurlar hep. Bu korkuları onları yer bitirir, sabırlarını tüketir.

Biz bunları gözlerimizle apaçık görmekteyiz; ne ki bir sarhoşluk bizi çepeçevre kuşatıyor; dumanlar üstümüzden eksik olmuyor.

Düşün bir kez: Kimdir yeryüzünün üstüne şu gök kubbeyi kuran? Yeryüzünün meskun ve mamur yerleri de, çölleri de O'nun bilgisi içindedir.

Gök cisimlerini ve yıldızları altında temel olmadan ve direksiz bu biçimde tutan kimdir? Onlar gibi yerküre de O'nun emri altındadır.

Büyük bir bilgelikle bu kadar güzel bir âhengi ve düzeni onlara kim sağlıyor? Gece ve gündüzün düzenli şekilde ardarda gelişi de O'nun emriyle ve bilgisiyledir.

Yerkürenin yüzüne o kadar suları kim yaydı? Öyle ki tahıllar, meyveler ve sebzeler onlarla besleniyorlar.

Bitki ve çiçeklerdeki bu denli güzel renk uyumunu kim sağlıyor? Öyle ki güller ve nergisler yeryüzünde büyüleyici güzellikte.

Daha niceleri var yemyeşil, göz alıcı parlaklığı insanı büyülüyor; kırmızı olanları ise, insanın gözünü kamaştırıyor.

Irmakların yatağını kim kazdı zahmetsizce? Öyle ki sert kayalardan sel gibi sular fışkırdı, denizler doldu.

Ya güneşi bu denli düzenli kim ayarladı? Sabahları bembeyaz parlak ışıklar saçar, akşamları ise sapsarı altın gibi.

Peki ya felekleri, gök cisimlerini yaratan, onlara çok geniş bir yörünge çizen, yörüngelerindeki dönüşlerini son derece mükemmel yapan kim?

İnsanın başına belalar geldiğinde, çaresiz kalıp akıl durduğunda kime başvurur insan? O'ndan başka imdat istenecek bir diri var mı?

Daha nice benzeri sorular sorsan da kendine, bütün bunların büyük Yaratıcıya er-geç döndüğünü göreceksin. Mülk O'nundur, Yetke O'nun.

Peygamberleri aracılığıyla bize âyetlerini gösterdi. Peygamberler mucizeler göstererek gerçekleştirdiler âyetleri.

Kimi ağızlara bilgece sözler söyletti; ön dişleri düşmüş ya da uzamış, bunu hiç umursamadılar bu bilgeler.

Sert kayadan dişi deve çıkarttı O; böğürtüsünü çok uzaklardan duydular Semudlar. [160]

Deve bir işaretti insanların kurtulması için. Ne ki bir grup başkaldırdı Tanrı'ya ve yok oldular mallarıyla, mülkleriyle.

Musa için denizi ikiye yardı; dalgalar iki yana kıvrıldı gözler önünde.

Dağ gibi ateş yığınından kurtardı dostu İbrahim'i; o kızgın, yakıcı ateş yakmadı İbrahim'in hiçbir yerini.

Nuh'u tufandan kurtardı; onun aracılığıyla insanlık ebedî kurtuluşa erdi, ancak kötüler gene yaptılar yapacakları kötülüğü.

Kendi eliyle güçlendirdi Davud'u ve oğlu Süleyman'ı; onlara mülk ve yetke verdi, ancak O'nun elindeydi zorlaştırmak ya da kolaylaştırmak onların işlerini.

Süleyman'ın emriyle boyun eğdi hemencecik ülkenin zalimleri; konuştu hayvanlarla, dilinden anladı Süleyman gökteki kuşların.

Muhammed ümmetine Kur'an gönderdi; böylece onları en şerefli kıldı; savaşçıları en uzak ülkelere kadar uzandı O'nun sayesinde.

Muhammed için ayı ikiye böldü O[161]*; hakikat bildirilerini insanlığa iletmek için özellikle seçti onu. Bu hakikatın sağlam çizgileri hiç bozulmayacaktır.*

Reddolunmaz hakikat âyetleriyle bizleri küfürden kurtardı; oysa küfür üzere olanlar yokluğun ekseni çevresinde dolaşıp duruyorlar sürekli. [162]

Yazık bize, vay halimize! Alevleri her yandan yükselen, kıvılcımları her yana saçılan ateşten kendimizi kurtarmıyoruz. Niçin, ama niçin bırakmıyoruz bu cahilliği?"

Allah seni güçlü ve erdemli kılsın! Sana cevap olarak yazabileceğim senin hoşuna gideceğini sandığım, isteğine uygun olarak aklıma gelen şeyler burada son buluyor. Bu kitapta şairlerin ana tema olarak işledikleri konuları, şiirlerinde sözettikleri durumları sana anlatmaktan hiç kaçınmadım. Tersine o temaları bütün görüntüleriyle aktardım. Kar-

şılıklı bölümler halinde, her konuyu ayrı ayrı inceledim, geniş kapsamlı yorumlar yaptım. Örneğin zayıflama anlatılırkenki şiirsel aşırılıklar, gözyaşlarının yağmurlara benzetilmesi –şairlerin dilinde bu gözyaşları kirpiklerin susuzluğunu giderir– insanın gözüne kesinlikle uykunun girmemesi; yemeden içmeden kesilmesi gibi durumlar. Doğrusu bunlar gerçekle ilgisi olmayan, açıklaması bulunmayan yalanlardır. Herşeyin bir sınırı vardır. Allah herşeye bir ölçü koymuştur. Kuşkusuz zayıflama çok büyük çapta ve ölçüde olabilir. Ama şairlerin tasvir ettiği oranda olacak olursa, sanki bir zerre kadar, hatta daha küçük, zayıflar insan; ki bu oran, aklın sınırlarını çok aşar. Uykusuzluk ardarda geceler boyu sürebilir, ancak insan iki hafta boyu hiç yemek yemese ölür. İnsan uykusuzluğa açlıktan daha zor dayanır demişsek, uyku ruhun gıdası, yemek bedenin gıdası olduğu için demişizdir; uyku ve yemek her ne kadar ikisi de birbirinin sınırına girse de, birbiriyle alâkalı olsa da. Ancak ben genel kuralı anlatmakla yetindim. Suya gelince, ben kişisel olarak gördüm: Kurtuba'daki komşumuz duvarcı ustası Meysur susuzluğa iki hafta dayanabiliyordu; en aşırı sıcaklarda bile meyvelerdeki suyla yetiniyordu. Kadı Ebu Abdurrahman bin Cehhaf bir ay süreyle ağzına bir damla dahi su almayan birini tanıdığını söyledi bana. Fakat ben bu kitabımda bilinen gerçekler üzerinde durdum. Anlattıklarımın hepsi gerçektir; dışında kalanlar gerçekle ilgisi olmayan aşırılıklardır. Ben belli bir sıraya uyarak, herkesin kabul edebileceği çok sayıda örnekleri vermekle yetindim. Bunu da salt şairlerin izlediği gelenekten ayrılmamak için böyle yaptım. Birçok dostumuz kendilerinin bu kitapta anlatılan öykülerin kahramanı olduklarını göreceklerdir. Onların adlarını, eserin başında belirttiğim gibi, kapalı biçimde andım.

İnsana sürekli eşlik eden iki meleğin yazdıklarından yola çıkarak insanın amel göstergesini hazırlayan ve baştan

beri anlattıklarımı ya da benzeri şeyleri defterlerine kaydeden meleklerin tuttuğu notlardan dolayı Allah'a istiğfar ediyor, suçlarımın bağışlanmasını diliyorum. İnsanın sözlerinin de amelleri arasında sayıldığını biliyorum. Ancak, eğer bu anlatılanlar yazarını sorguya çektirecek boş ve yararsız sözler değilse, inşaallah, affedilebilir küçük günahlar kategorisine girecektir; yoksa üzerine azap gerekecek büyük ve çirkin günahlardan değildir kesinlikle; hele hele hakkında '*nas*' bulunan büyük günahlardan hiç değil.

Biliyorum, bağnaz hasımlarımdan kimileri böyle bir kitap yazmamdan dolayı beni kınayacaklar ve "O prensiplerine karşı ters davrandı ve benimsediği doğru yolundan ayrıldı" diyeceklerdir. Ama hiç kimseye benim kasdettiğimin dışında, birtakım şeyleri bana mal etmesine izin veremem. Yüce Allah "*Ey inananlar zandan çok sakınınız, çünkü kimi zanlar günahtır*"[163] diye buyuruyor. Şu hadisi bize Ahmed bin Muhammed bin el-Cesuri nakletti. O İbn Ebi Delim'den, o da İbn Vaddah'dan, o da Yahya bin Malik bin Enes'den, o da Ebu Zübeyr el-Kekki'den, o da Ebu Şureyh el-Ka'bi'den, o da Allah Resulü'nden naklediyordu, salat ve selam üzerine olsun! "*Zandan çok sakının, çünkü zan yalanın en yalanıdır.*" Malik'e kadar aynı ravi zinciriyle, onun Said bin Ebi Said el-Makberi'den, onun da el-Ağrec'den, onun da Ebu Hureyre'den, onun da Allah Resulü'nden naklettiği hadiste Allah Resulü şöyle diyor: salat ve selam üzerine olsun' "*Kim Allah'a ve öte dünyaya inanıyorsa, ya hayır yani iyilikler söylesin ya sussun!*" Dostum Ebu Bekir bin Muhammed ibn İshak anlatmıştı. Abdullah bin Yusuf el-Ezdî'den aktarıyordu, o da Yahya bin Aziz'den, o da Mısır imamı Ebu A'di Abdulaziz bin Ali bin Muhammed bin İshak bin el-Ferec'den, o da Ebu Ali el-Hasan bin Kasım bin Dahim el-Mısrî'den, o da Muhammed bin Zekeriya el-Alanî'den, o da Ebu'l-Abbas'tan, o da Ebu Bekir'den, o da Ka-

tade'den, o da Said bin el-Müseyyib'den naklediyordu: *"Allah kendisinden razı olsun, Ömer ibn el-Hattab insanlara on sekiz tane hikmetli söz söyledi. Onlardan birkaçı: Yakınlarının davranışını, onlar aleyhine kanaat değiştirmek zorunda kalıncaya kadar hayra, iyiye yorumla; sen iyiye yorumlayabildikçe, bir müminin ağzından çıkan sözler hakkında kötü düşünme."* Allah seni sevgili kullarından saysın. Allah'ın, Allah Resulü'nün ve Müminlerin Emiri Ömer ibn el-Hattab'ın buyurdukları ahlâk ilkeleridir bunlar.

Kısacası, bütün bunları ikiyüzlülükle söylemiyorum. Ayrıca İran tarzı sofuluğu benimsemiyorum. Zorunlu dinsel görevler, yani emredilen farzlar yerine getirilirse, yasaklanan haramlardan sakınılırsa, insanlarla olan ilişkilerde erdem unutulmazsa, iyi insan niteliğine sahip olunur. Geriye kalan benim için o kadar önemli değil. Allah bana yeter!

Böyle bir konu ancak birtakım kaygılardan uzak olmakla ve gönül serbestliğiyle ele alınabilir. Geçmişte başıma gelen olayları burada vermem, alınyazısı cilvelerini belirtmem, kimi anılarımı taptaze belleğimde tutmam, geçmişe ait kimi görüntülerin hafızamda kalmış olması ve benim bütün bunları hatırlayabilmem harika birşey. Çok iyi biliyorsun, artık zihnim allak bullak oldu; içinde bulunduğumuz durumlardan dolayı gönlüm kırık. Evimizden barkımızdan uzaktayız. Anavatanımızdan çok uzakta sürgündeyiz. Zaman aleyhimize değişmekte. Sultanın, iktidarın bize çektirdiği işkenceler, dostlarımızın tutumlarının değişmesi, olayların kötüye gitmesi, günlerin değişmesi, zenginliğin elden gitmesi, kişisel kazançlarımızın ve baba mirasımızın tükenmesi, atalarımızdan ve dedelerimizden gelen kaynakların kurutulması, kendi öz ülkemizde yabancıların durumu, mal, mülk, makam ve mevkimizin elimizden gitmesi, ailemizi, çoluk çocuğumuzu geçindirebilme kaygısı, aile ocağına tekrar dönmeme umutsuzluğu, zamana karşı sava-

şım ve kaderimizi bekleyiş. Fakat Allah bizi başkasına değil, ancak kendisine yalvarıp yakaran kullarından etsin! Vaat ettiği en iyi, en güzel şeyleri vererek bizi ebedî aleme döndürsün! Hiç kuşkusuz bize bıraktığı, bizden aldığından daha çok. Bize verdiği, vermediğinden daha büyük. Bizi çepeçevre kuşatan bağışları, bizi içinde boğduğu nimetleri sonsuz sayıda. Şükrünü ödememiz imkânsız. Çünkü her şey O'nun bir bağışı, O'nun bir nimetidir. Kendi kendimiz üzerinde bir yetkemiz yok: O'ndan geliyoruz, gene O'na döneceğiz. Ödünç alınan nesnenin, ödünç verene tekrar verilmesi gerekir. Önce de, sonra da; başlarken de, bitirirken de hamd O'nadır! Bu konuda şu dizeleri yazdım *(Vâfir):*

"Umutsuzluğu kendime bir kale burcu ve bir zırh yaptım; böylece hiçbir zaman zulüm giysisini giymedim.

Benim için kendi kurtuluşumu sağlıyan küçük şeyler, benim dışımda geriye kalan tüm öteki insanların kurtuluşundan daha önemlidir.

Eğer dinim, ırz ve namusum düzgünse, benden uzaklaşan şeyler o denli önemli değildir.

Dün zaten gitti, yarına çıkıp çıkamayacağımı da bilmiyorum; öyleyse durup dururken neden boş yere üzüleyim? Üzülmem neyi değiştirir ve neye yarar?"

Allah bizi ve özellikle seni sabredenlerden, şükredenlerden, Allah'a hamd edenlerden, O'nu bol bol zikredenlerden etsin! Amin! Amin!

Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur! Efendimiz Muhammed'e, ailesine ve arkadaşlarına selam olsun!

ENDÜLÜS EDEBİYATI ve İBN HAZIM: BÖLÜM NOTLARI

1) Bkz: Enver el-Attar, Nesib Said, *El-Hülâsa fi'l-edebi ve'n-nüsûs*, Dımaşk, 1952, s. 248-252.
2) Ahmet Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabî*, 26. baskı, Beyrut, s. 312.
3) P.K. Hitti, *İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, c. 3, s. 884.
4) a.g.e., s. 886.
5) İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. S. Uludağ, c. 2, s. 1403-1408 özetle.
6) Enver el-Attar, Nesib Said, *El-Hulâsa fi'l-edebi ve'n-nüsûs*, Dımaşk, 1952, s. 2552.
7) İbn Haldun, *Mukaddime*, çeviren: Süleyman Uludağ, c. d. s. 1410–1411 özetle.
8) a.g.e., s. 1418. 60 nolu dipnotun sonu.
9) Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 693; Eş-Şeyh Ahmet el-İskenderi, *El-vasit fi'l-edebi'l-arabi ve tarihihi*, s. 224-225; Ahmet Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, s. 321-324.
10) Bkz: *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 746; Ahmet Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edeb'il-arabi*, s. 324-329.
11) A. Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, s. 325.
12) *İslam Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 746.
13) A. Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, s. 336.
14) Enver el-Attar, Nesib Said, *el-Hülâsa fi'l-edebi ve'n-nüsûs*, s. 253.
15) Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 837-38; Ahmet Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, s. 329-335; eş-Şeyh Ahmet el-İskenderi, *El-Vasit fi'l-edebi'l-arabi ve tarihihi*, s. 216-218.
16) Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 763-766.
17) Clément Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, çeviren: Cemal Sezgin, Ankara, s. 131.

18) Clément Huart, *Arab ve İslâm Edebiyatı*, çeviren: Cemal Sezgin, Ankara, s. 132.
19) a.g.e., s. 326-327.
20) Clément Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, çev. C. Sezgin, s. 330.
21) A. Hasan ez-Zeyyat, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, s. 343.
22) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, Alger, 1949, s. IX.
23) *Tavkü'l-Hamame*, tahkik, Dr. N.F.M. Vasıl, Dr. A.M. İzam, Dr. M.F. es-Sercani, Kahire, 1976, s. zâl.
24) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, Alger, 1949, s. IX.
25) *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.
26) L. Bercher, a.g.e., s. IX.
27) *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.
28) L. Bercher, a.g.e., s. X.
29) *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.
30) Léon Bercher, *Le collier du Pigeon*, Alger, 1949, s. X.
31) Dr. N.F.M. Vasıl, *Tavkü'l-Hamame*, tahkik, Kahire, 1976, s. Dal.
32) İbn Cerir et-Taberi (839-923), Arap tarihçisidir. İlim öğrenmek amacıyla koyulduğu yol onu Suriye'ye, Mısır'a, Irak'a götürmüştür. Sonunda Bağdat'ta yerleşmiştir. İslâm hukukunu bağımsız olarak açıklayan Taberi kendine özel bir *'rite'* bulmaya çalışmışsa da başaramamıştır. Ününü dünya tarihine borçludur. Arapça'da böyle bir kitap ilk olarak yazılmıştır. Yaratılıştan 915 tarihine kadar gelen bu tarih sonraki vakanüvisler için bir kaynak olmuştur. *"Tarihu'r-rüsûl ve'l-mülûk; Câmiü'l-beyan fî tefsiri'l-kur'an."*
33) Dr. N.F.M. Vasıl, *Tavkü'l-Hamame*, tahkik, Kahire, 1976, s. Ra.
34) *Kur'an*, 3/187.
35) Dr. N.F.M. Vasıl, *Tavkü'l-Hamame*, tahkik, s. Za.
36) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. XI.

37) a.g.e., s. 126-127.
38) Ebu Zehra, İ.F., *Mezhepler Tarihi*, çev. A.K. Şener, IV, s. 26.
39) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 286-287.
40) a.g.e., s. 288-289.
41) Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, s. 12.
42) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 116-117.
43) a.g.e., s. 285-287, 306-307.
44) Léon Bercher, *Le Collier dú Pigeon*, s. 306-307.
45) Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, s. 19.
46) a.g. tez, s. 19.
47) Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, s. 32.
48) A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, 1980, İst., s. 24.
49) İbn Arabi, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiye*, N. Keklik, İst., 1980, c. 2/B, s. 448.
50) a.g.e., c. 2/A, s. 167.
51) İbn Arabi, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiye*, N. Keklik, c. 2/B, s. 488.
52) A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 590.
53) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 14-15.
54) a.g.e., s. 16-17.
55) Bağdat'ta Harun Reşid'in sarayında yaşayan ünlü aşk şairi, IX. yüzyılın başında öldü.
56) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 283-285.
57) a.g.e., s. 252-253.
58) a.g.e., s. 234-235.
59) a.g.e., s. 328-329.
60) Abdülmelik Muzaffer Billah, Mansur Billah'ın oğludur. Beni âmir hanedanının kurucusudur. 1008'de ölmüştür.

61) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 294-295, 296, 297.

62) Bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.

63) Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, s. 78.

64) a.g. tez, s. 84.

65) Bkz. Selman Başaran, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, s. 1-3.

66) Bkz. Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 306-311.

67) Cahiz (770-868) Arap yazarıdır. Nesir yazarlarının en ileri geleni olan Cahiz aynı zamanda bir ilahiyatçı olup yabancı örf ve âdetleri toplamıştır. Eski Arap gizli bilimlerini pek iyi bilir. Mizahi ve kendine özgü bir üslupla türlü alanlarda eser vermiştir. Yukarıda adı geçen eserinden başka *Hayvanlar Kitabı* adlı eseri bir zooloji kitabı değil, içinde edebi nükteler ve halk masalları bulunan bir eserdir. Ayrıca *Belağat Kitabı* ise Arapça belağat örnekleri içerir.

68) Mesudî, Ebu'l-Hasan Ali ibn el-Hüseyin ibn Ali el-Mesudî (?-957) Arap tarihçisi, coğrafyacısı. Gezgin. *Mürûcü'z-zehebi ve meâdinü'l-cevahiri (Altın tarlaları ve mücevher ocakları)* adlı eseriyle *Kitabu't-tenbih ve'l-israf* adlı eseri vardır. Bu kitap hayatının eserinin özetidir.

69) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. XI-XII.

70) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. XI-XIV.

71) a.g.e., s. XIV.

72) *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.

73) a.g. ansiklopedi, c. 5/2, s. 748.

74) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. XIII.

75) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 8-13.

76) *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5/2, s. 748.

77) *Kur'an*, 7/189.

78) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 14-17.

79) a.g.e., s. 22-23.

80) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 322-323.
81) Dr. A.M. İzam, *Tavku'l-Hamame*, tahkik, s. Ba-Dal.
82) a.g.e., s. 179.
83) a.g.e., s. 180.
84) *Kur'an*, 49/12.
85) Dr. A.M. İzam, a.g.e., s. 180.
86) a.g.e., s. 181.
87) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. XIII.
88) a.g.e., s. 2-7.
89) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 2-7.
90) Henri Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Paris, s. 312-17.
91) Léon Bercher, *Le Collier du Pigeon*, s. 400-401.
92) a.g.e., s. 376-377.
93) a.g.e., s. 404-405.
94) a.g.e., s. 406-407.
95) a.g.e., s. 406-407.

GÜVERCİN GERDANLIĞI

BÖLÜM NOTLARI

1) Abdurrahman I, Kurtuba Emiri, (756-788)
2) El-Hakem I, Kurtuba Emiri, (796-822)
3) Abdurrahman II, Kurtuba Emiri, (822-852)
4) Muhammed I, Kurtuba Emiri, (852-886)
5) El-Hakem II, Kurtuba halifesi, (961-976)
6) Hişam II, Kurtuba halifesi (976-1009, 1010-1013)
7) Kurtuba halifesi Hişam II hesabına kraliyet kâhyası (1002-1008).
8) Fâtımî halifesi, (996-021)
9) Abdullah İbn Abbas, ashabdandır. Peygamber'(s.a.s.) den çok sayıda hadis nakletmiştir. Ayrıca, *Kur'an* ilmiyle de ün kazanmıştır (619-687).
10) Zahiri mezhebinin kurucusu meşhur Davud'un oğludur. Gene aynı mezhebin müçtehididir. Ayrıca söylenildiğine göre bir erotik şiir antolojisi düzenlenmiştir. 898'de ölmüştür.
11) *Kur'an,* 7/189.
12) Ünlü Mutezilî din bilgini. Aşırı düşüncelerine Mutezilîler bile karşı çıkmıştır. (801-840)
13) Kurtuba Emevi prensi (778-796)
14) Mansur'un oğlu, Hişam II'nin kâhyası.
15) 750'de Vasit'te öldürülen Irak Emevi valisi.
16) Kurtuba halifesi, el-Müeyyed diye bilinen Hişam II. 976'dan 1009'a kadar ve 1010'dan 1013'e kadar hüküm sürdü.
17) "Banyolarda insan figürlerinin bulunuşu, Emevî İspanyası için belli bir geleneğin varlığını kanıtlıyor. Buna karşı her çağda bağnazlar verip veriştirmişlerdir" diye yazıyor sayın William Marçais.
18) Mansur'un oğludur. Hişam II.'nin kâhyası, 1002'de öldü.

19) Ünlü Endülüs şairi, 1002'de Kurtuba'da öldü.

20) Belki, el-Muvasvas diye bilinen Muhammed bin el-Kasım söz konusudur, 859'da ölmüştür.

21) Yani İspanya Emevileri.

22) Yani Abdurrahman III, Kurtuba halifesi (912-961)

23) Kurtuba halifesi (1009-1010, 1013-1016)

24) El-Hakem II, Kurtuba halifesi (961-976)

25) Hişam II, Kurtuba halifesi (976-1009, 1010-1013)

26) Muhammed II, Kurtuba halifesi (1009-1010)

27) Abdurrahman IV, Kurtuba halifesi (1017-1019)

28) İspanya Emevi hanedanından olan aşk şairi; kıskançlık nedeniyle, babasını öldürdüğü için 16 yıl hapiste yattı; sonra serbest bırakıldı. *'Et-Talik'* lakabı da buradan gelmektedir.

29) Miladi II. yüzyıl Yunan yazarı. İlginç bir fizyonomi incelemesi var.

30) Karşılaştırınız, not 12.

31) *'Kaham'* sözcüğünün çift anlamı üzerinde bir kelime oyunu.

32) Karşılaştırınız, not 16.

33) Karşılaştırınız, not 7.

34) Abbasi döneminin ünlü aşk ve şarap şairi Ebu Nüvas konusudur (763-814).

35) Abbasi halifesi er-Reşid'in oğlu (809-813)

36) El-Hakem II, Kurtuba halifesi (961-976)

37) Endülüslü doğa bilimcisi, 1004-1006 arası ölmüştür.

38) Beni Âmir hanedanının kurucusu, Mansur Billah'ın oğlu Abdul malik el-Muzaffer Billah, 1008'de ölmüştür.

39) Karşılaştırınız, not 36.

40) İçtihat ve müçtehidin hukuki tanımı için *Kitab el-Varakat* çevirisine bakınız, s. 38.

41) Bu parça bana çok karanlık gözüküyor.

42) *Ahd-i Atik*'i anımsatıyor.
43) *Kur'an*, 61/3.
44) *Kur'an*, 104/1.
45) *Kur'an*, 49/6.
46) *Kur'an*, 68/10-13.
47) Dillere destan olacak denli becerikli okçu.
48) Burası da Zahiri mezhebinin görüşünü ortaya koymuyor mu?
49) Uzaybilim terimi.
50) Yani gözümün gördüğüne tamamen tutkunum.
51) Emevi halifesi Muaviye I zamanında Basra valisi.
52) Bu dilbilgisi benzetmelerine Arap şiirinde sık sık rastlanır ve Doğulu okuyucu bunlardan sıkılmaz.
53) Başka bir deyişle: her dizenin ilk yarısı İbn Hazm'ın, ikinci yarısı Tarafa'nındır.
54) Bir çeşit çocuk oyunu: herhangi bir nesne bir toprak ya da kum yığını içine saklanır. Bu kum yığını küçük parçalara ayrılır. Sonra oyun oynayanlar saklı nesnenin hangi parçada olduğunu bulmaya çalışırlar.
55) Karşılaştırınız, not 18.
56) Kurtuba'nın doğusunda, Guadalkavir üzerinde.
57) El-H'ira kralı, miladi V. yy. sonu.
58) Hişam III el-Muted Billah, Kurtuba'nın son Emevi halifesi.
59) Karşılaştırınız, not 27.
60) İspanya Emevi hanedanının kurucusu.
61) *Kur'an*, 93/11.
62) *Kur'an*, 20/72'ye işaret.
63) Şiilikteki gizli imam düşüncesine işaret.
64) *Kur'an*, 42/38.
65) Bu tarihi benzetme kısaca şu demektir: "Kader bana karşı çok acımasız davranıyor."

66) Bir kelime oyunu var.

67) Karşılaştırınız, *Kur'an*, 113/4.

68) Karşılaştırınız, *Kur'an*, 12/96.

69) İsrailoğullarını altın buzağıya tapmaya sürükleyen kişi. Karşılaştırınız, *Kur'an*, 20/90-96.

70) Karşılaştırınız, not 12.

71) Ünlü şair, miladi 845'de öldü. Pek çok antolojisi vardır. En ünlüsü *Kitab el-Hamasa*'dır.

72) Abbasi sarayının ünlü şairi. Onun da gene *Kitab el-Hamasa*' diye bilinen bir antolojisi var. 697'de ölmüştür.

73) H. Peres'in çevirisi, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siéclé*, sayfa 424.

74) Cennetle cehennem arasındaki duvar.

75) İslâm öncesi Arabistan'da yaşamış toplum. *Kur'an*'da sık geçer.

76) Mebad b. Vehb, miladi 743'de öldü. *Kitabü'l-Egani*'nin sık sık bahsettiği ünlü şarkıcı.

77) Mekkeli ünlü müzisyen, 76'da öldü.

78) *'Tahhan'* kelimesinin çift anlamına ima; değirmenci, pezevenk.

79) İbrahim'in ateşe atılıp ateşin onu yakmadığına ima.

80) Bağdat'ta Harun er-Reşid'in sarayında yaşayan ünlü aşk şairi. IX. yy. başında öldü.

81) Muhammed II, Kurtuba halifesi (1009-1010)

82) Hişam II, Kurtuba halifesi (796-1009, 1010-1013)

83) Karşılaştırınız not 34.

84) *Kur'an*, 26/225.

85) Karşılaştırınız not 38.

86) Karşılaştırınız, *Die Zahiriten*, s. 29, not 6.

87) Ziryab Ebu'l-Hasan Ali bin Nafi Abbasi halifesi el-Mehdi'nin azatlı kölesiydi. Abdurrahman II zamanında İspanya'ya gitti. Orada çok büyük bir müzisyen ünü kazandı.

88) Karşılaştırınız not 23.

89) Kurtuba halifesi (1016-1018)

90) Seville'den uzakta değil.

91) El-Murtaza diye bilinen Abdurrahman IV (1017-1019)

92) 1018-1021.

93) Yani satın alan Berberi idi.

94) *Kur'an*, 12/53.

95) *Kur'an*, 50/36.

96) *Kur'an*, 49/7.

97) *Kur'an*, 39/22.

98) Metin eksik olabilir.

99) *Kur'an*, 24/30.

100) *Kur'an*, 24/31.

101) *Kur'an*, 93/11.

102) *Kur'an*, 93/22.

103) Muhammed bin el-Kasım bin Muhammed bin Başşar el-Anbari (884-940). Bağdat'ta Abbasi halifesi er-Radi'nin oğullarının dadısı. Burada söz konusu edilen kitabın tam adı şöyle: *İzahü'l-Vakfı ve'l-ibtida fî kitabi'llahi Azze ve Celle.*

104) Mezhep sapıklığıyla suçlanan filozof ve din bilgini.

105) Karşılaştırınız not 12.

106) *'Hâ'* ve *'mim'* harfleri karşılıklı olarak normal cinsel ilişkileri ve eşcinselliği simgeler.

107) *Kur'an*, 22/2.

108) Karşılaştırınız, not 18.

109) *Kur'an*, 25/30-31.

110) Karşılaştırınız, not 26.

111) Karşılaştırınız, not 23.

112) *Kur'an*, 40/20.

113) *Kur'an*, 20/7.

114) *Kur'an*, 58/7.

115) *Kur'an*, 57/6.

116) *Kur'an*, 6/73.

117) *Kur'an*, 4/108.

118) *Kur'an*, 50/15-17.

119) *Kur'an*, 25/68.

120) Ünlü sahabe. İlk müctehidlerden, Hz. Peygamber'den çok sayıda hadis rivayet etti. 652'de öldü.

121) *Kur'an*, 25/68.

122) *Kur'an*, 24/2.

123) Medine'deki yedi fakihden biri (634-714).

125) Müslüman, hür ve dinen evli olan bir kişinin evinde toplanma. Bilindiği gibi ancak *"muhsan"* olan zani recm edilir.

126) Ünlü sahabe (586-654).

127) Böyle bir düşünce koyu zahiri İbn Hazm tarafından ancak kabul görür.

128) *Kur'an*, 4/31.

129) *Kur'an*, 53/33.

130) İkinci halife (584-644). Adaletiyle ünlüdür.

131) İmam Malik, Maliki mezhebinin kurucusu (712-795).

132) *Kur'an*, 24/4-5.

133) *Kur'an*, 24/23.

134) *Kur'an*, 24/7-9.

135) *Kur'an*, 2/256.

136) *Kur'an*, 34/2.

137) *Kur'an*, 6/73.

138) *Kur'an*, 10/62.

139) İlk halife (573-634).

140) *Kur'an*, ve hadisin zahirini esas alan Zahiriye mezhebinin ilkelerine gerçekten terstir bu.

141) *Kur'an*, 11/84.

142) *Kur'an*, 11/84, 15/74.

143) *Kur'an*, 11/84.
144) Ez-Zeccac diye bilinen Bağdatlı ünlü sözlükçü (585-923).
145) Basralı ünlü dilbilimci ve sözlükçü (728-824).
146) *Kur'an*, 12/53.
147) *Kur'an*, 5/108.
148) *Kur'an*, 26/88.
149) *Kur'an*, 14/48.
150) *Kur'an*, 3/30.
151) *Kur'an*, 20/111.
152) *Kur'an*, 18/48.
153) *Kur'an*, 79/34-41.
154) *Kur'an*, 17/14.
155) *Kur'an*, 18/48.
156) *Kur'an*, 43/67.
157) Abdurrahman II, Kurtuba halifesi (822-852)
158) Muhammed I, Kurtuba halifesi (852-886)
159) *Kur'an*, 32/17.
160) Karşılaştırınız, *Kur'an*, 7/71, 11/67, 26/155, 54/27.
161) Karşılaştırınız, *Kur'an*, 54/1.
162) Burada yazarın Zahiri eğilimine gene dikkat ediniz.
163) *Kur'an*, 49/12.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet el-İskenderi, İnani, Mustafa, *El-Vasit fi'l-edebi'l-arabi ve tarihihi*, Mısır, 28. baskı, tarihsiz.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara, 1980
- El-Attar, Enver; Said, Nesib, *El-Hulasa fi'l-edebi ve'n-nüsûs*, Dımaşk (Şam), 1952
- Başaran, Selman, *İbn Hazm ve Hadisteki Metodu*, Ankara, 1977, (Yayınlanmamış doktora tezi.)
- Bercher, Léon, *Le Collier du Pigeon*, Edition Carbonel, Alger, 1949
- Corbin, Henri, *Histoire de la philosophie islamique*, Gallimard, Paris, 1964
- Dozy, R., *Recherches sur l'Histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen age*, Leyden, 1861
- Dozy, R., *Histoire des musulmans d'Espagne*, Leyden 1861
- Fagnon, E. *Histoire des Almohades*, Cezayir, 1938.
- Hitti, Philippe K., *İslâm Tarihi*, çeviren: Salih Tuğ, İstanbul, 1980.
- Houdas, O., *Histoire de la conquête de l'Andalosie*, Paris, 1889.
- Huart, Clément, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, çeviren: Cemal Sezgin, Ankara, tarihsiz.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çeviren: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1983
- Gürol, Ender, *Dünya Edebiyatçıları*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964
- İbn Hazm, *Tavkü'l-hamame fi'l-ülfe ve'l-ullaf*, tahkik: Dr. N. Ferit Muhammed Vasıl, Dr. Abdulaziz

Muhammed İzam, Dr. Muhammed es-Sercani; Naşir: el-Mekteb et-Tevfikiyye, Kahire, 1976
- Kemal, Namık, *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1975
- Keklik, Nihat, *El-Fütûhât el-Mekkiyye*, İstanbul, 1980
- Kritzeek, James, *Antology of Islamic Literature*, Penguin, 1963
- Levend, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980
- El-Mağribi, İbn Said, *El-mutrıbât ve'l-murkısât; modeles de vers "á danser et á rire,"* par Mahdat Abdalkadir, Alger, 1949
- Mahmut, S.F., *İslâm Tarihi*, çevirenler: Ayhan Sümer, A. Kevenoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962
- Ma'luf, Louis, *El-Müncid fi'l-edebi ve'l-ulûm*, Beyrut, 1965
- Pérés, Henri, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siecle*, Paris, 1937
- Provençal, E. Levi, *Histoire de l'Espagne Musulman*, Paris, 1950-53 (3 cilt)
- Zehra, Ebu, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çeviren: A.K. Şener, İstanbul, 1969.
- Ez-Zeyyat, Ahmet Hasan, *Tarihü'l-edebi'l-arabi*, Beyrut, 26. baskı, tarihsiz

Ansiklopediler

- *İslâm Ansiklopedisi*, Türkçe baskı, İstanbul 1968
- *Larousse du XX'e siécle*, Paris, 1951

EDEBİYAT DİZİSİ: 10

Güvercin Gerdanlığı

Sevgiye ve Sevenlere Dair

İBN HAZM

"Benim düşünceme göre aşk, ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçalarının birleştirilmesidir. Bu birleşme onların en yüksek temel ögelerinde meydana gelir. Beraberlik ve ayrılığın, varlıkların birleşimi ve ayrışımıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Her şekil kesinlikle kendine uygun olan şekli çağırır; onu arar, bulur. Herşey misli mislinedir. Aramızda karşıtların birbirini ittiğini benzerlerin birbirlerini çektiğini, hemcinslerin birbiriyle uyum sağladığını bilmeyen yoktur. Niçin aynı durumlar ruhlar için sözkonusu olmasın? Allah Âdem'in eşinde bulacağı ısınmanın nedenini Havva'nın kendisinden bir parça bulmasında kılmıştır."

Büyük bir hukukçu, edebiyatçı, dilbilimci ve şair olan İbn Hazm'ın hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilen bu önemli eseri. Endülüs'te ve İslâm dünyasının belli başlı merkezlerinde sevgi üzerine gelişen zengin düşünceleri, yaşanan büyük aşkları bize anlatan önemli bir kitaptır. İslâm sanatı ve edebiyatının en iyi örneklerinden birisi olan kitap aynı zamanda karanlıkta kalmış bir dönemin içyüzünü, çok sayıda yönetici, hukukçu, sanatçı ve bilginin özel hayatlarını dolduran ilginç olaylar ve ilişkiler hakkında da geniş bir bilgi vermektedir.

ISBN 975-7732-60-5

insan yayınları